

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

Актуальні проблеми розвитку економіки регіону

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 16

Том 1

**Івано-Франківськ
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника”
2020**

УДК 332.14: 336

A43

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ КВ №20937-10737 ПП
Засновник і видавець ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.
Журнал видається з 2005 року 1 раз на рік у 2-х томах.
Видається змішаними мовами: українською, польською, англійською.
ISSN (Print) 2313-8246, ISSN (Online) 2518-7589

Науковий журнал включено до переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (постанови Президії ВАК України № 1-05/1 від 18.01.2007 р. і № 1-05/2 від 10.03.2010 р., наказ Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241). Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 №1188 журнал включено до категорії «Б».)

Журнал входить до таких вітчизняних та міжнародних бібліотечних та баз даних: Національна бібліотека України ім. В.Вернадського, Google Scholar, Ulrich’s Periodicals Directory, Directory of Research Journals Indexing, Index Copernicus, ResearchBib, DOAJ, Crossref, WorldCat.

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Михайлишин Л.І. (головний редактор) – доктор економічних наук, професор, Академік Академії економічних наук України, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Україна;

Криховецька З.М. (відповідальний секретар) – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Україна;

Плещ І.І. (технічний секретар) – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Україна;

Jantón-Drozdowska Elżbieta – prof., dr. hab., Kierownik Katedry Nauk Ekonomicznych, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Польща;

Paresashvili Nino – Ph.D., Associate Professor, Doctor of Economics, Department of Management and Administration, Deputy of Dean, Faculty of economics and business, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Грузія;

Kisiel Roman – prof. dr hab., prof. zw. nauki ekonomiczne (polityka gospodarcza), Dean of Faculty of Economic Science, University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Польща;

Tavares Jean Max – Ph.D., Postdoctoral in Economics, Professor (Full), Departamento de Ciências Econômicas, Pontificia Universidade Católica de Minas Gerais, Бразилія;

Буртяк І.В. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної кібернетики ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Транченко Л. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Уманський національний університет садівництва, Україна;

Мариненко Н. Ю. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та фінансів, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна;

Калініна С. П. - доктор економічних наук, професор, Академік Академії економічних наук України, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості, Україна;

Сталінська О.В. - доктор економічних наук, професор, Академік Академії економічних наук України, професор кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Вівчар О. І. – доктор економічних наук, професор, Академік Академії економічних наук України, професор кафедри безпеки, правоохоронної діяльності та фінансових розслідувань, Західноукраїнський національний університет, Україна;

Шеленко Д.І. – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Україна;

Лисяк Л.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Університет митної справи та фінансів, Україна;

Щур Р.І. – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Україна;

Баланюк І.Ф. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Україна;

Мацук З.А. – доктор економічних наук, доцент кафедри фінансів, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ, Україна;

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, заслужений діяч науки і техніки України, Україна;

Бочко О.Ю. – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу і логістики Національного університету “Львівська політехніка”, Україна;

Мельничук Ю. М. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна;

Чвертко Л. А. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна;

Пилипів Н.І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Україна;

Кропельницька С.О. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Україна.

Адреса редакційної колегії: 76018, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, кафедра фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, тел. (0342) 752391, e-mail: kfin@pnu.edu.ua

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ : науковий журнал. Івано-Франківськ : Вид-во ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2020. Вип. 16. Т. 1. 193 с.

До наукового журналу “Актуальні проблеми розвитку економіки регіону” увійшли статті, у яких розглядаються теоретичні аспекти дослідження проблем економіки регіону; фінансово-кредитні проблеми формування виробничих відносин регіонального рівня, проблеми економічного й соціального розвитку регіонів України.

Для науковців, викладачів вищих закладів освіти і науки, аспірантів і студентів.

© ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2020

ЗМІСТ

Державні фінанси

<i>Мельник В. М., Руденко В. В.</i> ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІСКАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	8
<i>Якубовський С.О., Григорян Р.А., Деренько В.О.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИБУТКОВОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОБЛІГАЦІЙ В УМОВАХ БОРГОВОЇ КРИЗИ	17
<i>Смолій Л.В.</i> МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СУСПІЛЬНОГО СЕКТОРУ	29

Розвиток фінансово-кредитного та страхового ринку

<i>Буртняк І.В., Малицька Г. П.</i> МОДЕЛЮВАННЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ ЗА ДОПОМОГО МОДЕЛІ SEV	40
<i>Варцаба В.І., Чубарь О.Г., Огородник В.О.</i> ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА БІЗНЕСУ: БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР VS «КОРОНАВІРУСНА» КРИЗА	47
<i>Чвертко Л.А., Вінницька О. А., Корнієнко Т. О.</i> СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	58
<i>Дятлова Ю.В.</i> РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОЇ ІНТЕРНАЛІЗАЦІЇ: МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ	67
<i>Кошевцова М.А., Родіна О.Г.</i> ДОЦІЛЬНІСТЬ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ КРЕДИТНИХ ДЕРИВАТИВІВ	74

Маркетинг

<i>Бочко О. Ю., Кузьяк В. В., Aleksandraviciute В.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ СВІТУ	84
--	----

Економічна безпека

<i>Бондарчук Н.В.</i> ІНВЕСТИЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА	94
--	----

Регіональна політика

<i>Варцаба В.І., Гудзовата Л.М., Завадяк Я.С.</i> УМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ФАКТОР РЕГІОНАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТРАТЕГІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	102
<i>Бачо Р.Й., Потокі Г.Ф., Иллар Е.Й.</i> ОЦІНКА ПОДАТКОСПРОМОЖНОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	111
<i>Климчук М.М., Климчук С.А.</i> РОЗРОБКА МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ	

ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯМ НА ЗАСАДАХ ДОСВІДУ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	122
<i>Родченко В. Б., Прус Ю. І.</i> СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПРОСТОРОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	133
<i>Зарічна О.В.</i> СТРАТЕГІЧНІ БАЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	145
<i>Данилюк М.М., Дмитришин М.В.</i> ЗЕЛЕНЕ БУДІВНИЦТВО У ДОСЯГНЕННІ СТАЛОГО РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ	153
<i>Мулеса Е.В.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ	162
<i>Щур Р.І., Плєць І.І., Войтович І.І.</i> ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	171
<i>Дмитровська В.С., Кохан І.В.</i> ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19	180
Дані про авторів.....	191

Certificate of State Registration of printed mass media: KB No. 20937-10737 from 24.06.2014.

Founder and publisher of the journal: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

The journal has been published from 2005 once a year in 2 volumes.

The journal is published in Ukrainian, English and Polish.

ISSN (Print) 2313-8246, ISSN (Online) 2518-7589.

Scientific journal is recognized as the professional edition, in which the results of dissertation research on receiving of scientific degrees of the doctor or candidate of sciences can be published according to Resolutions of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine on Jan.18,2007 № 1-05/1 and on Mar.10, 2010 № 1-05/2, the Order by Ministry of Education and Science of Ukraine on Mar. 09, 2016 № 241.

According to the **Order by Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 dated September 24, 2020** the scientific journal is included into **category«B».**

The journal is included in **Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Directory of Research Journals Indexing, Vernadsky national library, ResearchBib, DOAJ, Crossref, WorldCat.**

Editorial Board

EDITOR-IN-CHIEF

L.Mykhailyshyn (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine;

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Z. Krykhovetska (PhD (Economics)), Ivano-Frankivsk, Ukraine (EXECUTIVE SECRETARY);

I.Plets (PhD (Economics)), Ivano-Frankivsk, Ukraine (TECHNICAL SECRETARY);

E. Jantón-Drozdowska (D. Sc. (Econ.)), Poznan, Poland;

N. Paresashvili (Ph.D.(Economics)), Tbilisi, Georgia;

J.M. Tavares (Ph.D.(Economics)), Brazil;

R. Kisiel (D. Sc. (Econ.)), Olsztyn, Poland;

I.Burtniak (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine;

L. Tranchenko (D. Sc. (Econ.)), Uman, Ukraine;

N. Marynenko (D. Sc. (Econ.)), Ternopil, Ukraine;

S.Kalinina (D. Sc. (Econ.)), Kyiv, Ukraine;

O. Stalinska (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine;

O. Vivchar (D. Sc. (Econ.)), Ternopil, Ukraine;

D.Shelenko (PhD (Economics)), Ivano-Frankivsk, Ukraine;

L.Lysiak (D. Sc. (Econ.)), Dnipro, Ukraine;

R. Shchur (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine;

I. Balaniuk (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine;

Z.Matsuk (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine;

I. Tkachuk (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine;

O.Bochko(D. Sc. (Econ.)), Lviv, Ukraine;

Yu. Melnychuk (Ph.D.(Economics)), Uman, Ukraine;

L. Chvertko (Ph.D.(Economics)), Uman, Ukraine;

N.Pylypiv (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine;

S. Kropelnytska (PhD (Economics)), Ivano-Frankivsk, Ukraine.

Editorial address: Department of Finance, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko str.,57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine, tel.: (0342) 75-23-91, e-mail: kfin@pnu.edu.ua

THE ACTUAL PROBLEMS OF REGIONAL ECONOMY DEVELOPMENT: scientific journal. Ivano-Frankivsk: Publishing house of Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, 2020. Issue 16. V. 1. 193 p.

The theoretical aspects of research of problems of economy of region, the financial-credit problems of forming of production relations, problems of economic and social development are examined in the article of scientific journal "The actual problems of regional economy development".

Scientific journal is designed for research workers, teachers of higher establishments of education and science, graduate students and students.

CONTENTS

Public finance

<i>Melnik V., Rudenko V.</i> THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FOR THE FUNCTIONING OF THE FISCAL MECHANISM FOR REGULATING INVESTMENT PROCESSES	8
<i>Yakubovskiy S., Hryhorian R., Derenko V.</i> TRANSFORMATION OF GOVERNMENT BOND YIELDS DURING THE DEBT CRISIS	17
<i>Smolii L.V.</i> METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR EVALUATION OF EFFICIENCY OF THE PUBLIC SECTOR	29

Development of financial-credit market

<i>Burtnyak I., Malitska G.</i> SIMULATION OF STOCK MARKET PRICING USING THE MODEL CEV	40
<i>Vartsaba V., Chubar O., Ohorodnyk V.</i> FINANCIAL BUSINESS SUPPORT: BANKING SECTOR VS "CORONAVIRUS" CRISIS	47
<i>Chvertko L., Vinnytska O., Korniienko T.</i> STATE AND PROBLEMS OF TOURIST INSURANCE DEVELOPMENT IN UKRAINE	58
<i>Diatlova Yu.V.</i> DEVELOPMENT OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF COMPETITIVE INTERNALIZATION: METHODOLOGICAL APPROACH TO EVALUATION	67
<i>Koshevtsova M. A., Rodina O. G.</i> SUITABILITY OF DEVELOPMENT OF THE NATIONAL MARKET OF CREDIT DERIVATIVES	74

Marketing

<i>Bochko O., Kuziak V., Aleksandraviciute B.</i> INVESTIGATION OF THE GLOBAL SOCIAL NETWORKING MARKET	84
--	----

Economic security

<i>Bondarchuk N.</i> INVESTMENT AND ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE	94
---	----

Region Policy

<i>Vartsaba V., Hudzovata L., Zavadiak Ya.</i> CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP INTO THE FACTOR OF REGIONAL POTENTIAL OF STRATEGIC COMPETITIVENESS	102
<i>Bacho R., Pataki G., Illar E.</i> ASSESSMENT OF TAXABILITY OF LOCAL BUDGETS IN THE REGIONS OF UKRAINE IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION	111
<i>Klymchuk M., Klymchuk S.</i> DEVELOPMENT OF THE MECHANISM OF FORMATION OF THE REGIONAL SYSTEM OF ENERGY SAVING MANAGEMENT ON THE BASIS OF EXPERIENCE OF THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION	122

<i>Rodchenko V., Prus Yu.</i> STRATEGIC PRIORITIES OF SPATIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINIAN REGIONS	133
<i>Zarichna O.</i> STRATEGIC VISIONS OF DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ECONOMY	145
<i>Danyliuk M., Dmytryshyn M.</i> GREEN BUILDING IN ACHIEVING SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT	153
<i>Mulesa E.V.</i> THEORETICAL FUNDAMENTALS OF REGIONAL CAPACITY RESEARCH	162
<i>Shchur R.I., Plets I.I., Voytovych I.I.</i> THE FEATURES OF BUDGET FINANCING OF PRIORITY BRANCHES OF UKRAINE'S ECONOMY IN MODERN CONDITIONS	171
<i>Dmytrovska V.S., Kokhan I.V.</i> LOCAL BUDGET REVENUES IN THE CONVENTION OF THE COVID-19 PANDEMIC	180
Information about authors	191

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

УДК 336.22:330.322

doi: 10.15330/apred.1.16.8-17

Мельник В. М., Руденко В. В.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІСКАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Дегтярівська, 49-г, м. Київ,
03113, Україна,
тел.: (044) 456-36-35,
e-mail.: kfin@kneu.edu.ua

Анотація. Сучасні процеси розробки та реалізації фіскальної політики актуалізували питання формування інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів, адже на рівні інституцій формуються та модифікуються норми, цінності, стереотипи, ідеї, поведінка, зміна яких призводить до глобальних наслідків. Функціонуванням інституцій пояснюється ситуація, за якої при рівнозначних процесах в економічних системах різних країн із застосуванням універсальних технологій реформування та модернізації економіки фіксуються принципово різні результати нововведень. Тобто ефективність фіскальної політики вирішальною мірою залежить від інституцій, які регулюють життєдіяльність суспільства загалом. І якими б не були погляди науковців на природу та умови виникнення інституцій, необхідно визнати, що вони здійснюють беззаперечний вплив на фіскальний механізм регулювання інвестиційних процесів.

Стаття присвячена вивченню актуальних питань побудови інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів.

Специфіка наукових завдань, що становлять предмет дослідження, вимагала використання комплексу спеціальних методів, застосування яких допомогло визначити зміст і складові інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів.

У статті досліджено становлення та розвиток інституціональної теорії, а також визначено сутність поняття «інституції». Розглянуто сутність і складові інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів. Визначено функції та характерні властивості інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів.

В результаті дослідження доведено, що інституціональне середовище функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів створює обмежувальні суспільні межі для прийняття індивідуальних рішень, задає систему позитивних і негативних стимулів, спрямовуючи діяльність індивідів у певне русло. Основними складовими цього середовища є упорядкована сукупність формальних і неформальних правил та організацій (інститутів), які виконують визначені функції, здійснюють фіскальний вплив на інвестиційну сферу та генерують відчутні для фіскального механізму трансакційні витрати.

Ключові слова: фіскальна політика, фіскальний механізм, інституціоналізм, інституції, інституціональне середовище.

Melnik V. M., Rudenko V. V.

THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FOR THE FUNCTIONING OF THE FISCAL MECHANISM FOR REGULATING INVESTMENT PROCESSES

Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
Ministry of Education and Science of Ukraine
Department of Finance
03113, Kyiv, Dehtiarivska st., 49
tel .: (044) 456-36-35
e-mail.: kfin@kneu.edu.ua

Abstract. Modern processes of fiscal policy development and implementation have brought up the issues of forming the institutional environment of the fiscal mechanism for regulating investment processes, because at the institutional level norms, values, stereotypes, ideas, behavior are formed and modified, the change of which leads to global consequences. The functioning of institutions explains the situation in which, with equivalent processes in the economic systems of different countries with the use of universal technologies of reforming and modernizing the economy, fundamentally different results of innovations are recorded. That is, the effectiveness of fiscal policy depends crucially on the institutions that regulate the life of society as a whole. And whatever the views of scientists were on the nature and conditions of institutions' occurrence, it must be recognized that they have an undeniable influence on the fiscal mechanism for regulating the investment processes.

The article is devoted to the study of topical issues of building an institutional environment for the functioning of the fiscal mechanism for regulating investment processes.

The specifics of scientific tasks being the subject of the research required the use of a complex of methods which enabled to determine the content and components of the institutional environment of the fiscal mechanism for regulating investment processes.

In the article the formation and development of institutional theory are investigated, as well as the essence of the concept of "institution" is defined. The essence and components of the institutional environment of functioning of the fiscal mechanism of regulation of investment processes are considered. The functions and characteristic properties of the institutional environment of functioning of the fiscal mechanism of regulation of investment processes are determined.

As a result of the research it is proved that the institutional environment of functioning of the fiscal mechanism of regulation of investment processes creates restrictive social borders for making individual decisions, sets the system of positive and negative incentives, directing the activity of individuals in a certain direction. The main components of this environment are an orderly set of formal and informal rules and organizations (institutions) that perform certain functions, have a fiscal impact on the investment sphere and generate transaction-sensitive transaction costs.

Key words: fiscal policy, fiscal mechanism, institutionalism, institutions, institutional environment.

Вступ. Держава, впливаючи на процеси організації фіскальних відносин шляхом формування інституцій, спрямовує встановлені фіскальні взаємозв'язки, управляє каналами проходження та напрямками фіскальних потоків, уточнює пропорції розподілу фінансових ресурсів і, таким чином, забезпечує регулювання інвестиційного розвитку економіки. Тому, актуалізується питання визначення інституціонального середовища функціонування фіскального механізму, від якого залежить не тільки його ефективний розвиток, а й вплив на інвестиційні процеси в соціально-економічній системі.

Постановка завдання. Питаннями формування інституціонального середовища займалися багато видатних вчених-інституціоналістів, серед яких: А. Аузан, О. Вільямсон, Р. Коуз, Д. Норт, Дж. А. Робінсон, Дж. Ходжсон та ін. Вплив інституціонального середовища на економічні процеси вивчали сучасні вітчизняні і зарубіжні науковці, зокрема І. Агапова, К. Бундукідзе, А. Зернаєв, В. Колесніков, Я. Кузьмінов, Т. Логінова, К. Лядова, І. Макаров, М. Малкіна, П. Пірнікоза, М. Подшивалова, Д. Усманов, Г. Феррару, А. Шастишко, О. Широкова, М. Юдкевич та ін. Незважаючи на значну кількість досліджень, питання інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних

процесів до цих пір мало розроблені та потребують подальших наукових розвідок.

Мета дослідження полягає у розробці теоретичних засад побудови інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів.

Результати. Інституціональні основи функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційного розвитку національної економіки обумовлені існуванням інституціонального напрямку в економічній теорії, який виник як реакція на позаісторичну та ортодоксальну неокласичну економічну теорію, з одного боку, а з другого – на спробу обґрунтування домінування інституцій у соціально-економічному житті суспільства.

Інституціоналізм зародився на зламі XIX-XX ст. у США. Період 20-30-х рр. XX ст. називають періодом раннього традиційного інституціоналізму, який представлений працями В. П. Гамільтона, Т. Веблена, Дж. М. Кларка, Дж. Р. Коммонса, У. К. Мітчелла, К. А. Айреса, А. Берле та ін. У працях зазначених вчених економіка орієнтована на навчання, обмежену раціональність та еволюцію (а не припускає стабільних переваг, оптимальність і рівновагу). Ранній традиційний інституціоналізм підкреслює необхідність глибокого вивчення інститутів та розглядає економіку як результат складної взаємодії різних інституцій. У післявоєнні роки виник сучасний традиційний інституціоналізм, що представлений працями Дж. К. Гелбрейта, К. Е. Айреса, Ф. Перру, Ж. Фурастьє, Г. Мюрдаля, Г. Мінса, Г. Мінські, Р. Хейлбронера, Дж. Ходжсона та ін., які категорично відкидали методологічну базу класичних і неокласичних теорій. Вони розглядали економічну науку в категоріях гуманітарних, природничих та історичних наук, наполягаючи, що вона повинна, скоріше, тлумачити економічну діяльність, ніж шукати будь-які універсальні закони та використовувати формальні методи точних наук. В його рамках відсутні побудови ідеальних економічних систем, а існуючі інституції зіставляються в своїй реальності не з ідеалом, а один з одним.

Незважаючи на зменшення популярності інституціоналізму після розвитку кейнсіанської доктрини, в другій частині XX століття почалося поживлення інтересу до деяких аспектів цього напрямку економічної теорії. З новими розробками в економічній теорії організацій, інформації, прав власності та трансакційних витрат було зроблено спробу інтегрувати інституціоналізм у новітні розробки в галузі економіки, що виявилось у появі нової інституціональної економічної теорії. Представники нової інституціональної економічної теорії О. Вільямсон, Р. Коуз, Д. Норт, Е. Остром, А. Алчіан, Г. Демсец, Дж. П. Олсон, Дж. Стігліц, Дж. Бьюкенен та ін. використовували неокласичну теорію для пояснення сфер людського суспільства, які зазвичай розглядаються поза сферою економічної теорії. Зазначені вчені намагалися розширити межі економіки, орієнтуючись на інституції, що лежать в основі економічної діяльності. Однак пізніше нова інституціональна економічна теорія відійшла як від основної неокласичної теорії, так і від традиційної інституціональної теорії. Її представники замінили спробу традиційних інституціоналістів використовувати історію та дослідження інституцій для пояснення економічної поведінки на спробу використання неокласичної теорії для пояснення історії, соціальних відносин та формування інституцій.

Інституціоналізм як напрям економічної теорії досліджує роль інституцій у впливі на економічну поведінку індивідів. В його основі закладено поняття «інституція», що походить від лат. *institutio* – настанова [1, с.336]. Відзначимо, що серед інституціоналістів існує кілька підходів до трактування сутності інституції, що обумовлює невизначеність змісту похідних від нього понять і часто породжує двозначність у розумінні сказаного. Крім того, проблеми перекладу призвели до того,

що у вітчизняних наукових колах ведуться дискусії щодо доцільності вживання терміну «інституція» або ж його заміни дефініцією «інститут», що походить від лат. institutum – устрій, установа [1, с.336]. Для цілей дослідження ми будемо використовувати поняття «інституція», адже науковці-інституціоналісти використовували саме термін «institution», а не «institut».

На наш погляд, інституціями у фіскальному механізмі регулювання інвестиційних процесів варто вважати сукупність правил поведінки та організацій, які здійснюють вплив на процес формування, розподілу та використання фінансових ресурсів з метою реалізації фіскальної політики, спрямованої на соціально-економічні зміни, обумовлені реалізацією інвестиційної діяльності, внаслідок чого отримується вигода та задовольняються інтереси усіх суб'єктів економічних відносин, а також виникає новий якісний стан соціально-економічної системи.

Вважаємо, що інституціональний підхід до функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів має передбачати, що фіскальний механізм діє та реалізує свої функції не тільки у жорстких рамках механізму більш високого порядку (фінансового, економічного), а у власному інституціональному середовищі. Інституціональне середовище створює обмежувальні суспільні межі для прийняття індивідуальних рішень, задає систему позитивних і негативних стимулів, спрямовуючи діяльність індивідів у певне русло. Основними складовими цього середовища є упорядкована сукупність формальних і неформальних правил та організацій (інститутів), які виконують визначені функції, здійснюють фіскальний вплив на інвестиційну сферу та генерують відчутні для фіскального механізму трансакційні витрати (рис. 1).

Складовою інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів є неформальні правила, які характеризуються відсутністю жорсткої регламентації поведінки індивідів, форм і методів діяльності, а також санкцій за ненормативну поведінку. Неформальні правила – це звички, звичаї, вірування, менталітет, внутрішні переконання, загальноприйняті умовності, які є результатом тісного спільного існування індивідів, гарантом яких виступає будь-який індивід, який помітив їх порушення. Такі правила, хоча і являються достатньо жорсткими обмежувачами поведінки індивідів, однак зазвичай не зафіксовані у письмовій формі та захищені специфічними механізмами їхньої самопідтримки, які не потребують утримання спеціалізованої організації, що забезпечує їхнє виконання.

Елементом інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів являються формальні правила, які базуються на суворих приписах й інструкціях, які закріплені юридичним способом. Формальні правила – це юридичні норми, що існують у вигляді офіційних текстів чи засвідчених третьою стороною домовленостей, в ролі гарантів яких виступають індивіди, державні чиновники, які спеціалізуються на цій функції. Такі правила створюються цілеспрямовано, достатньо легко фіксуються у письмовій формі та в явному вигляді виступають як обмежувачі набору альтернатив для індивідів.

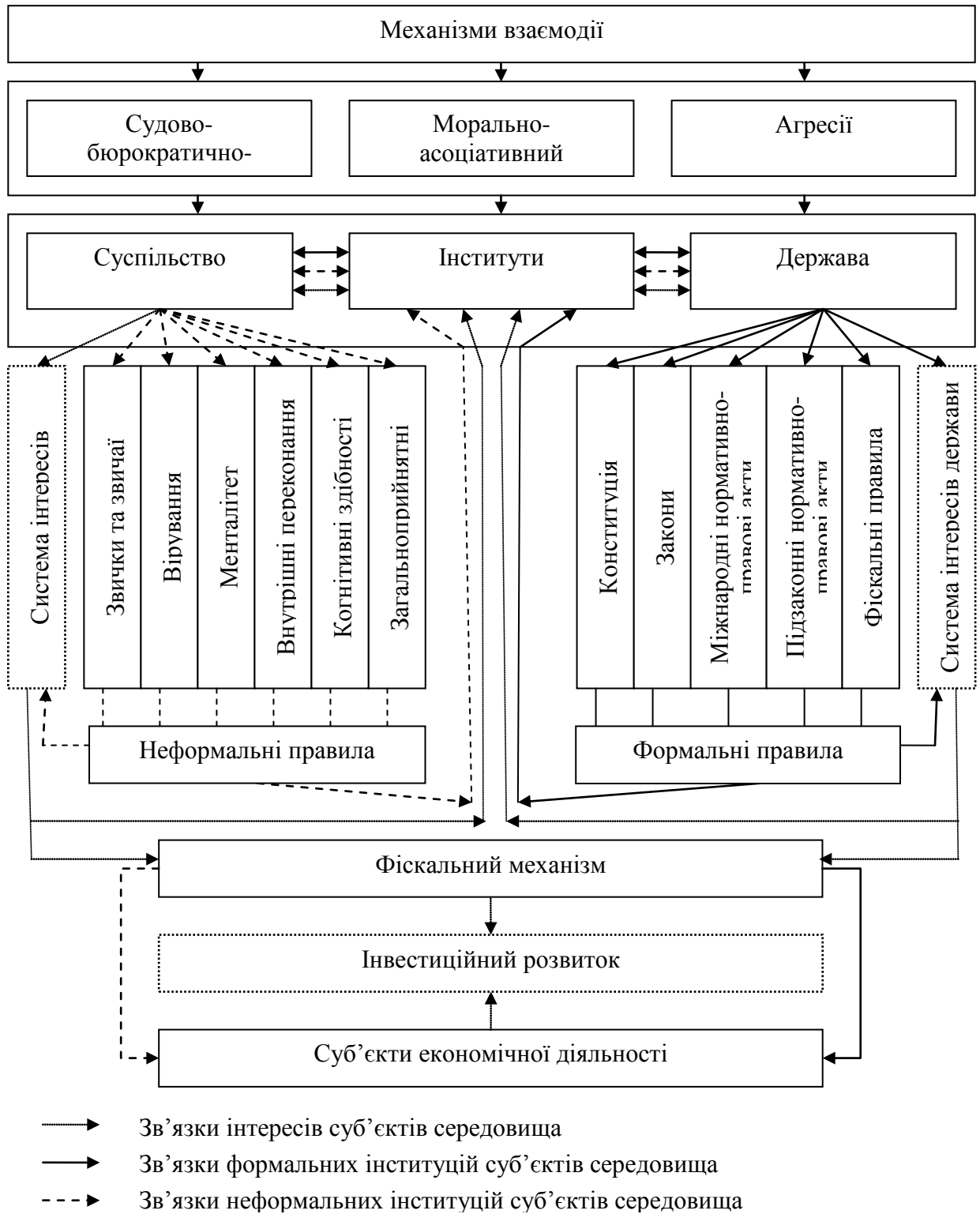

Рис. 1. Інституціональне середовище функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів*

* Розробка авторів

Fig. 1. The institutional environment for the functioning of the fiscal mechanism for regulating investment processes

* Developed by the authors

Забезпечують дотримання формальних і неформальних правил інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів організації (інститути), на думку Д. Норта, складаються з групи індивідів, пов'язаних між собою спільним прагненням досягти певних цілей, та охоплюють політичні органи (політичні партії, парламент, місцеві ради, регулятивні агентства), економічні органи (фірми, профспілки, родинні ферми, кооперативи), суспільні органи (церкви, клуби, спортивні асоціації) та освітні органи (школи, університети, центри професійної підготовки) [2, с.5]. Виходячи із зазначеного та враховуючи, що термін «фіскальний» означає слугуючий інтересам казни (фіскальним інтересам), до організацій (інститутів) фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів належать органи та установи, що забезпечують виконання формальних і неформальних правил у фіскальній сфері та здійснюють вплив на процес формування, розподілу та використання фінансових ресурсів бюджету з метою реалізації фіскальної політики, спрямованої на зміни соціально-економічної системи, обумовлені реалізацією інвестиційної діяльності.

Відзначимо, що формальні та неформальні правила, які діють в інституціональному середовищі функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів постійно взаємодіють між собою. При чому, науковці розрізняють кілька типів такої взаємодії [3, с.15; 4, с.55-57]:

1. Неформальні правила доповнюють, розширюють і продовжують формальні правила, оскільки останні визначають набір альтернатив без урахування обставин тієї чи іншої одиничної угоди. Неформальні правила дозволяють виробити такі моделі поведінки, які найбільш швидко і точно сприяють досягненню мети формального правила.

2. Неформальні правила слугують джерелом формування та коригування формальних правил у разі їхнього еволюційного розвитку. Законотворці не створюють нових правил, а лише виявляють і фіксують їх після того, як вони склались на практиці, тобто неформальні правила, що довели свою ефективність, формалізуються.

3. Неформальні правила суперечать формальним. Якщо держава негативно оцінює діючі в суспільстві неформальні правила, тоді вона створює та вводить в дію формальні правила, що передбачають інший варіант поведінки індивідів. Дана ситуація призводить до конфлікту між цими групами правил, що негативно позначається на інституціональному середовищі. Крім того, зростають витрати держави на створення дієвих механізмів примусу до виконання формальних правил.

4. Неформальні правила стають заміником формальних. Така ситуація створюється у разі, якщо держава не може повністю проконтролювати та змусити дотримуватися формальні правила, неформальні правила й механізми примусу до їх виконання.

На наш погляд, для уникнення протиріч між формальними і неформальними правилами, формальні правила повинні формуватися на основі сформованих століттями неформальних правил, тобто втілених в життя на законних підставах традицій, звичаїв, звичок тощо. Крім того, формальні правила повинні обмежувати використання сформованих неформальних правил. Для цього створюються обмежувальні організації (інститути), які повинні впливати на неформальні правила шляхом їх заборони або перетворення.

В інституціональному середовищі функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів держава, з одного боку, виступає в якості джерела формальних правил і засновника формальних інститутів (зокрема органів влади різного рівня), а з іншого, – будучи економічним агентом, має власні інтереси, проте зобов'язана виступати в якості представника інтересів суспільства, що формують

державну політику у відповідній сфері діяльності. Так, держава має фінансові інтереси, пов'язані із найповнішим формуванням її бюджету, однак інвестиційні інтереси суспільства зазвичай ідуть врозрід фінансовим інтересам держави, що призводить до формування відповідної фінансової політики, спрямованої на регулювання інвестиційних процесів.

В інституціональному середовищі функціонування фінансового механізму регулювання інвестиційних процесів суспільство в особі платників податків, з одного боку, виступає в якості джерела неформальних правил і засновника неформальних інститутів (зокрема громадських організацій), а з іншого, – платники податків будучи економічними агентами, мають власні інтереси, проте зобов'язані сплачувати податки для забезпечення функціонування держави. Так, платники податків мають фінансові інтереси, пов'язані із мінімізацією оподаткування, однак інвестиційні інтереси держави зазвичай ідуть врозрід фінансовим інтересам платників податків, що призводить до коригування відповідної фінансової політики, спрямованої на регулювання інвестиційних процесів.

Як відзначають Макаров І. Н., Широкова О. В. і Колесников В. В., взаємодія між державою та представниками суспільства характеризується трьома типами суспільних механізмів [5, с.85-86]:

1) судово-бюрократично-правовий, який забезпечує взаємодію сторін та функціонування інститутів заходами державного примусу;

2) морально-асоціативний, що організовує взаємодію сторін та функціонування інститутів шляхом встановлення партнерських відносин, які базуються на взаємній довірі та чесності;

3) агресії, що ґрунтується на прямому насильстві держави над членами суспільства поза рамками правового поля.

Між описаними механізмами взаємодії держави та суспільства у межах інституційного середовища існують два види зв'язків. Перший зв'язок – узгоджувальний, який об'єднує судово-бюрократично-правовий і морально-асоціативний механізми через позитивне додаткове відношення та підсилює дію цих механізмів. В рамках даної зв'язку виникає синергетичний ефект: представники суспільства зацікавлені у законслухняній поведінці, адже її фактично можна розглядати в якості інвестиції (у вигляді зростання ділової репутації), в той час як недобросовісна поведінка може призвести до значних збитків, зокрема у вигляді штрафних санкцій. Другий зв'язок – конфронтаційний, що протиставляє судово-бюрократично-правовий і морально-асоціативний механізми механізму агресії. У разі наявності такого зв'язку виникає «ситуація руйнівного заміщення»: якщо судово-бюрократично-правовий і морально-асоціативний механізми не мають можливості для повноцінного функціонування, тоді утворюється вакуум, який заповнюється механізмом агресії. При цьому має місце зворотна кореляція між рівнем затребуваності (поширеності) механізму агресії та рівнем авторитету інститутів і формальних інститутів. Така ситуація призводить до зниження рівня довіри між економічними суб'єктами і, як наслідок, до появи та посилення процесів, що гальмують інвестиційний розвиток національної економіки.

Отже, інституціональне середовище функціонування фінансового механізму регулювання інвестиційних процесів уможливує балансування інтересів держави та суспільства на основі встановлення меж раціональної поведінки членів суспільства за рахунок визначення можливого набору альтернатив поведінки. Як наслідок, поведінка членів суспільства стає більш передбачливою. У ролі інституціональних обмежувачів виступають інституції, які впливають на вибір форми поведінки членів суспільства. Обмеження однакові для всіх ідентичних ситуацій та їх учасників. Подібний вплив

інституцій сприяє зниженню невизначеності очікувань у одних членів суспільства щодо поведінки інших.

Виходячи із вищезазначеного, значимість інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів визначається сукупність функцій, серед яких вчені виокремлюють [6, с.101-102; 7, с.25]:

1) рамкове регулювання, яке здійснюється шляхом обмеження набору доступних альтернатив, що дозволяє мінімізувати кількість конфліктних ситуацій і домогтися ефективнішої координації;

2) забезпечення передбачуваності та стабільності, яке відбувається завдяки гарантуванню передбачуваності результатів інвестиційної діяльності і, відповідно, привнесенню в інвестиційну сферу стійкості;

3) гарантування безпеки, що передбачає забезпечення безпеки інвестиційних дій економічних агентів у певних межах, що є необхідним чинником здійснення стабільної інвестиційної діяльності;

4) зниження трансакційних витрат, що полягає у зменшенні витрат економічних агентів на здійснення процесу взаємодії один з одним;

5) передача знань і технологій, що відбувається шляхом встановлення формальних правил обміну продуктами інтелектуальної праці між економічними агентами.

Взаємний вплив держави та суспільства завдяки формальним і неформальним правилам та організаціям (інститутам) на фіскальну сферу породжує специфічні властивості інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів, серед яких:

1. Системність. Інвестиційне середовище є сукупністю взаємопов'язаних суб'єктів (держави та суспільства), які завдяки інституціям впливають на об'єкт (фіскальний механізм регулювання інвестиційних процесів) з метою забезпечення інвестиційного розвитку соціально-економічної системи.

2. Двоїстість. Наявність формальних і неформальних правил є підставою виникнення і відтворення феномена, який отримав назву інституційної дихотомії. Зміст даного феномена пов'язаний із специфікою появи та механізмами забезпечення даних правил. Ідеальної відповідності між двома типами правил немає в жодній країні світу, адже вона логічно неможлива з двох взаємодоповнюючих підстав: 1) різний механізм формування і зміни; 2) обмежені можливості окремих економічних агентів та їх сукупності щодо приведення у відповідність даних типів правил [8, с.202-203].

3. Унікальність. Крім універсальних інституцій, які регулюють функціонування економічного механізму, існують специфічні фіскальні правила та фіскальні організації (інститути), які здійснюють вплив на функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів.

4. Багаторівневність. Інституції, які діють у межах інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів формуються на міжнародному, державному та регіональних ринках.

5. Діалектичність. Інституціональне середовище характеризується безперервним рухом. Одні його елементи тільки формуються, інші – встановилися, але функціонують неефективно і вимагають змін, треті – перетворилися в стійкий і відтворений структурний елемент фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів, стабілізувалися та потребують лише окремих коригувань.

6. Адаптивність. Інституції здатні пристосовуватися до змін зовнішнього середовища стосовно інституціонального середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів.

7. Ієрархічність. Окремі інституції з урахуванням масштабу впливу є більш значущими порівняно з іншими, вони конкретизують окремі сторони укрупнених інституцій [9, с.47-48].

8. Фрагментарність. Неможливо забезпечити фронтальне блокування небажаного типу поведінки членів суспільства (платників податків), яке проявляється в обході існуючих формальних інституціональних меж. Зазначене виникає і завдяки неформальним правилам, які часто передбачають уникнення формальних правил.

9. Суперечливість. Існує протиріччя генотипу багатьох неформальних правил генотипу тим формальним правилам, з якими вони пов'язані. Однак, це не означає, що неформальні правила замінюють собою формальні, мова йде про те, що у економічних агентів в різних ситуаціях існує певний вибір для координації своїх дій [10, с.143].

Резюмуючи вищесказане, відзначимо, що інституції здійснюють безпосередній вплив на інвестиційний процес, що реалізується через формування інституціонального середовища, яке описує і регламентує всю сукупність фіскальних відносин. Формування інституціонального середовища – це кінцевий продукт функціональної реалізації змісту інституцій. В результаті, інституціональний вплив на інвестиційні процеси здійснюється через функціональний взаємозв'язок інституцій і фіскального механізму. Інтегральний ефект від агрегованої реалізації інституціональних функцій полягає у вирішенні інвестиційних проблем за допомогою формування інституціонального середовища функціонування фіскального механізму.

Висновки. Інституціональне середовище функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів є упорядкованою сукупністю інституцій, які виконують визначені функції, здійснюють фіскальний вплив на інвестиційну сферу та генерують відчутні для фіскального механізму трансакційні витрати.

Формування інституцій пов'язане з процесами природного відбору правил та організацій (інститутів) взаємодії. У процесі такого природного відбору виробляються інституції, які найбільшою мірою сприяють координації поведінки членів суспільства у фіскальній сфері. Дані інституції поступово поширюються на всю фіскальну сферу, витісняючи менш ефективні способи взаємодії, і незабаром стають стійкою загально визнаною інституцією, яка позитивно впливає на інвестиційні процеси.

Розглядаючи розвиток інституційного середовища функціонування фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів в Україні, можна дійти до висновку, що далеко не всякий набір інституцій забезпечує зниження невизначеності і, відповідно, економію на трансакційних витратах. Для цього повинні виконуватися як мінімум наступні умови: правила та організації (інститути), що утворюють інституціональне середовище, повинні бути більш-менш узгоджені одне з іншим, зрозумілі членам суспільства, дії яких з їх допомогою регламентуються, в достатній мірі стабільними, що в умовах невизначеності дозволяє узгоджувати очікування економічних агентів.

1. Словник іншомовних слів / за ред. члена-коресп. АН УРСР О. С. Мельничука. Київ : Головна редакція Української Радянської енциклопедії Академії наук Української РСР, 1974. 775 с.
2. North D. Institutions, institutional change and economic performance. New York : Cambridge University Press, 1990. 152 p.
3. Агапова И. И. Институциональная экономика: учеб. пособ. Москва : Экономистъ, 2006. 254 с.
4. Малкина М. Ю., Логинова Т. П., Лядова Е. В. Институциональная экономика : учеб. пособ. Нижний Новгород : Нижегородский госуниверситет, 2015. 258 с.
5. Макаров И. Н., Широкова О. В., Колесников В. В. Формальные и неформальные институты функционирования государственно-частного партнерства: взгляд с позиции экономической теории. *Российское предпринимательство*. 2018. Т. 19. №1. С. 77-98.
6. Кузьминов Я. И., Бендукидзе К. А., Юдкевич М. М. Институты, сети, трансакционные издержки, контракты: учеб. пособ. Москва : ИД НИИ «ВШЭ», 2007. 444 с.
7. Пірнікоза П. Роль фіскального інституційного середовища у детінізації економіки. *Світ*

фінансів. 2018. №1 (54). С. 22-34.

8. Шаститко А. Е. Институциональная среда хозяйствования в России: основные характеристики. *Куда идет Россия? Кризис институциональных систем: Век, десятилетие, год* : монография. Москва : Логос, 1999. С. 201-205.
9. Ферару Г. С., Зернаев А. С., Усманов Д. И. Институциональная среда и ее влияние на развитие социально-экономической системы региона : монография. Москва : ООО «ЭКЦ «Профессор», 2014. 188 с.
10. Подшивалова М. В. Институциональная среда как объект исследования. *Евразийский союз ученых. Серия: Экономические науки*. 2014. Вып. VIII. С. 142-144.

References

1. Melnychuk, Oleksandr, editor. *Dictionary of foreign words*. Kyiv, The main edition of the Ukrainian Soviet Encyclopedia of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, 1974.
2. North, Douglas. *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press, 1990.
3. Agarova, Irina. *Institutional economics*. Moscow, Economist, 2006.
4. Malkina, Marina, et al. *Institutional economics*. Nizhny Novgorod, Nizhny Novgorod State University, 2015.
5. Makarov, Ivan, Shirokova, Ol'ga, and Kolesnikov, Viktor. "Formal and Informal Institutions of Public-Private Partnership Functioning: A View from the Position of Economic Theory." *Russian entrepreneurship*, vol. 19, no. 1, 2018, pp. 77-98.
6. Kuz'minov, Jaroslav, et al. *Institutions, networks, transaction costs, contracts*. Moscow, Publishing house National Research University "Higher School of Economics", 2007.
7. Pirnykoza, Pavlo. "The role of the fiscal institutional environment in the de-shadowing of the economy." *The world of finance*, no. 1 (54), 2018, pp. 22-34.
8. Shastitko, Andrej. "Institutional business environment in Russia: main characteristics." *Where is Russia going? Institutional Systems Crisis: Century, Decade, Year*, Moscow, Logos, 1999, pp. 201-205.
9. Feraru, Galina, *Institutional environment and its influence on the development of the socio-economic system of the region*. Moscow, LLC "ECC "Professor", 2014.
10. Podshivalova, M. V. "Institutional environment as an object of research." *Eurasian Union of Scientists. Series: Economic Sciences*, no. VIII, 2014, pp. 142-144.

УДК 339.72

doi: 10.15330/apred.1.16.17-29

Якубовський С.О., Григорян Р.А., Деренько В.О.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИБУТКОВОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОБЛІГАЦІЙ В УМОВАХ БОРГОВОЇ КРИЗИ

¹ Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
кафедра економічної теорії та міжнародних економічних відносин,
вул. Дворянська, 2, Одеса,
65000, Україна

² Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
департамент міжнародних економічних відносин,
вул. Дворянська, 2, Одеса,
65000, Україна

Анотація. У статті аналізується дохідність державних облігацій, як довгострокових, так і короткострокових, країн, які найбільше постраждали від боргової кризи, а саме Греція, Італія, Португалія, а також країн, які отримали найбільшу вигоду від обставин, що склалися, а саме Німеччина і Франція. Було виявлено зростання дохідності двох видів державних облігацій (з терміном погашення 10 років і 1 рік) по всіх аналізованих країн (крім Німеччини і Франції) в період боргової кризи з кінця 2009 р. Пік дохідності за державними облігаціями країн Південної Європи припав на 2011 р. Під час боргової кризи німецькі державні облігації отримали вигоду і, як результат, дохідність державних облігацій Німеччини і Франції знижувалася. У наступні роки дохідність державних облігацій країн Південної Європи, а також Німеччини та Франції знижувалася. У статті також були побудовані векторні авторегресії (VAR) взаємозалежності між різними видами дохідності державних облігацій, їх різницею і державним боргом, державним бюджетом, ВВП аналізованих країн. Було виявлено, що в Німеччині взаємозв'язку даних показників не спостерігалось. Однак існує сильна одностороння залежність державного боргу від дохідності довгострокових і короткострокових державних облігацій, а також державного боргу від різниці дохідності. У Франції взаємозалежність спостерігається між державним боргом і дохідністю короткострокових облігацій. Тут варто відзначити сильну залежність довгострокової дохідності від державного боргу, а також вплив державного боргу на різницю. У Греції існує залежність дохідності довгострокових державних облігацій, а також різниці від всіх трьох показників. У Португалії існує сильний взаємозв'язок між дохідністю короткострокових облігацій і державним боргом, а також між державним бюджетом і різницею. В Італії існує нерівномірний взаємозв'язок між дохідністю по двом видам і ВВП, а дохідність за довгостроковими і короткостроковими державними облігаціями залежить від державного бюджету. Також спостерігається сильний вплив державного боргу на різницю дохідності державних облігацій.

Ключові слова: державні облігації, боргова криза, ЄЦБ, державний борг, державний бюджет, довгострокова та короткострокова дохідність.

Yakubovskiy S. ¹, Hryhorian R. ², Derenko V. ²

TRANSFORMATION OF GOVERNMENT BOND YIELDS DURING THE DEBT CRISIS

¹ Odesa I.I. Mechnikov National University,
Department of Economic Theory and International
Economic Relations,
Dvoryanska Str., 2, Odessa,
65000, Ukraine

² Odesa I.I. Mechnikov National University,
Department of International Economic Relations,
Dvoryanska Str., 2, Odessa,
65000, Ukraine

Abstract. The article analyzes the yield on government bonds, both long-term and short-term, the countries most affected by the debt crisis, namely Greece, Italy, Portugal, as well as the countries that have benefited most from the circumstances, namely Germany and France. There was an increase in the yield of two types of government bonds (maturity of 10 years and 1 year) for all analyzed countries (except Germany and France) during the debt crisis since late 2009. The peak yield on government bonds in Southern Europe fell in 2011. During the debt crisis, German government bonds benefited and, as a result, the yields on German and French government bonds declined. In the following years, the yield on government bonds of Southern Europe, as well as Germany and France declined. The article also constructs vector autoregressions (VARs) of interdependence between different types of government bond yields, their difference and government debt, government budget, GDP of the analyzed countries. It was found that in Germany, the relationship of these indicators was not observed. However, there is a strong unilateral dependence of government debt on the yield on

long-term and short-term government bonds, as well as government debt on the yield difference. In France, there is an interdependence between government debt and the yield of short-term bonds. It is worth noting the strong dependence of long-term profitability on government debt, as well as the impact of government debt on the difference. In Greece, there is a dependence of the yield on long-term government bonds, as well as the difference between all three indicators. In Portugal, there is a strong relationship between the yield on short-term bonds and government debt, as well as between the government budget and the difference. In Italy, there is an uneven relationship between the yield on the two types and GDP, and the yield on long-term and short-term government bonds depends on the government budget. There is also a strong impact of government debt on the difference in yields on government bonds.

Keywords: government bonds, debt crisis, ECB, government debt, government budget, long-term and short-term yield.

Introduction. The European debt crisis as Europe's struggle to pay off the debt that it has accumulated over the past decades. Five countries in the region - Greece, Italy, Ireland, Portugal and Spain - have failed to varying degrees to generate sufficient economic growth to avoid accumulating large levels of government debt. While these five countries were viewed as in immediate threat of possible default at the peak of the 2010-2012 crisis, the crisis has far-reaching consequences that extend beyond their borders to the world as a whole.

Problem statement. The purpose of this article is to study and analyze the yields on government bonds of the countries that have been most affected by the debt crisis, namely Greece, Italy, Portugal, as well as the countries that have benefited the most from the circumstances, namely Germany and France. The work used a wide range of general research methods, namely comparison methods, statistical analysis, and vector autoregression (VAR) to determine the relationship between some factors.

Analysis of recent research and publications. On the securities market, Risk Perceptions and Liquidity of the International Stock Market by R. Maa, Hamish D. Anderson, Ben R. Marshall (2019) use regression analysis to quantify the impact of investor risk perception on stock market liquidity in 57 countries. The authors show, which factors at the country level have a significant impact on the ratio of risk perception and liquidity. The results indicate that investors' perceptions of risk have a greater impact on market liquidity in developed economies and in countries with greater trade openness, better governance, and no selling restrictions. This is consistent with the view that more developed countries attract more international investors, incorporate information faster, and are therefore likely to be more influenced by changes in international risk perception [1].

In Bonds, Shares and Sources of Losses, authored by D. Avramov, T. Chardia and others (2019), identified common sources of low-cost prices among stocks and bonds. Analysis shows that sentiment-driven retail and institutional investors make one particular type of pricing error: they tend to be overly optimistic about the impact of financial problems in firms with high credit risk. Moreover, investors do not seem to renew their optimistic beliefs even after the profit announcement [2].

Since the spread of financial turmoil and the sovereign debt crisis in the eurozone, it has become clear that European countries have ceased to behave in the same way, raising concerns about the preservation of the single currency. In order to understand what happened in financial markets, authors Erica G. Peregote Wessel N. Vermoulin, in a joint article "Macroeconomic Determinants of European Equity to Government Bond Ratios: A Tale of Two Regions" (2016), proposed to analyze these markets in a multidimensional way. The correlation between bond markets was found to be driven primarily by differences in debt levels and stock market volatility, a measure of financial uncertainty. Correlations of stocks and bonds between regions behave as expected, according to the theory of determinants of cash flows on the one hand, and macroeconomic fundamentals, which indicate the relative

economic performance between countries, on the other. Thus, while inflation, stock market volatility, economic growth and policy momentum are all the right signs according to theory, an additional significant effect was found on the current account in some specifications and on debt only when looking at the southern region. Finally, the north-south correlation of stock markets is mainly influenced by current account and economic growth, apart from stock market volatility, and to a lesser extent by differences in debt levels [3].

R. Betsma, F. Jong, M. Giuliadori, D. Vidihanto “Realized (co) Variation in Eurozone Sovereign Bond Yields During the Crisis: The Impact of News and the Securities Markets Program” (2017) uses realized variances and covariance based on intraday data, to measure the structure of dependence of the yields of sovereign bonds of the euro area. New news tends to increase the volatility of the yields of financially disadvantaged countries and reduce the covariance of the yields of the troubled countries with the German bond yields, suggesting a potential escape effect. General news about the euro crisis and news about specific countries tend to increase the yield covariance between troubled countries, indicating potential side effects of the crisis. The purchase of bonds by the ECB under its Securities Markets Program (SMP) mitigates negative spillovers of the crisis among troubled countries and reduces the potential outflow of securities from troubled countries to Germany [4].

A. Langenol “Securities Markets and Political Securitization: An Example of a Sovereign Debt Crisis in the Eurozone” (2017) considers the issue in an attempt to combine the theory of political securitization and financial securitization of government bonds. Conceptually, the article argues that the intervention of securities markets in the securitization of the euro can be understood as a confrontation between two types of requirements of reality. The securitization steps and the response they generate symbolically constitute a political community; this provokes a struggle between an adequate representation of this community and its security considerations. In contrast, market communications - essentially price signals - do not generate political community and cannot be semantically refuted. Because of this quality, market signals can amplify or weaken securitization steps. In the event of the ECB's sovereign debt crisis, market communications brought about the privilege of supranational securitizations, damaging national securitizations [5].

E. Gisel, J. Idier, S. Manganelli, O. Vergote “High Frequency Evaluation of the ECB Securities Markets Program” (2016) examined the case of the Securities Markets Program of the European Central Bank (ECB). If the Eurosystem's intervention was triggered by a sudden and strong fall in prices, daily price changes could lead to a decrease in the correlation between the yield and the volume of bonds purchased. Simple regressions of daily changes in yields by quantity often produce small or even positive ratios and therefore suggest that the Stock Market Program (SMP) interventions were ineffective or worse, counterproductive. The authors proposed a vector autoregression (VAR) structure estimated at multiple frequencies to better measure the impact of SMP and its robustness. The results show that SMP interventions have been effective in reducing government bond yields for participating countries [6].

F. Ezer, B. Schwaab “Assessing the Impact of Unconventional Monetary Policy Measures: Empirical Evidence from the ECB Securities Markets Program” (2016) assess the impact of asset purchases on returns under the Securities Markets Program (SMP) of the European Central Bank (ECB) in five Eurozone sovereign bond markets in 2010–2011. In addition to the significant effect of the announcement, the authors found an effect of about -3 basis points over a five-year maturity for the purchase of 1/1000 of outstanding debt. Bond yield volatility and tail risk are lower on intervention days for most SMP countries. A dynamic specification indicates both temporary and long-term effects. Buying improved liquidity conditions and reduced default risk premiums, while signals of future low interest rates did not play a role [7].

Results.

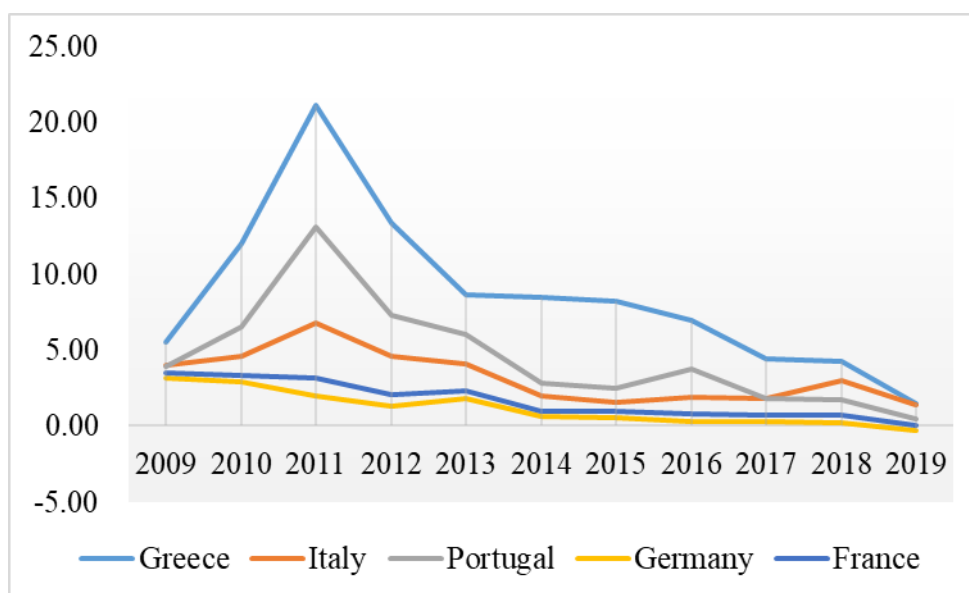

Fig.1. Yields on 10 year government bonds of Greece, Italy, Portugal, Germany and France for the period 2009-2019, % [8].

Analyzing the yield of long-term government bonds with a maturity of 10 years the following results was found. There is a significant increase in the yield of government bonds in all analyzed countries (except Germany and France) during the debt crisis since the end of 2009. In 2010, the yield on Greek government bonds have already increased by 6.52 percentage points and reached 12%. A similar situation in both Italy and Portugal was observed. The peak of the yield on government bonds fell in 2011. The yield of the Greek 10-year government bonds accounted for 21.1% (+ 15.6 p.p. since the beginning of the crisis) per annum, for Portuguese 13% (+9.1 p.p. since the beginning of the crisis) and for Italian 6.8% (+2.8 since the beginning of the crisis). During the debt crisis, the German government bonds have benefited. They have historically been ranked on par with US Treasury bonds, the Swiss franc, the Japanese yen, or even gold. As a result, the profitability of the government bonds in a country like Germany is decreasing - by 1.2 percentage points in Germany (the yield in 2011 was 1.9%, against 3.1% in 2009). A similar picture was observed in France, where the profitability of the government bonds decreased by 0.4 percentage points (yield in 2011 was 3.1%, against 3.5% in 2009). It should also be noted that on average in the countries of the European Union, the profitability of the government bonds in 2011 amounted to 4.24%, in 2009 the yield was 3.96%.

The reasons for such a sharp increase in government bond yields need to be considered in more detail. High level of budget deficit, as well as government debt (at the end of 2009 the budget deficit in Greece was 15%, Italy - 5%, which is the highest in the last 10 years) undermined investor confidence, causing bond spreads to widen to unacceptable levels. Fears quickly spread that fiscal positions and debt levels in several eurozone countries were volatile. Due to the increased risk, investors demanded an increase in Greek bond yields, which increased the cost of the country's debt burden and prompted a series of rescue measures from the European Union and the European Central Bank (ECB). Markets also began to pick up bond yields in other heavily indebted countries in the region, anticipating problems similar to those in Greece.

As a result, the situation worsened in banks, which were large holders of sovereign debt. The EU was forced to take short-term measures such as a banking sector bailout. The ECB

expanded its toolkit for unconventional monetary policy measures, namely, providing the banking sector with long-term liquidity, buying government bonds and other securities in secondary markets in order to support local authorities, lower interest rates, creating demand.

In 2010, the ECB announced the Securities Market Program. This program consisted of buying government bonds in secondary markets and actually preceded quantitative easing. The ECB's goal was to push down government bonds yields in order to prevent self-fulfilling market panics. Through its peculiar "Securities Market Program", the European Central Bank has generated billions of profits for creditor member states such as France and Germany. In a Eurogroup meeting in 2012, finance ministers of the Eurozone reached an agreement where all member states would return the SMP profits made since 2013 to Greece. In practice, member states transferred their national profits into a segregated account managed by the European Stability Mechanism (ESM), with the exception of the profits made by the Bank of Greece (which were directly transferred to the Greek government). However, since the end of 2011 - the beginning of 2012 yields began to decline every year and in 2019 was 1.42%. Also thanks to the measures of the ECB, the yield on the Portuguese and Italian government bonds fell to 0.41% and 1.37%, respectively.

It should be noted that the yield on German government bonds fell another 1% in 2019 and it was negative, namely - (-0.3%). It is an unattractive proposition for most bond investors, even those with long time horizons, because holding negative-yielding debt to maturity means incurring a loss. These bonds are not bought by institutional investors, but by Central Banks, especially in recent months. Unlike conventional asset managers, central banks are less sensitive to direct yields. The purchase of bonds was for monetary policy or for holding foreign exchange reserves.

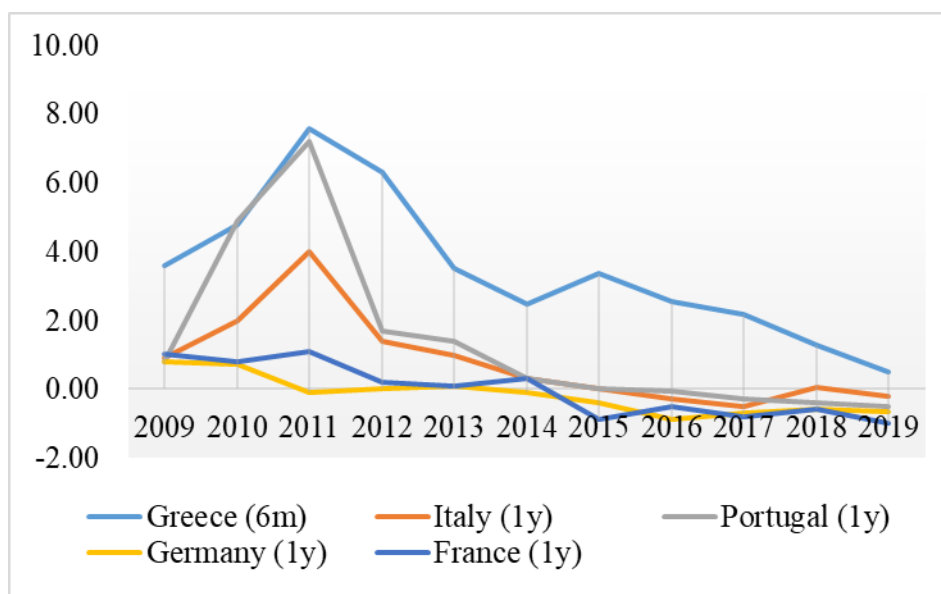

Fig. 2. Yields on short-term government bonds of Greece, Italy, Portugal, Germany and France for the period 2009-2019, % [8].

Analyzing short-term government bonds, it should be noted that, as with long-term government bonds, the highest peak in yield was in 2011. Yield of 6-month Greek government bonds in 2011 amounted to 7.58%, a similar yield was also of Portuguese bonds (with a maturity of 1 year) - 7.2%. A curious point is the spread of short-term government bonds in Greece and Portugal, which in 2011 amounted to 0.4%. The spread of long-term bonds in Greece and Portugal was 8%. Yield of Italian government bonds (with a maturity of 1 year) in 2011 amounted to 4%.

Unlike Southern Europe, the yields on short-term government bonds in Germany in 2011 fell and even became negative (-0.1%). Investors in the euro area are looking for security - and willing to pay for it. In 2011, short-maturity bonds in Germany achieved a partial negative yield. This difference can be interpreted as a benefit to the German federal government through the safe haven effect. They probably would not exist if other countries were not in trouble. It can be argued that the ten years prior to the crisis were “normal” in terms of interest rates and business cycle dynamics. Accordingly, the average interest rates over this period can be used as a guideline. The calculation for all promissory notes and bonds issued since 2009 by Germany shows that the current interest payments already in 2012 were about 10 billion euros lower than in the baseline scenario. Already in 2013, the corresponding figure increased slightly. In subsequent years, the low profitability for such a long time significantly eased the government budget in Germany. This relief is especially noticeable for the federal government, which is responsible for about half of Germany's national debt. The payoff for the federal government can be particularly noticeable because the bonds it holds can serve as a safe haven during Europe's debt crisis. Other German public debtors also benefit from low yields, but to a somewhat lesser extent.

As in the situation with long-term government bonds in Southern Europe, since 2012, there has been a drop in yields for a number of main reasons that were discussed earlier. For all analyzed countries in 2019, the yield on short-term government bonds was negative, except for Greece, the yield was 0.51%. In Germany and France, the yield on short-term government bonds fell to (-0.6%) and (-1%), respectively.

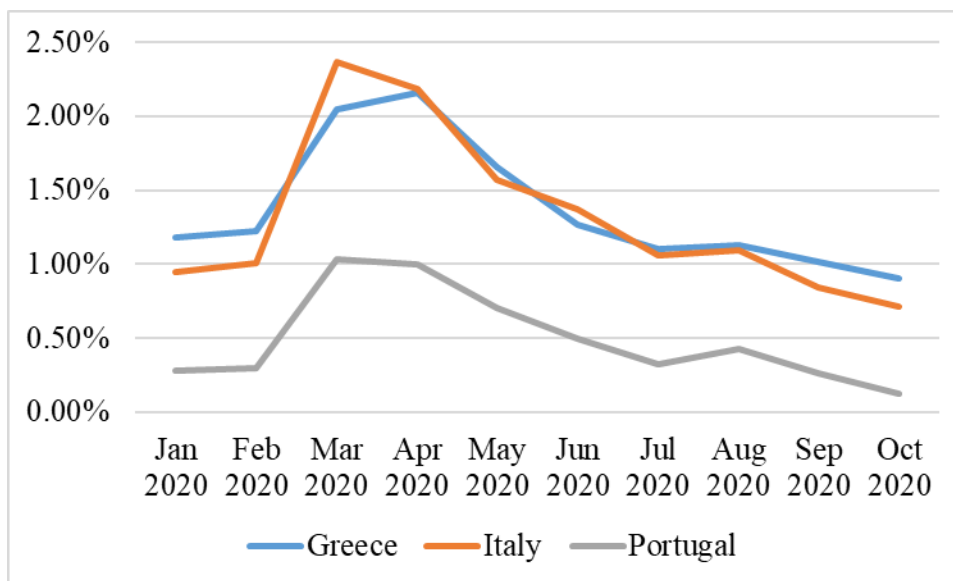

Fig. 3. Yields on 10-year government bonds of Greece, Italy, Portugal, Germany and France in 2020, % [8].

Further, after analyzing 2020 (statistics for 10 months are used) there is clearly an increase in the yield of long-term government bonds in the period from February to April. The peak of profitability was in March 2020, while Italy and Greece showed the highest profitability - 2.37% and 2.05%, respectively. In Portugal, during the same period, the yield rose to 1.03%. The sharp increase in profitability was due to a new test for the world in 2020, namely the coronavirus pandemic. Italy became the first country in Europe to introduce isolation (due to a sharp increase in the incidence). Bond yields rose sharply after investors realized that the ECB president could provide support, prompting fears of a new debt crisis in

the euro area. In March 2020, amid a pandemic, the ECB launched the PEPP (pandemic emergency purchase program) program. In anticipation of an emergency revision of the ECB's policy in Italy, there was a sharp increase in yields and spreads. Italy offered the highest yield in the region, and 10-year bonds are even higher than Greek bonds, which have been disappointing for a long time (2.37% versus 2%). The demand for Italian bonds has increased, due to high yields and low volatility, despite forecasts for a decrease in the economy caused by COVID-19.

However, in May 2020, yields on Southern European government securities began to decline again. In October 2020 for the first time, the yield on government bonds in Greece fell below 1% (0.9%), in Italy - 0.7%, in Portugal - 0.12%. Thanks to the country's efforts to ease tight budget conditions imposed on financial aid lenders. The yield in Greece fell to 0.9%, but remains one of the highest rates in the eurozone. The constant drop in Greek bond yields is already an indicator of market confidence and the prospects for the Greek economy, as well as the country's economic policy. However, some investors are wary, citing illiquidity.

Table 1

Vector autoregression of interdependence of government bond income (long-term / short-term) and government budgets, government debt, GDP of Greece, Portugal, Italy, Germany and France

Country	Indicators (dependent)	Granger				
		Yield (long-term)	Yield (short-term)	Government-debt	Government-balance	GDP
Germany				6.63 (0.16)*	0.42 (0.52)*	10.35 (0.07)*
	Yield (long-term)			5.22 (0.39)*	8.42 (0.13)*	3.39 (0.64)*
	Yield (short-term)					
	Government-debt	14.02 (0.007)** *	23.87 (0.000)***			
	Government-balance	1.78 (0.19)*	22.3 (0.001)***			
	GDP	63.02 (0.000)** *	11.29 (0.046)**			
France				33.56 (0.000)***	4.74 (0.45)*	1.06 (0.59)*
	Yield (long-term)			23 (0.000)***	1.51 (0.83)*	6.32 (0.04)**
	Yield (short-term)					
	Governmentdebt	6.11 (0.3)*	10.37 (0.006)***			
	Government-balance	13.72 (0.017)**	42.84 (0.000)***			
	GDP	10.6 (0.005)***	17.42 (0.000)***			
Greece						

	Yield (long-term)			8.91 (0.03)**	7.18 (0.007)***	12.7 (0.002)** *
	Yield (short-term)			5.73 (0.33)*	62.46 (0.000)***	10.99 (0.004)** *
	Governmentdebt	4.07 (0.25)*	1.47 (0.92)*			
	Governmentbalance	1.16 (0.28)*	15.09 (0.01)**			
	GDP	0.14 (0.93)*	0.6 (0.74)*			
		Yield (long-term)	Yield (short-term)	Government-debt	Government-balance	GDP
	Yield (long-term)			99.6 (0.000)***	1.07 (0.3)*	14.29 (0.01)**
	Yield (short-term)			72.04 (0.000)***	1.13 (0.29)*	22.94 (0.000)***
	Governmentdebt	3.95 (0.56)*	2.87 (0,58)*			
	Governmentbalance	0.54 (0.46)*	0.49 (0.49)*			
Italy	GDP	28.41 (0.000)***	12.83 (0.025)**			
		Yield (long-term)	Yield (short-term)	Government-debt	Government-balance	GDP
	Yield (long-term)			166.18 (0.000)***	25.15 (0.0001)***	12.45 (0.03)**
	Yield (short-term)			32.37 (0.000)***	21.08 (0.000)***	9.4 (0.09)**
	Governmentdebt	3.64 (0.46)*	45.68 (0.000)***			
	Governmentbalance	0.67 (0.41)*	0.26 (0.61)*			
Portugal	GDP	10.04 (0.02)**	49.54 (0.000)***			

Note: ***, **, * represent up to 1, 5, and 10 % significance levels, respectively. In parentheses, p values are given. – denotes deleted insignificant variable from equation

Source: compiled by the author based on [8].

Based on the constructed model in Table 1, in Germany, the relationship between these indicators was not observed. However, there is a strong one-sided dependence of government debt on the yield of long-term and short-term government bonds (the error is 0.7% and 0%, respectively). In addition, the German government budget depends on 1y government bond yield, while GDP depends on long-term (0% error) and slightly on short-term (4.6% error).

Regarding France, there is an interdependence between government debt and short-term bond yields, as well as a weaker relationship between GDP and short-term bond yields, the first indicator is more dependent (error is 0%). It is worth noting the strong dependence of

long-term yields on government debt. The government budget and GDP of France depend on the yield of the two types of analyzed bonds, less strongly on long-term ones (error 1.7% and 0.5%, respectively).

In Greece, the yield on long-term government bonds is observed on all three indicators: GDP, debt and budget. However, government debt has a weaker impact than other indicators, since the error is 3% (for the budget - 0.7%, for GDP - 0.2%). The yield on short-term government bonds of the country depends on the government budget and GDP, and the dependence on the latter is weaker. Greece's government budget is slightly dependent on 6m government bond yield.

In Portugal, there is a strong relationship between short-term bond yields and government debt (for both cases, the error is 0%). In general, profitability (short-term and long-term) depends on all three indicators for this country, but the dependence on GDP is slightly less (error 9% and 3%, respectively) than on public debt and budget (error is everywhere 0%). However, GDP also depends on two types of profitability (the error for the long-term is 2%, for the short-term it is 0%).

In Italy, based on this model, there is an uneven relationship between the yield on the two types and GDP (stronger GDP from long-term and short-term from GDP). In general, the yield on long-term and short-term government bonds depends on the government budget and GDP).

Based on Table 2, in Germany again there is no interdependence of these indicators. There is only a strong dependence of government debt on the difference in profitability. Weaker dependence of the government budget on the difference, since the error is 2%. Also the impact of government debt and GDP on the difference in profitability (6% and 8%, respectively).

In France, there is a weak relationship between the government budget and the difference in profitability (for both cases, the error is no more than 3%). There is a strong effect of government debt on the difference.

In Greece, there is also no relationship between these indicators. However, there is a one-sided dependence of the difference in government bond yields on all three indicators: government debt, government budget and GDP. The government budget has the least impact, since the error is 2%, while for others it is 0%.

In Portugal, it is worth noting the strong interdependence between the government budget and the profit margin. An uneven relationship is also observed for the difference with GDP, however, the difference affects GDP less (2% error) than GDP for the difference (almost 0% error).

For Italy, there is only a strong influence of government debt on the difference in government bond yields. There is also a weak relationship between the difference in profitability and government GDP.

Table 2

Vector autoregression of the interdependence of the difference between the yields of long-term and short-term government bonds and government budgets, government debt, GDP of Greece, Portugal, Italy, Germany and France

Country	Indicators (dependent)	Granger			
		Difference	Governmentbalance	Governmentdebt	GDP
Germany			4.09 (0.39)*	10.54 (0.06)*	9.81 (0.08)*
	Difference				
	Governmentbalance	11.44 (0.02)**			
	Governmentdebt	35,85 (0.000)***			
	GDP	5.73 (0.33)*			
France			9.38 (0.021)**	64.89 (0.000)***	0.11 (0.74)*
	Difference				
	Governmentbalance	9.02 (0.029)**			
	Governmentdebt	3.13 (0.68)*			
	GDP	2.22 (0.14)*			
Greece			5.28 (0.02)**	27.38 (0.0001)***	43.31 (0.000)***
	Difference				
	Governmentbalance	0.66 (0.42)*			
	Governmentdebt	6.79 (0.15)*			
	GDP	3.47 (0.63)*			
Italy			5.03 (0.41)*	23.48 (0.0003)***	10.44 (0.06)*
	Difference				
	Governmentbalance	2.92 (0.71)*			
	Governmentdebt	3.47 (0.63)*			
	GDP	12.97 (0.024)**			
Portugal			20.48 (0.001)***	16.24 (0.006)***	24.02 (0.0002)***
	Difference				
	Governmentbalance	26.34 (0.0001)***			
	Governmentdebt	2.6 (0.76)*			
	GDP	13.43 (0.02)**			

Note: ***, **, * represent up to 1, 5, and 10 % significance levels, respectively. In parentheses, p values are given. – denotes deleted insignificant variable from equation

Source: compiled by the author based on [8].

Conclusions. In general, analyzing the yield of long-term government bonds with a maturity of 10 years, the following was revealed: there is a significant increase in the yield of government bonds for all analyzed countries (except Germany and France) during the debt crisis from the end of 2009. The peak of yield on government bonds of Southern Europe fell in 2011. During the debt crisis, German government bonds have benefited that have historically been ranked on par with US Treasury bonds, the Swiss franc, the Japanese yen, or even gold. As a result, the profitability of the government bonds of Germany and France were down. In subsequent years, the yield on 10-year government bonds of Southern Europe declined, while the yield on long-term German government bonds also declined and was negative (-0.3%).

Analyzing the short-term government bonds, it should be noted that, as with long-term government bonds, the highest peak was in 2011. Unlike Southern Europe, the rate of return on short-term government bonds in Germany in 2011 fell and even became negative (-0.1%). This difference can be interpreted as a benefit to the German federal government through the safe haven effect. They probably wouldn't exist if other countries weren't in trouble. As in the situation with long-term government bonds in Southern Europe, since 2012, there has been a drop in yields. For all analyzed countries, except for Greece, in 2019 the yield on short-term government bonds was negative.

After analyzing 2020. (statistics for 10 months are used) there is clearly an increase in the yield of long-term government bonds in the period from February to April. The peak of profitability was in March 2020, while Italy and Greece showed the highest profitability. The sharp increase in profitability was due to a new test for the world in 2020, namely the coronavirus pandemic.

Based on the first constructed model, regarding the relationship between the yield of government bonds and government debt, government budget, GDP, in Germany, the relationship of these indicators was not observed. However, there is a strong one-sided dependence of government debt on the yield of long-term and short-term government bonds. In addition, the German government budget depends on 1y government bond yield, while GDP depends on long-term yield. In France, there is an interdependence between government debt and short-term bond yields, and a weaker relationship between GDP and short-term bond yields. It is worth noting here the strong dependence of long-term profitability on government debt. In Greece, the yield on long-term government bonds is observed on all three indicators: GDP, debt and budget. The yield on a country's short-term government bonds depends on the government budget and GDP. In Portugal, there is a strong relationship between short-term bond yields and government debt. In general, profitability (short and long term) depends on all three indicators for that country. In Italy, based on this model, there is an uneven relationship between the yield on the two types and GDP (stronger GDP from long-term and short-term from GDP). In addition, the yield on long-term and short-term government bonds depends on the government budget.

Based on the second built model, regarding the interdependence between the difference in the yield of government bonds and the government debt, the government budget, GDP, in Germany again there is no interdependence of these indicators. There is only a strong dependence of government debt on the difference in profitability. In France, there is a strong effect of public debt on the difference. In Greece, there is a one-sided relationship between the differences in government bond yields on all three indicators: government debt, government budget and GDP. In Portugal, it is worth noting the strong interdependence between the government budget and the profit margin. An uneven relationship is also observed for the difference with GDP. For Italy, there is only a strong influence of government debt on the difference in government bond yields. There is also a weak relationship between the difference in profitability and government GDP.

1. Ma R., Anderson H., Marshall B. Risk perceptions and international stock market liquidity. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*. 2019. September. Vol. 62. Pp. 94-116.
2. Avramov D., Chordia T., G. Jostova, A. Philipov. Bonds, Stocks, and Sources of Mispricing. *George Mason University School of Business Research Paper*. 2019. Vol. 18 (5). Pp. 31-32.
3. Perego E., Vermeulena W. Macro-economic determinants of European stock and government bond correlations: A tale of two regions. *Journal of Empirical Finance*. 2016. Vol. 37. Pp. 214-232.
4. Beetsma R., Jonge F., Giuliadori M., Widijanto D. Realized (co)variances of eurozone sovereign yields during the crisis: The impact of news and the Securities Markets Programme. *Journal of International Money and Finance*. 2017. July. Vol. 74. Pp. 14-31.
5. Langenohl A. Securities markets and political securitization: The case of the sovereign debt crisis in the Eurozone. *Security Dialogue*. 2017. Vol. 48 (2). Pp. 123-141.
6. Ghysels E., Idier J., Manganelli S., Vergote O. A High-Frequency assessment of the ECB Securities Markets Programme. *Journal of the European Economic Association*. 2017. February. Vol. 15 (1). Pp. 218-243.
7. Eser F., Schwaab B. Evaluating the impact of unconventional monetary policy measures: Empirical evidence from the ECB's Securities Markets Programme. *Journal of Financial Economics*. 2016. January. Vol. 119 (1). Pp. 147-167.
8. Government statistics: Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (дата звернення: 03.11.2020).

References

1. Ma, R., Anderson, H., and B. Marshall. "Risk perceptions and international stock market liquidity." *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, vol. 62, 2019, pp. 94-116.
2. Avramov, D., Chordia, T., Jostova, G., and A. Philipov. "Bonds, Stocks, and Sources of Mispricing." *George Mason University School of Business Research Paper*, vol. 18 (5), 2019, pp. 31-32.
3. Perego, E., and W. Vermeulena. "Macro-economic determinants of European stock and government bond correlations: A tale of two regions." *Journal of Empirical Finance*, vol. 37, 2016, pp. 214-232.
4. Beetsma, R., Jonge, F., Giuliadori, M., and D. Widijanto. "Realized (co)variances of eurozone sovereign yields during the crisis: The impact of news and the Securities Markets Programme." *Journal of International Money and Finance*, vol. 74, 2017, pp. 14-31.
5. Langenohl, A. "Securities markets and political securitization. The case of the sovereign debt crisis in the Eurozone." *Security Dialogue*, vol. 48 (2), 2017, pp. 123-141.
6. Ghysels, E., Idier, J., Manganelli, S., and O. Vergote. "A High-Frequency assessment of the ECB Securities Markets Programme." *Journal of the European Economic Association*, vol. 15 (1), 2017, pp. 218-243.
7. Eser, F., Schwaab, B. "Evaluating the impact of unconventional monetary policy measures: Empirical evidence from the ECB's Securities Markets Programme." *Journal of Financial Economics*, vol. 119 (1), 2016, pp. 147-167.
8. Government statistics, Eurostat, ec.europa.eu/eurostat/data/database. Accessed 3 Nov. 2020.

УДК 330.161

doi: 10.15330/apred.1.16.29-39

Смолій Л.В.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СУСПІЛЬНОГО СЕКТОРУ

Уманський національний університет садівництва,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економіки,
вул. Інститутська, 1, м. Умань, Черкаська обл.
20305, Україна,
тел: 0974778763,
e-mail: lsmolij@ukr.net

Анотація. Метою статті є обґрунтування підходів до розуміння сутності та методичних засад оцінювання ефективності суспільного сектору національної економіки. В основу дослідження покладено методи системного та логічного аналізу, що дозволило виявити різноманітність поглядів на проблему ефективності суспільного сектору. Застосування системного методу дало можливість дослідити концептуальний зв'язок між основними складовими елементами суспільного сектору; використання методів діалектики, наукової абстракції, інституційного підходу дозволило розкрити сутність та структуру суспільного сектору економіки; методи аналізу та синтезу було використано при формуванні удосконаленого переліку показників ефективності суспільного сектору.

Висвітлено основні підходи до розуміння категорії «суспільний сектор», ідентифіковано його структуру. Обґрунтовано необхідність перегляду ролі інституцій «третього» сектору в складі суспільного сектору. Розглянуто основні концепції оцінки ефективності суспільного сектору економіки. Ідентифіковано основні проблеми, що стають на заваді об'єктивному аналізу ефективності суспільного сектору в цілому та його структурних складових зокрема. Проаналізовано існуючі методики оцінки ефективності суспільного сектору, окреслено їх недоліки, розширено перелік індикаторів, що формують таку оцінку.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в удосконаленні параметрів оцінки ефективності суспільного сектору, що, на відміну від застосування існуючих методик, дозволяє отримати більш повне уявлення про результати діяльності інституцій «третього» сектору у взаємодії з державним та муніципальним підсекторами.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що використання удосконаленої методики оцінювання ефективності функціонування суспільного сектору дозволить вчасно виявляти напрями модернізації стратегії соціального розвитку і підвищення рівня та якості життя громадян.

Ключові слова: суспільний сектор, державний сектор, муніципальний сектор, «третій» сектор, суспільний добробут, ефективність.

Smolii L.V.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR EVALUATION OF EFFICIENCY OF THE PUBLIC SECTOR

Uman National University of Horticulture,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economics,
Instytutska str., 1, Uman,
20305, Ukraine,
tel.: 0974778763,
e-mail: lsmolii@ukr.net.

Abstract. The purpose of the article is to substantiate approaches to understanding the nature and methodological principles of assessing the effectiveness of the public sector of the national economy. The study is based on methods of systematic and logical analysis, which revealed a variety of views on the problem of public sector efficiency. The application of the system method made it possible to investigate the conceptual relationship between the main components of the public sector; the use of methods of dialectics, scientific abstraction, institutional approach allowed to reveal the essence and structure of the social sector of the economy; methods of analysis and synthesis were used in the formation of an improved list of indicators of public sector efficiency.

The main approaches to understanding the category of "public sector" are highlighted, its structure is identified. The need to reconsider the role of "third" sector institutions in the public sector is substantiated. The main concepts of evaluating the efficiency of the public sector of the economy are considered. The main problems that hinder the objective analysis of the efficiency of the public sector in general and its structural components in particular are identified. The existing methods of assessing the effectiveness of the public sector are analyzed, their shortcomings are outlined, and the list of indicators that form such an assessment is expanded.

The scientific novelty of the obtained results is to improve the parameters of assessing the effectiveness of the public sector, which, in contrast to the application of existing methods, provides a more complete picture of the results of institutions of the "third" sector in cooperation with public and municipal subsectors.

The practical significance of the study is that the use of improved methods for assessing the effectiveness of the public sector will identify timely areas for modernization of social development strategies and improve the level and quality of life of citizens.

Keywords: public sector, municipal sector, "third" sector, public welfare, efficiency.

Вступ. В сучасних реаліях розвитку економічних систем все частіше виявляється обмеженість держави щодо вирішення цілого ряду суспільно значущих проблем та подолання неспроможності ринку. Порівняно недавно суспільний сектор почав розглядатись як базис здійснення перерозподільних процесів, виробництва і розподілу суспільних благ, забезпечення суспільного добробуту. Розв'язанню проблеми визначення сутності, структури та ефективності суспільного сектора економіки присвячені наукові доробки О. Длугопольського [1], А. Мельника [2], Є. Гірника [3], О. Москаленка [4], Д. Єфремова, Н. Федірко [5], Н. Крауса, С. Голубки [6] та ін. У них розглядається роль суспільного сектору економіки в економічному розвитку, його модернізація в умовах глобалізації, основні тенденції трансформації суспільного сектору, підходи до фінансування та інституційне забезпечення діяльності структурних складових. Необхідність реалізації економічних реформ актуалізує питання ефективності розвитку суспільного сектору національної економіки.

Постановка завдання. В умовах недостатнього рівня задоволення суспільно-значущих потреб та невідповідності обсягів виробництва й розподілу суспільних благ в національній економіці проблема підвищення ефективності суспільного сектору набуває надзвичайного значення. Формування методики її оцінки базується на усвідомленні сутнісного змісту та поелементного складу суспільного сектору, концептуальні підходи до якого різняться, залишаючи дане питання відкритим для наукових дискусій. Необхідність функціонування суспільного сектору економіки обґрунтовується двома підходами: за одним з них виникнення цього сектору зумовлюється наявністю так званих «провалів ринку»; відповідно до іншого – суспільний сектор є виробником і постачальником суспільних благ. При цьому суспільний сектор економіки багатьма вітчизняними економістами ототожнюється з державним сектором, який представляє інтереси населення, є інститутом, який координує отримання суспільством соціально-економічних благ. В зарубіжній науковій літературі цей сектор має назву публічного та об'єднує органи влади усіх рівнів й добровільні некомерційні організації різних типів.

Водночас, як зазначає український професор О. В. Длугопольський, суспільний сектор економіки недоцільно ототожнювати з державним, бо муніципальні підприємства та суспільні організації не є державною власністю, а тому можуть бути включені у державний сектор. Але вони є власністю суспільства, належать до суспільного сектора економіки. З позицій системного підходу, суспільний сектор доцільно розглядати як складну систему, яку, по-перше, можна «структурувати на окремі елементи»; а по-друге, вона перебуває під впливом «ендогенних та екзогенних чинників», котрі є факторами її трансформації; по-третє, вона є «складовою системи вищого рівня» [1, с. 23].

Заслуговує на увагу позиція Гірника Є.В., який доводить, що «суспільний сектор – це частина економічного простору, в рамках якого ринкові механізми не функціонують або функціонують неефективно, оскільки його цільовим орієнтиром виступає виробництво, розподіл, обмін і споживання суспільних благ. У цьому контексті основними напрямками діяльності суспільного сектора економіки є надання

суспільних благ та перерозподіл доходів і багатства, соціальної допомоги населенню, а також виробництво і реалізація товарів та послуг, зокрема на комерційній основі, підприємствами, які належать або контролюються державою» [7, с. 162].

Виходячи з цього, структурно суспільний сектор економіки визначається як єдність державного, муніципального та суспільно-добровільного підсекторів, діяльність яких спрямована на ліквідацію недоліків ринку та виробництво і розподіл соціально-значущих благ. Зважаючи на складність та неоднозначність функціонування інституційних одиниць, що входять до складу суспільного сектору, багатоаспектність взаємозв'язків, між його структурними складовими, важливість впливу результатів їх діяльності на забезпечення добробуту суспільства, постає необхідність об'єктивного оцінювання ефективності суспільного сектору економіки. Узагальнюючи існуючі напрацювання вітчизняних та зарубіжних вчених [1-6, 8], в даному дослідженні розглядатимемо існуючі підходи до оцінювання ефективності суспільного сектору, виходячи з його структури, наведеної на рис. 1.

Рис. 1. Структура суспільного сектору економіки
Fig.1. The structure of the public sector of the economy
джерело: (складено на основі [2, 5, 7, 9])

Результати. Сучасна наукова спільнота відносно недавно почала розглядати суспільний сектор з позиції його впливу на економічний розвиток національних економік, на суспільний добробут через оптимізацію застосування перерозподільних процедур та забезпечення суспільними благами, на продукування суспільним сектором позитивних та усунення негативних екстерналій. Суспільний сектор економіки, який за визначенням Н. В. Федірка та Д. П. Єфремова є «сукупністю ресурсів у розпорядженні суспільства, які використовуються для організації виробництва та надання суспільних

благ у сферах ринкової неспроможності» [5, с. 4], в сучасних умовах є невід'ємною складовою економічних систем змішаного типу.

Як зазначалось, природа діяльності суспільного сектору передбачає не лише компенсацію «провалів ринку» та забезпечення суспільними благами, завдання його функціонування є більш широкими. Державний, муніципальний та т. зв. «третій» сектор у своїй взаємодії, крім вказаного, мають забезпечувати соціальну стабільність у суспільстві, справедливий перерозподіл благ поряд з досягненням економічних цілей, реалізувати стратегію забезпечення добробуту членів соціуму.

Нині відбувається зміна парадигми розподілу ролей для всіх складових суспільного сектору: держави, приватного сектору та структур громадянського суспільства. Жодна з них окремо не може вирішити основних соціальних проблем самостійно, ролі все частіше виконують в рамках партнерських зв'язків і спільних структур різних верств громадянського суспільства, а також із зацікавленими сторонами з бізнесу, уряду та міжнародних організацій. Результатом цього є зростання активності для вирішення соціальних проблем в межах спільного простору взаємодії та кожного сектору окремо, розширення кордонів співпраці та партнерства, виникнення гібридних організацій (приміром, соціальні підприємства).

Здійснення оцінки ефективності суспільного сектору є складним завданням, оскільки порівняння витрат і вигід та визначення ефекту відбувається з позицій усього суспільства, а не окремого індивіда чи іншого суб'єкта на мікроекономічному рівні. Специфічною особливістю при цьому є те, що до завдань ефективного функціонування суспільного сектору належить необхідність підтримки оптимального співвідношення між економічною ефективністю та соціальною справедливістю.

Узагальнення основних концепцій розвитку суспільного сектора економіки дозволило виділити декілька підходів до оцінки функціонування суспільного сектора економіки (рис. 2).

Слід зазначити, що в межах підходу, який передбачає співставлення вигід та витрат, передбачається необхідність ідентифікації соціальних вигід та зовнішніх ефектів. При цьому потрібно враховувати, що основним джерелом фінансування суспільного сектору є держава та недержавні організації, які здійснюють видатки за пріоритетними напрямками забезпечення суспільного добробуту. Тобто при визначенні рівня витрат з метою досягнення соціальних вигід враховуються не тільки бюджетні асигнування, а й видатки та відрахування коштів підприємств, об'єднань та організацій і добровільних внесків юридичних та фізичних осіб.

За вказаним підходом залежно від специфіки отриманих вигід використовуються:

- аналіз витрати–вигоди (передбачає порівняння агрегованих вигід у грошовому вимірі і публічних видатків за конкретним напрямом);
- аналіз витрати–результативність (передбачає оцінку вигід, які не мають грошового еквіваленту, а виражаються у натуральному виразі);
- аналіз витрати–зважена результативність (оцінюється множинність вигід від використання публічних видатків, які не можуть вимірюватися у грошових одиницях, у випадку, коли проект передбачає одержання множинних соціальних ефектів);
- аналіз витрати–корисність (передбачає застосування умовного порівняного показника близького за характером результатів шляхом використання вагових коефіцієнтів у випадку, коли аналізується ефективність проекту, що передбачає значну кількість ефектів від використання публічних коштів [11]).

Рис. 2. Основні концепції оцінки функціонування суспільного сектору
Fig. 2. Basic concepts of assessing the functioning of the public sector
джерело: (узагальнено та доповнено на основі [6, 9, 10])

Різноманітність підходів не спрощує, а навпаки, ускладнює процедуру їх практичного використання з метою визначення ефективності діяльності структур суспільного сектору. Зокрема, така ситуація пов'язана з відсутністю загальноприйнятої

методики такої оцінки та зі складнощами ідентифікації обсягу соціальних вигід та витрат, а також зовнішніх ефектів, що виникають в результаті діяльності суб'єктів, що належать до суспільного сектору. На практиці досить складно оцінити зміну суспільного добробуту, насамперед через неможливість адекватно описати окремі компоненти повних витрат або повних вигід за допомогою вартісних показників, оскільки необхідно враховувати зовнішні ефекти і суспільні блага. Крім того, виникає необхідність врахування впливу факторів на виникнення соціального ефекту, які не пов'язані з реалізацією ініціатив суб'єктами суспільного сектору (наприклад, складно розрахувати вплив на рівень захворюваності чи смертності змін в екологічному середовищі). Інколи для визначення ефекту необхідно об'єднати декілька соціальних результатів, оцінка яких потребує здійснення експертного аналізу, тобто існує залежність від суб'єктивної думки.

Однією з ґрунтовних розробок є методика А. Афонсо, В. Танці, Л. Щукнехта [8], в межах якої оцінювання ефективності суспільного сектору визначається за допомогою низки соціально-економічних показників. Ці індикатори об'єднуються в систему, за якою можна надати як кількісну, так і якісну оцінку ефективності функціонування суспільного сектору економіки в розрізі країн світу. За даною методикою визначається інтегральний індекс (PSP_i), що має в своїй структурі 7 субіндексів, розрахованих на основі 15 показників.

Субіндекси поділяються на дві групи, одна з них відображає можливості суспільства, створені суспільним сектором, друга – взаємодію ринкових і державних регуляторів економіки (таблиця 1).

Таблиця 1

Складові інтегрального індексу ефективності суспільного сектору

Table 1

Components of the integrated public sector efficiency index

Індикатори можливостей				Індикатори Масгрейва			
Адміністративні	Освітні	Охорони здоров'я	Публічної інфраструктури	Розподілу	Стабільності	Економічної ефективності	
1. Рівень корупції	1. Ступінь охоплення середньою освітою	1. Рівень смертності у дитячому віці	1. Рівень якості комунікацій	1. Рівень доходів 40% найбідніших домашніх господарств	1. Стабільність зростання ВВП (за коефіцієнтом варіації)	1. Рівень безробіття	
2. Рівень бюрократизації	2. Рівень освітніх досягнень	2. Очікувана тривалість життя	2. Рівень розвитку транспортної інфраструктури		2. Індекс інфляції	2. Темп зростання ВВП	
3. Індикатор якості законодавства							3. Обсяг ВВП на 1 зайнятого
4. Обсяг тіньової економіки							

Джерело: сформовано на основі [1, 8, 12]

Визначення інтегрального індексу, що включає в себе вищезазначені показники дозволяє порівнювати ефективність суспільного сектору в розрізі країн світу не лише з кількісної, а й з якісної позиції. Однак така методика не передбачає використання вагових коефіцієнтів, які при цьому можуть різнитися в окремих країнах, що знижує достовірність оцінки через нівелювання ступеня впливу показників. Крім того, недоліками такої методики вважаємо складність в отриманні точної інформації за всіма параметрами, а також неврахування синергічного ефекту взаємодії окремих структурних компонентів суспільного сектору економіки.

Длугопольським О.В. [9] запропоновано методика, використання якої дозволяє комплексно оцінити ефективність функціонування складових суспільного сектору економічної системи. Зазначена методика охоплює широке коло параметрів, що враховують специфіку ефективності державного, муніципального та «третього» підсекторів – від фінансово-економічних до соціально-екологічних (рис. 3).

Наведена система показників детально розкриває характеристики ефективності діяльності передусім держави з метою забезпечення суспільного добробуту. Однак, на нашу думку, запропонований перелік індикаторів в недостатній мірі характеризує результати функціонування громадських та неурядових організацій, які, беручи участь в системі соціального партнерства, спільно з організаціями державного та муніципального підсекторів, працюють над вирішенням питань, спрямованих на підвищення суспільного добробуту. Використовуючи описану методика, висновки про ефективність діяльності таких організацій при здійсненні аналізу можна робити, лише враховуючи їх можливу участь у вирішенні окремих питань у співпраці з державними або муніципальними органами, причому складно визначити ефект від діяльності саме «третього» сектору. Тому з метою підвищення об'єктивності оцінки ефективності діяльності суспільного сектору вважаємо за доцільне доповнити наведену вище методика такими показниками:

- ступінь залучення представників «третього» сектору до процесу вироблення державних рішень;
- обсяги грантів та коштів «бізнес-ангелів», залучених для реалізації соціальних, екологічних та інших ініціатив;
- індекс сталості «третього» сектору, що відображає сприятливість законодавства, стабільність організаційної структури, фінансову потужність, поширеність співпраці некомерційних організацій, асортимент та обсяг послуг, які надають організації, технічну інфраструктуру та ставлення громадськості (методика визначення індексу розроблено USAID [13]).

Використання доповненої запропонованими показниками методики дає більш повне уявлення про ефективність діяльності суспільного сектору, оскільки саме «третій» сектор як частина економічної системи виступає важливою сферою, що збільшує зацікавленість державного та муніципального підсекторів у здійсненні корисної для суспільства діяльності та має на меті виробництво насамперед соціально значущих благ.

Висновки. Резюмуючи, зазначимо, що суспільний сектор виступає рушієм соціально-економічних змін, які сприяють зростанню суспільного добробуту. Дослідження діяльності суспільного сектору повинно охоплювати широкий спектр аспектів, що характеризують ступінь досягнення економічної рівноваги між попитом і пропозицією суспільних благ та їх розподілом. Використання удосконаленої методики оцінювання ефективності функціонування суспільного сектору дозволить вчасно виявляти напрями модернізації стратегії соціального розвитку і підвищення рівня та якості життя громадян, що, в свою чергу, сприятиме формуванню сучасної соціально-орієнтованої моделі національної економіки.

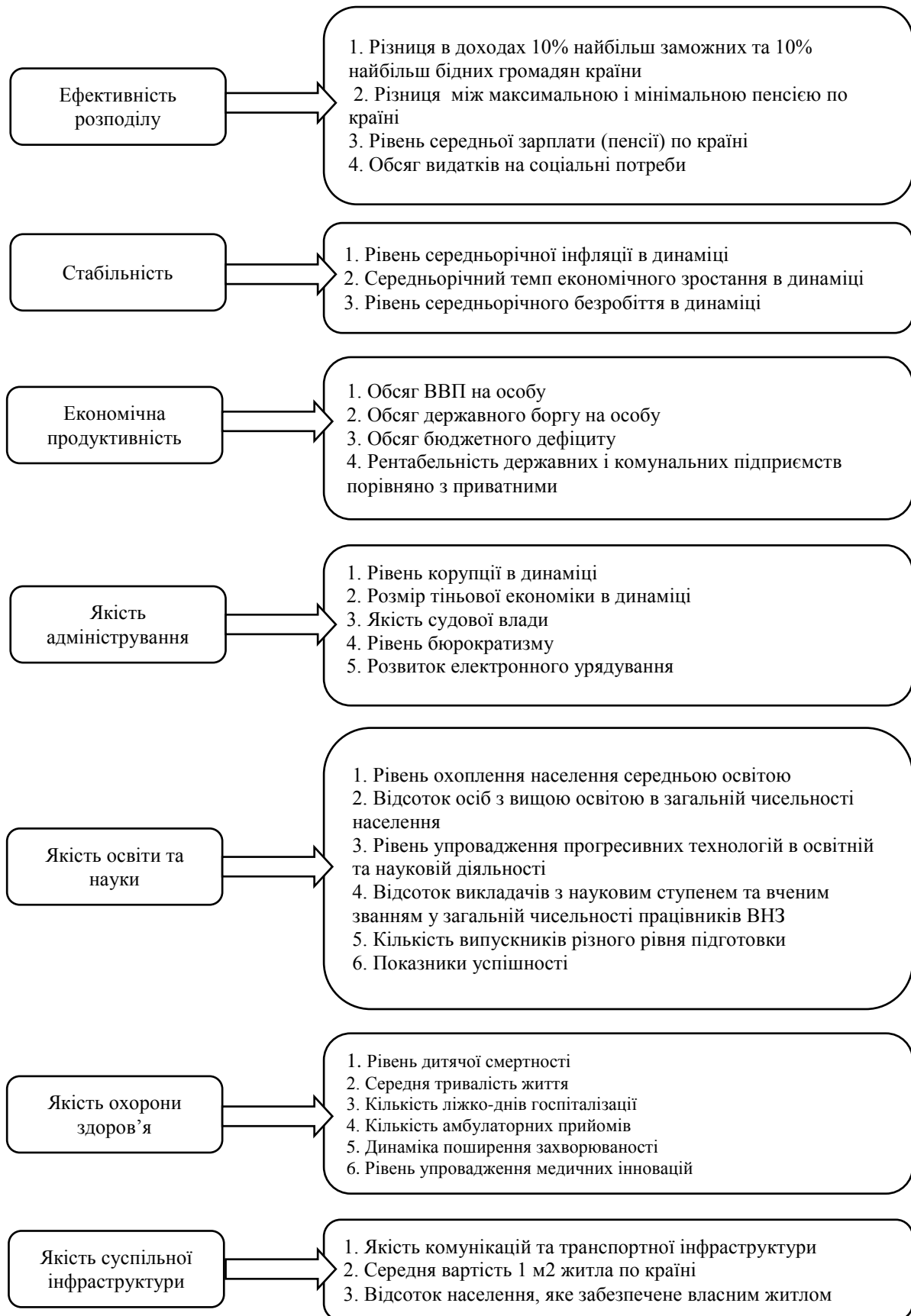

Рис. 3. Система показників оцінки ефективності суспільного сектору економіки[9, с.53]

Fig. 3. The system of indicators for assessing the effectiveness of the public sector of the economy

1. Длугопольський О. В. Реформування суспільного сектору економіки та нові підходи до управління публічними фінансами : моногр. Київ, 2012. 280 с.
2. Мельник А. Ф., Монастирський Г. Л., Желюк Т. Л. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін : моногр. Тернопіль, 2009. 528 с.
3. Гірник Є.В. Суспільний сектор економіки у вимірах соціальних стратегій української держави. *Стратегія розвитку України*. 2019. № 2. С. 96-100.
4. Москаленко О.М. Теорія і модель випереджаючого економічного розвитку в системі суспільних стратегічних потреб: моногр. Київ, 2014. 550 с.
5. Єфремов Д. П., Федірко Н. П. Економіка суспільного сектору. Київ, 2014. 351 с.
6. Краус Н.М., Голубка С.М., Краус К.М. Суспільний сектор в умовах інновації та цифровізації економіки України. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/9.pdf
7. Гірник Є. В. Суспільний сектор економіки в параметрах інституцій держави: структурно-теоретичний аналіз. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2016. № 1. - С. 161-168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2016_1_20.
8. Afonso A., Schuknecht L., Tanzi V. Public Sector Efficiency: An International Comparison. *Working Paper*. European Central Bank. 2003. №242 (July).
9. Длугопольський О. В. Підходи до оцінки ефективності функціонування суспільного сектору економіки. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. 2014. Том 15. № 1. С. 43-58.
10. Гірник Є. Концептуалізація суспільного сектора економіки в системі економіко – теоретичного знання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка*. 2017. № 3 (192). С. 11–14.
11. Ліпкан В., Васютинська Л., Сивак Т. Методи аналізу ефективності проектів публічного сектору: особливості та обмеження. *Громадська організація «Глобальна організація союзницького лідерства»*. URL: <http://goal-int.org/metodi-analizu-efektivnosti-proektiv-publicnogo-sektoru-osoblivosti-ta-obmezheniya/>
12. Радіонова І. Ф., Мазуренко О. К. Статистична верифікація оцінювання стабільності публічного сектора національної економіки. *Вчені записки Університету «КРОК». Серія "Економіка"*. 2018. Вип. 49. С. 38-48.
13. The 2019 edition of the Civil Society Organization Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia. URL: <https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/resource-csosi-2018-report-europe-eurasia.pdf> .

References

1. Dlugopolsky, O. V. *Reforming the public sector of the economy and new approaches to public finance management*: monograph. Kyiv, 2012.
2. Melnyk, A. F., Monastyrsky, G. L., and T. L. Zhelyuk. *Modernization of the social sector of the economy in terms of global change*: monograph. Ternopil, 2009.
3. Girnyk, Y.V. “The public sector of the economy in the dimensions of social strategies of the Ukrainian state”. *Strategiya rozvytku Ukrainy*, no. 2, 2019, pp. 96–100.
4. Moskalenko, O. M. *Theory and model of advanced economic development in the system of social strategic needs*: monograph. Kyiv, 2014.
5. Efremov, D. P., and N.P. Fedirko. *Economics of the public sector*. Kyiv, 2014.
6. Kraus, N.M., Golubka, S.M., and K.M. Kraus. “The public sector in terms of innovation and digitalization of Ukraine's economy”, *Efektivna ekonomika*, no. 5, 2019, www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/9.pdf. Accessed 06 Nov. 2020.
7. Girnyk, E.V. “The social sector of the economy in the parameters of state institutions: structural-theoretical analysis”. *Naukovyj poglyad: ekonomika ta upravlinnya.*, no. 1, 2016, pp. 161-168. The Vernadsky National Library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2016_1_20. Accessed 06 Nov. 2020.
8. Afonso, A., Schuknecht, L., and V.Tanzi. “Public Sector Efficiency: An International Comparison.” *Working Paper*, no. 242, 2003.
9. Dlugopolsky, O.V. “Approaches to assessing the effectiveness of the public sector of the economy”. *Ekonomichnyj analiz: zbirnyk naukovykh pracz*, vol. 15, no. 1, 2014, pp. 43-58.
10. Girnyk, E. “Conceptualization of the social sector of the economy in the system of economic - theoretical knowledge”. *Visnyk Kyivskogo nacionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya Ekonomika*, no. 3 (192), 2017, pp. 11–14.
11. Lipkan, V., Vasyutynska, L., and T. Sivak. “Methods of analysis of efficiency of public sector projects: features and limitations”. Public organization "Global Organization of Allied Leadership,

goal-int.org/metodi-analizu-efektivnosti-proektiv-publichnogo-sektori-osoblivosti-ta-obmezheniya/.
Accessed 06 Nov. 2020.

12. Radionova, I.F., and O.K.Mazurenko. "Statistical verification of public sector stability assessment of the national economy". *Vcheni zapysky Universytetu «KROK». Seriya "Ekonomika"*, no. 49, 2018, pp. 38-48.
13. The 2019 edition of the Civil Society Organization Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia, www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/resource-csosi-2018-report-europe-eurasia.pdf. Accessed 06 Nov. 2020.

РОЗВИТОК ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ТА СТРАХОВОГО РИНКУ

УДК 519.86

doi: 10.15330/apred.1.16.40-47

Буртняк І.В.¹, Малицька Г.П.²

МОДЕЛЮВАННЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ ЗА ДОПОМОГО МОДЕЛІ SEV

¹Прикарпатський національний університет
імені В Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економічної кібернетики,
вул. Шевченка 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел. 0979862632,
e-mail: ivan.burtnyak@pnu.edu.ua

²Прикарпатський національний університет
імені В Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра математичного та функціонального
аналізу,
вул. Шевченка 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: 0342 59-60-50,
e-mail: hanna.malytska@pnu.edu.ua

Анотація. В даній статті розроблено систематичний метод розрахунку наближених цін широкого спектру цінних паперів, що передбачає використання інструментів спектрального аналізу, теорію сингулярних та регулярних збурень. Ціни деривативів залежать від стохастичної волатильності, яка може бути багатofакторною, в тому сенсі, що на неї може впливати швидкозмінні та повільно змінні фактори.

Удосконалено методу знаходження наближеної ціни для широкого класу деривативів волатильність яких залежить від двох груп змінних чинників, за допомогою спектральної теорії та хвильової теорії сингулярних і регулярних збурень, встановлено аналітичну формулу наближеної ціни активів, які описуються моделлю SEV з стохастичною волатильністю. Здійснено прогнозування цін опціонів, які породжуються дифузійними процесами, де дифузія залежить від двох груп змінних чинників. Розроблено алгоритм обчислення наближеної ціни деривативів і точності оцінок, що дозволяє проводити аналіз та зробити запобіжні висновки і пропозиції, щоб мінімізувати ризики щодо ціноутворення деривативів, які виникають на фондовому ринку. Розроблено методи обчислення наближеної ціни опціонів за допомогою інструментів спектрального аналізу, сингулярної та регулярної хвильової теорії у випадку впливу швидко та повільно діючих чинників. Комбінуючи методи з спектральної теорії сингулярних і регулярних збурень, можна наближено обчислити ціну похідних фінансових інструментів, як розклад за власними функціями. Розроблено алгоритм обчислення наближеної ціни деривативів і точності оцінок, що дозволяє проводити аналіз та зробити запобіжні висновки і пропозиції, щоб мінімізувати ризики щодо ціноутворення деривативів, які виникають на фондовому ринку

Ключові слова ціноутворення деривативів, стохастична волатильність, локальна волатильність, спектральна теорія, теорія сингулярних збурень, теорія регулярних збурень

Burtnyak I.V.¹, Malitska G P.²

SIMULATION OF STOCK MARKET PRICING USING THE MODEL CEV

¹Vasyl Stefanyk Precarpatian National University
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economic Cybernetics,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: 0979862632,
e-mail: ivan.burtnyak@pnu.edu.ua

²Vasyl Stefanyk Precarpatian National University
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Mathematical and functional
analysis,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: 0342 59-60-50,
e-mail: hanna.malytska@pnu.edu.ua

Abstract. This paper develops a systematic method for calculating approximate prices for a wide range of securities implying the tools of spectral analysis, singular and regular perturbation theory. Price options depend on stochastic volatility, which may be multiscale, in the sense that it may be driven by one fast-varying and one slow-varying factor. Price finding is reduced to the problem solving of eigenvalues and eigenfunctions of a certain equation.

The method of finding the approximate price for a wide class of derivatives whose volatility depends on two groups of variables has been improved, using the spectral theory and wave theory of singular and regular perturbations, Options for forecasting options generated by diffusion processes, where diffusion depends on two groups of variables, have been forecast. An algorithm for calculating the approximate price of derivatives and the accuracy of estimates has been developed, which allows to analyze and draw precautionary conclusions and proposals to minimize the risks of pricing derivatives that arise in the stock market. Methods for calculating the approximate price of options using the tools of spectral analysis, singular and regular wave theory in the case of fast and slow factors are developed. Combining methods from the spectral theory of singular and regular perturbations, it is possible to estimate the price of derivative financial instruments as a schedule by eigenfunctions. An algorithm for calculating the approximate price of derivatives and the accuracy of estimates has been developed, which allows to analyze and draw precautionary conclusions and proposals to minimize the risks of pricing derivatives that arise in the stock market

Keywords: derivative pricing, stochastic volatility, local volatility, spectral theory, singular perturbation theory, regular perturbation theory.

Introduction. Spectral theory was widely used in the second half of the 20th century by many economists. In recent years spectral analysis has become an increasingly popular tool for use in financial mathematics to analyze diffusion models which are based on the expansion of eigenfunctions and eigenvalues of linear operators. For example, it is used to find the price of a European option using Black-Scholes model [8]. Among the scientific

problems that can be solved by applying spectral methods: predicting option prices [7] securities interest rates [11], modeling the volatility of financial assets [4].

Assets estimation problems are solved analytically by methods of spectral theory [5]. Spectral theory as well as stochastic volatility models has become an indispensable tool in financial mathematics, for the matter of that, two barrier option prices are subjected to Brownian motion and are correlated with volatility [6]. The study of stochastic volatility, volatility assets in particular, underlies the derivative and is controlled by nonlocal diffusion.

In this article we continue the area of our research [1-2], expending it on the theory model CEV (constant elasticity of variance model), which was designed by John Cox in 1975, employing his methods [3,9-10].

Combining the methods of spectral theory and regular perturbation, we are able to calculate approximately the opportunity cost as expansion of eigenfunctions. We will work with infinitesimal generators of three-dimensional diffusion.

Problem Statement. First, consider the one-dimensional diffusion $dX_t = v(X_t)dt + a(X_t)dW_t$ which has the possibility to show default jump at a speed $h(X_t) \geq 0$, W_t —geometric Brownian motion, X is always strictly positive. We add two nonlocal volatility factors to the total diffusion: $a(X_t) \rightarrow a(X_t)f(Y_t, Z_t)$. The first factor Y is dynamic. The second factor Z changes slowly. So, our model is a multidimensional volatile stochastic model.

Let $(\Omega, \mathcal{F}, \mathbb{P})$ denote probability space that supports correlated Brownian motion (W^x, W^y, W^z) and an exponential random variable $\varepsilon \sim \text{Exp}(1)$, which is not independent of (W^x, W^y, W^z) . We assume that the economy with three factors is described by homogeneous time, continuous Markov process $\chi = (X, Y, Z)$, which takes values in some state space $E = I \times \mathbb{R} \times \mathbb{R}$, $I = (e_1, e_2)$, $-\infty \leq e_1 < e_2 \leq \infty$. Suppose that χ begins in E and instantly disappears once $X \notin I$, that is:

The dynamics of χ according to the physical value \mathbb{P} , is as follows:

$$\chi_t = \begin{cases} (X_t, Y_t, Z_t), & \tau_I < t \\ \Delta, & \tau_I > t \end{cases}, \quad \tau_I = \inf(t > 0: X_t \notin I),$$

where (X, Y, Z) are assigned

$$\left\{ \begin{array}{l} dX_t = v(X_t)dt + a(X_t)f(Y_t, Z_t)dW_t^x, \\ dY_t = \frac{1}{\varepsilon} a_{11}(Y_t)dt + \frac{1}{\sqrt{\varepsilon}} a_{12}(Y_t)dW_t^y, \\ dZ_t = \delta a_{21}(Z_t)dt + \sqrt{\delta} a_{22}(Z_t)dW_t^z, \\ d(W^x, W^y)_t = \rho_{xz}dt, \\ d(W^x, W^z)_t = \rho_{xy}dt, \\ d(W^y, W^z)_t = \rho_{yz}dt, \\ (X_0, Y_0, Z_0) = (x, y, z) \in E. \end{array} \right.$$

where $(\rho_{xy}, \rho_{xz}, \rho_{yz})$ such as $|\rho_{xy}|, |\rho_{xz}|, |\rho_{yz}| \leq 1$ and $1 + 2\rho_{xy}\rho_{xz}\rho_{yz} - \rho_{xy}^2 - \rho_{xz}^2 - \rho_{yz}^2 \geq 0$, and matrix correlation of Brownian model is positive. The process X can display, for instance, index value, short interest rates, option pricing. The physical value \mathbb{P} of the process X , we consider as an instant drift $v(X_t)$ and stochastic volatility $a(X_t)f(Y_t, Z_t) > 0$, which has two components: local $a(X_t)$ and nonlocal $f(Y_t, Z_t)$. Nonlocal volatility component $f(Y_t, Z_t)$ is based on two factors: Y and Z , so for infinitesimal generators have

$$M_Z^\varepsilon = \frac{1}{\varepsilon} \left(\frac{1}{2} a_{12}^2(y) \partial_{yy}^2 + a_{11}(y) \partial_y \right), \quad M_Z^\delta = \delta \left(\frac{1}{2} a_{22}^2(z) \partial_{zz}^2 + a_{21}(z) \partial_z \right),$$

Therefore, Y and Z have an internal timeline $\epsilon > 0$ and $\frac{1}{\delta} > 0$. We assume that $\epsilon \ll 1$ and $\delta \ll 1$, the internal timeline Y is small, whereas the internal timeline Z is large. So, Y is volatility of fast variable factor, whereas Z is vitality of a slow variable factor. Note that M_2^ϵ and M_2^δ are

$$L = \frac{1}{2}a^2(x)\partial_{xx}^2 + a_1(x)\partial_x - a_2(x), \quad x \in (e_1, e_2), \quad (1)$$

Suppose you have to pay share dividends $S_t = \mathbb{I}_{\{\tau > t\}}X_t$, $S > 0$. then the state space X will be $e_1, e_2 = (0, \infty)$. Consider a multidimensional diffusion process at Killing (default jumps) of constant variable model. In particular, $\tilde{\mathbb{P}}$ dynamics of X default is set as

$$dX_t = (\mu + cX_t^{2\eta})X_t dt + f(Y_t, Z_t)X_t^{\eta+1}d\tilde{W}_t^x, \quad h(X_t) = \mu + cX_t^{2\eta}.$$

To simplify calculations assume that the risk-free interest rates $r = 0$, $\mu > 0$, $c > 0$, Y and Z are fast and slow variables of volatility, which are defined

$$\left\{ \begin{array}{l} dX_t = (a_1(X_t) - a(X_t)f(Y_t, Z_t)\Omega(Y_t, Z_t))dt + a(X_t)f(Y_t, Z_t)d\tilde{W}_t^x, \\ dY_t = \left(\frac{1}{\epsilon}a_{11}(Y_t) - \frac{1}{\sqrt{\epsilon}}a_{12}(Y_t)\Lambda(Y_t, Z_t)\right)dt + \frac{1}{\sqrt{\epsilon}}a_{12}(Y_t)d\tilde{W}_t^y, \\ dZ_t = \left(\delta a_{21}(Z_t) - \sqrt{\delta}a_{22}(Z_t)\Gamma(Y_t, Z_t)\right)dt + \sqrt{\delta}a_{22}(Z_t)d\tilde{W}_t^z, \\ d\langle \tilde{W}^x, \tilde{W}^y \rangle_t = \rho_{xy}dt, \\ d\langle \tilde{W}^x, \tilde{W}^z \rangle_t = \rho_{xz}dt, \\ d\langle \tilde{W}^y, \tilde{W}^z \rangle_t = \rho_{yz}dt, \\ (X_0, Y_0, Z_0) = (x, y, z) \in E, \end{array} \right.$$

where

$$\begin{aligned} d\tilde{W}_t^x &:= dW_t^x + \left(\frac{v(X_t) - b(X_t)}{a(X_t)f(Y_t, Z_t)} + \Omega(Y_t, Z_t)\right)dt, \\ d\tilde{W}_t^y &:= dW_t^y + \Lambda(Y_t, Z_t)dt, \\ d\tilde{W}_t^z &:= dW_t^z + \Gamma(Y_t, Z_t)dt, \end{aligned}$$

In our study, there may be two possible ways of default when X is beyond the time-frame I , or at random time τ_h , ($h(X_t) \geq 0$ stochastic value (the so-called level of danger). Mathematically default time τ can be expressed as follows [2].

Volatility X includes the local component X_t^η and nonlocal component of multidimensionality $f(Y_t, Z_t)$. We assume, $\eta < 0$, that is local volatility component X_t^η increases when X_t decreases. It means that prices and volatility have negative correlation. Stochastic danger level $h(X_t)$ increases when X decreases. Now let's calculate the approximate price of European option for assets S . The European option price can be defined by the formula (2).

$$\langle M_2 \rangle = \frac{1}{2}\bar{\sigma}^2 x^{2\eta+2}\partial_{xx}^2 + (\mu + cx^{2\eta})x\partial_x - (\mu + cx^{2\eta}), \quad (2)$$

M_2 - infinitesimal generator, the end of the time-frame that is the point $e_2 = \infty$ is a natural border. However, the classification of point $e_1 = 0$ depends on the value η and $c/\bar{\sigma}^2$. Therefore, we present the following classification:

- 1) $c/\bar{\sigma}^2 \geq 1/2$, $\eta < 0$, $e_1 = 0$ – trivial case,

2) $c/\bar{\sigma}^2 \in (0, 1/2)$, $\eta \in \left[\frac{c}{\bar{\sigma}^2} - 1/2, 0\right)$, $e_1 = 0$ – this number serves as the initial moment,

3) $c/\bar{\sigma}^2 \in (0, 1/2)$, $\eta < \frac{c}{\bar{\sigma}^2} - \frac{1}{2}$, $e_1 = 0$ under such circumstances the start of time-frame is stable.

If parameters $(c, \bar{\sigma}, \eta)$ are satisfying $c/\bar{\sigma}^2 \in (0, 1/2)$, and $\eta \in \left[\frac{c}{\bar{\sigma}^2} - \frac{1}{2}, 0\right)$, $e_1 = 0$, then e_1 is considered as Killing border. To calculate the approximate price of the European option, we must find eigenfunctions $\{\psi_n\}$, eigenvalues $\{\lambda_n\}$ operator $\langle M_2 \rangle$. Note that $\langle M_2 \rangle$, presented in (2), looks like infinitesimal generator of the one-dimensional diffusion (1) with volatility $\bar{\sigma}a(x)$, deviation $(a_1(x) - \bar{f}\bar{\Omega}a(x))$ and Killing $a_2(x)$, $dom(\langle M_2 \rangle)$ includes marginal conditions which are to be imposed at the end e_1 and e_2 equation $-\langle M_2 \rangle \psi_n = \lambda_n \psi_n$, $\psi_n \in dom(\langle M_2 \rangle)$, at the interval $(0, \infty)$ with $\langle M_2 \rangle$ is defined as (5) follows

$$\lim_{x \rightarrow 0} \psi_n = 0, \text{ if } \frac{c}{\bar{\sigma}^2} \in \left(0, \frac{1}{2}\right).$$

Results.

The results of this research result from the article [2]

$$\psi_n = A^{\frac{v}{2}} \frac{(n-1)! \mu}{\sqrt{\Gamma(v+n)}} x \exp(-Ax^{-2\eta}) L_{n-1}^{(v)}(Ax^{-2\eta}), \quad n = 1, 2, 3, \dots,$$

$$A = \frac{\mu}{\bar{\sigma}^2 |\eta|}, \quad \lambda_n = 2\mu |\eta| (n+v), \quad v = \frac{1 + 2\left(\frac{2}{\bar{\sigma}^2}\right)}{2|\eta|},$$

where $L_n^{(v)} = \sum_{i=0}^n (-1)^i \binom{n+v}{n-i} \frac{x^i}{i!}$ is the generalized Laguerre polynomials. Write expressions for the operators \mathcal{A} and \mathcal{B} :

$$\mathcal{A} = -v_3 x^{\eta+1} \partial_x x^{2\eta+2} \partial_{xx}^2 - v_2 x^{2\eta+2} \partial_{xx}^2, \quad \mathcal{B} = -v_1 x^{\eta+1} \partial_x - v_0.$$

Analytical expressions for $\mathcal{A}_{k,n}$, $\mathcal{B}_{k,n}$ and $\tilde{\mathcal{B}}_{k,n}$ can be obtained by making a change of variables [1] $Ax^{-2\eta} \rightarrow y$, using $\partial_y L_n^v(y) = -L_{n-1}^{(v+1)}(y)$ and $\int_0^\infty y^\alpha e^{-y} L_n^{(\alpha)}(y) L_m^{(\alpha)}(y) dy = \frac{\Gamma(n+\alpha+1)}{n!} \delta_{nm}$

where δ_{nm} Kronecker symbol. Formulas for determining $\mathcal{A}_{k,n}$, $\mathcal{B}_{k,n}$ i $\tilde{\mathcal{B}}_{k,n}$, have the following form Cox (1975)

$$c_n = (\psi_n, 1) = \frac{2}{\bar{\sigma}} \sqrt{\frac{\pi}{\kappa}} \mathcal{N}_n A^n e^{-A^2/4}.$$

The European option profit with strike price $K > 0$ can be decomposed as follows [9]:

$$(K - S_t)^+ = (K - X_t)^+ \mathbb{1}_{\{\tau > t\}} + K(1 - \mathbb{1}_{\{\tau > t\}}). \quad (3)$$

The first item on the right hand side (3) profit option is submitted to default at time t . The second item is profit option which is submitted after the default, which occurs at time t . So, the value of the option with strike price K – is denoted as $u^{\epsilon, \delta}(t, x; K)$ and can be expressed as the sum of:

$$u^{\epsilon, \delta}(t, x; K) = u_o^{\epsilon, \delta}(t, x; K) + u_D^{\epsilon, \delta}(t, x; K),$$

where

$$\begin{aligned} u_o^{\epsilon, \delta}(t, x; K) &= \tilde{\mathbb{E}}_{x,y,z}[(K - X_t)^+ \mathbb{1}_{\{\tau > t\}}], \\ u_D^{\epsilon, \delta}(t, x; K) &= K - K \tilde{\mathbb{E}}_{x,y,z}[\mathbb{1}_{\{\tau > t\}}] = K - K \int_0^\infty \tilde{\mathbb{E}}_{x,y,z}[\delta_{x'}(X_t) \mathbb{1}_{\{\tau > t\}}] dx' \\ &= K - K \int_0^\infty u_1^{\epsilon, \delta}(t, x; x') dx', \\ u_1^{\epsilon, \delta}(t, x; x') &= \tilde{\mathbb{E}}_{x,y,z}[\delta_{x'}(X_t) \mathbb{1}_{\{\tau > t\}}], \quad 1 \notin L^2(\mathbb{R}^+, \mathfrak{m}). \end{aligned}$$

We used that $1 = \int_0^\infty \delta_{x'}(X_t) dx'$ on the set $\{\tau > T\}$.

So, as the functions of profit $H_0(x) = (K - x)^+$ and $H_1(x) = \delta_{x'}(x)$ are $L^2(\mathbb{R}^+, \mathfrak{m})$, we can calculate:

$$c_{0,n} = (\psi_n(\cdot), (k - \cdot)^+), \quad c_{1,n} = (\psi_n, \delta_{x'}).$$

Expressions for $c_{0,n}$ and $c_{1,n}$ can be found in [10].

The estimated value of the European option can now be calculated using the theorems 1, 2 and 3, [2].

For the European variant the option volatility $I^{\epsilon, \delta}$ with price $u^{\epsilon, \delta}(t, x; K)$ is determined by using

$$u^{\epsilon, \delta}(t, x; K) = u^{BS}(t, x, I^{\epsilon, \delta}; K)$$

where $u^{BS}(t, x, I^{\epsilon, \delta}; K)$ Black-Scholes price with volatility $I^{\epsilon, \delta}$.

The calculation results are presented in Figure 1

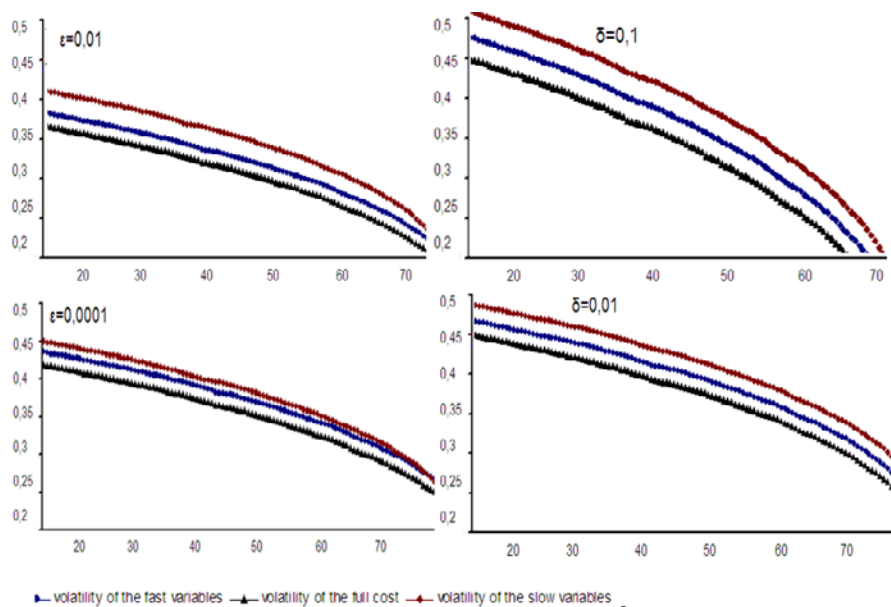

Fig.1. Volatility Dynamics

Volatility is constructed on the left hand side of Figure 1 depends on the price, the option for the model, which has only volatility of the fast variables. Dynamics Y and volatility function f are defined by the formula.

$$dY_t = \left(-\frac{1}{\epsilon} Y_t - \frac{1}{\sqrt{\epsilon}} a_{12} \text{Erf}(Y_t) \right) dt + a_{12} d\tilde{W}_t^y, \quad f(Y_t) = \frac{\sigma \exp(Y_t)}{\exp\left(-\frac{a_{12}^2}{2}\right)},$$

$$\text{Erf}(y) := \frac{2}{\sqrt{\pi}} \int_0^y e^{-t^2} dt.$$

Volatility was built for comparison of full value u^ϵ and on the right hand side of Figure 1 is shown volatility caused by approximate price, the option for the model with volatility of the slow variables. Dynamics Z and volatility function f are set

$$dZ_t = (-\delta Z_t - \sqrt{\delta} a_{22} \text{Erf}(Z_t)) dt + a_{22} d\tilde{W}_t^z, \quad f(Z_t) = \frac{\sigma \exp(Z_t)}{\exp(z)}.$$

As expected, ϵ and δ which move to the zero, volatility moves to volatility price implied by full value.

Conclusions. This paper extends the method of finding approximate price for a wide range of derivative assets. One of the main advantages of our pricing methodology is that by combining methods of the spectral theory of singular and regular perturbation, the calculation of asset prices leads to solving the equation by eigenvalues and eigenfunction methods as well as by solving Poisson equation. Once this equation is solved, the approximate price of a derivative asset may be calculated formulaically. The used method of pricing of European options on the basis of research of behavior of volatility and the analysis of profitability of financial instruments allows to increase accuracy of the forecast and to make the reasonable administrative strategic decisions by participants of the stock market.

1. Burtnyak, I.V., and A.P. Malyska. "The Investigation of Securities Cost Using Methods of Spectral Analysis." *International Journal of Economic Research*, vol. 14, issue 15, 2017, pp. 705–715.
2. Burtnyak I.V., Malyska A.P. Spectral study of options based on CEV model with multidimensional volatility. *Investment Management and Financial Innovations*. 15(1). 2018. Pp.18-25. doi:10.21511/imfi.15(1).2018.03].
3. Cox J.. Notes on Option Pricing I: Constant Elasticity of Diffusions, Unpublished draft. Stanford University, 1975.
4. Davydov D, Linetsky V. Structuring, Pricing and Hedging Double-barrier Step Options. *Journal of Computational Finance*. №.5. 2001. Pp. 55–88.
5. Fouque J-P., Papanicolaou G., Sircar R. Derivatives in Financial Markets with Stochastic Volatility. Cambridge University Press, 2000.
6. Gatheral J. The Volatility Surface: a Practitioner's Guide. John Wiley and Sons, Inc, 2006.
7. Goldstein R.S., Keirstead W.P. On the Term Structure of Interest Rates in the Presence of Reflecting and Absorbing Boundaries, SSRN eLibrary, 1997, pp. 381–395.
8. Lewis A. Applications of Eigenfunction Expansions in Continuous-time Finance. *Mathematical Finance*. №.8. 1997. Pp. 349–383.
9. Linetsky V. Lookback Options and Diffusion Hitting Times: A Spectral Expansion Approach. *Finance and Stochastics*. №.8(3). 2004. Pp. 373–398.
10. Lorig M. Pricing Derivatives on Multiscale Diffusions: An Eigenfunction Expansion Approach. Princeton University - Department of Operations Research & Financial Engineering (ORFE), 2012.
11. Pelsser A. Pricing Double Barrier Options Using Laplace Transforms. *Finance and Stochastics*. №4. 2000. Pp. 95–104.

References

1. Burtnyak, I.V., and A.P. Malyska. "The Investigation of Securities Cost Using Methods of Spectral Analysis." *International Journal of Economic Research*, vol. 14, issue 15, 2017, pp. 705–715.
2. Burtnyak, I.V., and A.P. Malyska. "Spectral study of options based on CEV model with multidimensional volatility." *Investment Management and Financial Innovations*, 15(1), 2018, pp.18-25. doi:10.21511/imfi.15(1).2018.03].
3. Cox, J. *Notes on Option Pricing I: Constant Elasticity of Diffusions*, Unpublished draft. Stanford University, 1975.

4. Davydov, D, and V. Linetsky. "Structuring, Pricing and Hedging Double-barrier Step Options." *Journal of Computational Finance*, no.5, 2001, pp. 55–88.
5. Fouque, J-P., Papanicolaou, G., and R. Sircar. *Derivatives in Financial Markets with Stochastic Volatility*. Cambridge University Press, 2000.
6. Gatheral, J. *The Volatility Surface: a Practitioner's Guide*. John Wiley and Sons, Inc, 2006.
7. Goldstein, R.S., and W.P.Keirstead. *On the Term Structure of Interest Rates in the Presence of Reflecting and Absorbing Boundaries*, SSRN eLibrary, 1997, pp. 381–395.
8. Lewis, A. "Applications of Eigenfunction Expansions in Continuous-time Finance." *Mathematical Finance*, no.8, 1997, pp. 349–383.
9. Linetsky, V. "Lookback Options and Diffusion Hitting Times: A Spectral Expansion Approach." *Finance and Stochastics*, no.8(3), 2004 , pp. 373–398.
10. Lorig, M. *Pricing Derivatives on Multiscale Diffusions: An Eigenfunction Expansion Approach*. Princeton University - Department of Operations Research & Financial Engineering (ORFE), 2012.
11. Pelsser, A. "Pricing Double Barrier Options Using Laplace Transforms." *Finance and Stochastics*, no.4, 2000, pp. 95–104.

УДК 336.77

doi: 10.15330/apred.1.16.47-58

Варцаба В.І.¹, Чубарь О.Г.², Огородник В.О.³

**ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА БІЗНЕСУ:
БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР VS «КОРОНАВІРУСНА» КРИЗА**

Ужгородський національний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів і банківської справи,
вул. Університетська, 14, кім. 405,
м. Ужгород, 88017, Україна

¹ тел. 0505026505

e-mail: vira.vartsaba@uzhnu.edu.ua

² тел. 0506098692

e-mail: oksana.chubar@uzhnu.edu.ua

³ тел. 0509509640

e-mail: valeriya.ohorodnyk@uzhnu.edu.ua

Анотація. Негативні наслідки, породжені обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, призвели до відчутного зниження ділової активності по всьому світу та виявили неготовність владних кіл до швидкого розв'язання питань такого масштабу. Метою даної публікації є дослідження можливостей надання фінансово-кредитної підтримки бізнесу за умов протидії «коронавірусній» кризі, що охопила весь світ і не оминула Україну.

У статті проаналізовано обсяги фінансових результатів бізнес-структур у 2020 році та встановлено, що збитки перевищили відповідні показники минулого року більш ніж втричі, а обсяг одержаних прибутків на 10% менший минулорічного показника. Також виявлено, що «коронавірусна» криза суттєво вплинула на економічні настрої українців, що проявилось у зниженні кожного компоненту індикатора економічних настроїв та індикатора споживчої впевненості.

Хоча органами державної влади запроваджуються певні антикризові заходи, авторами даного дослідження встановлено, що задекларовані форми державного стимулювання суб'єктів підприємництва та обсяги фінансово-кредитної підтримки не в змозі суттєво вплинути на стабілізацію ситуації, а можуть лише пом'якшити та згладити негативні тенденції.

У статті висвітлено окремі тенденції та особливості реалізації Програми «Доступні кредити 5-7-9%», за результатами чого зроблено висновок про антикризовий, а не

інвестиційний, характер структури кредитів цієї програми, оскільки близько 80% кредитів спрямовуються на рефінансування існуючих заборгованостей.

Практична значущість проведеного дослідження полягає в тому, що як важіль подолання економічних наслідків, спричинених обмежувальними заходами, та стимулювання подальшого економічного зростання автори пропонують інтенсифікацію роботи банківського сектора, розширення програм пільгового кредитування за участі держави, метою яких має стати стимулювання фінансово-економічної активності через підтримку малого та середнього бізнесу, який відіграє ключову роль в економіці України.

Ключові слова: «коронавірусна» криза, обмежувальні заходи, фінансово-кредитна підтримка, бізнес, банківський сектор.

Vartsaba V.¹, Chubar O.², Ohorodnyk V.³

FINANCIAL BUSINESS SUPPORT: BANKING SECTOR VS "CORONAVIRUS" CRISIS

Uzhhorod National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance and Banking,
Universitetska str., 14, room 405,
Uzhhorod, 88017, Ukraine

¹tel. 0505026505

e-mail: vira.vartsaba@uzhnu.edu.ua

²tel. 0506098692

e-mail: oksana.chubar@uzhnu.edu.ua

³tel. 0509509640

e-mail: valeriya.ohorodnyk@uzhnu.edu.ua

Abstract. The negative effects of restrictive measures on *prevention* of the *spread* of *COVID-19 acute respiratory disease* caused by the *SARS-CoV-2 coronavirus* have led to a significant decline in business activity around the world and have revealed the authorities insolvency to resolve this issue quickly. The purpose of this publication is to study the opportunities of providing financial and credit support to businesses under conditions of counteracting the "coronavirus" crisis that has affected the whole world and has not bypassed Ukraine.

The amount of business financial results in 2020 was analyzed in the article. It was found that the losses exceeded the last year's figures more than three times, and the amount of received income was 10% less than the previous year. It was also found that the "coronavirus" crisis significantly affected the Ukrainians economic sentiment, which lowered each component of the indicator of economic sentiment, and the indicator of consumer confidence decrease.

Although certain anti-crisis measures are introduced by public authorities, the authors of this study found that declared forms of state incentives for business entities and the amount of financial and credit support are not able to affect the situation stabilization but and can only mitigate and smooth out negative trends.

Some trends and features of the Program "Affordable Loans 5-7-9%" was highlighted in the article. It was concluded that nature of the loan structure of this program is investment, as about 80% of loans are used to refinance existing debts.

The study practical significance is that the authors propose to intensify the banking sector and to expand preferential lending programs with the participation of the state to overcome the economic consequences of restrictive measures and to stimulate further economic growth.

Keywords: "coronavirus" crisis, restrictive measures, financial and credit support, business, banking sector.

Вступ. Ситуація з пандемією коронавірусу, яка охопила світ у 2020 році, стала шоком як для наднаціональних структур (показавши їх аморфність і нездатність розв'язувати питання такого масштабу), так і для національних урядів, а особливу для

бізнесу. Після поширення вірусу по всіх континентах почався «ефект доміно»: масова вимушена ізоляція людей спричинила обмеження споживання деяких товарів і відмову від різного роду послуг, внаслідок чого підприємства пригальмували випуск продукції, транспортна інфраструктура змушена здійснювати менші обсяги перевезень, а все більша частина підприємців узагалі банкрутує або масово скорочує працівників. Пандемія стала викликом, оголивши старі проблеми та поставивши на порядок денний нові, для вирішення яких розвинуті країни світу спрямовують великі обсяги фінансових і матеріальних ресурсів. Порятунком власних економік і підтримка бізнесу реалізуються через потужні урядові програми. Наприклад, Німеччина розгорнула одну з найбільш масштабних програм економічної підтримки, на яку виділено 37% ВВП країни. Італія планує використати 20% ВВП, щоб протидіяти економічним наслідкам пандемії [4]. В Україні таких можливостей немає, а отже дуже важливо ефективно та цілеспрямовано використати ті кошти, які держава і банки можуть виділити на підтримку бізнесу, в першу чергу, малого та середнього. Саме банки як соціально відповідальні установи в тісному партнерстві з іншими інститутами повинні бути проактивними учасниками цього процесу з метою не стільки досягнення високих комерційних результатів, скільки заради стабілізації соціально-економічної ситуації в регіонах, недопущення різкого зростання безробіття внаслідок закриття підприємницьких структур.

Постановка завдання. Криза, що насувається, природно, не омине стороною й Україну. Тому надзвичайно актуальними стають питання про те, якою мірою вона торкнеться економіки України, як довго буде тривати, за допомогою яких заходів передбачається мінімізувати її наслідки та чи встоїть бізнес перед проблемами, що загострилися в період пандемії. Попри множинність наукових розробок з питань регулювання та стимулювання економічного розвитку країни загалом та підприємницької діяльності зокрема, у даній статті зроблена спроба висвітлити роль держави і банків у процесах фінансово-кредитної підтримки бізнесу за умов стрімкого погіршення макроекономічної ситуації та прояву специфічних факторів впливу на суб'єктів підприємницької діяльності, в першу чергу, малого та середнього бізнесу, в безпрецедентно нових реаліях сучасного періоду.

Результати. В Україні та світі спостерігається небувала за масштабами і своїми наслідками, за пам'яті сучасного покоління, пандемія коронавірусної інфекції (COVID-19). Її стрімке поширення по планеті призвело до відчутного зниження ділової активності в усіх країнах, припинення діяльності або навіть закриття підприємств, скорочення зайнятості, зменшення доходів населення. Одночасний спад попиту і пропозиції породив кризу виробництва, гуртової та роздрібною торгівлі, сфери послуг, помітно зменшивши інтенсивність та обсяги товароруку і послуг у всіх сферах підприємницької діяльності.

Згідно з даними Державної служби статистики України лише за січень-червень 2020 р. 36,6% підприємств одержали збиток, що у вартісному виразі склало 233161,4 млн грн – це найвищий показник за останні 5 років [11] (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг збитків великих і середніх підприємств в Україні за видами економічної діяльності за січень-червень 2016-2020 років*

Table 1

The amount of large and medium-sized enterprises losses in Ukraine, by type of economic activity, January-June 2016-2020

	Одержали збиток, млн грн					Відносне відхилення, 2020 р. до 2019 р. %
	2016	2017	2018	2019	2020	
Усього:	107536,7	73845,7	90511,0	73690,6	233161,4	216,41
сільське, лісове та рибне господарство	498,8	107,5	82,1	192,6	377,3	95,90
промисловість	52627,3	41111,0	38102,8	45406,4	114188,9	151,48
будівництво	14882,6	553,3	781,5	1067,6	1259,8	18,00
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1140,3	6690,5	7141,8	7274,7	26359,3	262,34
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	4287,0	4458,7	23420,1	13896,5	44813,8	222,48
тимчасове розміщення й організація харчування	396,7	258,0	122,7	170,9	2438,9	1327,09
інформація та телекомунікації	4153,8	1604,8	1077,3	1053,5	3820,3	262,63
фінансова та страхова діяльність	23129,7	13914,1	16393,2	1115,8	3401,6	204,86
операції з нерухомим майном	4164,7	1954,5	709,2	781,0	8879,1	1036,89
професійна, наукова та технічна діяльність	776,3	1451,5	627,4	822,0	24100,0	2831,87
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	432,0	387,9	305,0	678,7	1247,7	83,84
освіта	к	-	к	3,4	37,1	991,18
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	64,5	22,1	11,8	123,8	714,3	476,98
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	983,0	1321,2	1736,0	1090,2	1523,3	39,73
надання інших видів послуг	к	10,6	к	13,5	-	-

* Сформовано та розраховано авторами за даними [11]

к - дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності статистичної інформації (первинне та вторинне блокування вразливих значень).

Звісно, щороку Держстат звітує про збиткову діяльність окремих великих і середніх підприємств, але цьогорічні показники перевищили відповідні за минулий рік більш ніж в три рази. Виходячи з даних, наведених у таблиці 1, можна констатувати, що в кожній із сфер простежується зростання обсягів збитків, проте у відсотковому співвідношенні найбільших втрат зазнали професійна, наукова та технічна діяльність, тимчасове розміщування й організація харчування та сфера операцій з нерухомим майном.

Водночас значне зниження спостерігається і в обсязі одержаних прибутків за аналізований період. Так, за січень-червень 2020 р. прибутки великих та середніх підприємств склали 262349,4 млн грн [11], що на 10% менше торішнього показника.

Варто зазначити, що фінансові результати суб'єктів малого підприємництва не відображаються в статистичній звітності, однак за експертними оцінками авторів даного дослідження зазначена категорія підприємців постраждала найбільше від обмежувальних заходів.

Разом зі зниженням прибутковості та збільшенням збитків підприємств знизився й індикатор економічних настроїв (зведена оцінка 15 стандартизованих сезонно скоригованих показників) в порівнянні з IV кварталом 2019 року на 28,2% і становив 81,4%. Слід зауважити, зазначений індикатор у 2020 році досяг рекордно низького рівня, навіть опустився нижче рівня I-го кварталу 2017 року, коли вперше було розпочато розрахунок цього показника.

Державною службою статистики України зафіксовано погіршення всіх чотирьох індикаторів економічних настроїв (рис. 1).

При цьому спостерігається стрімке падіння індикатора споживчої впевненості (з - 6,0% в IV кварталі 2019 року до - 19,9% в III кварталі 2020 року). За допомогою індикаторів ділових очікувань прийнято відстежувати періоди зростання та спадання економіки з квартальною періодичністю, отже можна з впевненістю стверджувати, що економіка України переживає не найкращі часи.

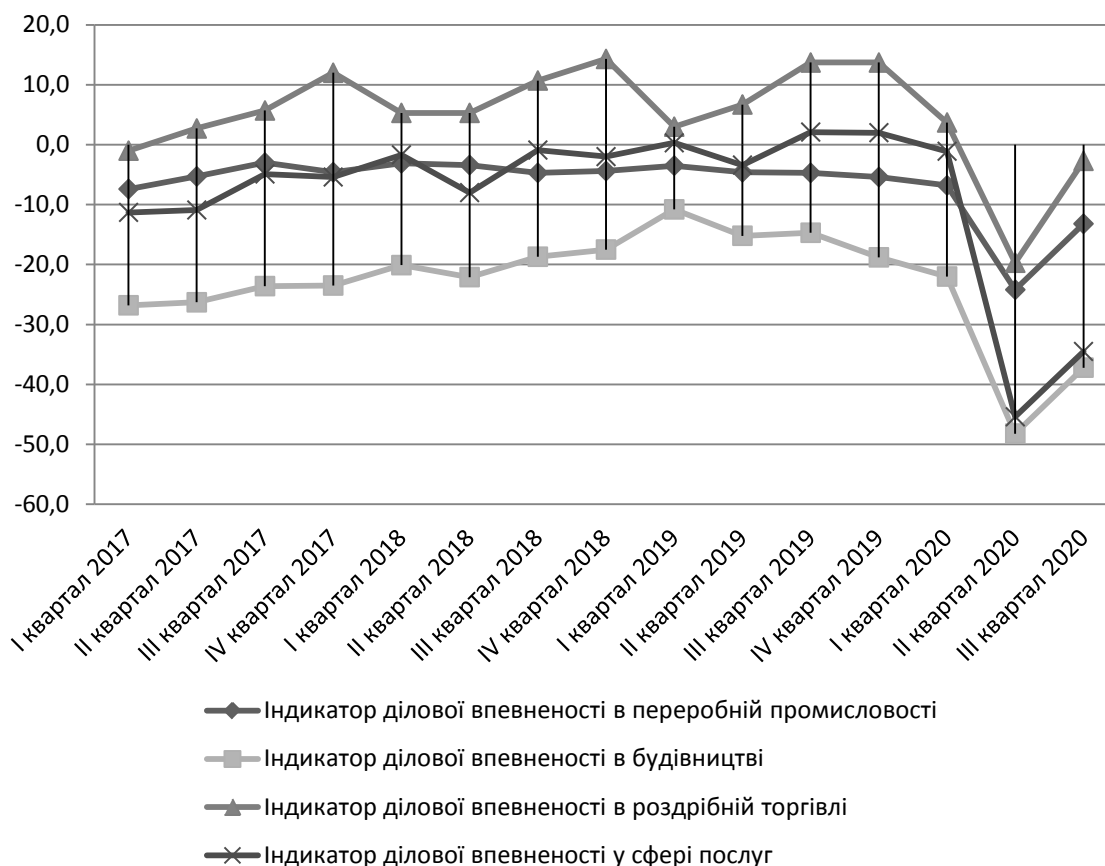

Рис.1. Динаміка компонент індикатору економічних настроїв у I кварталі 2017 року - III кварталі 2020 року [6]
 Fig. 1. Dynamics of the economic sentiment indicator components, I quarter of 2017 - III quarter of 2020

Досвід попередньої глобальної кризи (2008-2009 років) показує, що державне втручання в економіку - єдиний дієвий спосіб подолання нових дисбалансів з найменшими втратами, хоча і не дозволяє вирішити всі проблеми, які виникають.

Уряди країн світу в спішному порядку приймають антикризові заходи, спрямовані на підтримку економіки. Органи державної влади та місцевого самоврядування в Україні також сконцентрували першочергові зусилля на боротьбі з коронавірусною інфекцією і її негативним впливом на соціально-економічну ситуацію в країні. Уряд розробив Державну програму стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки та створив Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19 та її наслідками. Станом на 5.11.2020 року загалом на боротьбу з хворобою та її наслідками виділено 66 млрд грн, з яких 34,7 млрд грн спрямовані на стимулювання економіки (рис.2).

Рис. 2. Обсяг і сфери спрямування коштів Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками, станом на 5.11.2020 року, млрд. грн [12]

Fig. 2. The amount and channeling funds areas of the Anti-COVID-19 on 5.11.2020 Fund, bln. UAH

Навіть без детального аналізу заходів і напрямів спрямування коштів Фонду зрозуміло, що задекларовані обсяги не в змозі суттєво вплинути на стабілізацію ситуації, не говорячи вже про подальший розвиток будь-якої сфери національного господарства.

З огляду на диференційований рівень розвитку регіонів України, як важіль подолання економічних наслідків, спричинених обмежувальними заходами, та стимулювання подальшого економічного зростання, на нашу думку, потрібно інтенсифікувати діяльність банківського сектора, метою якого має стати стимулювання фінансово-економічної активності через підтримку малого та середнього бізнесу, який відіграє ключову роль в економіці України, забезпечуючи близько 64 відсотків доданої вартості, 81,5 відсотка зайнятих працівників у суб'єктів господарювання та 37 відсотків податкових надходжень [3].

Як декларує уряд, найважливішими напрямами Програми *стимулювання економіки для подолання наслідків COVID-19* є розширення програми «Доступні кредити 5–7–9 відсотків» та новий інструмент отримання кредитів для малого і середнього бізнесу з частковою державною гарантією [2].

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва» приймається на початку 2020 року, а з розвитком та загостренням епідеміологічної ситуації в Україні, відповідним негативним її впливом на ділову активність і фінансовий стан суб'єктів господарювання у неї вносяться зміни і доповнення, які, зокрема, передбачають, що «...фінансова державна підтримка надається з метою:

1) розвитку підприємництва, зокрема сприяння розвитку суб'єктів підприємництва, збільшення обсягів виробництва, експорту, імпортозаміщення, високотехнологічного виробництва, енергоефективності, впровадження інновацій, а

також сприяння створенню нових робочих місць та підприємств, поверненню трудових мігрантів до України;

2) запобігання виникненню та поширенню, локалізації та ліквідації спалахів епідемій та пандемій гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, а також для запобігання та подолання їх наслідків;

3) рефінансування існуючої заборгованості в банках України за кредитами суб'єктів підприємництва» [10].

Джерелом такої державної підтримки є кошти, отримані Фондом розвитку підприємництва (ФРП) з державного бюджету, а формами підтримки можуть бути:

1) часткової компенсації Фондом процентних ставок за кредитами, що надаються суб'єктам підприємництва для реалізації передбаченої мети;

2) надання Фондом гарантій уповноваженим банкам на забезпечення виконання зобов'язань за кредитами, наданими суб'єктам підприємництва.

Державна підтримка надається через банки, що відповідають критеріям, визначеним вказаною постановою, та підписали з Фондом договір про співробітництво і, відповідно, набувають статусу уповноважених банків.

Станом на початок жовтня 2020 року ФРП уклав угоди про співробітництво вже з 18-ма банками, як державними, так і приватними, щодо реалізації програми «Доступні кредити 5–7–9 відсотків»: АТ «Ощадбанк», АБ «Укргазбанк», АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Укркресімбанк», АТ АКБ «Банк Львів», ПАТ «ПУМБ», АТ «БАНК АЛЬЯНС», АТ «КРЕДОБАНК», ПАТ «БАНК ВОСТОК», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «ТАСКОМБАНК», АТ «Альфа-банк», АТ «КБ «ГЛОБУС», АТ «МЕГАБАНК», АТ «ПОЛКОМБАНК», АТ «КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК», КредитВест Банк та ОТП Банк [9].

Як зауважував Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль, станом на початок липня 2020 року загальна сума виданих кредитів по вказаній Програмі склала 1,1 млрд грн. Причому більше половини цієї суми – це кредити на інвестиційний розвиток бізнесу. Ще половина – це рефінансування кредитів фактично під 0% [2].

Вже за кілька місяців реалізації програми обсяги кредитування зростають, проте структура розподілу кредитних коштів змінюється не на краще: за даними Міністерства фінансів України станом на поч. жовтня 2020 року, від моменту старту Програми «Доступні кредити 5-7-9%», уповноважені банки видали 4127 позик на загальну суму в 9,883 млрд гривень. З них 7,760 млрд грн були видані як рефінансування попередньо отриманих позик (78,5%), 1,608 млрд грн підприємці отримали на капітальні інвестиції (16,3%) та 515 млн грн – на поповнення оборотних коштів (5,2%) [9]. Доводиться констатувати, що частка інвестиційних кредитів суттєво скоротилась, є незначною, в основному підприємці беруть кредити рефінансування, призначені для погашення існуючої заборгованості в банках України, що свідчить про погіршення рівня їх кредитоспроможності. Проте за умов, що склались, така структура доступних кредитів дозволяє підтримати бізнес, обмежити масштаби скорочення його діяльності, мінімізувати вимушені звільнення персоналу, а отже пом'якшити соціально-економічну ситуацію на місцях.

Результати 100 днів реалізації Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%», які були оголошені ФРП у травні 2020 року, засвідчили, що найбільш підготовленими до неї виявились підприємці мікро- та малого бізнесу аграрної сфери. 57% виданих банками-учасниками кредитів були саме для підприємств галузі сільського господарства. Також серед активних позичальників були представники сфери торгівлі та виробництва – 17%. На третьому місці – промисловці, які замаються переробкою – 6% [1].

В регіональному розрізі найбільш дієвою Програма «Доступні кредит 5-7-9%» виявилась у Кіровоградській (9%) та Вінницькій областях (9%). На другому місці –

Полтавська область (7%). Лише трохи відстали від лідерів – підприємці Черкащини (6%) та Хмельниччини (6%). Станом на 15 травня 2020 року 1241 заявка на отримання кредитної підтримки була відхилена. Серед найпоширеніших причин відмови – необґрунтованість бізнес-плану (26%), недостатня кредитоспроможність (22%) та ділова репутація позичальника (20%)[1].

Активізація фінансової підтримки з боку і за рахунок коштів держави, як видається на перший погляд, повинна була збільшити масштаби кредитування суб'єктів господарювання. Проте статистичні дані НБУ цього не підтверджують. Більше того, кредитні портфелі банків навіть зменшилися. За даними табл. 2, обсяги кредитного портфеля банків країни в розрізі суб'єктів господарювання станом на кінець вересня 2020 року скоротилися порівняно з аналогічним періодом 2019 року, за винятком незначного зростання кредитів суб'єктам середнього підприємництва. Разом з тим варто звернути увагу, що порівняно з вереснем 2018 року у 2019 році спостерігалось суттєве зростання обсягів кредитної підтримки суб'єктів мікропідприємництва, однак ці тенденції проявились ще до «коронавірусної» кризи та не пов'язані з впливом програми «Доступні кредити 5-7-9%». У зв'язку з цим зазначимо, що значного прориву в масштабах кредитування бізнесу не відбувається, очевидно потенційні позичальники розглядають умови програми здебільшого з позицій можливостей пом'якшення існуючого боргового навантаження та врегулювання стану своєї ліквідності.

Таблиця 2

Обсяги кредитів, надані банками суб'єктам господарювання (крім банків) в Україні у 2018-2020 роках (залишки коштів на кінець вересня), млн грн*

Table 1

The amount of loans granted by banks to business entities (excluding banks) in Ukraine (balances at the end of September), 2018-2020, bln. UAH *

Період	Усього	суб'єкти великого підприємництва	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва (крім мікропідприємництва)	суб'єкти мікропідприємництва, в тому числі з річним доходом		
					від 500 тис. євро до 2 млн. євро	від 50 тис. євро до 500 тис. євро	до 50 тис. євро
2018 вересень	885252	316545	223100	104413	29827	29814	69716
2019 вересень	765907	250387	188083	75430	46946	46540	75315
2020 вересень	743246	217521	204456	73676	46343	43597	73162
2020 у % до 2018	83,96	68,72	91,64	70,56	155,37	146,23	104,94
2020 у % до 2019	97,04	86,87	108,71	97,67	98,71	93,68	97,14

*Складено авторами за даними [7;8]

Експерти та фахівці-банкіри піддають певному сумніву ефективність програми «Доступні кредити 5-7-9%» з точки зору пожвавлення економіки та створення нових робочих місць, зокрема, зважаючи на те, що близько 80% цих кредитів

використовуються для погашення старих боргів. Разом з тим ними робиться висновок про позитивний вплив програми на розвиток банківської системи [5]. Зокрема, зазначається, що банки вимушені знаходити та застосовувати нецінові методи конкурентної боротьби (оскільки цінові методи втратили свою значимість через вирівнювання на ринку кредитних ставок для малого та середнього бізнесу) за потенційних позичальників, яких на ринку невелика кількість. Також суттєвим фактором у боротьбі за клієнта стає швидкість прийняття рішень про видачу кредиту, для чого запускаються нові скорингові моделі, чат-боти, онлайн відкриття рахунків, електронний документообіг, що дозволяє вийти на досягнення максимальної цілі – погодження кредиту за добу. Банки-учасники програми поступово відмовляються від так званих ковенантів – додаткових вимог до позичальника в обмін на кредитування, а також змінюють ставлення до ризикових проектів і стартапів. Результатом повинен стати синергетичний ефект та формування якісно нових бізнес-зв'язків між банками та суб'єктами господарювання [5].

Таким чином, на даний момент важко робити однозначні висновки щодо довгострокової ефективності програм фінансової підтримки бізнесу за умов протидії «коронавірусній» кризі. За великим рахунком завдання таких програм в Україні, як і в усьому світі, – це підтримка бізнесу «на плаву», недопущення різкого скорочення масштабів виробництва і зайнятості, пом'якшення боргового навантаження тощо.

Висновки. Події, викликані пандемією коронавірусу, спричинили суттєвий вплив на фінансовий стан суб'єктів підприємництва в Україні, що знайшло свій прояв у різкому зростанні збитків практично за всіма видами економічної діяльності, а також у зниженні індикатора економічних настроїв, який відображає рівень ділової впевненості суб'єктів економіки. Експертні оцінки дають підстави до висновку, що за сучасних умов епідеміологічних обмежень найбільше постраждав малий і середній бізнес, адже саме він представлений у тих сферах і видах економічної діяльності, які орієнтовані на роздрібних клієнтів, і вимушено припиняли свою діяльність в умовах карантинних обмежувальних заходів.

В Україні, як і практично в усіх країнах світу, запроваджені механізми фінансової підтримки національної економіки, зокрема через відповідну Державну програму, у межах якої реалізовується програма пільгового кредитування «Доступні кредити 5-7-9%». Проведене дослідження підтвердило достатню життєздатність цієї програми, адже спостерігається зростання обсягів кредитування, збільшується кількість банків-партнерів програми. Разом з тим структура кредитів програми за своїм змістом є антикризовою, оскільки близько 80% цих кредитів є кредитами рефінансування, а не інвестиційними; більшість позичальників – підприємства аграрної сфери. Також слід відзначити, що дія програми практично не позначилася на загальнонаціональних масштабах кредитування бізнесу з початку її дії.

Попри висловлюваний експертами скептицизм відносно ефективності програми «Доступні кредити 5-7-9%», вважаємо, що слід визнати доцільним розширення її масштабів та учасників, оскільки, за умов протидії «коронавірусній» кризі, це є дієвий механізм підтримки бізнесу, пом'якшення його боргового стану та отримання можливостей уникнення звільнення найманого персоналу й припинення функціонування.

1. 100 днів: результати державної програми «доступні кредити 5-7-9%». Офіційний сайт Фонду розвитку підприємництва, 2020. URL: <https://bdf.gov.ua/uk/news/100-dniv-rezultati-derzhavnojji-programi-dostupni-krediti-5-7-9> (дата звернення: 9.11.2020р.)
2. Денис Шмигаль розповів про виконання Програми стимулювання економіки для подолання наслідків епідемії COVID-19 (7 липня 2020 року). Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України, 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-shmigal-rozpoviv-pro-vikonannya>

- programi-stimulyuvannya-ekonomiki-dlya-podolannya-naslidkiv-epidemiyi-covid-19 (дата звернення: 7.11.2020р.)
3. Державна програма стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки. Офіційний вебпортал парламенту України, 2020. URL:<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5ef/b48/8f2/5efb488f2aa5a573641021.doc> (дата звернення: 6.11.2020р.)
 4. Еро О. Як врятувати малий бізнес в умовах карантину? Delo.ua, 2020. URL: <https://delo.ua/opinions/jak-vrjativati-malij-biznes-v-umovah-karantinu-367890/> (дата звернення: 9.11.2020р.)
 5. Єфремова Т. Як програма 5–7–9 змінила український банківський сектор. НВ - суспільно-політичний журнал, 2020 URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/bankivskiy-sektor-i-programa-kredituvannya-5-7-9-shcho-zminilosya-novini-ukrajini-50122930.html> (дата звернення: 10.11.2020р.)
 6. Індикатор економічних настроїв (2017-2020). Державна служба статистики України, 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/fin/opd_ek/ien/ien_20.xlsx (дата звернення: 6.11.2020р.)
 7. Кредити МСП. Офіційний сайт НБУ, 2020. URL: https://bank.gov.ua/files/Loans_MSE.xlsx. (дата звернення: 9.11.2020р.)
 8. Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) нефінансовим корпораціям, за розміром суб'єкта господарювання та строками погашення. Офіційний сайт НБУ, 2020. URL: <https://bank.gov.ua/files/3.3-Loans.xlsx> (дата звернення: 9.11.2020р.)
 9. Підсумки тижня за результатами програми «Доступні кредити 5-7-9%»: 322 кредитні угоди на 820 мільйонів гривень. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України, 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidsumki-tizhnya-za-rezultatami-programi-dostupni-krediti-5-7-9-322-kreditni-ugodi-na-820-miljoniv-griven> (дата звернення: 9.11.2020р.)
 10. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва» від 24 січня 2020 р. № 28 із змінами і доповненнями. Офіційний вебпортал парламенту України, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#n16> (дата звернення: 07.11.2020р.)
 11. Фінансові результати до оподаткування великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України, 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/fr_ed_220_u.htm (дата звернення: 5.11.2020).
 12. Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками. Міністерство фінансів України, 2020. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/data_and_analytics-433 (дата звернення: 6.11.2020р.)

References

1. "100 days: results of State program "Affordable loans 5-7-9%." Official site of the Foundation for Entrepreneurship Development, 2020, bdf.gov.ua/uk/news/100-dniv-rezultati-derzhavnoji-programi-dostupni-krediti-5-7-9. Accessed 9 Nov. 2020.
2. "Denys Shmyhal' spoke about the implementation of the Economic Stimulus Program to overcome the consequences of the COVID-19 epidemic, (July 7, 2020)." Government portal, 2020, www.kmu.gov.ua/news/denis-shmigal-rozpoviv-pro-vikonannya-programi-stimulyuvannya-ekonomiki-dlya-podolannya-naslidkiv-epidemiyi-covid-19. Accessed: 7 Nov. 2020.
3. "State program of economic stimulation to overcome the negative consequences caused by restrictive measures to prevent the occurrence and spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2, for 2020-2022." Government portal, 2020, www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5ef/b48/8f2/5efb488f2aa5a573641021.doc. Accessed 6 Nov. 2020
4. Ero, O. "How to save small business in quarantine?" Delo.ua, 2020, delo.ua/opinions/jak-vrjativati-malij-biznes-v-umovah-karantinu-367890/ Accessed 9 Nov.2020.
5. Yefremova, T. "How the 5-7-9 program changed the Ukrainian banking sector." NT- socio-political magazine, 2020, nv.ua/ukr/biz/experts/bankivskiy-sektor-i-programa-kredituvannya-5-7-9-shcho-zminilosya-novini-ukrajini-50122930.html. Accessed 11 Nov.2020.
6. "Economic sentiment indicator (2017-2020)." State Statistics Service of Ukraine, 2020, www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/fin/opd_ek/ien/ien_20.xlsx Accessed 6 Nov.2020.

7. "SME loans." Official website of the National Bank of Ukraine, 2020, /bank.gov.ua/files/Loans_MSE.xlsx. Accessed 9 Nov. 2020.
8. "Loans granted by deposit-taking corporations (excluding National Bank of Ukraine) to non-financial corporations, by size of business entity and maturity." Official website of the National Bank of Ukraine, 2020, bank.gov.ua/files/3.3-Loans.xlsx. Accessed 9 Nov. 2020.
9. "Results of the week according to the program "Affordable loans 5-7-9%" results: 322 loan agreements for 820 million hryvnias." Government portal, 2020, www.kmu.gov.ua/news/pidsumki-tizhnya-za-rezultatami-programi-dostupni-krediti-5-7-9-322-kreditni-ugodi-na-820-miljoniv-griven Accessed 9 Nov.2020.
10. "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Procedure for Providing Financial State Support to Micro-Entrepreneurship and Small Business Entities" January 24, 2020 № 28 with changes and additions." Government portal, 2020, zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#n16. Accessed 7 Nov. 2020.
11. "Financial results before taxation of large and medium enterprises by type of economic activity." State Statistics Service of Ukraine, 2020, www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/fr_ed_220_u.htm. Accessed 5 Nov. 2020.
12. "Anti-COVID-19 Fund." Ministry of Finance of Ukraine, 2020, www.mof.gov.ua/uk/data_and_analytics-433. Accessed 6 Nov.2020.

УДК 368.021:338.48

doi: 10.15330/apred.1.16.58-67

Чвєртко Л.А., Вінницька О. А., Корнієнко Т. О.

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів, обліку та економічної
безпеки,
вул. Садова, 2, м. Умань,
20300, Україна,
тел: +380976188989,
e-mail: luda_um@ukr.net

Анотація. Метою статті є визначення й узагальнення існуючих підходів до організації страхового захисту від ризиків у сфері туризму та обґрунтування перспектив його розвитку.

Під час дослідження були використані діалектичний та абстрактно-логічний методи, методи системного підходу, порівняння, спостереження, аналізу, синтезу, індукції, дедукції та ін.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти, інформація Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державної служби статистики України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, наукові публікації, інтернет-джерела.

Визначено сутність, види та значення страхування для забезпечення страхового захисту учасникам туристичного ринку. Обґрунтовано, що об'єктивна необхідність страхування у сфері туризму в Україні обумовлена не лише позитивною динамікою показників розвитку туристичної індустрії, а й урізноманітненням видів і форм ризиків, що супроводжують туристичну активність, та збільшенням кількості ризикоутворюючих факторів. Здійснено аналіз динаміки показників страхування медичних витрат, найбільшого сегменту на ринку

туристичного страхування в Україні. Визначено проблеми, що виникають при страхуванні туристичних ризиків, запропоновано шляхи їх розв'язання. З огляду на значимість туристичного сегмента страхового ринку для економіки країни та ситуацію, що склалася на тлі пандемії COVID-19, окреслено напрями розвитку туристичного страхування в Україні; обґрунтовано необхідність оптимізації асортиментного ряду, поліпшення якісних характеристик та конкурентоспроможності наявних, а також розробки нових страхових продуктів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вдосконаленні теоретичних засад механізмів страхового захисту учасників туристичної діяльності, оцінці стану страхування ризиків вітчизняної туристичної сфери та обґрунтуванні напрямів підвищення його результативності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання теоретичних висновків і практичних рекомендацій для подальшого розвитку страхування у туристичній галузі. Результати дослідження можуть бути корисними страховикам та суб'єктам туристичної індустрії для покращення показників їхньої діяльності.

Ключові слова: туризм, суб'єкти туристичної діяльності, туристичні потоки, туристичний ризик, туристичне страхування, страховий захист, медичне страхування, страхування медичних витрат.

Chvertko L. A., Vinnytska O. A., Korniienko T. O.

**STATE AND PROBLEMS OF TOURIST INSURANCE DEVELOPMENT IN
UKRAINE**

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical
University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance, Accounting and Economic
Security,
Sadova str., 2, Uman,
20300, Ukraine,
tel.: +380976188989,
e-mail: luda_um@ukr.net

Abstract. The purpose of the article is to determine and generalize the existing approaches to the organization of insurance coverage against risks in the field of tourism and to substantiate the prospects for its development.

In the course of the study, dialectical and abstract-logical methods, methods of the systems approach, comparison, observation, analysis, synthesis, induction, deduction, etc.

The information base of the study is legislative and regulatory acts, information from the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine, the State Statistics Service of Ukraine, the National Commission for State Regulation of Financial Services Markets, scientific publications, Internet sources.

The essence, types and value of insurance for providing insurance coverage for participants in the tourism market have been determined. It has been substantiated that the objective need for insurance in the field of tourism in Ukraine is due not only to the positive dynamics of the development indicators of the tourism industry, but also to the variety of types and forms of risks that accompany tourism activity, and an increase in the number of risky-creating factors. The analysis of the dynamics of indicators of medical expenses insurance, the largest segment of the travel insurance market in Ukraine, is carried out. The problems arising in the insurance of tourist risks are determined, the ways of their solution are proposed. Taking into account the importance of the tourism segment of the insurance market for the country's economy and the situation that has developed against the background of the COVID-19 pandemic, the directions for the development of travel insurance in Ukraine have been determined; the need to optimize the assortment range, improve the quality

characteristics and competitiveness of existing ones, as well as develop new insurance products has been substantiated.

The scientific novelty of the research lies in improving the theoretical foundations of insurance protection mechanisms for participants in tourism activities, assessing the state of insurance of risks in the domestic tourism sector and substantiating directions for increasing its effectiveness.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of using theoretical conclusions and practical recommendations for the further development of insurance in the tourism industry. The research results can be useful for insurers and tourism industry actors to improve their performance.

Keywords: tourism, subjects of tourism activities, tourist flows, tourist risk, travel insurance, insurance coverage, medical expenses insurance.

Вступ. У сучасному світовому господарстві туризм впевнено утримує провідні позиції, а розвиток туристичної діяльності відіграє значну соціальну й економічну роль.

Ефективність функціонування туристичного бізнесу пов'язана з реалізацією ідеї про необхідність координації дії всіх підприємств, що беруть участь у створенні туристичного продукту та послуг, налагодженні партнерських відносин між цими підприємствами, об'єднанні технологічно пов'язаних підприємств, пошук суміжних і підтримуючих підприємств для покращення інфраструктури, укладання угод про співпрацю [5, с. 163]. При цьому успішність функціонування туристичної індустрії значною мірою визначається ефективністю використання механізмів страхового захисту споживачів туристичних послуг та суб'єктів туристичної діяльності, адже ризик настання небажаних подій і їх негативних наслідків у туристичному бізнесі особливо великий.

Формування страхових відносин в туристичній сфері дозволяє реалізувати механізм страхового захисту ризиків як підприємств туризму, так і споживачів туристичного продукту.

Значний науковий внесок у вивчення проблем туристичного страхування та страхування загалом здійснили такі вітчизняні вчені, як Н. Ботвіна [2], Ю. Мельничук [18; 19], Г. Скляр та І. Фисун [14], А. Супрун [16] та ін. Розробці теоретико-методологічних аспектів страхування як засобу управління туристичними ризиками присвячені наукові доробки Д. Абрамітової [1], О. Грабчук [3], В. Зайцевої [4], Н. Михайлової та В. Карцевої [6], О. Охріменко [8], О. Полуляхової [9] та ін.

Проте питання страхування ризиків суб'єктів туристичного ринку не втратили своєї актуальності. Глобальні процеси сучасного суспільного розвитку зумовлюють необхідність пошуку новітніх поглядів щодо визначення шляхів розвитку туристичного страхування.

Постановка завдання. Метою статті є визначення й узагальнення існуючих підходів до організації страхового захисту від ризиків у сфері туризму та обґрунтування перспектив його розвитку.

Під час дослідження були використані діалектичний та абстрактно-логічний методи, методи системного підходу, порівняння, спостереження, аналізу, синтезу, індукції, дедукції та ін.

Результати. Страхування як вид економічних відносин, котрі пов'язані із формуванням та використанням цільових грошових фондів, призначених для страхового захисту, є своєрідним механізмом передання ризику від одних суб'єктів іншим за відповідну плату.

Ринок страхування в кожній країні є індикатором економіки та сталого розвитку підприємництва. Ефективний сектор страхування надає значні вигоди домогосподарствам, підприємствам, комерційним діячам, державі та фінансовому сектору. За умов досягнення економічної стабільності та певного рівня добробуту

населення країни, страхування, задовольняючи бажання безпеки та забезпечуючи гарантований рівень доходу, може сприяти підвищенню якості життя – тоді розкривається бажання людини оздоровлюватись, подорожувати, відпочивати, тощо. Страхування дозволяє людям обирати, які ризики є прийнятними для них, а від яких вони б хотіли себе захистити.

Особливого значення набуває потреба в убезпеченні життя та здоров'я при туризмі, який стрімко набуває попиту в українському суспільстві. Страхування життя дає змогу забезпечити щоденний захист людини – як сьогодні, так і в майбутньому. Це призводить до виникнення двох ефектів – у держави з'являються додаткові довгострокові кошти, які забезпечують фінансування інвестиційних проєктів, що сприяє подальшому розвитку економіки країни; громадяни отримують страховий захист, накопичення на майбутні періоди, а відтак – захист інтересів людини як в межах країни, так і за її кордонами [19]. Якісне страхове забезпечення є гарантом спокою кожного, хто зібрався в туристичну подорож [2, с. 224].

Страхування в туризмі розглядають як систему фінансово-економічних відносин між страховими компаніями, суб'єктами туристичної діяльності та туристами з приводу задоволення інтересів і потреб кожного з них [13, с. 276]. Туристичне страхування, як і страхування в цілому, залежно від предмета страхування поділяють на: особисте страхування туристів, майнове страхування та страхування відповідальності туристів та туристичних організацій. На думку дослідників, специфічною рисою туристичного страхування є його комплексність. Досить рідко страхові пакети у сфері туризму можуть бути віднесені до однієї галузі страхування [3, с. 5].

Україна, як показують дослідження, демонструє позитивну динаміку рівня інтеграції страхового та туристичного ринків [1, с. 48]. Зокрема, незважаючи на економічну нестабільність, показники туристичної діяльності у нашій країні зростають з кожним роком. Згідно з даними офіційної статистики, в Україні зростає кількість суб'єктів туристичної діяльності. Мережа суб'єктів туристичної діяльності – юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – у 2018 р. становила 4293 одиниці, що на 824 одиниці більше, ніж у 2017 р. У 2018 р. до місцевих бюджетів від сплати туристичного збору надійшло 90,7 млн грн, що на 29,2% більше, ніж у 2017 р. У 2014–2018 рр. середньорічний темп приросту обсягу надходжень від сплати цього збору склав 38,3%. Спостерігається позитивна динаміка щодо сплати податкових платежів до Державного бюджету України підприємствами, що здійснюють туристичну діяльність, – у 2014–2018 рр. обсяги таких платежів зросли майже у 3,2 рази. У 2018 р. сума податків від юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, які здійснюють туристичну діяльність, склала 4,2 млрд грн, або на 20,7% перевищує показник попереднього року. При цьому обсяг платежів від юридичних осіб збільшився на 19,2%, а від фізичних осіб-підприємців – на 38,1%.

Тенденцією до зростання характеризуються показники кількості подорожуючих, які здійснювали поїздки скориставшись послугами туристичних підприємств. За період з 2014 р. по 2018 р. середньорічний темп приросту кількості туристів, обслугованих туристичними операторами та агентами дорівнює 17,1%.

У 2014–2018 рр. має місце перевищення темпів зростання кількості виїзних туристів над в'їзними. Зокрема, виїзний туристичний потік зріс за цей період більше як в 1,2 разу: з 22,4 млн осіб у 2014 р. до 27,8 млн осіб у 2018 р., тоді як в'їзний потік туристів лише в 1,09 разу: з 13,0 млн осіб у 2014 р. до 14,2 млн осіб у 2018 р.

Зміни в структурі туристичних потоків є результатом просування України на міжнародному туристичному ринку; значного збільшення кількості закордонних поїздок, здійснюваних українцями; збільшення пропозицій прямого й бюджетного авіасполучення; візової лібералізації тощо. Суттєвий вплив на активізацію туристичних

поїздок має безвізовий режим між Україною та країнами ЄС, що запроваджений з 11 червня 2017 р.

Туристичне страхування відіграє роль своєрідного гаранта на міжнародній арені шляхом забезпечення відшкодування матеріальної та моральної шкоди застрахованим особам, зменшення нещасних випадків та смертності туристів, стимулювання здійснення превентивних заходів настання страхових випадків, підвищення безпеки туристичної діяльності [9, с. 25].

Тенденція збільшення туристичних потоків дає можливість для розвитку страхової галузі країни на туристичному ринку. Однак, слід зазначити, що в Україні, на відміну від високорозвинених країн світу, зазначений вид страхування ще не набув належного розвитку.

Система послуг щодо забезпечення страхового захисту від ризикових ситуацій під час туристичної подорожі досить складна. Це пов'язано з неоднорідністю ймовірних негативних подій, які можуть трапитися у певний час або за певних обставин. Такі послуги охоплюють страхування життя та здоров'я туриста, його майна та відповідальності тощо. Майнове страхування туристів передбачає страхування як предметів особистого користування (кінокамери, фотоапарати, одяг тощо), які турист (страхувальник) та члени його родини (якщо це сімейний туризм і члени сім'ї вважаються «застрахованими») мають при собі чи перевозять на транспортних засобах, так і туристичного майна (спортивного, гірськолижного, для водних прогулянок тощо) [2, с. 223].

Специфічними видами страхування туристських ризиків є страхування на випадок затримки транспорту, поганої погоди під час перебування застрахованих осіб на відпочинку, а також ненадання або неналежне надання послуг, зазначених у туристичній путівці тощо. Вагоме місце у страховому захисті туристів посідає обов'язкове страхування від нещасних випадків на транспорті – цей вид страхування передбачений як чинним законодавством України, так і законодавством зарубіжних країн. У міжнародній страховій діяльності значна увага відводиться страхуванню подорожей за кордоном.

В Україні обов'язковість страхування громадян, які виїжджають за кордон, закріплено Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України». Зокрема, у ст. 9 цього закону зазначено: «З метою створення умов, що гарантують відшкодування громадянину України витрат, пов'язаних з надзвичайними обставинами під час перебування за кордоном, громадянин України повинен бути застрахованим» [11]. Крім того, згідно зі ст. 16 Закону України «Про туризм» [12], обов'язковим є страхування туристів (медичне та від нещасного випадку) при здійсненні туристичних поїздок.

Зауважимо, що термін «туризм», установлений цим законом, означає тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування [10]. Отже, у разі придбання страхового полісу застрахованими особами стають як звичайні громадяни, так і працівники підприємств у відрядженні під час перебування за кордоном, які прирівнюються до туристів. Страхувальниками ж можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

До видів страхування відповідальності туристів, туристичних підприємств і перевізників туристів відносять: страхування відповідальності перед третіми особами за невиконання зобов'язань; страхування цивільної відповідальності за шкоду майну інших осіб; страхування для виїжджаючих на гірськолижні курорти особистої громадянської відповідальності; страхування відповідальності туроператора за

договором на туристичне обслуговування; страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів [6, с. 59].

В Україні туристичне страхування не виділяється в окремий вид, проте аналітики журналу «Insurance TOP», де публікуються підсумки роботи страховиків України, під час формування рейтингу страхових компаній напрямок «туризм» розглядають як один з головних. При цьому фахівці оцінюють показники роботи страхових компаній за таким видом страхування, як добровільне страхування медичних витрат. Основний зміст зазначеного виду страхування — це компенсація медичних витрат, що можуть виникнути в закордонній поїздці внаслідок раптового захворювання або нещасного випадку.

Страхування медичних витрат користується попитом і активно пропонується вітчизняними страховими компаніями. Аналіз показників розвитку цього виду страхування показує їхню позитивну динаміку. Зокрема, у 2018 р. порівняно з 2014 р. кількість укладених договорів страхування медичних витрат зростає в 1,9 разу, причому в останні роки темпи зростання прискорилися. Протягом 2018 р. кількість укладених договорів страхування медичних витрат зростає на 850,2 тис. одиниць (або на 23,5%) (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка кількості договорів страхування медичних витрат, укладених у 2014–2018 рр., одиниць*

Fig. 1. Dynamics of the number of medical insurance contracts concluded in 2014–2018, units

*Джерело: розроблено авторами за даними [7].

З даних, представлених на рис. 1, видно, що понад 90% договорів страхування медичних витрат укладено з фізичними особами. Саме активність цієї категорії страхувальників, головним чином, визначала позитивні зміни показників розвитку ринку туристичного страхування. У 2014–2018 рр. середньорічний темп приросту кількості договорів, укладених зі страхувальниками-фізичними особами дорівнює 18,2%, тоді як зі страхувальниками-юридичними особами близько 10%.

Впродовж 2018 р. на ринку страхування медичних витрат було зібрано майже 1,1 млрд грн страхових премій, що на 31,1% більше, ніж у 2017 р., та в 3,4 рази перевищує аналогічний показник 2014 р. Хоча темпи зростання обсягу страхових надходжень на кінець аналізованого періоду істотно знизилися (у 2015 р. – 45,9%, у 2016 р. – 43,1%, у 2017 р. – 24,1%, у 2018 р. – 34,9%), його питома вага у загальному обсязі чистих страхових премій по страховому ринку дещо зростає з 2,3% у 2014 р. до 3,2% у 2018 р.

Після 2013 р. склалася й тенденція до зростання обсягів страхових виплат за договорами страхування медичних витрат. Щоправда темпи приросту цього показника

з кожним роком уповільнюються: у 2015 р. – 52,3%, у 2016 р. – 27,8%, у 2017 р. – 20,9%, у 2018 р. – 19,2%.

Отже, туристичне страхування в Україні розвивається паралельно із інтенсифікацією туристичної індустрії. В Україні спостерігається позитивна динаміка розвитку страхування туристичних ризиків і зміцнення його ролі у соціальному захисті суспільства. Проте інституційні та функціональні характеристики вітчизняного ринку страхування у сфері туризму в цілому не відповідають реальним потребам держави та європейським стандартам.

Ситуація зі страхуванням у туризмі в Україні ускладнюється через низьку довіру населення до фінансових установ, недостатню увагу до цієї сфери страхових відносин з боку державних органів, його нормативно-правова база та організаційно-економічне забезпечення все ще залишаються недосконалими. До того ж важливою проблемою, що стримує розвиток страхування у туристичній сфері є низька інформаційна культура туристів, власників та працівників туристичних підприємств. У громадській свідомості переважає формальний підхід до туристичного страхування [17]. Більшість українців не бачить необхідності в страхуванні власного життя і здоров'я, чи життя і здоров'я своїх близьких, і робить це тільки у випадках крайньої необхідності, коли цього вимагає ситуація. На думку дослідників, значна частина «неорганізованих» туристів з України не дбають про свій страховий захист, а кількість таких туристів в останні роки, зважаючи на можливість безперешкодно здійснювати короткотермінові подорожі до цілого ряду країн, невпинно зростає. Особливо це стосується, так званих, бюджетних подорожей Європою. Однак, заощаджуючи на страхуванні, туристи позбавляють себе страхового захисту від різного роду небезпек.

Варто зауважити, що потенціал страхування, в тому числі й у сфері туризму, може бути реалізовано лише за умови економічного зростання країни, основним показником якого є збільшення ВВП на душу населення. На жаль, в Україні недостатньо уваги приділяється соціальній складовій економічного розвитку, що призводить до зниження життєвого рівня населення, а недостатня платоспроможність населення – до зниження попиту на страхові продукти. Зокрема, показники розвитку галузі особистого страхування в країні є вкрай низькими. Безсумнівно, що повноцінна система особистого страхування дасть змогу захистити особу або її родину від економічної дестабілізації внаслідок смерті страхувальника та створить підґрунтя для повноцінної життєдіяльності кожної людини у разі настання обумовленої у страховому договорі події, включаючи ризики пов'язані з туризмом, хворобою чи травматизмом [18].

Гадаємо, слушною є думка дослідників, що в недалекому майбутньому поряд з такими популярними видами страхування туристських ризиків, як медичне страхування та страхування від нещасного випадку, відбуватиметься зростання попиту на страхування фінансових ризиків туристів [4, с. 338].

Нині розвиток туристичного страхування в Україні та світі великою мірою визначається пандемією COVID 19. Адже поширення коронавірусу має суттєвий вплив на економіку й спричинює безпрецедентне падіння показників ВВП, та, на думку аналітиків, призведе до глобального зниження попиту на страхування [15, с. 4].

Водночас, усвідомлення необхідності убезпечення від ймовірних втрат через непередбачувані наслідки, що викликані коронавірусом, спонукатиме учасників туристичного ринку до збільшення витрат на страховий захист своїх майнових інтересів. На наш погляд, в умовах, що склалися, в туристичному сегменті страхового ринку більш затребуваними стануть поліси страхування ризиків скасування масових заходів, поліси страхування відповідальності туроператорів, поліси страхування скасування поїздки, які надають мандрівникам відшкодування понесених витрат у разі її скасування, наприклад, через раптове захворювання, тощо.

Атмосфера зростаючої невизначеності спонукає страховиків до розробки таких страхових продуктів, які даватимуть змогу забезпечити страхувальників та застрахованих адекватним захистом від ризиків зараження коронавірусом. У найближчій перспективі особливу увагу буде зосереджено на дії страхового покриття на випадок зараження вірусом COVID-19, а також доцільності його розширення. На думку фахівців, швидше за все, вірус не стане винятком зі стандартних полісів страхування від нещасного випадку і полісів страхування життя [15, с. 4]. Проте поліс добровільного медичного страхування може не спрацювати через виключення особливо небезпечних вірусних інфекцій з покриття, а також у зв'язку з вимогами щодо необхідної ізоляції застрахованої особи в спеціально пристосованих для цих цілей медичних установах.

В умовах посилення нестабільності зовнішнього середовища надання комплексних страхових послуг у сфері страхування туристів і діяльності підприємств туристичного, ресторанного і готельного бізнесу й надалі залишається одним із напрямів забезпечення високого рівня стійкості страхових операцій [16, с. 85-86].

Успішний розвиток системи туристичного страхування потребує вивчення закордонного досвіду у сфері страхування та використання кращих його практик в Україні. Зважена тарифна політика страховиків та забезпечення системи гарантування страхових виплат за договорами страхування, запровадження обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів туристичного господарювання перед клієнтами, зростання рівня економічного розвитку країни сприятимуть підвищенню мотивації суб'єктів туристичного ринку до сфери страхування туристичних ризиків та зміцненню позицій нашої країни на ринку міжнародного туризму.

Висновки. Зростання туристичної активності в Україні обумовлює необхідність оптимізації асортиментного ряду, поліпшення якісних характеристик та конкурентоспроможності наявних, а також розробки нових страхових продуктів. Зміна якісної складової страхових продуктів дозволить страховикам на належному рівні виконувати свої зобов'язання, а туристичним організаціям – забезпечити належну безпеку туристів. Такий взаємний вплив і розширення напрямків співпраці сприятиме розвитку як туристичного, так і страхового ринків країни.

1. Абрамітова Д. Р. Науково-методичний підхід до оцінки рівня інтеграції страхового і туристичного ринків. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 3. С. 44-48.
2. Ботвіна Н. О. Фінансові аспекти розвитку страхування туристичних ризиків. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 21(1). С. 220-224.
3. Грабчук О. М. Страхіві ризики у сфері страхування туризму. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія : Економіка. 2015. Т. 23, вип. 9(1). С. 3-8.
4. Зайцева В.М. Шляхи вдосконалення систем страхування в туризмі. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. № 10. С. 335-338.
5. Кирилюк І. М. Туристичний кластер як напрям економічного зростання регіону. *Формування і розвиток регіонального туристично-рекреаційного комплексу* : колективна монографія / за ред. І. М. Поворознюк. Умань, 2019. С. 159–178.
6. Михайлова Н. В., Карцева В. В. Особливості страхування відповідальності в туристичному бізнесі. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Економічні науки. 2014. Вип. 5.2. С. 57-60.
7. Огляд страхового ринку. *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг*. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Ohliad-strakhovoho-rynku.html> (дата звернення: 17.09.2020 р.)
8. Охрименко О. В. Туристичний сегмент страхового ринку України: сучасні тенденції та технології розвитку: монографія. К. : Інститут демографії та соціальних досліджень, 2008. 502 с.
9. Полуляхова О. О. Теоретичні аспекти дослідження послуг зі страхування туристичної діяльності. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2015. № 4. С. 21-25.

10. Про затвердження Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 серпня 1996 р. № 959. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-96-п> (дата звернення: 10.11.2020 р.).
11. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України від 21.01.1994 р. № 3857-XII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3857-12> (дата звернення: 10.11.2020 р.).
12. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (дата звернення: 10.11.2020 р.).
13. Рібун Н. В. Особливості ринку страхування у сфері туризму. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2014. Вип. 24.2. С. 274–281.
14. Скляр Г. П., Фисун І. В. Страхування і перестраховання ризиків суб'єктів зеленого туризму як необхідна умова його розвитку. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Сер. : Економічні науки. 2012. № 4. С. 251-257.
15. Страхування і пандемія. Про що повинні задуматися страховики і перестраховики? *Insurance TOP* 2020. 2(70). С. 4-5. URL: <https://forinsurer.com/files/file00677.pdf> (дата звернення: 09.11.2020 р.)
16. Супрун А. А. Впровадження страхування туристичного, готельного і ресторанного бізнесу як фактор підвищення фінансової надійності страхових компаній. *Вісник Криворізького економічного інституту КНУ*. 2013. № 2. С. 79-85.
17. Чвертко Л. А., Демченко Т. А. Страхування туристичних ризиків: проблеми теорії та практики. *Економічні горизонти*. 2018. № 1(4). С. 67–75.
18. Melnychuk Yu. M., Shkolenko O. B., Vinnytska O. A., Korniienko. T. O. Features of the assessment of the financial condition of life insurance companies in an independent region: priorities for insurance business and clients. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020, Is. 1, № 32, с. 147-157.
19. Melnychuk Yu., Chvertko L. A., Korniienko T. A., Vinnytska O. A., Garmatiuk O. V. Analysis of the factors influencing the market of insurance services in life insurance. *TEM Journal*. 2019. Vol.8. Is.1. p. 201-206.

References

1. Abramitova, D.R. "Scientific and methodological approach to assessing the level of integration of insurance and tourism markets." *Investments: practice and experience*, no.3, 2015, pp. 44–48.
2. Botvina N.O. "Financial aspects of tourism risk insurance." *Economic analysis*, vol. 21 (1), 2015, pp. 220-224.
3. Grabchuk, O.M. "Insurance risks in the field of tourism insurance." *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Economics*, issue 9 (1), vol. 23, 2015, pp. 3-8.
4. Zaitseva, V.M. "Ways to improve insurance systems in tourism." *Global and national economic problems*, issue 10, 2016, pp. 335–338.
5. Kyryliuk, I.M. "Tourism cluster as a direction of economic growth of the region." *Formation and development of the regional tourist and recreational complex: a collective monograph*, ed. I.M. Povoroznyuk, 2019, pp. 159–178.
6. Mykhailova, N.V., and V.V. Kartseva. "Features of liability insurance in the tourism business." *Scientific Bulletin of Mykolayiv State University named after V.O. Sukhomlynsky. Series: Economic Sciences*, issue 5.2, 2014, pp. 57-60.
7. "Review of the insurance market." National Commission for State Regulation of Financial Services Markets, www.nfp.gov.ua/ua/Ohliad-strakhovoho-rynku.html. Accessed 17 Sept. 2020.
8. Okhrimenko, O.V. *Tourist segment of the insurance market of Ukraine: modern trends and technologies of development: monograph*, Institute of Demography and Social Research, 2008.
9. Poluliakhova, O.O. "Theoretical aspects of research of tourist insurance services." *Problems and prospects of entrepreneurship development*, no. 4, 2015, pp. 21–25.
10. On approval of the Regulations on compulsory personal insurance against accidents on transport: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 14, 1996 № 959. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-96-п. Accessed 10 Nov. 2020.
11. On the procedure for leaving Ukraine and entering Ukraine for citizens of Ukraine: Law of Ukraine dated January 21, 1994 № 3857-XII. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3857-12. Accessed 10 Nov. 2020.
12. On tourism: Law of Ukraine of 15.09.1995 № 324/95-VR. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>. Accessed 11 Nov. 2020.
13. Ribun, N.V. "Features of the insurance market in the field of tourism." *Scientific Bulletin of the National Forestry University of Ukraine*, issue 24.2, 2014, pp. 274–281.

14. Skliar, G.P., and I.V. Fysun "Insurance and reinsurance of risks of green tourism entities as a necessary condition for its development." *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Ser. : Economic sciences*, no.4, 2012, pp. 251–257.
15. "Insurance and pandemic. What should insurers and reinsurers think about?" *Insurance TOP*, no.2 (70), 2020, pp. 4-5, forinsurer.com/files/file00677.pdf. Accessed 9 Nov. 2020.
16. Suprun, A.A. "Introduction of insurance of tourist, hotel and restaurant business as a factor of increase of financial reliability of insurance companies." *Bulletin of the Kryvyi Rih Economic Institute of the Kyiv National University*, no. 2, 2013, pp. 79–85.
17. Chvertko, L.A., and T.A.Demchenko "Insurance of tourist risks: problems of theory and practice." *Economic horizons*, no. 1 (4), 2018, pp. 67–75.
18. Melnychuk, Yu. M., Shkolenko, O.B., Vynnytska, O.A., and T. O. Korniienko. "Features of the assessment of the financial condition of life insurance companies in an independent region: priorities for insurance business and clients." *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, issue 1, no. 32, 2020, pp. 147-157.
19. Melnychuk, Yu., Chvertko, L. A., Korniienko, T. A., Vynnytska, O. A., and O. V. Garmatiuk "Analysis of the factors influencing the market of insurance services in life insurance." *TEM Journal*, vol.8, Is.1, 2019, pp. 201-206.

УДК 336.717.3

doi: 10.15330/apred.1.16.67-74

Дятлова Ю.В.

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОЇ ІНТЕРНАЛІЗАЦІЇ: МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ

Донецький державний університет управління,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів та обліку,
вул. Карпінського, 58, Маріуполь,
87513, Україна,
тел.: 0500471466,
e-mail: yuliyadyatlova25@gmail.com

Анотація. Сучасний розвиток банківського сектору України відбувається в умовах жорсткої конкуренції вітчизняних банків з іноземними банками, які активно використовують інструменти інтерналізації як конкурентні переваги на українському фінансовому ринку. Актуальність дослідження таких умов розвитку банківського сектору та необхідність розроблення методичного підходу до їх оцінювання зумовили мету даної статті. У дослідженні використано методи статистичного аналізу (для визначення тенденцій розвитку банківського сектору за певними показниками); математичного моделювання і розрахунковий (для визначення рівня конкурентної інтерналізації та інших показників), логічного узагальнення (для формулювання результатів і висновків).

Встановлено, що показники кількості присутніх на національному ринку іноземних банків та їх активів є недостатніми для характеристики умов розвитку вітчизняних банків. Запропоновано використовувати коефіцієнт конкурентної інтерналізації. Удосконалено методичний підхід до оцінювання розвитку банківського сектору в умовах конкурентної інтерналізації із застосуванням сукупності статичних і динамічних індикаторів, які використовуються в комплексі або як окремі та визначаються для країни відносно іншої країни або її банку за рік або інший період. Розрахунками доведено, що за станом впливу іноземних банків банківський сектор України може бути порівняний з країн Співдружності незалежних держав з банківським сектором Молдови, з країн-членів Європейського Союзу – з банківським

сектором Словенії. Використання показників на практиці дасть можливість формувати інформаційно-статистичний ресурс щодо рівня розвитку банківського сектору, зокрема банків з вітчизняним капіталом, а також приймати рішення щодо інтеграції банківського сектору до інших країн.

Ключові слова: банківський сектор, розвиток, конкурентна інтерналізація, оцінювання, методичний підхід, показники, тенденції.

Diatlova Yu. V.

DEVELOPMENT OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF COMPETITIVE INTERNALIZATION: METHODOICAL APPROACH TO EVALUATION

Donetsk State University of Management,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance and Accounting,
Karpinskoho str., 58, Mariupol,
87513, Ukraine,
tel.: 0500471466,
e-mail: yuliyadyatlova25@gmail.com

Abstract. The modern development of the banking sector of Ukraine takes place in conditions of fierce competition of domestic banks with foreign banks, which actively use internalization tools as a competitive advantage in the Ukrainian financial market. The relevance of the study of such conditions for the development of the banking sector and the need to develop a methodical approach to their evaluation determined the purpose of this article. The research were used methods of statistical analysis (to determine trends in the development of the banking sector by certain indicators), mathematical modeling and calculation (to determine the level of competitive internalization and other indicators), logical generalization (to formulate results and conclusions).

It was found that the indicators of the number of foreign banks present on the national market and their assets are insufficient to characterize the conditions of development of domestic banks. It was proposed to use the coefficient of competitive internalization. The methodical approach to assessing the development of the banking sector in a competitive internalization was improved using a set of static and dynamic indicators, which are used in combination or as separate and are determined for a country relative to another country or its bank for a year or other period. Calculations have shown that the influence of foreign banks on the banking sector of Ukraine can be compared with the banking sector of Moldova from the countries of the Commonwealth of Independent States, from the European Union member states – with the banking sector of Slovenia. The use of indicators in practice will allow forming information and statistical resource on the level of the banking sector development, in particular of banks with domestic capital, as well as to make decisions on the integration of the banking sector to other countries.

Keywords: banking sector, development, competitive internalization, evaluation, methodical approach, indicators, tendencies.

Вступ. Економічний розвиток будь-якої держави неможливий без розвинутої та ефективно функціонуючої фінансової системи. На сучасному етапі фінансова система України є банкоцентричною, тому розвиток банківського сектору, завдяки функціонуванню якого реалізуються зв'язки між усіма економічними суб'єктами, є пріоритетним.

Для сучасного розвитку банківського сектору характерними є процеси глобалізації й інтеграції, зокрема такі їх прояви, як інтернаціоналізація та інтерналізація, що підсилюють конкуренцію на фінансовому ринку. Процеси інтернаціоналізації, пов'язані з діяльністю іноземних банків у банківському секторі, існують майже у кожній країні і відрізняються від тих, що характеризують діяльність банків з національним капіталом. Тому, на нашу

думку, слід розрізняти процеси, пов'язані з функціонуванням представництв та філій іноземних банків на ринку банківських послуг окремої країни або групи країн, а також іноземного інвестування в активи (інтернаціоналізація), від таких, що характеризують діяльність банків певної країни у рамках її національного банківського сектору чи системи під впливом присутності іноземних банківських установ та іноземних активів у вітчизняних банках [1].

Присутність в банківському секторі приймаючих країн іноземних банків з акцентом на створенні умов конкуренції та перевагах досліджували зарубіжні вчені, зокрема G. Clarke, R. Cull, M. Soledad, M. Peria, S. Sánchez [2], S. Claessens [3], щодо проблем, пов'язаних з міжнародною діяльністю банків, та підходів до їх вирішення – S. Chava, A. Purnanandam [4], T. Levitt [5]. Вплив присутності іноземних банків у національному банківському секторі досліджували вітчизняні вчені, такі як В. Геєць [6], О. Дзюблюк [7], Г. Карчева [8] та ін., зокрема щодо позитивних і негативних наслідків для розвитку банківського сектору та конкурентоспроможності вітчизняних банків. Для оцінювання розвитку сектору використовувалися загальноприйняті в банківській практиці показники. В міжнародній практиці присутність іноземного капіталу аналізується за показниками частки іноземних банків у загальній їх чисельності та в загальному обсязі активів. Питання спеціалізованої методики та показників у науковій літературі достатньо не опрацьовані. Між тим, вченими звертається увага на необхідність використання бізнес-аналітики в банківській сфері [9]. Тому напрацювання щодо означеного питання є актуальними і своєчасними.

Постановка завдання. Метою статті є удосконалення методичного підходу до оцінювання розвитку банківського сектору України в умовах конкурентної інтерналізації.

Результати дослідження. Відкриття фінансового ринку України для міжнародних банків призвело до певного пригнічення розвитку національних гравців, оскільки сформувалася ситуація, коли перші активно використовують інструменти інтерналізації як переваги у конкуренції на українському ринку, другі стикаються з необхідністю конкурувати з більш потужними за фінансовою спроможністю і набором банківських продуктів суб'єктами і виконувати жорсткі вимоги щодо обачності, а банківська система в цілому стикається із загрозою втрати фінансової безпеки.

Так, у останні роки спостерігається значне масштабування явища впливу банків іноземних банківських груп на розвиток банківського сектору України, а саме збільшення їх кількості (табл. 1), а також активів.

Так, протягом 2008-2019 років чисельність банків у вітчизняному банківському секторі зменшилася в 2,5 рази, при цьому кількість банків з іноземним капіталом зменшилася значно менше – в 1,5 рази, а банків зі 100% іноземним капіталом збільшилася у 1,4 рази. На початок 2020 року налічується 35 банків з частково іноземним та зі 100%-ним іноземним капіталом з 75 наявних. А зростання кількості банків зі 100%-ним іноземним капіталом, що простежується в останні три роки, може привести до втрати незалежності фінансової системи України.

Національний банк України, при наведенні даних у Огляді банківського сектору, враховує як іноземні банки тільки ті, що зі 100% капіталом. Такий підхід штучно збільшує чисельність вітчизняних банків (2018 рік – 51 банк, за фактом – 35). Крім того, банківська статистика не враховує активи іноземних банків. Між тим, у кризові роки іноземні банки виводили активи, і перш за все це були банки з частково іноземним капіталом. Це не може не вплинути на безпеку та фінансову стійкість банківського сектору.

Кількість банків в Україні з 2007 по 2019 роки¹

Table 1

The number of banks in Ukraine from 2007 to 2019¹

Рік (на 01.01)	Кількість діючих банків	З них з іноземним капіталом	Частка в загальній кількості, %	У т.ч. зі 100% іноземним капіталом	Частка в загальній кількості, %	Частка в кількості банків з іноземним капіталом, %
2008	82	38	46,3	18	22,0	47,4
2009	184	53	28,8	17	9,2	32,1
2010	182	51	28,0	18	9,9	35,3
2011	176	55	31,3	20	11,4	36,4
2012	176	53	30,1	22	12,5	41,5
2013	176	53	30,1	22	12,5	41,5
2014	180	49	27,2	19	10,6	38,8
2015	163	51	31,3	19	11,7	37,3
2016	117	41	35,0	17	14,5	41,5
2017	96	38	39,6	17	17,7	44,7
2018	82	38	46,3	18	22,0	47,4
2019	77	37	48,1	23	29,9	62,2
2020	75	35	46,7	23	30,7	65,7

¹Укладено за офіційними статистичними даними Міністерства фінансів України.

URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/2019>.

Міжнародний валютний фонд і Світовий банк при дослідженні міжнародної банківської діяльності використовують такі показники присутності іноземних банків у банківському секторі приймаючої країни, як частка у загальній їх чисельності та в загальному обсязі активів. Саме ці показники покладено в основу компаративного аналізу по країнам, групам країн, регіонам і в світі загалом, який викладено у звітах міжнародних фінансових інституцій [10; 11].

Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку банківського сектору потребує постійної уваги з огляду на стійку тенденцію щодо небезпечного рівня конкурентної інтерналізації, що проявляється в умовах, які не забезпечують розвиток вітчизняних банків. Конкурентну інтерналізацію слід розглядати як процес системних перетворень екстерналій на фінансовому ринку приймаючої країни під впливом конкуренції між іноземними банками або з іноземним капіталом та національними [12].

Для впливу на умови конкурентної інтерналізації, а також для урахування світових і регіональних тенденцій розвитку банківського сектору, необхідно застосовувати певні індикатори. З цією метою розроблено методичний підхід до оцінювання розвитку банківського сектору в умовах конкурентної інтерналізації, сутність якого полягає в застосуванні системи статичних і динамічних індикаторів (табл. 2), які можуть використовуватися в комплексі або як окремі та визначатися на певний рік або за період, що дасть можливість формувати інформаційно-статистичний ресурс, а на цих засадах визначати ефективні інструменти впливу на розвиток банків з вітчизняним капіталом.

**Система індикаторів для оцінки розвитку банківського сектору
в умовах конкурентної інтерналізації**

Table 2

**The system of indicators for evaluation of the banking sector development
in conditions of competitive internalization**

Назва індикатора	Формула для розрахунку
1. Індекс присутності іноземних банків у банківському секторі країни за їх активами (IPA_{fbs})	$IPA_{fbs} = A_{fbs} / A_{bsc} * 100$, де A_{fbs} – активи банків з іноземним капіталом, грн.; A_{bsc} – активи банківського сектору країни, грн.
2. Індекс присутності іноземних банків у банківському секторі країни за їх кількістю (IPN_{fbs})	$IPN_{fbs} = N_{fbs} / N_{bsc} * 100$, де N_{fbs} – кількість банків з іноземним капіталом, од.; N_{bsc} – кількість установ банківського сектору країни, од.
3. Коефіцієнт конкурентної інтерналізації (ICI)	$ICI = IPA_{fbs}/100 * IPN_{fbs}/100$, де IPA_{fbs} – індекс присутності іноземних банків у банківському секторі країни за їх активами, %; IPN_{fbs} – індекс присутності іноземних банків у банківському секторі країни за їх кількістю, %;
4. Індекс присутності іноземного банку у банківському секторі країни за його активами (IPA_{fbs1})	$IPA_{fbs1} = A_{fbs1} / A_{bsc} * 100$, де A_{fbs1} – активи банку з іноземним капіталом, грн.; A_{bsc} – активи банківського сектору країни, грн.
5. Розмір групи вітчизняних банків з приватним капіталом у банківському секторі країни (R_{vbs})	$R_{vbs} = K_{vbs} / K_{bsc} * 100$, де K_{vbsc} – капітал вітчизняних банків з приватним капіталом, грн.; K_{bsc} – капітал банківського сектору країни, грн.
6. Розмір банківського сектору країни по відношенню до іншої країни (R_{bsc1}), банку іншої країни (R_{bsc2}),	$R_{bsc1} = K_{bsc} / K_{bsk} * 100$, $R_{bsc2} = K_{bsc} / K_{bk} * 100$, де K_{bsc} – капітал банківського сектору країни, од. валюти; K_{bsk} – капітал банківського сектору іншої країни, од. валюти; K_{bk} – капітал банку іншої країни, од. валюти
7. Індекс розвитку банківського сектору країни (IR_{bsc})	$IR_{bsc} = A_{bsc(t)} / A_{bsc(t-1)} * 100$, де $A_{bsc(t)}$ – активи банківського сектору країни в період t , грн.; $A_{bsc(t-1)}$ – активи банківського сектору країни в період $t-1$, грн.
8. Індекс розвитку групи вітчизняних банків з приватним капіталом банківського сектору країни (IR_{bsc1})	$IR_{bsc1} = A_{bsc1(t)} / A_{bsc1(t-1)} * 100$, де $A_{bsc1(t)}$ – активи групи вітчизняних банків з приватним капіталом банківського сектору країни в період t , грн.; $A_{bsc1(t-1)}$ – активи групи вітчизняних банків з приватним капіталом у період $t-1$, грн.

9. Індекс розвитку банків іноземних банківських груп банківського сектору країни (IR_{bsc2})	$IR_{bsc2} = A_{bsc2(t)} / A_{bsc2(t-1)} * 100$, де $A_{bsc1(t)}$ – активи банків іноземних банківських груп банківського сектору країни в період t , грн.; $A_{bsc1(t-1)}$ – активи банків іноземних банківських груп у період $t-1$, грн.
--	---

З наведеної в таблиці системи індикаторів, перші два показники використовуються міжнародними фінансовими організаціями в дослідженнях міжнародної банківської діяльності [10; 11], інші запропоновані автором. Розрахунками підтверджено доцільність використання показників для оцінювання розвитку банківського сектору в умовах конкурентної інтерналізації (табл. 3).

Таблиця 3

Значення індикаторів оцінки розвитку банківського сектору України в умовах конкурентної інтерналізації

Table 3

The value of indicators for evaluation of the banking sector development of Ukraine in conditions of competitive internalization

Показники	2015 p.	2016 p.	2017 p.	2018 p.
1. Індекс присутності іноземних банків у банківському секторі країни за їх активами, %	34,9	35,4	30,8	29,9
2. Індекс присутності іноземних банків у банківському секторі країни за їх кількістю, %	35,0	39,6	46,3	48,1
3. Коефіцієнт конкурентної інтерналізації (ICI)	0,1225	0,1400	0,1426	0,1440
4. Індекс присутності іноземного банку у банківському секторі країни за його активами				
Укрсиббанк	3,46	3,61	3,5	3,8
Credit Agricole	1,85	2,38	2,3	2,4
Кредобанк	0,66	0,88	1,1	1,24
5. Розмір сегменту банків з вітчизняним капіталом у банківському секторі країни (R_{vbs})	63,5	30,7	48,1	45,9
6. Розмір банківського сектору країни по відношенню до іншої країни (R_{bsc1}), банку іншої країни (R_{bsc2})				
Укрсиббанк	6791,1	3249,3	2934,0	2288,9
Credit Agricole	4980,5	5000,2	4935,9	3688,6
Кредобанк	12497,1	11378,3	9566,98	7030,8
7. Індекс розвитку банківського сектору країни (IR_{bsc})	0,95	1,00	1,06	1,02
8. Індекс розвитку групи вітчизняних банків банківського сектору країни (IR_{bsc1})	5,09	4,63	1,70	0,78
9. Індекс розвитку банків іноземних банківських груп банківського сектору країни (IR_{bsc2})	1,11	0,99	1,14	0,71

За розрахованими даними, значення коефіцієнта конкурентної інтерналізації

зростає, отже її умови стають більш жорсткими. Розмір сегменту вітчизняних банків з приватним капіталом у банківському секторі країни має тенденцію до зменшення. Значна різниця в даних за 2015 і 2016 роки пов'язана з націоналізацією Приватбанку. В подальшому капіталізація банків привела до поступового збільшення частки. Крім того, середні активи іноземних банків зменшуються. Ця тенденція співпадає з загальною світовою, такою, що відзначається у більшості країн.

За запропонованим показником, а саме індексом присутності іноземного банку у банківському секторі країни за його активами, зроблено розрахунки щодо таких іноземних банків, як Укрсиббанк, Credit Agricole, Кредобанк. Отримані значення індикатора вказують на стійку тенденцію до зростання присутності іноземного капіталу цих банків у банківському секторі України. За цим показником можна оцінити вплив банку іноземної банківської групи на конкуренцію, залежно від значення коефіцієнту. З обраних для дослідження банків найбільший вплив на конкуренцію здійснює Укрсиббанк.

За коефіцієнтом конкурентної інтерналізації встановлено положення банківського сектору України в кластері країн Співдружності незалежних держав і Європейського Союзу. Виходячи зі значення коефіцієнту, за станом впливу іноземних банків банківський сектор України може бути порівняний з країн Співдружності незалежних держав з банківським сектором Молдови, з країн-членів Європейського Союзу – з банківським сектором Словенії.

Висновки. Таким чином, удосконалено методичний підхід до оцінювання розвитку банківського сектору в умовах конкурентної інтерналізації. Підхід базується на застосуванні сукупності статичних і динамічних індикаторів, у якості яких запропоновано такі: індекси присутності іноземних банків; коефіцієнт конкурентної інтернаціоналізації; розмір банківського сектору; розмір сегменту банків з вітчизняним капіталом; індекс розвитку банківського сектору, групи вітчизняних банків, групи банків з іноземним капіталом. Їх використання в комплексі або як окремі на рік або за певний період надасть можливість формувати інформаційно-статистичний ресурс щодо рівня розвитку банківського сектору, зокрема приймати обґрунтовані рішення щодо інтеграції з фінансовою системою іншої країни або економічних об'єднань країн. Так, умови конкурентної інтерналізації в банківському секторі України можуть бути порівняні з такими в Молдові, Словенії.

1. Дятлова Ю. В. Інтернаціоналізація, інтеграція та інтерналізація в банківському секторі: теоретико-методологічні аспекти в контексті глобальної конкуренції. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2018. № 6 (105). С. 145–151.
2. Clarke G., Cull R., Soledad M., Peria M., Sánchez S. Foreign Bank Entry: Experience, Implications for Developing Countries, and Agenda for Further Research. *World Bank Research Observer*. 2003. Vol. 18. P. 25–40.
3. Claessens S. Competitive Implications of Cross-Border Banking. *CrossBorder Banking: Regulatory Challenges* / Caprio G., Evanoff D., Kaufman G. (Eds.). New Jersey: World Scientific Publishing, 2006. P. 151–182.
4. Chava S., Purnanandam A. The Effect of Banking Crisis on Bank-Dependent Borrowers. *Journal of Financial Economics*. 2011. Vol. 99. P. 116–135.
5. Levitt T. The Globalization of Markets. *Harvard Business Review*. 1983. 61 (May/June). P. 92–102.
6. Геєць В. Іноземний капітал у банківській системі України. *Дзеркало тижня*. № 26 (605). 8–14 липня 2006. URL: <http://www.dt.ua/2000/2040/53895>. (дата звернення: 10.11.2020 р.)
7. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: монографія / за ред. О. В. Дзюблюка. Тернопіль: «Вектор», 2012. 462 с.
8. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України: монографія / Г. Т. Карчева та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук Г. Т. Карчевої. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. 279 с.
9. Пилипів Н. І., П'ятничук І. Д., Боришкевич І. І. Концептуальні аспекти бізнес-аналітики як

- основи фінансової стійкості банків. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2019. Вип. 15. Т.1. С. 95–105.
10. Claessens S., Horen N. Foreign banks: trends, impact and financial stability. *IMF Working Paper* WP/12/10 (January 2012). URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1210.pdf>. (дата звернення: 10.11.2020 р.)
11. Bankers without Borders. Global Financial Development Report 2017/2018. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28482/9781464811487.pdf>. (дата звернення: 10.11.2020 р.)
12. Дятлова Ю. В. Концепція конкурентної інтерналізації в банківському секторі: еволюція теорій і наукові положення. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 1 (17). С. 219–227.

References

1. Diatlova, Yu. V. “Internationalization, integration and internalization in the banking sector: theoretical and methodological aspects in the context of global competition.” *State and regions. Economics and Entrepreneurship Series*, no. 6 (105), 2018, pp. 145–151.
2. Clarke, G., Cull, R., Soledad, M., Peria, M., and S. Sánchez “Foreign Bank Entry: Experience, Implications for Developing Countries, and Agenda for Further Research.” *World Bank Research Observer*, vol. 18, 2003, pp. 25–40.
3. Claessens, S. “Competitive Implications of Cross-Border Banking”. *CrossBorder Banking: Regulatory Challenges*. New Jersey, World Scientific Publishing, 2006, pp. 151–182.
4. Chava, S., and A. Purnanandam. “The Effect of Banking Crisis on Bank-Dependent Borrowers.” *Journal of Financial Economics*, vol. 99, 2011, pp. 116–135.
5. Levitt, T. “The Globalization of Markets.” *Harvard Business Review*, 61 (May/June), 1983, pp. 92–102.
6. Geets, V. “Foreign capital in the banking system of Ukraine.” *Mirror of the week*, no. 26 (605), July 8–14, 2006, www.dt.ua/2000/2040/53895. Accessed 10 Nov. 2020.
7. Dzyublyuk, O V., editor. *Banking system of Ukraine: formation and development in the context of globalization of economic processes*. Ternopil, “Vector”, 2012.
8. Karcheva, G T., editor. *Efficiency and competitiveness of the banking system of Ukraine*. Kyiv: SHEI “University of Banking”, 2016. 279 p.
9. Pylypiv N. I., Piatnychuk I. D., and I. I. Boryshkevych “Conceptual aspects of business intelligence as a basis for financial stability of banks”. *Current problems of economic development of the region*, Is. 15, vol. 1, 2019, pp. 95–105.
10. Claessens S., and N.Horen. “Foreign banks: trends, impact and financial stability”. *IMF Working Paper* WP/12/10 (January 2012), www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1210.pdf. Accessed 10 Nov. 2020.
11. Bankers without Borders. “Global Financial Development Report 2017/2018”, openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28482/9781464811487.pdf. Accessed 10 Nov. 2020.
12. Diatlova, Yu. V. “The concept of competitive internalization in the banking sector: the evolution of theories and scientific positions.” *Problems and prospects of economics and management*, no. 1 (17), 2019, pp. 219–227.

УДК 336.77

doi: 10.15330/apred.1.16.74-83

Кошевцова М.А., ¹Родіна О.Г. ²

ДОЦІЛЬНІСТЬ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ КРЕДИТНИХ ДЕРИВАТИВІВ

¹ Підприємець

тел.: 050-888-48-85

e-mail: mkoshevtsova@gmail.com

² Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра міжнародних економічних відносин,
вул. Чорновола, 1, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: 099-282-11-22,
e-mail: Rodinaoksana78@gmail.com

Анотація. Статтю присвячено дослідженню сутності ринку кредитних деривативів, його перевагам та недолікам, розгляду доцільності розвитку національного ринку кредитних деривативів. Визначено категорії та інструменти ринку деривативів.

Через молодість ринку кредитних деривативів його доля в загальному об'ємі операцій з деривативами доки мала, але має великі перспективи. Сфера їхнього застосування не обмежується банківською діяльністю або одним ринком. Виділення ризику в самостійний об'єкт торгівлі призвело до виникнення нових форм застосування кредитних деривативів, де вони можуть виступати альтернативою традиційним інструментам страхування, а також мають досить оригінальний підхід до управління відомим ризиком. У випадку кредитування вони є просто незамінними, оскільки є засобом страхування від несприятливої дії кредитного ризику.

Розглянуто функції кредитних деривативів на сучасному етапі. Визначено стратегічні напрями розвитку вітчизняного ринку деривативів. З'ясовано, що кредитні деривативи створюють умови для накопичення системних ризиків, тобто збільшують імовірність настання системних подій несприятливого характеру, викликаних екзогенними чи ендегенними причинами, які спричиняють нестабільність фінансового ринку. Саме ці фактори необхідно враховувати, прагнучи впровадити використання кредитних деривативів в українському банківському секторі.

Проаналізовано світовий досвід організації системи регулювання ринку кредитних деривативів як способу мінімізації негативних наслідків. З огляду на світовий досвід, можна сказати, що з боку держави приділяється багато уваги розвитку сегменту фінансового ринку, як ринок кредитних деривативів, чого не вистачає українському банківському сектору.

Використовуючи світовий досвід, переваги та можливі негативні наслідки ринку кредитних деривативів, для розвитку кредитування в Україні необхідним є ринок кредитних деривативів.

Ключові слова: ринок кредитних деривативів, похідні фінансові інструменти, ризик, кредитний ризик, банківська сфера.

Koshevtsova M. A¹, Rodina O. G.²

SUITABILITY OF DEVELOPMENT OF THE NATIONAL MARKET OF CREDIT DERIVATIVES

¹ Entrepreneur,
tel.: 050-888-48-85,
e-mail: mkoshevtsova@gmail.com

²Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of International Economic Relations,
Chornovola str., 1, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: 099-282-11-22,
e-mail: Rodinaoksana78@gmail.com

Abstract. The article is devoted to studying of the essence of the credit derivatives market, its advantages and disadvantages, consideration of the suitability of development of the national market of credit derivatives. Categories and instruments of the derivatives market are defined.

Due to the youth of the credit derivatives market, its share in the total volume of derivative

transactions is still small, but has great prospects. Their scope is not limited to banking or a single market. The allocation of risk to a separate object of trade has led to the emergence of new forms of credit derivatives, where they can be an alternative to traditional insurance instruments, as well as have very individual approach to managing established risk. In the case of lending, they are simply irreplaceable, as they are a way of insuring for adverse credit risk.

The functions of credit derivatives at the present stage are considered. Strategic directions of development of the domestic derivatives market are determined. It has been found that credit derivatives create the conditions for the accumulation of systemic risks, so increase the degree of probability of the adverse systemic successor caused by exogenous or endogenous reason that lead to financial market instability. These factors must be taken into account press for introduce the use of credit derivatives in the Ukrainian banking sector.

The world experience of organization of credit derivatives market regulation system as a way to minimize negative consequences is analyzed. Given the world experience, we can say that the state pays much attention to the development of the financial market segment, as a market of credit derivatives, which is lacking in the Ukrainian banking sector.

Using the world experience, advantages and possible negative consequences of the credit derivatives market, the credit derivatives market is necessary for the development of lending in Ukraine.

Keywords: credit derivatives market, derivative financial instruments, risk, credit risk, banking.

Вступ. Ринок кредитних деривативів (далі за текстом - РКД), як інструмент управління кредитним ризиком, в світовій практиці дуже поширене явище. РКД привертає увагу багатьох теоретиків та практиків. Його категорійність, принципи, досвід використання вивчали Примостка Л.О., Кузнецова Л.В., Мінохіна І. М., Колодізев О. М., Коцюба О. В., Гордон В.Б. Були спроби впровадження в національну практику. Проте, досі РКД не набув поширення в Україні, адже залишаються недостатньо висвітленими питання організації системи регулювання РКД.

Постановка завдання. Мета дослідження – розглянути доцільність розвитку національного ринку кредитних деривативів, розкрити сутність та функції РКД, узагальнити його переваги та недоліки, проаналізувати світовий досвід організації системи регулювання РКД.

Результати. Ринок кредитних деривативів – це система ринкових відносин, що забезпечують перерозподіл фінансових потоків шляхом купівлі-продажу кредитних ризиків або захисту від кредитних ризиків [1]. Його учасники отримали можливість перерозподіляти кредитні ризики, не оформлюючи перехід прав власності на базові активи. З організаційної точки зору РКД являє собою світові фінансові центри (Лондон, Франкфурт, Нью-Йорк, Токіо), де проходять операції купівлі-продажу захисту від кредитного ризику. Перша угода з кредитними деривативами була укладена 1992 року американським банком “Banker Trust” зі свопами на дефолт [2].

Найбільшими центрами у світі за обсягами угод із кредитними деривативами є США, Великобританія, Німеччина. Саме в цих країнах вже сформувався ринок кредитних деривативів, який є запорукою ліквідності банківських позик. Рекордсменами з випуску дефолтних свопів стали страховик AIG та інвестбанк Lehman Brothers (на двох – більше \$1,1 трлн). В останні роки активно формується біржовий ринок індексних інструментів, що страхує кредитний ризик. Він концентрується в Чикаго [3, с. 326].

У результаті використання кредитних деривативів можна досягти значного рівня диверсифікованості ризиків по різних ринках, галузях, географічних регіонах. Результатом такого підходу буде низький рівень концентрації виданих позичок і схильності до кредитного ризику однорідних контрагентів. Істотною перевагою кредитних деривативів є їхня здатність передавати кредитний ризик певного активу без

передачі прав власності на цей самий актив.

Класифікація кредитних деривативів представлена на рис.1.

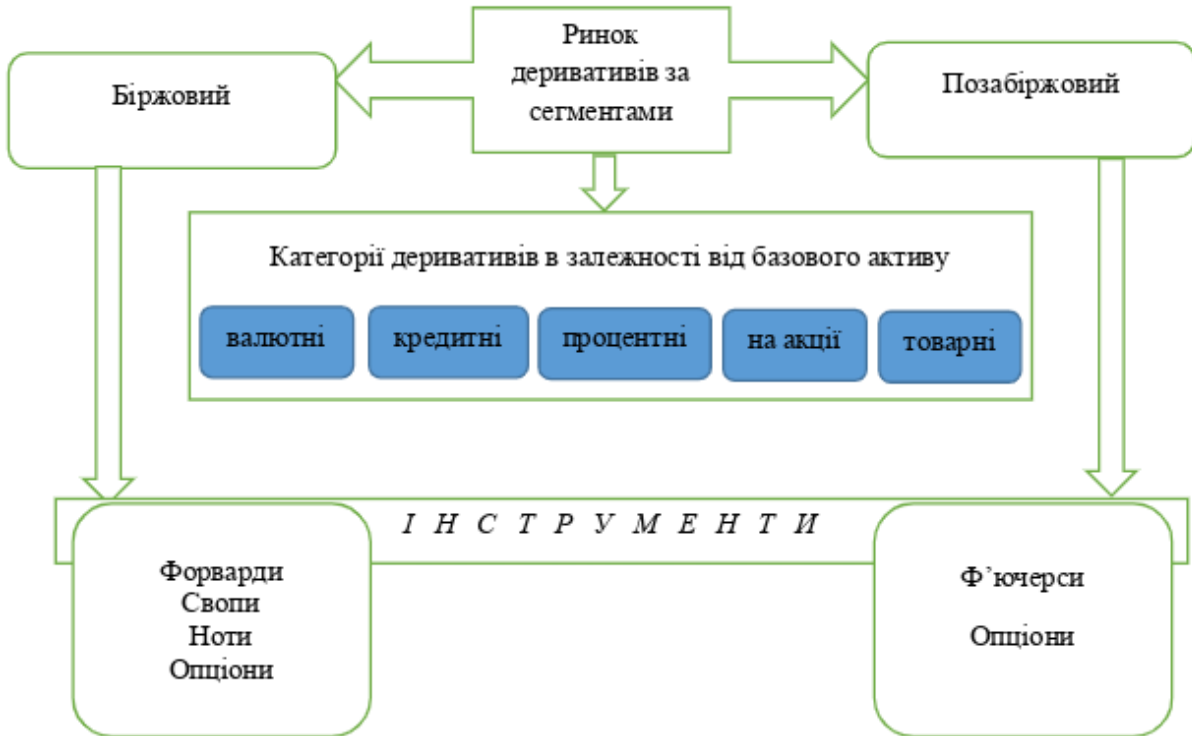

Рис.1. Категорії та інструменти ринку деривативів*

* Складено авторами з використанням [1,4,5]

Fig.1. Derivatives market categories and instruments*

Основними інструментами в структурі ринку кредитних деривативів є кредитні дефолтні свопи, свопи на сукупний дохід, деривативи на кредитний спред, зв'язані кредитні ноти, перепаковані ноти та гібридні інструменти. Через молодість ринку кредитних деривативів його доля в загальному об'ємі операцій з деривативами доки мала, але має великі перспективи.

Сфера їхнього застосування не обмежується банківською діяльністю або одним ринком. Виділення ризику в самостійний об'єкт торгівлі призвело до виникнення нових форм застосування кредитних деривативів, де вони можуть виступати альтернативою традиційним інструментам страхування, а також мають досить оригінальний підхід до управління відомим ризиком.

У випадку кредитування вони є просто незамінними, оскільки задумані як засіб страхування від несприятливої дії кредитного ризику, сьогодні є досить багатофункціональними (рис. 2).

Рис. 2. Функції кредитних деривативів на сучасному етапі*

* Складено авторами з використанням [1-6]

Fig. 2. Functions of credit derivatives at the present stage *

Отже, кредитні деривативи – це вид структурованих фінансових інструментів, які відокремлюють кредитний ризик від активу та дозволяють бенефіціару перенести кредитний ризик, пов’язаний з цим активом, на гаранта [5, с.169].

Під час виконання ними функцій, пов’язаних із банківськими операціями, основною перевагою використання цих інструментів є можливість створення більш ефективних диверсифікованих банківських портфелів та скорочення транзакційних витрат.

Також кредитні деривативи є найдешевшим способом мінімізації ризику по окремих кредитах та дають змогу банкам із вузькоспеціалізованою сферою кредитування зменшувати вплив ризику концентрації, який пов’язаний із наданням значних позичок одному позичальнику або групі пов’язаних позичальників. Досягається це шляхом придбання захисту від дефолту конкретного позичальника та через додаткове хеджування ризику погіршення кредитних характеристик активів. Якщо основна мета банку полягає у зниженні ризику концентрації, то найбільш правильним рішенням буде купівля кредитних деривативів. У разі, якщо необхідно є диверсифікація кредитного портфеля, тоді банк має продавати їх. Після продажу кредитного ризику банки можуть привести свій кредитний портфель відповідно до внутрішніх нормативів і здійснювати ефективну кредитну політику. У результаті використання кредитних деривативів банки мають можливість вивільняти свій баланс від проблемних позичок шляхом їх виведення на спеціальні забалансові рахунки [5, с. 169].

Таким чином, кредитні деривативи мають безліч переваг, особливо для банківського ринку. Проте, слід звернути увагу на основний недолік обігу кредитних похідних фінансових інструментів: їх незабезпеченість матеріальними активами, наслідком чого є надмірне «роздування» фінансових активів, що сприяє формуванню «фінансових бульбашок», які, своєю чергою, можуть призвести до краху цілої економічної системи.

Так, саме кредитні деривативи стали однією з причин світової фінансової кризи 2008 р. через надмірну концентрацію великої кількості фінансових ресурсів, не

підтверджених реальними активами. Доки ця так звана «фінансова бульбашка» росла повільніше, ніж економіка, інвестори через купівлю-продаж активів за ціною, вищою за їх внутрішню, реальну вартість, отримували надзвичайні прибутки. Але потім «бульбашка», навпаки, почала рости швидше, ніж економіка, і, досягнувши свого максимального розміру, лопнула. Прогноз Британської банківської асоціації передбачав, що в 2008 р. ринок мав сягнути 33 трлн. дол. США. Насправді ж його розмір становив майже вдвічі більше – 60 трлн дол. Через захоплення свопами AIG у вересні 2008 р. опинилися на межі банкрутства, а банк Lehman Brothers збанкрутував [5, с.169].

Неконтрольоване зростання РКД призвело до величезних втрат великих компаній. Так, у 2008 році 6,4 млрд дол. США втрат зафіксував французький банк Société Générale від несанкціонованої торгівлі ф'ючерсом на індекси акцій. Торговельна компанія Sumitomo Corporation в 1995-1996 рр. втратила 3,46 млрд дол. США від несанкціонованих операцій протягом 10-тирічного терміну керівника торговельного відділу. У 2010 р. британський підрозділ швейцарського банку UBS зазнав втрат у 1,83 млрд. дол. США від несанкціонованих операцій працівником з цінними паперами біржового фонду (ETF). У 2005 р. був зафіксований випадок з несанкціонованими операціями на ф'ючерсному ринку міді одним з працівником торговельного відділу китайського державного резерву. Як бачимо з наведених прикладів, випадки несанкціонованих операцій не мають чіткої концентрації, а траплялися в різних структурах за типом діяльності, в різні роки, в різних країнах та проводилися через різні інструменти. Показовим прикладом свідомого збільшення ризиків є втрата 6,7 млрд. дол. США фінансовою установою JP Morgan Chase у 2012 р. [7]

Все ускладнюється тим, що в продавців досить часто не було адекватних резервів, щоб компенсувати втрати інвесторів. Таким чином, ринок кредитних деривативів є дуже непрозорим, позабіржовим, оцінювати його реальні обороти немає ніякої можливості, а учасники цього ринку не прагнуть переходити на біржові розрахунки з використанням технології центрального контрагента. Проте варто зазначити, що загрозливим є не питання значного росту об'єму кредитних деривативів, а необґрунтованість його реальними потребами економіки. Адже коли ці інструменти використовуються за своєю першочерговою місією (страхування повернення кредитів та зменшення ризикованості кредитного портфелю), то дозволяють урівноважити попит та пропозицію, знаходячись на боці «вільного ринку» [3, с. 326].

Отже, кредитні деривативи створюють умови для накопичення системних ризиків, тобто збільшують імовірність настання системних подій несприятливого характеру, викликаних екзогенними чи ендегенними причинами, які спричиняють нестабільність фінансового ринку. Саме ці фактори необхідно враховувати, прагнучи впровадити використання кредитних деривативів в українському банківському секторі.

Багато вітчизняних учених-економістів і практиків вважають, що відсутність розвинутого ринку деривативів в Україні зумовлена саме недосконалістю, а точніше відсутністю спеціального нормативно-правового підґрунтя. У чинному вітчизняному податковому законодавстві зазначено важливі ази функціонування ринку деривативів, проте відсутність спеціального закону стримує потенційний розвиток основних учасників ринку похідних – банків і міжнародних інвесторів.

Відсутність ґрунтовної законодавчої бази не є єдиною та основною проблемою ринку деривативів в Україні. Проте має місце замкнуте коло: з одного боку – низька активність на ринку, зумовлена відсутністю інфраструктури, а з іншого – необхідність інвестування коштів у побудову інфраструктури є необґрунтованою через низький попит на похідні інструменти [8, с. 246-247].

Стратегічними напрямками розвитку вітчизняного ринку деривативів є: розширення інструментарію строкового ринку; автоматизація та модернізація торгової інфраструктури, розвиток електронної торгівлі; вирішення питань правового регулювання функціонування біржового ринку; розширення кола учасників шляхом забезпечення ефективного механізму залучення до біржових торгів індивідуальних інвесторів [9, с.62].

Роль каталізатора процесів популяризації й упровадження фінансових деривативів у повсякденну діяльність суб'єктів ринкових відносин мають відігравати комерційні банки. Зазначимо, що для останніх діяльність, пов'язана з такими деривативами, створює низку привабливих можливостей: окрім механізмів хеджування строковий ринок дає змогу істотно розширити спектр банківських продуктів і послуг. Цими можливостями банки можуть скористатись як для проведення власних операцій, так і для виконання посередницьких функцій між клієнтами й ринком, що сприятиме підвищенню банківських доходів. [9, с. 65].

Але зважаючи на нестабільність економічної системи в Україні, нормативно-правове підґрунтя не зможе врятувати від системних ризиків, які можуть стати наслідками безпечного використання РКД. Спираючись на світовий досвід, необхідно побудувати систему регулювання ринку кредитних деривативів.

Регулювання ринку деривативів має на меті підвищення ефективності ринку та зниження систематичного ризику. Системи регулювання ринків деривативів у розвинутих країнах впливають як на особливості їх організації, так і на локалізацію.

В США існують три основні фінансові регулятори, повноваження яких безпосередньо відносяться до діяльності на ринку деривативів: Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами, Комісія з цінних паперів та бірж та регулятивні органи банківської сфери. Нагляд за діяльністю банків з деривативами в США здійснюється Офісом валютного контролю Федеральної корпорації страхування депозитів Федеральної резервної системи, або банківськими регуляторами штатів, в залежності від типу банківських статутів, страхування депозитів та членства у Федеральній резервній системі (рис. 3).

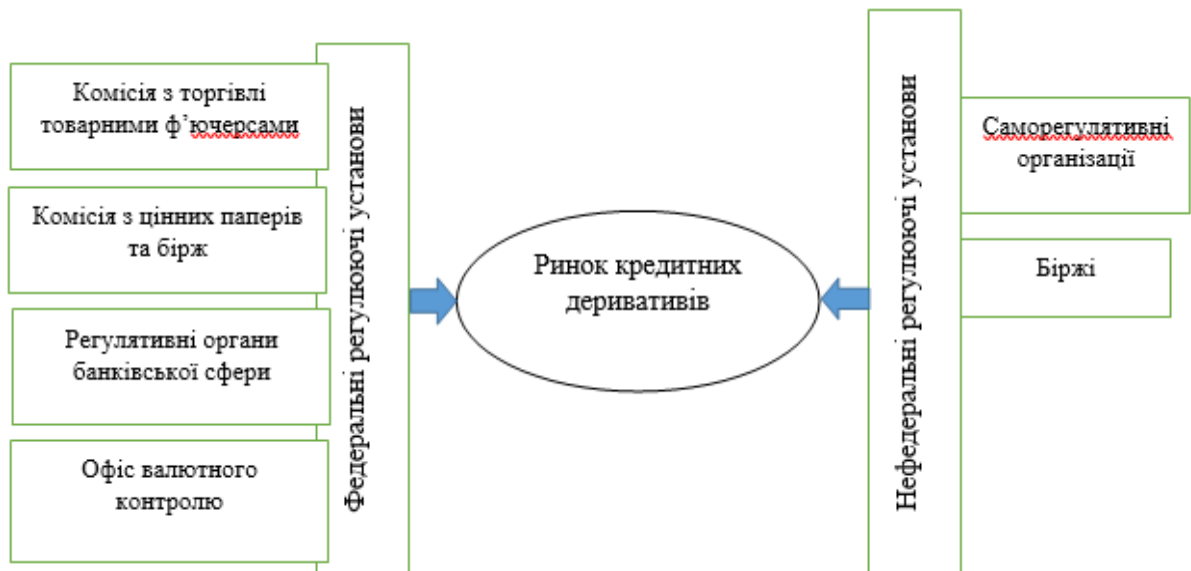

Рис. 3. Система регулювання РКД в США

*Складено авторами з використанням [10]

Fig. 3. The system of regulation of the credit derivatives market in the USA

Окрім федеральних регулюючих установ невід'ємною складовою в системі регулювання ринку деривативів США є біржі та саморегулювальні організації, які відіграють важливу роль в процесі визначення функціональних вимог до інструментів, учасників ринку та взаємовідносин між ними.

Законодавство США в сфері регулювання деривативів постійно трансформується. Як видно з огляду вище, навіть величезні американські компанії періодично мають втрати через «неякісні» операції на РКД.

Розвиток позабіржового ринку деривативів у цій країні зумовив необхідність реформування існуючої неефективної системи регулювання фінансового сектору та впровадження гнучкої моделі законодавчого регулювання. З'явилась відносно нова тенденція у регулюванні ринків деривативів США, зміст якої полягає у прагненні позабіржового ринку до набуття рис стандартизованості та запровадження механізмів, що притаманні біржовому ринку. До таких механізмів необхідно віднести інститут клірингової палати, який вважається класичним біржовим механізмом. Також важливою тенденцією є процес перегляду традиційних принципів побудови системи позабіржового ринку, як ринкового середовища, що складається з великих потужних інституційних операторів. Спостерігається тенденція до утворення в межах позабіржового ринку роздрібною ринку для дрібних інвесторів, що дозволить не тільки збільшити інвестиційну привабливість фінансових ринків США, а й значно підвищити рівень їх ліквідності. У цілому регулювання деривативів в США в окремих випадках є повним (біржові деривативи та окремі позабіржові), а іноді регулювання майже повністю відсутнє [10, с.11].

На відміну від США, однією з основних особливостей регулювання ринку деривативів у Великій Британії є наявність єдиного фінансового регулятора – Управління фінансових послуг, яке було створено в 1999р. відповідно до нового Закону про фінансові послуги та ринки. Друга особливість – це різні підходи до регулювання професійних та непрофесійних учасників відповідно досвіду та ступеня участі у ринкових операціях, а також їхньої відносної потреби у захисті [10, с.12].

Регулювання та нагляд на позабіржових ринках деривативів в інших країнах, як правило, передбачає визначення трансакції, яку дозволяється проводити, отримання дозволів та ліцензій контрагентами, обмеження на участь в операціях, правила торгівлі та формування цін на ринку, вимоги щодо розкриття інформації. У більшості країн не встановлено обмежень на створення позабіржових деривативів і, таким чином, не обмежується коло продуктів, з якими може здійснюватися торгівля. В більшості країн правила допуску до участі у позабіржовому ринку деривативів, як правило, залежать від того, яку діяльність здійснюють інститути – виключно за свій власний рахунок, або проводять трансакції від імені своїх клієнтів. Більшість країн не встановлює спеціальних ліцензійних вимог для партнерів на позабіржовому ринку. Деякі європейські країни, наприклад Іспанія та Франція, обмежують використання позабіржових деривативів інститутами спільного інвестування. Німеччина, на додаток до цього, обмежує використання позабіржових деривативів страховими компаніями та іпотечними банками. Більшість країн не встановлюють явних правил, спрямованих проти виконання угод з використанням багатосторонніх електронних засобів, а, наприклад, у Великій Британії, Нідерландах та Швеції прямо дозволяють централізований кліринг з позабіржових деривативів [10, с. 12].

З огляду на світовий досвід, можна сказати, що з боку держави приділяється багато уваги розвитку сегменту фінансового ринку, як РКД, чого не вистачає українському банківському сектору.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновки, що крім традиційних способів зниження кредитного ризику доцільним є впровадження в українську

банківську систему ринку кредитних деривативів. РКД - система ринкових відносин, «крок вперед» для банківської системи України, необхідність для її розвитку та розвитку кредитування. Поки банки включатимуть в плату за користування ресурсами ризик, відсоткові ставки за кредитними операціями залишатимуться непропорційно високими для бізнесу, що гальмує розвиток бізнесу в країні, а отже, й всієї економіки. Але маючи негативні побічні явища та схильність до системного ризику, використання його має бути регульованим на рівні держави, НБУ та установ. За роки становлення біржового ринку було зроблено кілька спроб започаткування РКД, але операції на ньому не набули поширення через низку факторів, в тому числі відсутності правового та інформаційного поля. Використовуючи світовий досвід, переваги та можливі негативні наслідки РКД, для розвитку кредитування в Україні необхідним є ринок кредитних деривативів.

1. Миськів Г. В. Кредитні деривативи як новітні інструменти кредитного ринку. *Ефективна економіка*. 2014. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_7_10 (дата звернення: 10.11.2020 р.)
2. Кузнецова Л.В. Інноваційні фінансові інструменти захисту банків від ризиків на кредитному ринку. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/147039873.pdf>(дата звернення: 10.11.2020 р.)
3. Мінохіна І.М. Кредитні деривативи як інструмент ризик менеджменту та індикатора кризових явищ. *Наукові записки. Серія "Економіка"*. Випуск 14. С. 324-329.
4. Банківська система України: інституційні зміни та інновації: кол. моногр. / [Л.О. Примостка, М.І. Діба, І.В.Краснова та ін.]; за ред.Л.О. Примостки. К.: КНЕУ, 2015. 434с.
5. Кузнецова Л.В., Абрамова Т.Ю. Особливості використання кредитних деривативів в діяльності банків. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Випуск 18.ч.1. С. 168-171.
6. Фурман В. М. Комплексне банківське страхування. *Фінанси, облік і аудит*. 2013. Вип. 1. С. 188-200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2013_1_25. (дата звернення: 10.11.2020 р.)
7. Кучер Т.Л., Радзівська В.М. Аналіз негативних наслідків використання інноваційних фінансових інструментів на світовому фінансовому ринку. *Фінанси, облік і аудит*. 2015. № 25(1). С. 126–146.
8. Колодізев О. М., Коцюба О. В. Аналіз перспектив розвитку ринку деривативів в Україні з урахуванням вирішення проблеми його нормативно-правового регулювання. *Проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 242-248. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2016_1_31 (дата звернення: 10.11.2020 р.)
9. Примостка Л. О., Краснова І. В. Біржовий ринок деривативів в Україні: історія, сучасність, перспективи розвитку. *Фінанси України*. 2014. № 7. С. 49-65.
10. Гордон В.Б. Ринок похідних фінансових інструментів та перспективи його розвитку в Україні: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: спеціальність 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит». К., 2005. 20 с.

References

1. Myskiy, G. "Credit derivatives as a modern instruments of credit market." *Effective economy*, no. 7, 2014. The Vernadsky National Library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_7_10. Accessed 10 Nov. 2020.
2. Kuznetsova, L.V. "Innovative financial instruments to protect the bank from risks in the credit market." Core, core.ac.uk/download/pdf/147039873.pdf. Accessed 10 Nov. 2020.
3. Minokhina, I. M. "Credit derivatives as a risk management tool and an indicator of crisis phenomena." *Scientific notes. Economics series*, issue 14, pp. 324-329.
4. *Banking system of Ukraine: institutional changes and innovations: coll. monograph*, ed. L.O. Primostka. Kyiv, KNEU, 2015.
5. Kuznetsova, L.V., and T.Y. Abramova. "Features the use of credit derivatives in the activities of banks." *Scientific Bulletin of Kherson State University*, Issue 18, p.1, 2016, pp. 168-171.
6. Furman, V.M. "Complex banking insurance." *Finance, accounting and auditing*, no. 1, 2013, pp. 188-200. The Vernadsky National Library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2013_1_25. Accessed 10 Nov. 2020.
7. Kucher, T. L., and V.M. Radziewska. "Analysis of the negative consequences of the use of innovative financial instruments in the global financial market." *Finance, Accounting and Auditing*, no. 5, 2015, pp. 126–146.

8. Kolodizev, O.M., and O. V. Kotsiuba. "The Analysis of Prospects for Derivatives Market Development in Ukraine in View of Solving the Problems of its Normative Legal Regulation." *Problems of the economy*, no. 1, 2016, pp. 242-248. The Vernadsky National Library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2016_1_31. Accessed 10 Nov. 2020.
9. Prymostka, L., and I. Krasnova. "Derivatives exchange market in Ukraine: the history, the present, and future development." *Ukrainian finances*, no. 7, 2014, pp. 49-65.
10. Hordon, V.B. *Financial derivatives market and prospects of its development in Ukraine*. Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.). Kyiv, National Economic University, Kyiv, 2005.

МАРКЕТИНГ

УДК 316.7

doi: 10.15330/apred.1.16.84-93

Бочко О. Ю.¹, Кузяк В. В.², Aleksandraviciute B.³

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ СВІТУ

¹Національний університет «Львівська політехніка»,
Міністерства освіти і науки України,
кафедра маркетингу і логістики,
вул. Митрополита Андрея, 5,
79000, Україна,
тел.: +380986787046,
bochkoolena@ukr.net

²Національний університет «Львівська політехніка»,
Міністерства освіти і науки України,
кафедра маркетингу і логістики,
вул. Митрополита Андрея, 5,
79000, Україна,
тел.: +380637244704,
email: viktoriiia.v.kuziak@lpnu.ua

³Mykolas Romeris University,
Ateities st. 20, LT-08303 Vilnius,
Lithuania,
e-mail: birute.aleksandraviciute@gmail.com

Анотація. В статті проведено дослідження ринку соціальних мереж світу. Актуальність теми забезпечується сучасним станом коронавірусної пандемії, зростанням періоду перебування в соціальних мережах та зростанням кількості користувачів соціальних мереж. Метою написання статті є дослідити ринок соціальних мереж світу. В процесі написання статті авторами було використано наступні методи дослідження: індуктивний, дедуктивний – для збору, обробки та обґрунтування загальної кількості соціальних мереж; економічного аналізу та порівняння – для аналізування ринку соціальних мереж світу; графічний – для наочного відображення пошукових понять Facebook, Twitter, Pinterest Instagram; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень і формування висновків. Стаття розкриває сутність соціальних мереж Facebook, Twitter, Pinterest Instagram. Авторами проведено дослідження ринку соціальних мереж за платформами у світі за період 2009-2020 рр. Встановлено, що майже ніхто не користуються Stumble Upon, хоча в 2009 р. ця мережа становила 22,4% в структурі всіх соціальних мереж світу. До нуля прямує використання таких соціальних мереж як Tumblr та reddit. За 2009-2020рр. зростає зацікавленість до таких соціальних мереж як Pinterest та Twitter. Зокрема, в 2020р. ці мережі відповідно становили 10,45 та 14,33% в структурі всіх соціальних мереж світу. На основі використання Google Trend авторами обґрунтовано рівень пошуку понять «Twitter», «Pinterest» та соціальної мережі «Facebook». Досліджуючи пошук цих понять в Україні встановлено, що особливо активними були користувачі Інтернету при пошуку понять «Facebook» в середині 2017р. і на кінець 2020р. лідирує також пошук цього терміну. Встановлено, що серед українців також є найбільш поширеною ця соціальна мережа «Facebook». Наукова новизна статті полягає у дослідженні ринку соціальних мереж, обґрунтуванні та виявленні стійких тенденцій змін показника охоплення ринку соціальних медіа за платформами, прогнозуванні ринкових часток соціальних мереж за допомогою економіко-математичного моделювання. Прогнозування майбутніх тенденцій найближчих 4 років

свідчить про подальшу позитивну динаміку охоплення соціальними мережами Facebook, YouTube, Instagram, Pinteres, Twitter, Tumblr.

Ключові слова: соціальні мережі, Facebook, Twitter, Pinterest та Instagram. користувачі

Bochko O.¹, Kuziak V.², Aleksandraviciute B.³

INVESTIGATION OF THE GLOBAL SOCIAL NETWORKING MARKET

¹ Lviv Polytechnic National University,
Department of Marketing and Logistics
street Metropolitan Andrew, 5,
79000, Lviv, Ukraine,
тел.: +380986787046,
bochkoolena@ukr.net

² Lviv Polytechnic National University,
Department of Marketing and Logistics
street Metropolitan Andrew, 5,
79000, Lviv, Ukraine,
тел.: +380637244704,
email: viktoriiia.v.kuziak@lpnu.ua

³ Mykolas Romeris University,
Ateities st. 20,
LT-08303 Vilnius,
Lithuania,
e-mail: birute.aleksandraviciute@gmail.com

Abstract. The article presents investigation on the global market of social networks. Timeliness of the topic is confirmed by the current conditions of the coronavirus pandemic, extension of the time spent in social networks and increased number of the social networks' users. The goal of the research is to investigate the global social networking market. While writing the article the authors used the following research methods, particularly inductive and deductive – to collect, process and substantiate the information about the total number of social networks; economic analysis and comparison – to analyze the global social networking market; graphical – for visual demonstration of the web search queries for Facebook, Twitter, Pinterest Instagram; abstract-logical – for theoretical generalization and conclusion making. The article reveals the concept of the social networks Facebook, Twitter, Pinterest Instagram. The authors have conducted investigation on the global market of social networks by the platforms for the period of 2009-2020. It is determined that almost no one uses Stumble Upon, whereas in 2009 that network took 22.4% in the structure of all social networks in the world. Use of such social networks as Tumblr and Reditt tends to zero. The period of 2009-2020 is characterized by the increased interest to such social networks as Pinterest and Twitter. Particularly, in 2020, those networks have amounted for 10.45 and 14.33% in the structure of all social networks in the world respectively. Using Google Trend, the authors of the work have estimated the level of web search queries for «Twitter», «Pinterest» and social network «Facebook». Studying the web search queries for those notions in Ukraine, it is confirmed that particular activity was demonstrated by the Internet users searching for “Facebook” in the middle of 2017, and at the end of 2020, that search query is still the leading one. It is confirmed that the social network “Facebook” is also popular among Ukrainians. Scientific novelty of the article is in investigation of the social networking market, identification and substantiation of the strong tendencies of changing the index of coverage of the social media market by platforms, and forecast of the market shares of social networks by using economic-mathematical modeling. Forecast of the future tendencies for the nearest four years confirms the further positive dynamics concerning coverage by the social networks Facebook, YouTube, Instagram, Pinteres, Twitter, Tumblr.

Key words: social networks, Facebook, Twitter, Pinterest and Instagram, users.

Вступ. Соціальні мережі стали невід’ємною частиною нашого повсякденного життя. З самого початку створення соціальних мереж передбачало комунікативно-інформаційну функцію, та з плином часу ці функції набирали більш широкого значення. Сьогодні в будь-якій соціальній мережі можна побачити не лише інформацію про зареєстровану особу, а й рекламу. Користувачі можуть заробляти на своїх акаунтах, маючи багато підписників [10]. Можемо спостерігати й досить велику кількість наявних соціальних мереж. Сучасними науковцями досліджено ряд проблем, пов’язаних із соціальними мережами. Зокрема Дубняк К. В. досліджував соціальні мережі як засіб обміну інформацією [6] Ноздріна Л. В. здійснювала аналізування соціальної мережі як продукта Веб-проекту [9]; Динник І. обґрунтовував, що соціальні мережі є засобом суспільного розвитку [5]. Інтернет середовище є предметом вивчення в багатьох працях західних вчених: М. Кастельс, Д. Белл, А. Турен, А. Тоффлер, Дж. Гэлбрейт, Р. Ингельгарт, проте попри великий арсенал наукових праць в напрямі соціальних медіа, швидкість зміни ринкової ситуації та плинність часу відсутні дослідження ринку соціальних медіа, що підвищує зацікавленість даною проблемою та зумовлює необхідність подальших наукових розробок в даній сфері.

Постановка завдання. Метою написання статті є дослідити ринок соціальних мереж світу.

Результати. Сучасні соціальні мережі забезпечують користувачів усіма можливими інструментами для спілкування одне з одним – відео, чати, зображення, музика, блоги, форуми тощо. Для бізнесу ж соціальні мережі виступають новим каналом комунікації із споживачем, та інструментом дослідження уподобань аудиторії. Приблизно 3,5 мільярда інтернет-користувачів у світі користуються соціальними мережами, і очікується, що ця цифра буде рости [7]. При цьому варто не забувати, що одна людина одночасно може вести кілька сторінок та володіти кількома акаунтами.

На сьогодні в структурі всіх соціальних мереж лідирує Facebook, яка становить 62,46%. Відмітимо, що Facebook давно перестала бути онлайн-простором тільки для особистого спілкування. Сьогодні – це платформа для швидкого та масштабного поширення інформації, а також – сприятливе середовище для реклами, чим успішно користуються власники бізнесу, маркетологи, різні спільноти та просто зацікавлені особи. Високі рейтинги Facebook пов’язані з його постійним розвитком та розширенням можливостей. Зокрема компанія Facebook оголосила про запуск Boost with Facebook - хабу з безкоштовними та інтерактивними онлайн-тренінгами для малого і середнього бізнесу [1]. Крім того у Facebook активно борються із фейками та рекламними дописами. Фейсбук зручний для користувачів своїми численними функціями. У ньому легко створити свій профіль, завантажити бажані фото і відео, знайти і запросити друзів, листуватися з ними, заблокувати небажаних відвідувачів, відзначати пости, що сподобалися, створювати свої групи за інтересами і вступати у вже існуючі, читати новини та ін. Нагадаємо, що Facebook є найбільшим сайтом соціальних медіа, яким щомісяця користуються більше двох мільярдів людей. Це майже третина населення світу. Існує більше 65 мільйонів компаній, які використовують сторінки Facebook, і більше шести мільйонів рекламодавців активно рекламують свій бізнес у Facebook, що робить його досить привабливим [8]. Це така його позиція тримається останні 11 років (табл 1).

Таблиця 1

**Частка ринку соціальних мереж за платформами у світі
за період 2009-2020* рр., %**

Table 1

Share of the social networking market by platforms in the world for the period of 2009-2020*, %

Роки	Facebook	Pinterest	Twitter	StumbleUpon	YouTube	Tumblr	reddit	Instagram	Other
2009	48,14	0	7,22	22,4	4,09	0	5,76	0	12,39
2010	59,58	0	6,35	18,7	6,62	0	3,26	0	5,49
2011	65,83	0	4,41	20,75	5,12	0	2,3	0	1,59
2012	65,33	7,18	6,55	8,8	7,54	0	3,21	0	1,39
2013	66,35	10,96	9,73	4,22	2,98	2,11	2,5	0	1,15
2014	73,28	9,38	6,83	1,85	1,06	5,22	1,77	0	0,61
2015	83,5	6,57	5,32	0,84	0,11	1,93	1,21	0	0,52
2016	86,16	6,17	4,2	0,42	0,27	1,43	0,7	0,09	0,56
2017	83,6	7,39	4,64	0,26	1,46	0,86	0,53	0,74	0,52
2018	68,61	13	7,15	0,16	6,92	0,86	0,5	1,95	0,85
2019	68,98	13,86	8,23	0	3,85	0,55	0,77	3,15	0,61
2020	62,46	10,45	14,33	0	3,11	0,35	0,27	8,74	0,29

*частка ринку соціальних мереж за січень-лютий 2020 р.

Джерело:[4]

За даними табл.1 можемо достименно стверджувати, що майже ніхто не користуються StumbleUpon, хоча в 2009 р. ця мережа становила 22,4% в структурі всіх соціальних мереж світу. Вже в 2018р. ця мережа повідомила про її закриття і створення нового сервісу Mix. Відмітимо, що StumbleUpon розпочала своє існування ще в 2001р. До нуля прямує використання таких соціальних мереж як Tumblr та reddit. За 2009-2020рр. зростає зацікавленість до Pinterest та Twitter. Зокрема, в 2020р. ці мережі відповідно становили 10,45 та 14,33% в структурі всіх соціальних мереж світу. Графічно дану ситуацію представимо на рис. 1.

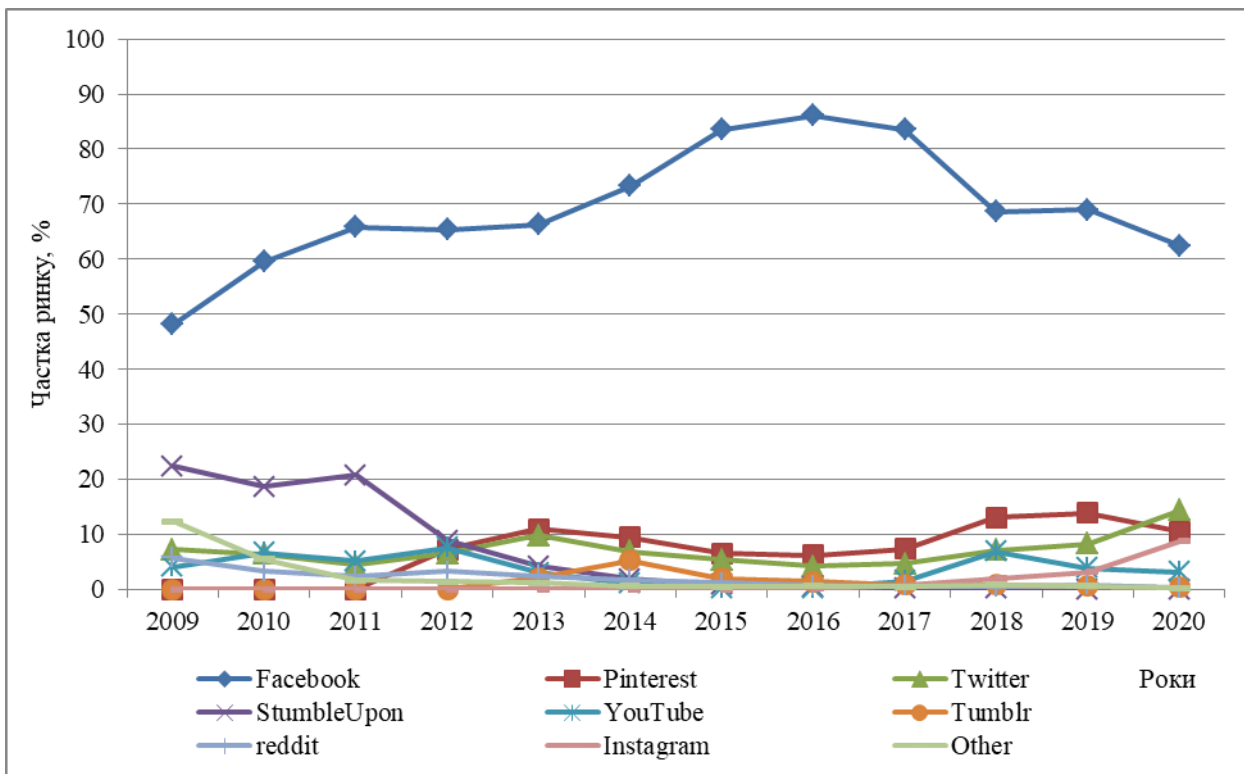

Рис. 1. Частка ринку соціальних мереж за платформами у світі за період 2009-2020* рр., %

Fig. 1. Share of the social networking market by platforms in the world for the period of 2009-2020*, %

Як бачимо з рис. 1. найбільш перспективною є соціальна мережа хоча на піку зацікавленості вона була в 2014-2016 рр. За останні два роки досить швидкими темпами зростає Twitter, Pinterest та Instagram.

Досліджуючи ці поняття використовуючи Google Trend можемо побачити динаміку зміни пошуку (рис. 2).

Отже, за даними рис. 2 можемо стверджувати, що спостерігається незначне зростання пошуку понять «Twitter», «Pinterest» та скорочується пошук соціальної мережі «Facebook».

Досліджуючи пошук цих понять в Україні (рис. 3) можемо побачити, що особливо активними були користувачі Інтернету при пошуку поняття «Facebook» в середині 2017р. і на кінець 2020р. лідирує також пошук цього терміну. Відтак можна також зробити висновки, що серед українців також є найбільш поширеною ця соціальна мережа.

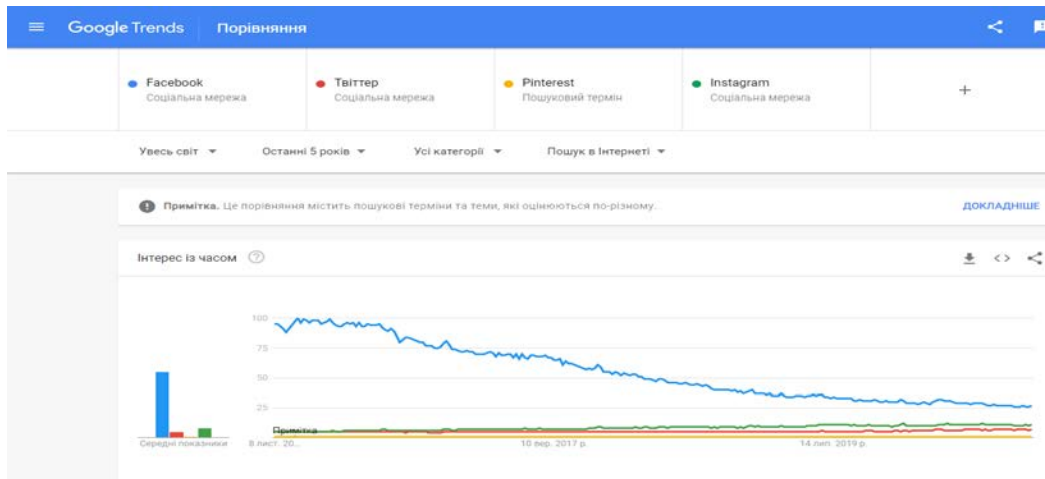

Рис. 2 Пошукові запити понять «Facebook», «Twitter», «Pinterest» та «Instagram» в світі
Fig.2. Web search queries for «Facebook», «Twitter», «Pinterest» and «Instagram» in the world

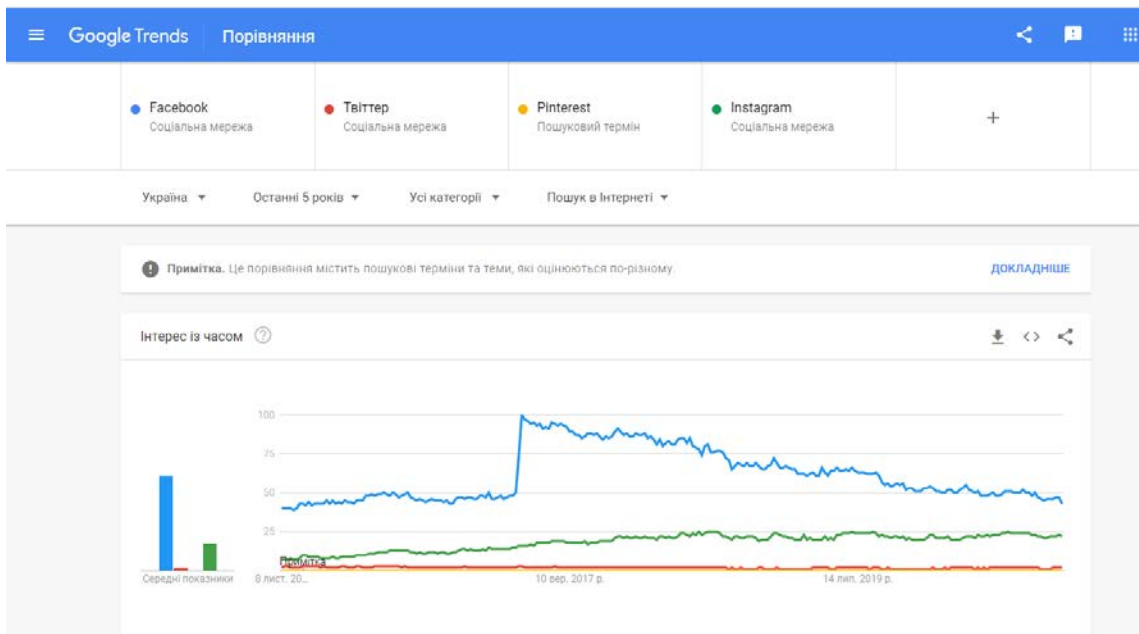

Рис. 3. Пошукові запити понять «Facebook», «Twitter», «Pinterest» та «Instagram» в Україні*
*Досліджено авторами на основі [3]
Fig. 3. Web search queries for «Facebook», «Twitter», «Pinterest» and «Instagram» in Ukraine*

Підвищена зацікавленість до соціальних мереж пов'язана, на нашу думку і тим, що ними можна користуватись 24/7 використовуючи сучасні мобільні телефони, планшети, настільні комп'ютери і т.д. Зокрема останніми роками значно зросла кількість мобільних телефонів (рис. 4).

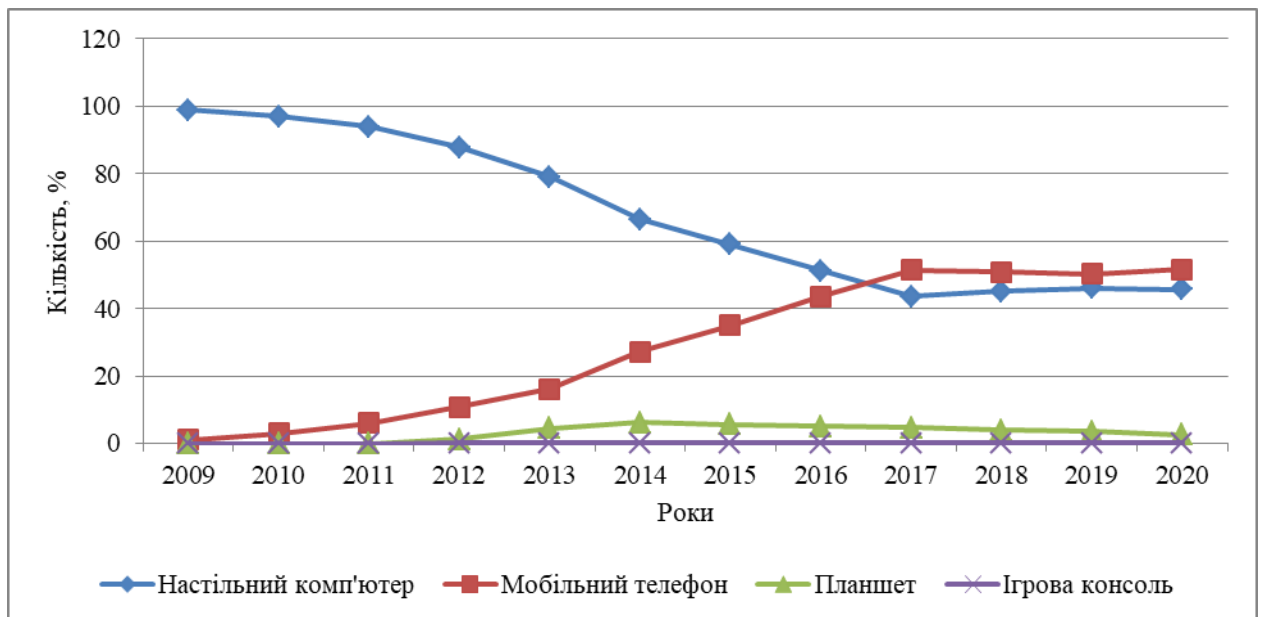

Рис. 4. Кількість настільних комп'ютерів, мобільних телефонів, планшетів та ігрових консолей на світовому ринку, що використовують для серфінгу соціальних мереж за період 2009-2020* рр., %

Джерело: [4]

Fig. 4. Number of desktop computers, mobile phones, tablets and play stations at the world market, which have been used for social networking in the period of 2009-2020*, %

Агенцією PlusOne оприлюднено дослідження, в яких доводять, що зі смартфонів Facebook користується переважна більшість користувачів усіх вікових груп. Ба більше, 8,8 мільйонів людей з 13-ти заходить на Facebook виключно за допомогою мобільного, і лише 3 мільйони користуються також і десктопом. 1,2 мільйони не користуються Facebook на смартфоні взагалі [2].

Дослідження тенденцій охоплення ринку соціальних мереж за платформами в Україні здійснено за допомогою методів економіко-математичного моделювання з використанням програми Microsoft Excel. Частки українського ринку соціальних медіа за платформами розраховано за допомогою трендових моделей (рис. 5).

Кореляційно-регресійний аналіз охоплення ринку соціальними мережами дав наступні результати. Усереднені тенденції зміни показника охоплення ринку соціальною мережею Facebook описує експоненціальна трендова модель виду $y = 37,097e^{0,0229x}$; мережею Pinterest поліноміальна трендова модель $y = 0,3428x^2 - 2,5002x + 4,1711$; мережею Vkontakte трендова модель виду $y = -1,4101x + 27,312$; мережею Tumblr логарифмічна модель виду $y = 1,1588\ln(x) + 0,2891$; мережею Twitter експоненціальна модель виду $y = 8,3038e^{0,018x}$; мережею Instagram поліноміальна модель виду $y = 0,2168x^2 - 1,9781x + 3,2298$; мережею YouTube степенева модель виду $y = 7,0861x^{-0,144}$.

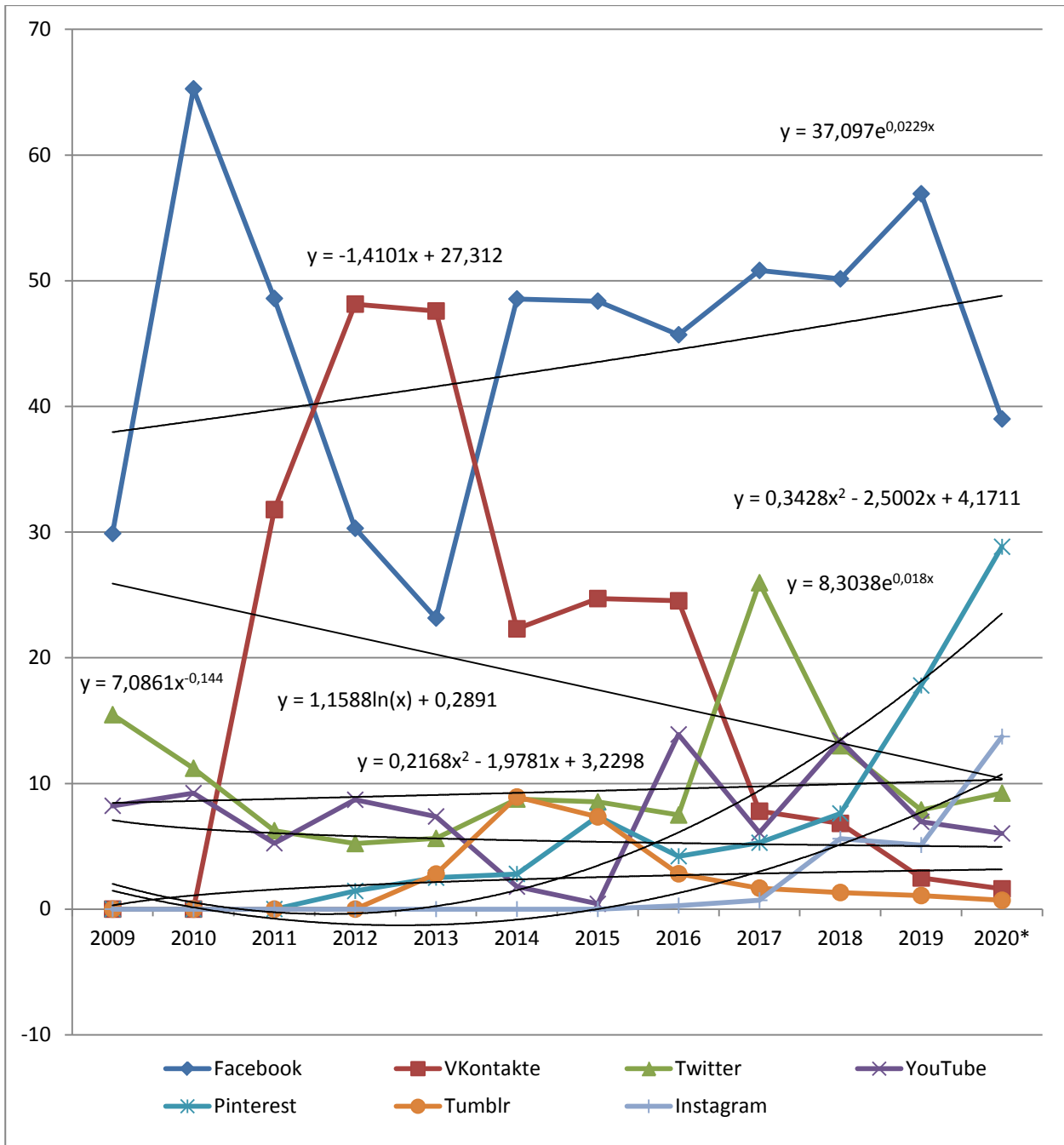

Рис. 5. Трендові моделі охоплення ринку соціальних мереж за платформами в Україні у період 2009-2020* рр., %*

Джерело: розроблено авторами

Fig. 5. Trend models of coverage of the social networking market by platforms in Ukraine in the period of 2009-2020*, %

Встановлено, що отримані регресійні рівняння, є значущими, перевірка істотності зв'язку за F – критерієм дає змогу це стверджувати.

Таким чином, результати кореляційно-регресійного моделювання характеризують зв'язок між часткою охоплення ринку та часом як функціональний та значущий. Наведені регресійні рівняння є прийнятними та рекомендовані до використання в якості трендових моделей для подальшого прогнозування.

На основі результатів проведених досліджень та побудови лінії тренду охоплення ринку соціальними медіа нами здійснено прогнозування зміни тенденцій показника охоплення українського ринку популярними соціальні медіа Facebook, Pinterest, Twitter, YouTube, Tumblr, VKontakte та Instagram. Прогноз розраховано на 4 майбутніх періоди 2021-2024 рр. (рис. 6)

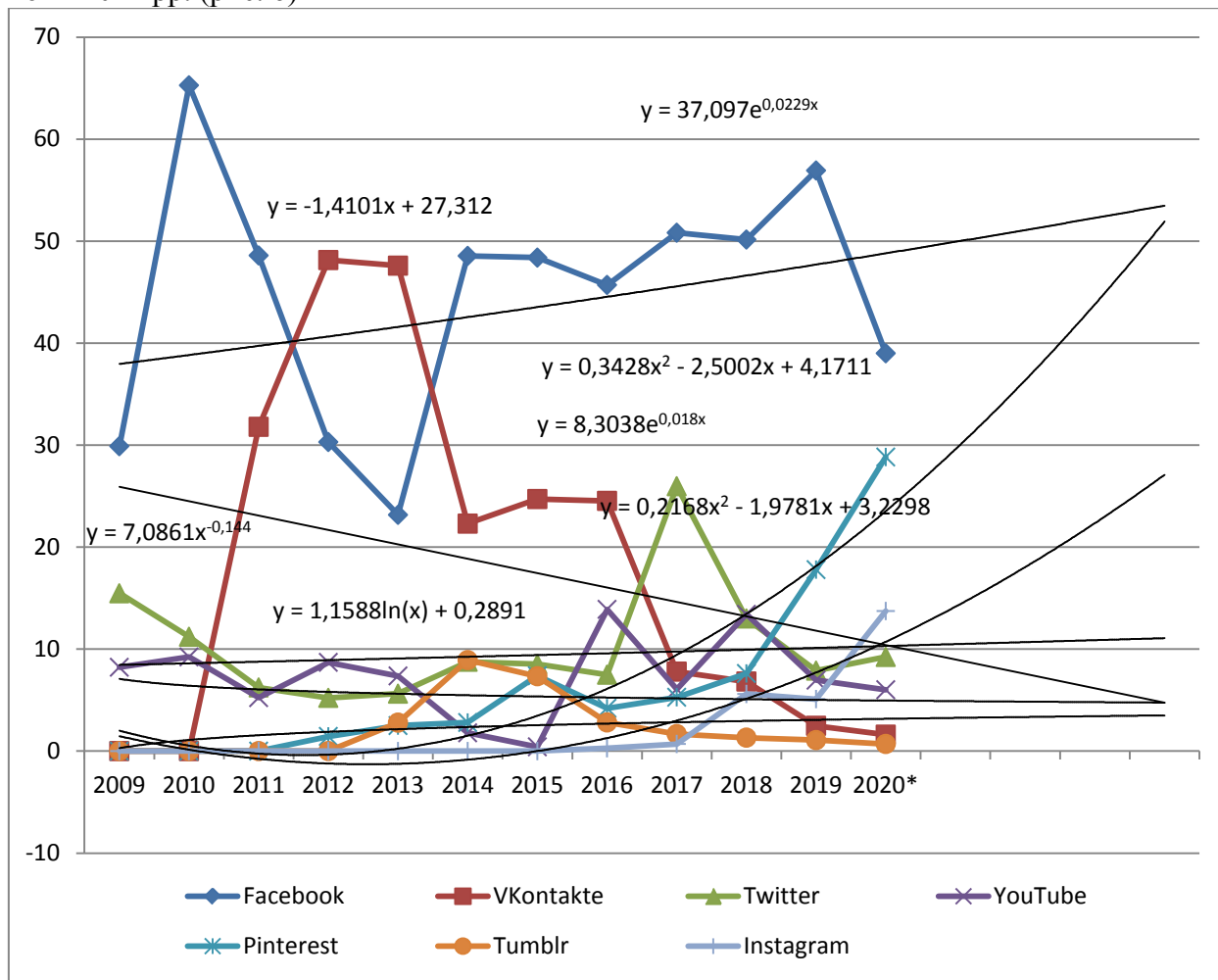

Рис. 6. Прогнозування зміни тенденцій охоплення ринку популярними соціальними медіа в Україні на період 2021-2024 рр.*

*Джерело: розроблено авторами

Fig. 6. Forecast of the change of tendencies of the market coverage by popular social media in Ukraine in the period of 2021-2024*

Досліджувані вище трендові моделі, що відображають динаміку охоплення ринку, достатньо достовірно характеризують тенденцію, що склалася у суспільстві. Прогнозування майбутніх тенденцій найближчих 4 років свідчить про подальшу позитивну динаміку охоплення соціальними мережами Facebook, YouTube, Instagram, Pinterest, Twitter, Tumblr. Значною негативною динамікою характеризуються показники соціальної мережі VKontakte на українському медіа просторі (така ситуація є очікуваною, через заборону користування цією мережею в межах України). Встановлений тип динаміки показника охоплення аудиторії дозволяє аналізувати та прогнозувати тенденції розвитку і надалі.

Висновки. Отже, соціальні мережі активно використовуються як в Україні так і в світ. Кількість користувачів та загалом мереж активно зростає. В цілому, соціальні мережі забезпечують використання нових можливостей та є одним із генераторів

світових тенденцій розвитку сучасного суспільства. Вони активно ввійшли в повсякденне життя та заповнили вільний час сучасного користувача мережі Інтернет.

Перспективами подальших наукових досліджень в даному напрямі є вивчення позитивного та негативного впливу соціальних мереж на індивіда.

1. Facebook запустила навчальну платформу для малого і середнього бізнесу в Україні. URL: <https://ms.detector.media/it-kompanii/post/25885/2020-11-04-facebook-zapustila-navchalnu-platformu-dlya-malogo-i-serednogo-biznesu-v-ukraini/> 04.11.2020(дата звернення: 10.10.2020)
2. Facebook продовжує шалено зростати в Україні. URL: <https://nachasi.com/2019/02/12/facebook-prodovzhuye-shaleno-zrostaty-v-ukrayini-korystujtesya-nagodoju/>(дата звернення: 10.10.2020)
3. Google Trend. URL: <https://trends.google.com/trends/?geo=US>(дата звернення: 10.10.2020)
4. Сайт Statcounter. URL: <https://gs.statcounter.com/social-media-stats#yearly-2009-2020>(дата звернення: 10.10.2020)
5. Динник І. Соціальні мережі як засіб суспільного розвитку. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 1 (50). Ч. 1. С. 64-69.
6. Дубняк К. В. Соціальні мережі інтернет як засіб обміну інформацією. *Держава та регіони*. 2014. №3. С.122-126.
7. Найпопулярніші соціальні мережі в Україні та країнах світу у 2020. URL: <https://uaspectr.com/2020/06/23/najpopulyarnishi-sotsialni-merezhi-v-ukrayini-ta-krayinah-svitu-2020>(дата звернення: 10.10.2020)
8. Найпопулярніші соціальні мережі світу (2019) та рейтинг України. Думали їх 5? URL: <https://futurenow.com.ua/21-najpopulyarnishyh-sotsialnyh-merezh-svitu-ta-rejtyng-ukrayiny/>(дата звернення: 10.10.2020)
9. Ноздріна Л. В. Аналіз соціальної мережі як продукта Веб-проекту. *Управління проектами: стан та перспективи*. Миколаїв, 2011. С. 233–236.
10. Польовик А. Найпопулярніші соціальні мережі світу URL: https://espresso.tv/news/2019/10/29/naypopulyarnishi_socialni_merezhi_svitu (дата звернення: 10.10.2020)

References

1. "Facebook launched the educational platform for small and medium-sized business in Ukraine." ms.detector.media, ms.detector.media/it-kompanii/post/25885/2020-11-04-facebook-zapustila-navchalnu-platformu-dlya-malogo-i-serednogo-biznesu-v-ukraini/ 04.11.2020. Accessed 10 Oct. 2020.
2. "Facebook is getting increased popularity in Ukraine. nachasi.com, nachasi.com/2019/02/12/facebook-prodovzhuye-shaleno-zrostaty-v-ukrayini-korystujtesya-nagodoju/ Accessed 10 Oct. 2020
3. Google Trend, trends.google.com/trends/?geo=US Accessed 10 Oct. 2020
4. Statcounter, gs.statcounter.com/social-media-stats#yearly-2009-2020. Accessed 10 Oct. 2020
5. Dymnyk, I. "Social networks as the instrument of social development." *Efficiency of state management*, Iss. 1 (50), 2017, Part 1, pp. 64-69.
6. Dubniak, K.V. "Social networks Internet as the instrument of information exchange." *State and regions*, no.3, 2014, pp.122-126.
7. "The most popular social networks in Ukraine and countries of the world in 2020." uaspectr.com, uaspectr.com/2020/06/23/najpopulyarnishi-sotsialni-merezhi-v-ukrayini-ta-krayinah-svitu-2020. Accessed 10 Oct. 2020
8. "The most popular networks in the world (2019) and rating in Ukraine. Do you think there are five of them?" futurenow.com.ua, futurenow.com.ua/21-najpopulyarnishyh-sotsialnyh-merezh-svitu-ta-rejtyng-ukrayiny. Accessed 10 Oct. 2020
9. Nozdrina, L.V. *Analysis of the social network as a Web-project product. Project management: conditions and prospects*. Mykolaiiv, 2011, pp. 233-236.
10. Poliovyk, A. "The most popular social networks in the world." espresso.tv, espresso.tv/news/2019/10/29/naypopulyarnishi_socialni_merezhi_svitu. Accessed 10 Oct. 2020

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 657.1

doi: 10.15330/apred.1.16.94-101

Бондарчук Н.В.

ІНВЕСТИЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА

Дніпровський державний аграрно-економічний
університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку, оподаткування та управління
фінансово-економічною безпекою,
вул. С. Єфремова, 25, м. Дніпро,
49600, Україна,
тел.:0567135157,
e-mail: bondarchuk-nv@ukr.net

Анотація. Стаття спрямована на дослідження значення інвестицій у забезпеченні економічної безпеки підприємства. Метою статті є визначення значення інвестицій в економічній безпеці підприємства та дослідження основних методів визначення ефективних інвестиційних проектів, які забезпечують економічну безпеку підприємства в цілому.

Методи дослідження, використані у процесі написання статті, передбачають застосування загальнонаукових та емпіричних прийомів економічної науки, що ґрунтуються на системному підході. Крім цього, у процесі роботи застосовувались такі загальні методи досліджень, як узагальнення та порівняння. Запропоновано під інвестиційною безпекою розуміти підсистему економічної безпеки, яка запобігає можливим загрозам та забезпечує можливість ефективного вкладення інвестицій з метою розвитку підприємства. Приймаючи рішення щодо можливості інвестування наявних ресурсів підприємство проводить ретельний аналіз наявних можливостей та можливих ризиків пов'язаних із такою діяльністю. В ході дослідження запропоновано систему заходів забезпечення інвестиційної безпеки підприємства, серед яких виділено: інформаційно-аналітичне забезпечення процедури інвестиційного проектування; оцінка здатності підприємства реалізувати проект; передінвестиційна підготовка; управління реалізацією інвестиційного проекту.

Констатовано, що оцінка ефективності здійснюється за допомогою розрахунку системи показників або критеріїв ефективності інвестиційного проекту, серед яких досліджено переваги недоліки методів: прості методи оцінки інвестицій та методи оцінки інвестицій, які засновані на дисконтуванні

Практична значущість даної статті полягає у тому, що проведені дослідження інвестиційної безпеки, як складової економічної безпеки підприємства сприятимуть стабільному функціонуванню підприємств, а також зниженню ризиків, що виникають у процесі їх діяльності.

Ключові слова: економічна безпека, інвестиційна безпека, інвестиції

Bondarchuk N. V.

INVESTMENT AND ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

Dnipro State Agrarian and Economic University,
Ministry Of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting, Taxation and
and Management of Financial and Economic
Security,
S. Efremova str., 25, Dnipro,

49600, Ukraine,
tel.: 0567135157,
e-mail: bondarchuk-nv@ukr.net

Abstract. The article is aimed at studying the importance of investment in ensuring the economic security of the enterprise. The purpose of the article is to study the importance of investment in the economic security of the enterprise and to study the main methods of determining effective investment projects that ensure the economic security of the enterprise as a whole. The research methods used in the process of writing the article involve the use of general scientific and empirical techniques of economics, based on a systematic approach. In addition, general research methods such as generalization and comparison were used in the process. It is proposed to understand investment security as a subsystem of economic security that prevents possible threats and provides an opportunity for effective investment in order to develop the enterprise. When deciding on the possibility of investing available resources, the company conducts a thorough analysis of the available opportunities and possible risks associated with such activities. In the course of the research a system of measures to ensure the investment security of the enterprise is proposed, among which are: information and analytical support of the investment design procedure; assessment of the ability to implement the project; pre-investment preparation; investment project management. It is stated that the evaluation of efficiency is carried out by calculating a system of indicators or criteria for the effectiveness of the investment project, among which the advantages and disadvantages of the methods: simple methods of investment evaluation and investment evaluation methods based on discounting. The practical significance of this article is that the research of investment security as a component of economic security of the enterprise will contribute to the stable operation of enterprises, as well as reduce the risks that arise in the process of their activities.

Keywords: economic security, investment security, investments

Вступ. Без інвестиційної діяльності є неможливим відтворення капіталу та ефективне функціонування господарюючих суб'єктів. Кризова ситуація, яка склалася в реальному секторі економіки, є наслідком кризової ситуації залучення та відтворення інвестицій. Інвестиційна активність підприємств залежить від їх рентабельності та ефективності виробничо-фінансової діяльності. Від провадження інвестицій, в свою чергу, залежить комплексний розвиток підприємства, зміцнення його фінансової бази.

Враховуючи важливу роль, яку виконують інвестиції при створенні умов економічного зростання підприємств, можна говорити про актуальність зазначеної проблеми.

Питанням забезпечення економічної безпеки присвячені праці багатьох відомих вчених-економістів, серед яких слід виділити праці: Андрощук Г., Барановського О., Бланка І., Варналія З., Ващенко Н., Гладченко Т., Донця Л., Груніна О., Ярочкіна та ін..

З'ясуванню місця і ролі інвестиційної діяльності в економічному зростанні, дослідженню функції інвестицій присвячені роботи багатьох вчених, серед яких: Базилевич В., Барановський О., Геєць В., Шумпетер Й., Кириленко В., С. Мошенський.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження значення інвестицій в економічній безпеці підприємства та основних методів визначення ефективності інвестиційних проектів, які забезпечують економічну безпеку підприємства в цілому.

Результати. У сучасних ринкових умовах розвиток суспільства і забезпечення добробуту його членів істотно залежать від безпеки їх діяльності та від умов, за яких ця безпека здійснюється. Найважливішою складовою частиною безпеки є економічна безпека, в тому числі і інвестиційна, яка нерозривно пов'язана з економічною ефективністю функціонування господарських об'єктів, з економічною незалежністю, стабільністю і безпекою суспільства.

Кризовий стан вітчизняної економіки являє загрозу для соціально-економічної стабільності підприємств, негативно впливаючи на їх безпеку.

Економічна безпека розглядається у працях багатьох вчених. Так, економічна безпека розглядається з позиції ефективного використання наявних ресурсів [3, 6]. У деяких працях економічна безпека розглядається з позиції такого стану підприємства, за якого забезпечується його захищеність від негативних зовнішніх і внутрішніх загроз [4, 5, 9].

Окрім того, економічну безпеку розглядають як можливість гармонізації економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних із ними суб'єктами навколишнього середовища, які діють поза межами такого підприємства [7].

Економічна безпека підприємства складається із сукупності напрямів забезпечення безпеки підприємства, серед яких слід виділити наступні її складові:

- кадрова безпека, яка пов'язана із збереженням цінних співробітників та запобіганням загроз щодо їх відтоку до конкурентів, зменшенням кількості настання нещасних випадків на виробництві, підвищенням їх компетенцій;

- технологічна безпека, яка забезпечує попередження виникнення загроз аварій та будь-яких збоїв у роботі пристроїв та обладнання на підприємстві;

- матеріальна (в тому числі сировинна) безпека, яка передбачає кількісну та якісну забезпеченість сировиною та матеріалами, згідно виробничих потреб підприємства;

- інституційна безпека, яка пов'язана з регулюванням і контролем виконання контрактів, забезпеченням виконання інституційних вимог середовища, дотриманням нормального ходу виробничого та інших бізнес - процесів, контроль за можливими порушеннями встановлених норм;

- організаційна безпека, яка забезпечує ефективну координацію дій підприємства та його контрагентів в рамках системи поділу і кооперації праці;

- інформаційна безпека, яка пов'язана із заходами, що направлені на протидію реальним та потенційним загрозам можливості зовнішнього та внутрішнього втручання в інформаційну систему підприємства, що у свою чергу може вплинути на викривлення даних, в тому числі специфічних (винаходів, «ноу-хау», конструкторської та технологічної документації, звітів НДР), порушення достовірності публічної інформації, тощо;

- продуктова (товарна) безпека, яка націлена на забезпечення збереження продукції і синхронності товаропотоку;

- фінансова безпека, яка передбачає своєчасність грошових розрахунків і погашення кредитів, нормальне монетарне забезпечення виробничих процесів;

- інвестиційна безпека, що спрямована на уникнення економічного збитку при прийнятті інвестиційного рішення, запобігання загрозам і зниженню ризиків, які чинять негативний вплив на реалізацію інвестиційного проекту.

Забезпечення безпеки інвестиційної діяльності на підприємстві полягає не лише у мінімізації ризику, а і також у забезпеченні прибутковості інвестиційної діяльності, яка залежить від визначення ефективних інвестиційних проектів.

На наш погляд інвестиційну безпеку слід розглядати як підсистему економічної безпеки, яка запобігає можливим загрозам та забезпечує можливість ефективного вкладення інвестицій з метою розвитку підприємства.

Слід відмітити, що інвестиційна та економічна безпека знаходяться у тісному взаємозв'язку. Від ефективної та безпечної організації інвестиційної діяльності залежить економічна безпека підприємства в цілому, можливість підприємства запобігати можливим загрозам, уникати ризиків і здатність досягнення поставлених цілей в умовах конкуренції і ризику.

У процесі управління інвестиційною діяльністю підприємства необхідний рівень економічної безпеки досягається тим, що вибираються для реалізації такі інвестиційні проекти, які передбачають вкладення внутрішніх або зовнішніх коштів в оновлення матеріально-технічної бази за мінімального значення інвестиційного ризику [1, с. 190.].

Аналіз інвестиційної безпеки дуже важливий, його проведення включає в себе наступні етапи:

- визначення загроз інвестиційної безпеки і складання їх класифікації;
- складання об'єктів моніторингу інвестиційної безпеки;
- формування сукупності показників, необхідних для діагностики інвестиційної безпеки;
- формування індикативних показників і блоків діагностики інвестиційної безпеки;
- проведення індикативного аналізу по кожному індикативному блоку інвестиційної безпеки;
- проведення індикативного аналізу по ситуації інвестиційної безпеки в цілому;
- узагальнення та аналіз результатів стану інвестиційної безпеки.

Основним завданням інвестиційної безпеки підприємства є збереження та підтримка достатнього рівня інвестиційних ресурсів в умовах дії внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідним для забезпечення розвитку підприємства, зростання конкурентоспроможності.

Інвестиції відіграють важливу роль в діяльності кожного підприємства, при цьому формуючи його економічну безпеку. Приймаючи рішення щодо можливості інвестування наявних ресурсів, підприємство проводить ретельний аналіз наявних можливостей та можливих ризиків пов'язаних із такою діяльністю. Робота із визначення економічної ефективності інвестиційного проекту є одним з найбільш відповідальних етапів передінвестиційних досліджень. Він включає детальний аналіз і інтегральну оцінку всієї техніко - економічної та фінансової інформації, яка була зібрана та підготовлена для аналізу в результаті робіт на попередніх етапах передінвестиційних досліджень.

Методи оцінки ефективності інвестиційних проектів засновані переважно на порівнянні ефективності (прибутковості) інвестицій у різні проекти. При цьому в якості альтернативи вкладення коштів в досліджуваний проект виступають фінансові інвестиції у інші виробничі об'єкти, розміщення вільних фінансових коштів на рахунках в банку під відсотки або їх інвестування у цінні папери.

Оцінка ефективності здійснюється за допомогою розрахунку системи показників або критеріїв ефективності інвестиційного проекту. Всі методи оцінки ефективності інвестиційних вкладень діляться на дві групи:

1. Прості методи оцінки інвестицій.
2. Методи оцінки інвестицій, які засновані на дисконтуванні [2].

До простих методів оцінки ефективності інвестицій відносять простий термін окупності інвестицій та показник розрахункової норми прибутку.

1. Простий термін окупності інвестицій (payback period). Метод розрахунку терміну окупності інвестицій передбачає обчислення періоду, за який кумулятивна сума грошових надходжень порівнюється із сумою початкових інвестицій.

Формула за якою визначається даний показник:

$$PP = \frac{K_0}{CF_{cr}} \quad (1),$$

де: PP - термін окупності інвестицій, років

K_0 – початкові інвестиції, гр. од;

CF_{cr} – середньорічна вартість грошових надходжень від реалізації інвестиційного

проекту, гр. од;

Перевага даного методу полягає у простоті розрахунку та визначення того значення чи відшкодуються початкові інвестиції протягом терміну їх економічного життєвого циклу інвестиційного проекту.

Але є і недоліки, які притаманні даному показнику: він не пов'язаний з економічним терміном життя інвестицій і тому не може бути реальним критерієм прибутковості; цей показник не враховує фактор часу.

2. Показник розрахункової норми прибутку (Accounting Rate of Return), який є зворотним за змістом до показника терміну окупності капітальних вкладень. Розрахункова норма прибутку відображає ефективність інвестицій у вигляді процентного відношення грошових надходжень до суми початкових інвестицій.

Визначається показник розрахункової норми прибутку за формулою (2).

$$ARR = \frac{CF_{cr}}{K_0} \quad (2),$$

де: ARR - розрахункова норма прибутку, %

CF_{cr} – середньорічна вартість грошових надходжень від реалізації інвестиційного проекту, гр. од;

K_0 – вартість початкових інвестицій, гр. од.

Перевагою даного методу є простота розрахунку. Недоліками методу є неврахування фактору часу, суб'єктивність у розрахунках.

До методів оцінки інвестицій, які засновані на дисконтуванні відносять:

1. *Метод чистої приведеної вартості* (Net Present Value, NPV).

Чиста приведена (дисконтована) вартість – різниця між приведеним (дисконтованим) грошовим доходом від інвестиційного проекту та інвестиційними витратами.

$$NPV = \frac{\sum_{t=0}^T D_t - K}{(1 + E)^t} \quad (3),$$

де: NPV - чиста вартість грошових коштів за весь термін використання обладнання, гр.од.;

t - рік отримання доходу від інвестиційного проекту;

D_t - грошовий дохід за рік t , гр. од.;

K - вартість початкових інвестицій, гр.од.;

E - ставка дисконтування (необхідна норма прибутку), %.

Критерій прийняття управлінських рішень щодо доцільності реалізації інвестиційного проекту однаковий для будь-яких видів інвестицій і підприємств: якщо чиста приведена вартість позитивна (більше нуля) - інвестиційний проект слід прийняти. Позитивне значення чистої приведеної вартості означає, що поточна вартість доходів перевищує інвестиційні витрати і, як наслідок, забезпечує отримання додаткових можливостей для збільшення добробуту інвесторів.

Таким чином, чиста поточна вартість показує, чи досягнуто бажаний рівень віддачі за економічний термін життя інвестицій.

2. *Метод внутрішньої норми прибутку (дохідності)* (Internal Rate of Return, IRR). Внутрішня норма прибутку є тією розрахунковою ставкою відсотку

(дисконтування), при якій сума дисконтованих доходів за весь період використання інвестиційного проекту дорівнює сумі початкових витрат (інвестицій). Інакше можна сказати, що внутрішня норма прибутку - це процентна ставка (ставка дисконтування), за якої чиста приведена вартість дорівнює нулю.

$$INV = \sum_{t=1}^n \frac{NCF_t}{(1+E)^t} \quad (4)$$

де INV - інвестиції у проект, гр. од;

NCF – чистий грошовий потік n -го періоду, гр. од;

E - ставка дисконтування, %.

Оскільки подібні рівняння вирішуються не легко, тому такому разі можна скористатися формулою:

$$\frac{IRR - r1}{r2 - r1} = \frac{NPV1}{NPV1 - NPV2} \quad (5)$$

де IRR - внутрішня норма прибутковості, %;

$r1$ – відсоток, при якому NPV підприємства більше 0, %;

$r2$ - відсоток, при якому NPV підприємства менше 0, %;

$NPV1$ – чиста приведена вартість більша 0, гр. од;

$NPV2$ - чиста приведена вартість менше 0, гр. од.

Внутрішня ставка дохідності показує значення відсотка, який заробляє власник капіталу, який вклав гроші у проект. В цьому випадку слід знайти NPV підприємства при заданій ставці дисконтування, потім підібрати таку ставку дисконтування, при якій отримується значення NPV з протилежним знаком [2].

3. *Метод індексу дохідності.* Індекс дохідності (рентабельність інвестицій, Profitability Index, PI) - відношення наведених грошових доходів до інвестиційних витрат. Можливе й інше визначення: рентабельність (індекс дохідності) - відношення приведених грошових доходів до приведених на початок реалізації інвестиційного проекту інвестиційних витрат.

Для розрахунку індексу дохідності використовується та ж інформація про дисконтовані грошові потоки, що й при визначенні чистої приведеної вартості. Загальна формула для розрахунку рентабельності інвестицій (P) наступна:

$$Pi = \frac{NCF}{K_0} \text{ або } P_i = \frac{NCF}{K_x} \quad (6)$$

Де NCF - загальна сума дисконтованого доходу за весь строк реалізації інвестиційного проекту, гр. од.;

K_0 - початкові витрати (інвестиційні витрати) на реалізацію інвестиційного проекту, гр. од;

K_x - наведені капіталізовані витрати до початку реалізації інвестиційного проекту, якщо інвестиції здійснюються протягом декількох років, гр. од.

Якщо індекс дохідності більше одиниці, тоді проект приймається. При індексі дохідності менше одиниці реалізацію проекту слід відхилити.

З метою стимулювання проведення інвестиційної діяльності підприємства розробляють власну систему забезпечення інвестиційної безпеки (рис. 1).

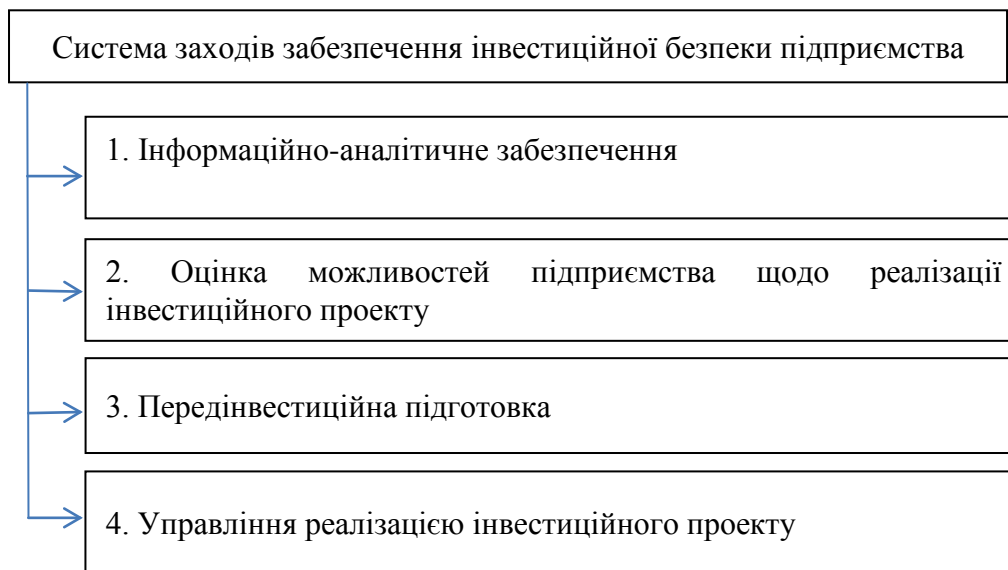

Рис. 1. Система заходів забезпечення інвестиційної безпеки підприємства
Fig. 1. System of measures to ensure investment security of the enterprise

1. Інформаційно-аналітичне забезпечення процедури інвестиційного проектування включає проведення наступних заходів:

- аналіз і прогноз соціально - політичної та загальної економічної ситуації, і перспектив її розвитку;
- дослідження ринків продукції, сировини і матеріалів та прогнозування їх динаміки;
- аналіз основних параметрів інвестиційного проекту на відповідність реальним характеристикам галузі та підприємства.

2. Оцінка здатності реалізувати проект:

- аналіз і прогнозування фінансового стану;
- управління фінансовими потоками.

3. Передінвестиційна підготовка:

- створення інфраструктури та логістики контролю за фінансовими потоками, забезпечення безпеки фінансових і матеріальних потоків;
- оцінка надійності партнерів і побудова системи протидії впливу кримінальних структур.

4. Управління реалізацією інвестиційного проекту:

- контроль і управління реалізацією проекту на всіх етапах його впровадження з метою оперативного реагування на позаштатні ситуації у випадку порушень планового розвитку проекту;

- розробка пропозицій щодо адекватного реагування на зміну зовнішньої економічної та суспільно - політичної ситуації, яка впливає на реалізацію інвестиційного проекту і своєчасного внесення змін до проекту.

Висновки. Таким чином, інвестиційна безпека є складовою ланкою економічної безпеки. Від ефективності її забезпечення залежить безпека підприємства в цілому. Інвестиційна безпека забезпечується проведенням комплексу політичних, організаційно - технічних та інших заходів, спрямованих на зниження інвестиційних ризиків.

Найбільш об'єктивно оцінити ефективність вкладень в інвестиційний проект дозволяють методи, засновані на дисконтуванні. З метою отримання найбільш точної оцінки інвестиційних проектів необхідно використовувати спільно кілька методів оцінки ефективності інвестицій.

1. Барташевська Ю. Економічна безпека підприємства: фактори впливу та шляхи забезпечення. Економіка і суспільство. 2016. №7. С. 189–194
2. Васільєва Л.М., Бондарчук Н.В., Бондарчук О.П. Методи і моделі прийняття рішень в аналізі та аудиті: навч. посібник.- Дніпропетровськ: Вид-во «Свідлер А.Л.», 2010.-232с.
3. Варналій З.С. Економічна безпека : навч. посіб. К.: Знання, 2009. 647 с.
4. Гладченко Т.Н. Индикаторы экономической безопасности предпринимательской деятельности. Донецк: ДонГАУ «Менеджер». 2000. №12. С. 107-113.
5. Грунин О.А., Грунин С.О. Экономическая безопасность организации. СПб. : Питер, 2002. 160 с.
6. Донець Л.І., Ващенко Н.В. Економічна безпека підприємства : навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 240 с.
7. Кракос Ю.Б. Калініна О.М. Взаємозв'язок економічної безпеки та інвестиційної привабливості підприємства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 10. С. 144-148.
8. Лаговська О.А., Берляк Г.В. Сутність інвестиційної безпеки підприємства та її місце у системі економічної безпеки. Вісник ЖДТУ. 2013. № 4(66). С.74-81
9. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы. М.: Ось-89, 1998. 192 с

References

1. Bartashevskaya, Y. "Economic security of the enterprise: factors of influence and ways of providing". *Economy and society*, no 7, 2016, pp. 189–194.
2. Vasilieva, L.M. Bondarchuk, N.V., and O.P Bondarchuk. *Decision Making Methods and Models in Analysis and Audit*. Dnepropetrovsk, Svidler AL, 2010.
3. Varnalii, Z.S. *Economic security*. Kyiv, Knowledge, 2009.
4. Gladchenko, T.N. "Indicators of economic security of entrepreneurship." *Donetsk: DonGAU "Manager"*, no. 12, 2000, pp. 107-113.
5. Grunin, O.A., and S.O. Grunin. *Economic security of the organization*. St. Petersburg, Piter, 2002.
6. Donets, L.I., and N.V.Vashchenko. *Economic security of the enterprise*. Kyiv, Centr Uchbovoi literaturi, 2008.
7. Krakos, Yu.B., and O.M.Kalinina. "The relationship between economic security and investment attractiveness of the enterprise." *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management*. no. 10. pp. (2015) 144-148.
8. Lagovskaia, O.A., and G.V.Berliak. "The essence of investment security of the enterprise and its place in the system of economic security." *Bulletin of ZhSTU*, no 4 (66), 2013, pp.74-81.
9. Yarochkin, V.I. *Company security system*. Moscow, Os-89, 1998.

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 338.1

doi: 10.15330/apred.1.16.102-111

Варцаба В.І.¹, Гудзовата Л.М.², Завадяк Я.С.³

УМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ФАКТОР РЕГІОНАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТРАТЕГІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

¹ Ужгородський національний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів і банківської справи,
вул. Університетська, 14а, м. Ужгород,
88015, Україна,
тел.: 0505026502,
e-mail: vira.vartsaba@uzhnu.edu.ua

² Ужгородський національний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економіки і підприємництва,
вул. Університетська, 14а, м. Ужгород,
88015, Україна,
тел.: 0958809001,
e-mail: gudzovataludmila@gmail.com

³ Ужгородський національний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економіки і підприємництва,
вул. Університетська, 14а, м. Ужгород,
88015, Україна,
тел.: 0509372170,
e-mail: zavadyak.roman@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена умовам перетворення регіональної економіки на конкурентну територіальну систему на засадах інтенсифікації інноваційної активності. Метою дослідження є огляд світового досвіду трансформації інноваційної діяльності на конкурентну регіональну перевагу, що дозволить визначити умови, за наявності яких інноваційне підприємництво набуває форми та змісту визначального фактору потенціалу територіальної конкурентоспроможності.

В процесі дослідження застосовані методи: категоріального аналізу при окресленні сутності поняття регіональної життєздатності, наукової абстракції при відстеженні закономірностей у формуванні регіональної конкурентоспроможності, каузальної індукції при виявленні причин та наслідків дії окремих факторів на рівень інноваційної активності в регіоні та ін.

Запропоновано визначення регіональної життєдіяльності як сукупності зусиль територіальної влади, бізнесу, що функціонує в області, соціуму регіону, інших регіональних акторів здійснювати діяльність, підвищувати потенціал розвитку та розбудовувати регіональну стратегічну конкурентоспроможність.

Висвітлено досвід Кремнієвої долини (США) у формуванні регіональної конкурентоспроможності. Побудовано трикутник умов перетворення інноваційного підприємництва на фактор конкурентоспроможності, в межах якого першою умовою визначена управлінська, яка являє собою конвергенцію регіональних та ділових інтересів. Другою –

наявність людського потенціалу, здатного працювати в високотехнологічних компаніях. Третя умова – створення полінаціональної культури, яка служить «бульйоном» генерування нових ідей та способів їх імплементації.

Практична імплементація сформованих умов дозволяє територіальним органам влади розробити адекватну регіональну стратегію та задіяти інноваційну складову для збільшення потенціалу конкурентоспроможності регіону.

Ключові слова: регіон, розвиток, конкурентоспроможність, інноваційне підприємництво, організаційно-економічний потенціал, стратегічний потенціал.

Vartsaba V.I.¹, Hudzovata L.M.², Zavadiak Ya.S.³

CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP INTO THE FACTOR OF REGIONAL POTENTIAL OF STRATEGIC COMPETITIVENESS

¹ Uzhhorod National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance and Banking,
Universytetska str., 14a, Uzhhorod,
88015, Ukraine
tel.: 0505026502
e-mail: vira.vartsaba@uzhnu.edu.ua

² Uzhhorod National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economics and Entrepreneurship,
Universytetska str., 14a, Uzhhorod,
88015, Ukraine
tel.: 0958809001
e-mail: gudzovataludmila@gmail.com

³ Uzhhorod National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economics and Entrepreneurship,
Universytetska str., 14a, Uzhhorod,
88015, Ukraine
tel.: 0509372170
e-mail: zavadyak.roman@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the conditions of transformation of the regional economy into a competitive system on the basis of intensification of innovation activity. The purpose of the study is to review the world experience of transformation of innovation into a competitive regional advantage, which will determine the conditions under which innovative entrepreneurship takes the form and content of the determining factor of the potential of territorial competitiveness.

The following methods were used in the research process: categorical analysis in outlining the essence of the concept of regional viability, scientific abstraction in tracking the patterns of formation of regional competitiveness, causal induction in identifying the causes and consequences of certain factors on the level of innovation activity in the region, etc.

It is proposed to define regional life as a set of efforts of territorial authorities, business operating in the region, the society of the region, other regional actors to carry out activities, strengthen development potential and build regional strategic competitiveness.

It is highlighted the experience of Silicon Valley (USA) in the formation of regional competitiveness. It is constructed the triangle of conditions for the transformation of innovative entrepreneurship into a factor of competitiveness, within which the first condition is defined as management, which is a convergence of regional and business interests. The second is the availability

of human potential capable of working in high-tech companies. The third condition is the creation of a field of national culture, which serves as a «broth» for the generation of new ideas and ways of their implementation.

The practical implementation of the current conditions allows territorial authorities to develop an adequate regional strategy and use the innovation component to increase the region's competitiveness potential.

Keywords: region, development, competitiveness, innovative entrepreneurship, organizational and economic potential, strategic potential.

Вступ. Сучасний етап економічного розвитку характеризується посиленням конкурентної боротьби за ресурси, інструменти та фактори, що надають можливості сформуванню системних конкурентних переваг. Серед таких важелів, що визначають випереджальний розвиток регіону, провідне місце займає інноваційне підприємництво, яке відіграє особливу роль в процесі змагання й сприяє формуванню у регіоні багатьох унікальних якостей.

В умовах адміністративно-територіальної та фінансової децентралізаційної реформи в Україні актуалізується питання регіоналізації інноваційних процесів, що має стати локомотивом розвитку нових територіальних об'єднань.

Інноваційне підприємництво в процесі розбудови регіональної конкурентоспроможності відіграє двоєдину роль, яка полягає в наступному. По-перше, виступає фактором формування конкурентних переваг, тобто забезпечує економічні та соціально-культурні позиції регіону-лідера конкурентного змагання (рівень ВРП, обсяг та номенклатура інноваційного продукту, культура життя та праці в регіоні й т. ін.); по-друге, одночасно виконує широке коло функцій вже як конкурентна перевага, зокрема, створює ресурс креативу на підприємствах та в організаціях регіону, виконує функцію важеля ринків інноваційних продуктів, трансформує новації в інновації.

Поліфункціональне навантаження перетворює інноваційне підприємництво на важливу складову потенціалу конкурентоспроможності, який розглядається як сукупність сил, здібностей, можливостей регіональної економіки побудувати таку систему розвитку, яка забезпечує сукупність факторів та імпульсів, що забезпечують лідерські позиції у змаганні з конкурентами за економічні, технологічні, соціально-культурні результати.

Взагалі потенціал конкурентоспроможності має дві складові – поточну та стратегічну. Інноваційне підприємництво знаходить своє місце в обох площинах.

В оперативному поточному плані інноваційне підприємництво дозволяє регіону використовувати ресурси ефективно та є більш результативним. Під ефективністю розуміємо співвідношення отриманого ефекту до витрат, а результативність – це формування таких умов, за яких регіон набуває нових якостей, чи то новацій в ресурсах, технологіях або продуктах. В стратегічному плані інноваційне підприємництво формує такі регіональні переваги як технологічні, людські, культурно-інституційні.

Проблематика підвищення інноваційної активності підприємництва знаходиться в центрі уваги багатьох дослідників з питань регіонального розвитку та ролі інновацій в формуванні конкурентних переваг. Наукова спільнота підкреслює важливість та необхідність активізації інноваційної діяльності. Так, Кубіній Н.Ю. проводить дослідження історичної значимості інноваційної активності, починаючи з часів А. Македонського, який інноваційну активність перетворив на «інституційні норми» [10]; при цьому автор екстраполює висновки дослідження на сучасний контент регіонального розвитку, що дозволяє констатувати необхідність формування інноваційного потенціалу регіону, в межах якого «ідеї перетворюються на інновації» [2]. В подальшому Мікловда В., Ступко А. та ін. описали вплив інноваційної діяльності

малого бізнесу на регіональну конкурентоспроможність [12]. Косовілка Т. та Маргітич В. визначили інновації як фактор розвитку регіону та створення радикальних конкурентних переваг територіальних комплексів [3].

Грига В. приділяє увагу організаційним факторам розвитку інноваційної діяльності в регіонах, таким як інноваційні системи, кластери та фонди на прикладі Китаю [11]. Визначають «здатність галузевого виробництва до інноваційного розвитку залежно від вибраного стратегічного напрямку» Салькова І., Ковальчук І., Петіна Л., розглядаючи аграрний регіональний сектор, підкреслюють необхідність узгоджувати інноваційну активність зі стратегічними напрямками розвитку [14]. Фіалковський Р. представляє логіку впровадження регіональних систем підтримки інноваційного підприємництва як умови підвищення конкурентоспроможності [15].

Науковці Європи також розглядають інноваційне підприємництво як важіль розвитку. Так, Родіка Круду декларує тезу: «Беручи до уваги, що обидва процеси: економічний розвиток та інноваційне підприємництво багатогранні» [4], доцільно досліджувати взаємодію між ними в країнах ЄС. Організаційний потенціал інноваційних кластерів розглядає Хаар Джеррі, стверджуючи, що кластери виступають як «анклави підприємців, їх постачальників та клієнтів, взаємодіють для створення багатства, зростання та сприяння інноваціям» [1].

Разом з тим, поза увагою дослідників залишаються конкретизація та систематизація умов, за яких інноваційне підприємництво перетворюється на фактор конкурентоспроможності регіональної економіки.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є огляд світового досвіду перетворення інноваційної діяльності на конкурентну регіональну перевагу, виокремлення умов, що забезпечують лідерські позиції територіальних економік у конкурентному середовищі.

Для досягнення поставленої мети в статті вирішені наступні завдання:

- опанувати досвід Кремнієвої долини (США) у перетворенні території на світового технологічно-інноваційного лідера;
- окреслити зміст поняття «стратегічної регіональної життєдіяльності»;
- обґрунтувати «коло умов» у перетворенні інноваційної активності на регіональну конкурентну перевагу в Україні.

У процесі дослідження були використані методи: категоріального аналізу при окресленні сутності поняття регіональної життєздатності, наукової абстракції при відстеженні закономірностей формування регіональної конкурентоспроможності, каузальної індукції при виявленні причин та наслідків дії окремих факторів на рівень інноваційної активності в регіоні та ін.

Результати. Інноваційне підприємництво в регіоні являє собою конгломерат зусиль влади, бізнесу та соціуму, результатом якого є генерування нових ідей та перетворення їх у нову якість стратегічної регіональної життєдіяльності.

Семантика терміну «життєдіяльність» означає здатність функціонувати, виконувати певні дії. В контексті регіональної економіки життєдіяльність території поділяється на поточну та стратегічну.

Поточна життєдіяльність – це функціонування регіону як системи в даних історичних та просторових рамках з метою забезпечення її холізму (з грец. – цілий, увесь) як «фактору цілісності».

У межах даного дослідження під стратегічною регіональною життєдіяльністю розуміємо сукупність дій всіх регіональних гравців, спрямованих на посилення організаційного, економічного та фінансового потенціалів розвитку та розбудову регіональної стратегічної конкурентоспроможності (рис.1.).

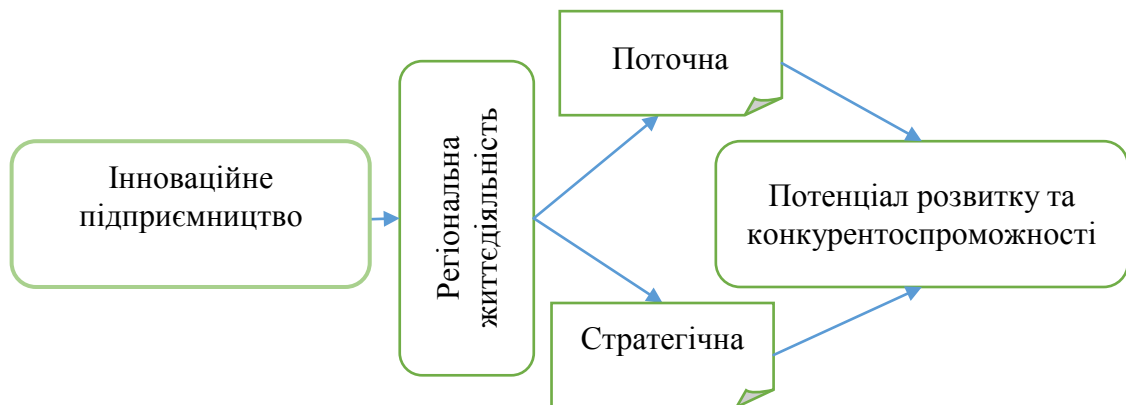

Рис. 1. Регіональна життєдіяльність як адгезія інноваційного підприємництва та конкурентних переваг регіону (складено авторами)

Fig. 1. Regional life as an adhesion of innovative entrepreneurship and competitive advantages of the region (compiled by the authors)

Вимога холізму доповнюється в процесі стратегічного розвитку еквіфінальністю, яка виражається у вигляді певного потенціалу або реального результату створення конкурентних переваг тобто певного закономірного результату розвитку.

Світовий досвід свідчить, що інноваційна діяльність виступає найбільш впливовим фактором формування конкурентоспроможності регіональної економіки, її стратегічного потенціалу, про що свідчить історія розвитку Кремнієвої долини (США). Як відомо, територія в районі Сан-Франциско, має унікальні природні властивості: м'який клімат, благодатні землі, що в минулому визначало її аграрну спеціалізацію та давало можливість називати цю територію Долиною сердечної благодаті. Але після Другої світової війни, коли збільшилася кількість студентів та, відповідно, випускників університетів, декан інженерного факультету Стенфорду Frederick Emmons Terman, якого називають батьком Кремнієвої долини, щоб покращити фінансовий стан навчального закладу, перетворити його на науковий світовий технологічний центр та створити сферу прикладання праці випускників, запропонував надавати в оренду землі, що належали університету, тобто заснував фактично бізнес-парк, орієнтований на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). Так, Долина сердечної благодаті перетворилася на територію, де більшість бізнесу займалася виробництвом напівпровідникових приладів з кремнію.

Світовий досвід також показує, що не всі регіони з відповідним науковим потенціалом перетворюються на інноваційно конкурентні регіони. Для цього потрібні відповідні умови, що дозволяють сформувати конкурентні переваги.

Узагальнюючі дані досліджень, можна сформулювати цілісне бачення таких умов. Першою умовою виділено управлінську складову, яка передбачає поєднання регіонального розвитку та ділового клімату. Підтвердженням ефективного конгломерату економіки, бізнесу та територіальної складової також можна позиціонувати досвід Кремнієвої долини. Як відомо, в Долині проживає більше 2,5 млн. населення при площі 4 тис. кв. км., вона охоплює 30 міст, де розташовано 5 відомих у світі університетів. Управління регіоном «здійснюється заснованою в 1978 р групою «підприємців (виробників) Санта-Клара», що включає керівників найбільших фірм. Підприємницьке лобі визначає стратегію розвитку регіону, контролює політику в сфері житлового будівництва, зайнятості та податків, умов оренди землі та транспортних комунікацій, освіти, охорони здоров'я і стану природного середовища» [8].

Крім цього, в регіоні існує декілька організацій, які орієнтують розвиток території та бізнесу. До прикладу, Лідерська група Силіконової долини (The Silicon Valley Leadership Group), заснована Девідом Пакардом з компанії Hewlett Packard; вона є асоціацією регіональної публічної політики, що складається з понад 340 динамічних компаній, які формують майбутню інноваційну економіку Кремнієвої долини, району затоки та країни. Як відмічається в американських джерелах, «силою Групи лідерів є широта її членства, починаючи від впливових торгових марок, стартапів, громадських організацій та інших, які разом створюють майже одне з кожних трьох робочих місць у Кремнієвій долині у приватному секторі та становить більше 3 трлн дол. світової економіки. Завдяки співпраці ми працюємо над пошуком рішень питань, що впливають на економічну життєздатність та якість життя району Бей» [6].

Таким чином, поєднання ділової та регіональної складових у процесі стратегічного та оперативного управління регіоном є визначальним фактором успіху у формуванні конкурентних позицій території.

Другою умовою виділено проведення політики формування інноваційно орієнтованого, мобільного, креативного людського потенціалу регіону, який задіяно в технологічних компаніях. Так, «в зоні затоки Сан-Франциско працюють понад 386 000 спеціалістів ІТ-галузі, що дає право Кремнієвій долині вважатися найбільшим технологічним центром в США. На кожну 1000 зайнятих припадає 286 працівників ІТ-сфери» [9]. Звичайно, основою для формування відповідного людського ресурсу є умови для розміщення та функціонування провідних технологічних компаній, серед яких можна назвати Apple, Facebook, Google, Tesla, Twitter, Yahoo та ін. «Гігантський американський військово-промисловий комплекс (ВПК) корпорації «Лохід» побудував тут у 50-х роках підприємство, де була розроблена нова, заснована на мікроелектроніці зброя – космічні ракети. Наявність кваліфікованих кадрів, значний потенціал оборонної промисловості, унікальні погодні умови для випробування авіаційної та космічної техніки та стратегічно важливе геополітичне положення Каліфорнії, дозволили сформувати тут центр наукових розробок ВПК. У подальшому грані між військовими та громадянськими секторами економіки суттєво стираються. У середині 80-х років фірми Кремнієвої долини випускали приблизно одну третю світового виробництва мікропроцесорів» [8].

У результаті поєднання управлінської та людської складових у формуванні регіональної конкурентоспроможності Кремнієвої долини стало можливим рішення штату Каліфорнія про недотримання прийнятого в США Договору про уникнення конкуренції між роботодавцем та найманим працівником. Згідно такого договору традиційно в США працівник не має право працювати на конкурента або створювати власну фірму, яка може стати конкурентом його роботодавця. «Загальний сенс договору полягає в тому, що співробітник добровільно відмовляється конкурувати з роботодавцем або працювати на його конкурентів під час безпосереднього законного співробітництва з роботодавцем і/або протягом деякого терміну після розірвання трудових відносин. У США роботодавець часто вимагає підписати дану угоду разом з трудовим контрактом або ж при звільненні. Договір про уникнення конкуренції вимагає до себе особливої уваги, так як в деяких штатах він не має ніякої юридичної сили, наприклад, в Каліфорнії. Власне, тільки завдяки цьому стало можливим існування і швидкий розвиток Кремнієвої долини, де працівники мали можливість безперешкодно змінювати роботу і ділитися секретами успіху попередніх роботодавців з тими компаніями, які могли запропонувати більш вигідні матеріальні умови» [7].

Слід вказати, що значну роль у формуванні людського потенціалу відіграють університети Каліфорнії. Так, Стенфордський університет, заснований у 1885 році, є всесвітньо відомим приватним дослідницьким університетом, який має на меті сприяти

науковим дослідженням, взаємодії студентів та викладачів, міждисциплінарній роботі та академічним досягненням. Він добре відомий своїм підприємницьким духом та міцними зв'язками з Кремнієвою долиною, центром численних технологічних стартапів та світового бізнесу, таких як Facebook, Apple та Google [5]. Університети через наукову, технологічну, викладацьку співпрацю встановили мережу взаємодії та взаємообміну між науковим соціумом, освітою та діловими колами регіону. Університети будують свої навчальні програми виходячи з вимог практики, тому випускники готові до викликів, з якими стикаються у реальному житті.

Ще однією важливою умовою, як показує досвід розвитку Кремнієвої долини є культурні фактори, серед яких виділено такі складові:

- створення духу співпраці, чому сприяє безпосереднє спілкування випускників університетів регіону незалежно від того, на яку компанію людина працює;
- професійні мережі, що призводить до швидкого обміну інформацією та розповсюдженню ідей;
- орієнтація на успіх;
- полікультурність та іммігрантська політика.

Щодо останнього фактору, потрібно відмітити, що в Долині спостерігається тенденція до збільшення долі азіатських вихідців в сфері інформаційних технологій. За даними 2015 року їх частка у складі даного контингенту склала 60%, тоді як у 2010 році працівників з Азії було 38,7%. Відповідно зменшуються у складі трудового потенціалу інформаційних технологій вихідці Силіконової Долини. З 2000 року їх частка зменшилася з 50% до 33,6% у 2015 році [13].

Таким чином, для перетворення регіону на інноваційний центр доцільно враховувати складові представлені в трикутнику базових умов, що наведено на рис. 2.

Рис. 2. Трикутних умов трансформації інноваційного підприємництва на конкурентну перевагу регіонального розвитку (складено авторами)

Fig. 2. Triangular of conditions of innovative entrepreneurship transformation into a competitive advantage of regional development (compiled by the authors)

В той же час, потрібно розуміти, що в процесі перетворення регіону на інноваційний центр потрібно зважати на існуючі виклики, які несе в собі трансформація для життєздатності регіону та зниження складових конкурентоспроможності, зокрема:

- зростають заробітні плати, що викликає підвищення вартості життя в регіоні;
- збільшується навантаження на соціальну інфраструктуру;
- зростають вимоги до просторового управління регіоном та містами;
- зменшується доля етнічного (місцевого) населення та змінюється культурне середовище та ін.

Висновки. Таким чином, досліджуючи проблематику підвищення конкурентоспроможності регіону через активізацію інноваційних процесів, здійснено пошук умов та факторів, на основі світових практик, які дали б можливість побудувати інноваційно конкурентні регіони в Україні.

Проведене дослідження показало, що інноваційне підприємництво виступає визначальним фактором формування конкурентної регіональної економіки, змінюючи складові регіональної життєздатності, що пов'язані з соціально-економічною сферою: створюються для місцевого населення, влади та бізнесу більш комфортні умови, ніж на інших територіях, що фактично уже формує конкурентну перевагу територіального об'єднання.

На нашу думку, потрібно розглядати поточну та стратегічну життєздатності регіону, які базуються відповідно на принципах холізму та еквіфінальності, що в результаті дасть синергетичний ефект розвитку потенціалу та конкурентоспроможності конкретної території. При цьому життєздатність виступає в якості адгезії між інноваційним підприємництвом та довгостроковими конкурентними перевагами регіональної економіки.

На основі аналізу історичного досвіду, інноваційної активності та організаційно-економічних умов перетворення частини Каліфорнії на світовий регіональний інноваційний кластер в Силіконовій долині, побудовано трикутник базових умов, що дозволяють використати інноваційну активність як фактор стратегічної конкурентоспроможності.

Визначено, що до першої групи умов відносяться управлінські дії та інновації, за яких на перший план виходять економічні та ділові складові розвитку регіону. Другою групою умов виділено людський капітал та потенціал, здатний працювати на інноваційно-активних підприємствах ефективно та результативно. Третя група умов – культурні фактори, які створюють середовище генерування новацій та перетворення їх в інновації.

Слід відмітити, що приймаючи стратегічне рішення щодо перетворення регіону на інноваційно-підприємницький технологічний конгломерат доцільно враховувати виклики, з якими стикається населення та влада даної території в процесі стратегічної та поточної життєдіяльності: по-перше, внаслідок великого притоку робочої сили збільшується навантаження на соціальну інфраструктуру та деформується просторовий устрій регіону та міст; по-друге, це перебудова демографічної архітектури, зменшення частки місцевого населення та зміна культурного середовища; і по-третє, відбувається підвищення вартості проживання на даній території.

Отже, в умовах регіоналізації та локалізації інноваційних процесів в Україні, в подальших дослідженнях заплановано побудувати модель перетворення окремо взятого регіону (території) на технологічно-інноваційний центр в українських реаліях, що стане запорукою територіального економічного розвитку, забезпечення тривалих

конкурентних переваг регіону, а відтак і «полюсами зростання» національної економіки.

1. Jerry Naar, Maija Renko et Alan L. Carsrud. What Drives Innovativeness? Entrepreneurship and Regional Clustering in Three Biotechnology Hotspots. *Lisa*. URL: <https://journals.openedition.org/lisa/2342> (дата звернення: 1.10.2020 р.)
2. Kubinii N., Marhitich V., Kosovilka T. Modern Content of Strategic Regional Development Potential. *Economics and Business*.2020. №1. URL: <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=eng&adgi=945&title=Modern%20Content%20of%20Strategic%20Regional%20Development%20Potential> (дата звернення: 4.09.2020 р.)
3. Kubinii N., Marhitich V., Kosovilka T. Potential of strategic development of regional economy. *Challenges of Globalization in Economics and Business* (The 4th International Scientific Conference. Georgia, Tbilisi, November 1-2, 2019 Proceedings). Tbilisi. p. 237-242.
4. Rodica Crudu, The Role of Innovative Entrepreneurship in the Economic Development of EU Member Countries. *Journal of ENTREPRENEURSHIP, MANAGEMENT and INNOVATION*. 2019. URL: <https://jemi.edu.pl/vol-15-issue-1-2019/the-role-of-innovative-entrepreneurship-in-the-economic-development-of-eu-member-countries>(дата звернення: 5.09.2020 р.)
5. Stanford University: Everything You Need to Know URL: <https://blog.prepscholar.com/stanford-university-ranking-acceptance-rate> (дата звернення: 1.08.2020 р.)
6. The Silicon Valley Leadership Group <https://www.svlg.org/about-us/> (дата звернення: 1.09.2020 р.)
7. Договори о неконкуренции в трудове США. URL: <https://feinsteinpartners.ru/dogovory-o-nekonkurencii-v-trudovom-prave-ssha/om> (дата звернення: 1.10.2020 р.)
8. Калифорнийское Эльдorado. URL: <http://dergachev.ru/Landscapes-of-life/USA/12.html> (дата звернення: 1.10.2020 р.)
9. Кремниевая долина. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D1%8F_%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0/ (дата звернення: 6.08.2020 р.)
10. Кубиний Н., Пулянович Е., Косовилка Т. Институционализация инновационных стратегий: ретроспективный бекграунд. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка*. 2017. Вип. 2 (50). С. 83–86.
11. Мікловда В.П., Грига В.Ю. Особливості регіональної інноваційної політики в Китаї (НА ПРИКЛАДІ ПРОВІНЦІ ЦЗЯНСІ). *Науковий вісник Ужгородського Університету*. 2018. Серія Економіка. Випуск 2 (52). С.13-25.
12. Мікловда В.П., Ступко А.В., Брітченко І.Г., Кубиний Н.Ю. *Малий бізнес як фактор розвитку конкурентоспроможності регіону: монографія*. Полтава, 2012. 200 с.
13. Расовый состав разработчиков Кремниевой долины. URL: <http://bloggerator.org/page/rasovyj-sostav-razrabotchikov-kremnievoj-doliny> (дата звернення: 1.09.2020 р.)
14. Салькова І.Ю., Ковальчук І.В . Петіна Л.Б. Теоретичні основи інноваційного розвитку АПК України. *Агросвіт*, № 7. 2016. С.27-31.
15. Фіалковський А. Алгоритм формування регіональної системи підтримки інноваційного підприємництва. *Вісник Ужгородського університету*. 2019. № 53. С.77-81.

References

1. Jerry Naar, Maija Renko et Alan L. Carsrud. “What Drives Innovativeness? Entrepreneurship and Regional Clustering in Three Biotechnology Hotspots.” *Lisa*, journals.openedition.org/lisa/2342. Accessed: 01.10.2020.
2. Kubinii, N., Marhitich, V., and T. Kosovilka. “Modern Content of Strategic Regional Development Potential.” *Economics and Business*, no. 1, 2020, eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=eng&adgi=945&title=Modern%20Content%20of%20Strategic%20Regional%20Development%20Potential. Accessed 04.09.2020.
3. Kubinii, N., Marhitich, V., and T. Kosovilka. “Potential of strategic development of regional economy.” *Challenges of Globalization in Economics and Business.The 4th International Scientific Conference. Georgia, Tbilisi, November 1-2, 2019 Proceedings*,Tbilisi, pp. 237-242.
4. Rodica, Crudu. “The Role of Innovative Entrepreneurship in the Economic Development of EU Member Countries.” *Journal of entrepreneurship, management and innovation*, 2019, jemi.edu.pl/vol-

- 15-issue-1-2019/the-role-of-innovative-entrepreneurship-in-the-economic-development-of-eu-member-countries. Accessed 05.09.2020.
5. Stanford University: Everything You Need to Know, blog.prepscholar.com/stanford-university-ranking-acceptance-rate. Accessed 01.08.2020.
 6. The Silicon Valley Leadership Group. URL: www.svlg.org/about-us/. Accessed 01.10.2020.
 7. "US Labor Non-Competition Agreements." [feinsteinpartners, feinsteinpartners.ru/dogovory-onekonkurencii-v-trudovom-prave-ssha/om](http://feinsteinpartners.ru/dogovory-onekonkurencii-v-trudovom-prave-ssha/om). Accessed 01.10.2020.
 8. "California Eldorado." [Dergachev.ru, dergachev.ru/Landscapes-of-life/USA/12.html](http://dergachev.ru/Landscapes-of-life/USA/12.html). Accessed 01.10.2020.
 9. "Silicon Valley." Wikipedia, ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D1%8F_%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0. Accessed 06.08.2020.
 10. Kubinii, N., Pulyanovich, E., and T. Kosovilka. "Institutionalization of innovative strategies: a retrospective background." *Scientific Bulletin of Uzhhorod University: Series: Economics*, issue 2 (50), 2017, pp. 83–86.
 11. Miklovda, V.P., Stupko, A.V., Britchenko, I.G., and N.Yu. Kubiniy. *Small business as a factor in the development of regional competitiveness: a monograph*. Poltava, 2012.
 12. Miklovda, V.P., and V.Y. Griga. "Features of regional innovation policy in China (on the example of Jiangsi province)." *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, Issue 2 (52), 2018, pp.13-25.
 13. "The racial makeup of Silicon Valley developers." [bloggerator.org, bloggerator.org/page/rasovyj-sostav-razrabotchikov-kremnievoj-doliny](http://bloggerator.org/page/rasovyj-sostav-razrabotchikov-kremnievoj-doliny). Accessed 01.09.2020.
 14. Salkova, I. Kovalchuk, I., and L. Petina. "Theoretical bases of innovative development of agro-industrial complex of Ukraine." *Agrosvit*, no. 7, 2016, pp.27-31.
 15. Fialkovsky, A. "Algorithm of formation of regional system of support of innovative business." *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, no.53, 2019, pp.77-81.

УДК 336.22:332.1

doi: 10.15330/apred.1.16.111-122

Бачо Р.Й., Потокі Г.Ф., Иллар Е.Й.

ОЦІНКА ПОДАТКОСПРОМОЖНОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Закарпатський угорський інститут імені
Ференца Ракоці ІІ,
кафедра обліку і аудиту,
пл. Кошута 6, м. Берегове,
Закарпатська область,
90200, Україна,
тел.: 0314142829,
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua

Анотація. В статті науково обгрунтовано необхідність дослідження механізму забезпечення податкової спроможності місцевого самоврядування в регіонах України на прикладі м. Ужгород, адже в умовах політично-економічної кризи в Україні проблеми підвищення ролі місцевих податків і зборів в якості інструмента наповнення дохідної частини місцевих бюджетів залишаються вирішеними в неповній мірі.

Метою наукової статті є дослідження ролі місцевих податків і зборів як способу посилення децентралізаційних процесів в регіонах України та проведення аналізу податкового забезпечення м. Ужгорода Закарпатської області. Для розв'язання поставлених завдань у даній роботі використані такі методи наукового дослідження, як: порівняння, аналіз, синтез,

економіко-статистичні методи, а також метод графічного зображення результатів дослідження. Науковою новизною отриманих результатів є удосконалення механізму системи місцевого оподаткування за рахунок впровадження змін щодо складу місцевих податкових платежів та окремих її елементів. Практичне значення наукового дослідження полягає в науковому обґрунтуванні існуючих складнощів проведення фінансової децентралізації в регіонах, що проявляється у високій залежності Закарпатської області у від дотацій та субвенцій, для усунення якої органам місцевого самоврядування необхідно нарощувати суми податкових надходжень (в першу чергу за рахунок надходжень від місцевих податків і зборів) та підвищувати автономність бюджету.

Зроблено висновок про що починаючи з 2016 року податкоспроможність регіону починає зростати, однак внаслідок високої залежності регіону від дотацій та субвенцій, органам місцевого самоврядування необхідно нарощувати суми податкових надходжень, в першу чергу за рахунок надходжень від місцевих податків і зборів, та підвищувати автономність місцевого бюджету.

Ключові слова: місцевий бюджет, податки і збори, податкова спроможність, децентралізація, фінансова автономність, дотації, трансферти.

Bacho R., Pataki G., Illar E.

ASSESSMENT OF TAXABILITY OF LOCAL BUDGETS IN THE REGIONS OF UKRAINE IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

Rákóczi Ferenc II. Transcarpathian
Hungarian Institute
Accounting and Audit Department,
Kossuth sqr., 6, Berehove,
Zakarpattia region,
90200, Ukraine,
tel.: 0314142829,
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua

Abstract. The article scientifically substantiates the need to study the mechanism of ensuring the taxability of local governments in the regions of Ukraine on the example of Uzhhorod city, because in the context of the political and economic crisis in Ukraine, the problems of increasing the role of local taxes and fees as a tool for filling local budgets' revenue remain incompletely resolved.

The purpose of the scientific article is to study the role of local taxes and fees as a way to strengthen decentralization processes in the regions of Ukraine and to analyze the tax provision of Uzhhorod city in Transcarpathian region. To solve the tasks in this study such research methods are used as: comparison, analysis, synthesis, economic and statistical methods, as well as the method of graphical representation of research results. The scientific novelty of the obtained results is the improvement of the local taxation system mechanism due to the introduction of changes in the composition of local tax payments and its individual elements. The practical significance of the research is in the scientific substantiation of the existing difficulties of financial decentralization in the regions, which is manifested in the high dependence of the Transcarpathian region on subsidies and subventions, to eliminate which local governments need to increase tax revenues (primarily local revenues and fees) and increase budget autonomy.

It is concluded that since 2016 the taxability of the region begins to grow, but due to the high dependence of the region on subsidies and subventions, local governments need to increase the amount of tax revenues, primarily through revenues from local taxes and fees, and increase the autonomy of the local budget.

Key words: local budget, taxes and fees, taxability, decentralization, financial autonomy, subsidies, transfers.

Вступ. В умовах ринкової економіки місцевий бюджет є одним з важливих інструментів, за допомогою якого відбувається реалізація заходів соціально-

економічного та політичного розвитку регіонів. Одним із джерел надходжень місцевих бюджетів є власні доходи, у тому числі місцеві податки і збори, які забезпечують виконання принципу самостійності між ланками бюджетної системи. Саме підвищення ролі місцевих податків та зборів і збільшення їх частки у складі доходів є головним напрямком зміцнення місцевих бюджетів та розширення фінансової автономії відповідних територій.

Важливим кроком щодо подолання цієї проблеми було прийняття Податкового кодексу [14] (з прийняттям якого було скасовано неефективні місцеві податки і збори) та запровадження процесів децентралізації влади в Україні. Однак на цьому процес вдосконалення системи місцевого оподаткування в Україні є незвершеним, до того ж в умовах постійних змін законодавства, породжуються нові проблеми в даній сфері, що потребують детального аналізу в наш час.

Серед вітчизняних науковців питаннями місцевого оподаткування займалися такі вчені, як В.Л. Андрущенко [1], Р. Бачо [2], І. Волохова [2], О. Кириленко [5], Т. Коломієць [7], Ю. Кушнірук [8], В. Макогон [10], Л. Скиба [12] та інші. Серед сучасних західних учених проблеми побудови системи місцевого оподаткування розкривають Дж. Б'юкенен, Р. Масгрейв, Д. Норт, Г. Райт, Дж. Стігліц та інші.

Водночас, не зважаючи на значний доробок науковців в сфері місцевого оподаткування, в умовах політично-економічної кризи в Україні проблеми підвищення ролі місцевих податків і зборів в якості інструмента наповнення дохідної частини місцевих бюджетів залишаються вирішеними в неповній мірі.

Метою наукової статті є дослідження ролі місцевих податків і зборів як способу посилення децентралізаційних процесів в регіонах України та проведення аналізу податкового забезпечення м. Ужгорода Закарпатської області.

Для розв'язання поставлених завдань у даній роботі використані такі методи наукового дослідження, як: порівняння, аналіз, синтез, економіко-статистичні методи, а також метод графічного зображення результатів дослідження.

Інформаційною базою для проведення дослідження стали: законодавчі і нормативні акти України, що стосуються оподаткування, Податковий кодекс України, вітчизняна і зарубіжна наукова література, періодичні видання, підручники, монографії, статистичні дані Державної казначейської служби України та звітні дані Ужгородської міської ради, тощо.

Результати. Податкоспроможність регіону виражає обсяг доходів, який потенційно може бути отриманий місцевими бюджетами при максимальних податкових зусиллях місцевих органів влади. Під податковими зусиллями місцевих органів влади, слід розуміти можливість оптимізувати бюджетні доходи з урахуванням реального обсягу податкової бази окремих територій, збирання податків та діючого порядку оподаткування окремого об'єкта (слід обов'язково враховувати ставки податків, можливість надання як державою, так і місцевими органами влади пільг, ймовірність відстрочення чи розстрочення податкових зобов'язань великим платникам податків тощо). Отже, бюджетні доходи знаходяться в прямопропорційній залежності від податкових зусиль місцевого самоврядування, які повинні бути рівномірно розподілені у територіальному розрізі, хоча кількісні показники, які виражаються у динаміці надходжень податкових доходів, можуть бути й відмінними [8].

Щодо визначення сутності податкоспроможності, факторів формування та критеріїв його оцінки, на сьогодні ще не існує однозначної думки. У світовій практиці під податкоспроможністю прийнято розуміти «показник, який характеризує здатність територіальної громади акумулювати податкові надходження». Джерелами формування податкоспроможності виступають потенційні податкові фінансові ресурси, можливості платників податків, ресурси бази оподаткування, тобто податкові бази та ставки [13].

Виділення реальної та потенційної податкоспроможності має велике значення для аналізу даного показника, оскільки дозволяє розглядати його в певному часовому інтервалі та відповідно до рівня реалізованості можливостей місцевих органів влади щодо акумулювання податкових надходжень, що, в свою чергу, забезпечує справедливість в оподаткуванні територіальних громад. Реальна податкоспроможність відображає фактичні податкові вилучення у платників податків, які знаходяться на території даного регіону (або перебувають під його юрисдикцією) для забезпечення дохідної частини бюджетів різних рівнів у даний історичний час при певному рівні розвитку продуктивних сил. Під час дослідження встановлено, що застосування показника реальної податкоспроможності для забезпечення цілей регіонального розвитку недостатнє, оскільки з часом він змінюється і не відповідає вимогам політики розвитку. Саме тому важливим є розуміння сутності поняття “потенційна податкоспроможність”. Під потенційною податкоспроможністю регіону розуміємо його можливості щодо мобілізації податкових доходів до бюджетів усіх рівнів за умови задіяння всіх регіональних ресурсів [5, с. 256].

Зрозумілим є те, що в основі формування податкоспроможності певної територіальної громади лежить податкова база. Зважаючи на виокремлення реальної та потенційної податкоспроможності, важливим є виокремлення реальної, розширеної та потенційної баз оподаткування, які зображенні на рис. 1.

Аналізуючи рис. 1, ми бачимо, що структура податкоспроможності регіону є досить розгалуженою та включає три основні складові: реальну податкову базу, потенційну та розширену. Остання може стати каталізатором економічного розвитку території та відновлення виробництва та підприємницької діяльності в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Рис. 1. Складові формування податкоспроможності територіальної громади [8]

Fig. 1. Components of the formation of the tax capacity of the territorial community [8]

При цьому, варто звернути увагу на існування не лише прямого, а й зворотнього зв'язку між даними категоріями, оскільки саме рівень розвитку виробництва є визначальним для формування потенційної податкоспроможності території. Така взаємозалежність існує і між податкоспроможністю та рядом інших особливостей регіону чи адміністративно-територіальної одиниці, а саме: геополітичною важливістю

в державі чи регіоні, потужністю інтегрального потенціалу, активністю та її диверсифікацією на екзогенному рівні, якістю життя населення тощо.

Для того, щоб визначити можливості регіонів України, щодо здатності акумулювати податкові надходження, необхідно провести аналіз індексу податкоспроможності місцевих бюджетів (табл. 1). Сам індекс становить коефіцієнт, що визначає рівень податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці порівняно з аналогічним середнім показником по Україні з розрахунку на одного мешканця.

Таблиця 1
Індекс податкоспроможності місцевих бюджетів України за 2014-2018 рр.*

Table 1

Index of tax capacity of local budgets of Ukraine for 2014-2018 **

№	Область	Індекс податко-спроможності	Індекс податкоспроможності									
			<0,5	0,5-0,8	0,8-1,0	1,0-1,2	>1,2	<0,5	0,5-0,8	0,8-1,0	1,0-1,2	>1,2
			частка у загальній кількості бюджетів, %					частка у загальній чисельності мешканців, %				
1	Дніпропетровська	1,39	19	37	21	4	19	3	16	16	4	61
2	Київська	1,39	0	22	15	17	46	0	11	21	15	53
3	Полтавська	1,32	7	13	31	14	34	3	9	20	11	57
4	Запорізька	1,25	16	62	10	0	12	6	37	5	0	52
5	Миколаївська	1,08	13	50	17	6	13	4	35	9	4	49
6	Харківська	1,07	4	56	18	11	11	2	25	10	6	57
7	Одеська	1,07	46	33	4	4	14	22	18	4	4	52
8	Сумська	1,01	15	40	23	15	8	6	33	14	22	25
9	Кіровоградська	1,00	0	29	29	21	21	0	30	24	14	31
10	Донецька	1,00	17	31	17	9	26	7	33	13	12	35
11	Львівська	0,99	56	17	13	3	11	25	18	19	4	34
12	Черкаська	0,93	4	40	38	8	10	2	34	33	6	25
13	Вінницька	0,93	27	43	6	7	16	14	42	5	3	36
14	Чернігівська	0,92	18	34	18	16	13	8	32	15	37	9
15	Житомирська	0,90	31	46	7	4	13	14	39	10	7	30
16	Хмельницька	0,85	29	48	10	5	8	14	39	13	8	25
17	Рівненська	0,76	60	27	2	2	9	44	25	3	1	26
18	Херсонська	0,76	36	53	4	4	2	21	42	2	35	0
19	Волинська	0,76	65	15	3	2	15	50	18	1	4	27
20	Луганська	0,69	36	41	9	5	9	30	44	6	2	17
21	Івано-Франківська	0,67	74	9	7	2	7	51	14	10	5	20
22	Тернопільська	0,66	62	28	5	2	3	53	24	1	1	21
23	Закарпатська	0,66	46	17	4	17	17	54	16	3	9	19
24	Чернівецька	0,55	77	15	0	5	3	60	8	0	31	1
ЗАГАЛОМ		1,00	31	34	14	7	14	18	25	11	9	37

*Джерело: складено та розраховано авторами на основі даних [20]

З табл. 1 видно, що до найбільш податкоспроможних регіонів України належить 10 областей. Серед них, найбільш податкоспроможними є Дніпропетровська, Київська, Полтавська, Запорізька область в яких індекс податкоспроможності складає 1,25-1,39. Таке високе значення індексу говорить нам про те, що податковий потенціал областей є достатнім та знаходиться на високому рівні.

Крім того, дані регіони є донорами, які відраховують реверсні дотації. Тобто регіони отримують достатню кількість податкових надходжень і частина з них вилучається з бюджету для передавання менш забезпеченим регіонам. Десятку лідерів замикає Сумська, Кіровоградська, Донецька область в яких індекс податкоспроможності варіюється в межах 1,01-1,00. Таке значення індексу говорить про те, що регіони здатні забезпечити себе достатньою кількістю податкових надходжень, проте здійснювати реверсні дотації їм не вдається.

Останні місця в рейтингу податкоспроможності регіонів займають Тернопільська, Закарпатська та Чернівецька область, в яких індекс коливається в межах 0,55-0,67. Таке низьке значення свідчить про те, що дані території отримують фінансову допомогу в процесі фінансового вирівнювання. Слід також відзначити те, що регіони в яких індекс податкоспроможності менший 1,00 не є економічно розвинутими, а деякі взагалі знаходяться в зоні проведення антитерористичної операції. Також нами було досліджено те, що у 82% регіонів податкоспроможність знаходиться на досить низькому рівні, відповідно 22% регіонів отримують достатню кількість податкових надходжень. Крім того, було встановлено, що в регіонах де індекс податкоспроможності вище 1,00 проживає 46% населення, а де індекс податкоспроможності нижче 1,00 проживає 54%.

Для повноцінного дослідження податкоспроможності регіонів України потрібно дослідити динаміку та структуру доходів місцевих бюджетів України (рис. 2.10). Саме завдяки даному аналізу вдасться дослідити податкоспроможність регіонів України протягом 2002-2018 рр. і виявити основний їх тренд.

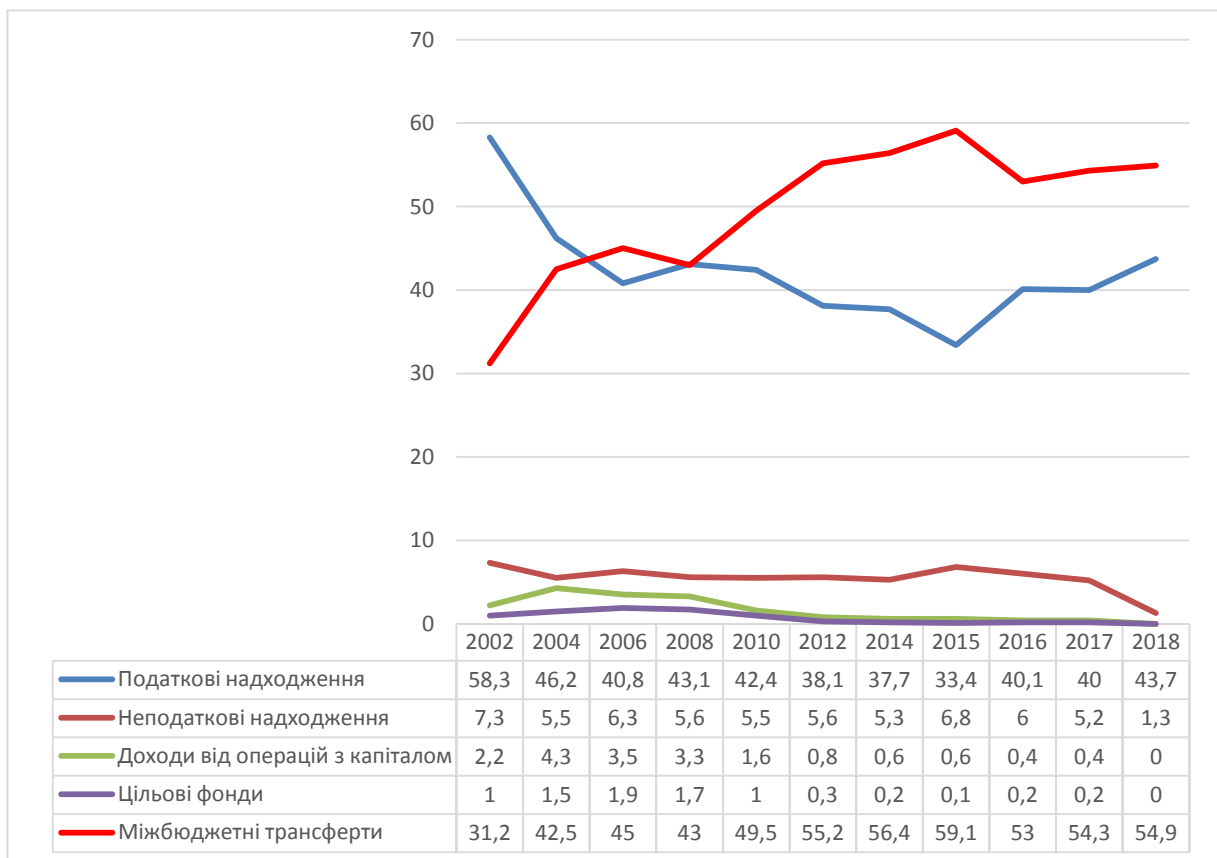

Рис. 1. Динаміка структури доходів місцевих бюджетів України у 2002-2018 рр., % [4]
 Fig. 1. Dynamics of the structure of local budget revenues of Ukraine in 2002-2018,% [4]

Аналізуючи рис. 2.10 бачимо, що починаючи із 2002 до 2015 року податкоспроможність регіонів України знижувалася. Так, протягом даного періоду частка податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів знизилася із 58% до 33%, при цьому частка міжбюджетних трансфертів виросла із 31% до 59%. Починаючи із 2015 року податкоспроможність регіонів починає зростати так, у 2017 році в порівнянні із 2015 роком частка податкових надходжень зросла на 7%, а частка міжбюджетних трансфертів знизилася на 5%. У 2018 році тенденція зростання продовжилася. Дана тенденція є позитивним явищем, проте досі спостерігається велика залежність регіонів України від трансфертів. Таким чином, існуючий порядок формування місцевих бюджетів недостатньо стимулює місцеві органи влади до наповнення бюджетів і є чинником ризику для економічного та соціального розвитку регіонів та національної економіки. Крім того, формування доходної частини місцевих бюджетів в основному за рахунок трансфертів з Державного бюджету, впливає і на структуру їх видатків, оскільки більшу частку (95,8%) у структурі трансфертів становлять субвенції, які надаються для конкретно визначених цілей (на медицину, освіту, соціальний захист тощо).

Для більш детального аналізу податкоспроможності потрібно її дослідити на конкретному прикладі, цим прикладом буде слугувати м. Ужгород. Так, першим ділом необхідно розрахувати основні показники фінансової стійкості бюджету м. Ужгород. Це дасть змогу зрозуміти на скільки бюджет міста є стійким за рахунок власних надходжень та оцінити податкоспроможність території. Перш ніж перейти до аналізу відносних показників, які застосовані для оцінки податкоспроможності регіону, необхідно розтлумачити сутність кожного з коефіцієнтів (табл. 2).

Таблиця 2

Розрахунок коефіцієнтів фінансової стійкості місцевого бюджету

Table 2

Calculation of coefficients of financial stability of the local budget

Показник	Характеристика показника
Коефіцієнт податкової спроможності	Показує здатність податкових надходжень забезпечити виконання видаткової частини бюджету. Нормативне значення <2,0.
Коефіцієнт трансфертів	Показує питому вагу суми трансфертів у загальному фонді бюджету
Коефіцієнт бюджетного забезпечення	Показує скільки бюджетних коштів приходиться на 1 чоловіка на даній території
Коефіцієнт податкової самостійності	Показує взаємозв'язок між обсягами податків, які збираються до місцевого бюджету, та доходами місцевого бюджету. Нормативне значення >0,8.
Коефіцієнт міжбюджетних відносин	Показує частку дотацій і субвенцій в загальних доходах бюджету.
Індекс податкоспроможності	Визначає рівень податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці порівняно з аналогічним середнім показником по Україні з розрахунку на одного мешканця.

* Джерело: складено та розраховано авторами на основі даних [38; 50]

Охарактеризувавши показники, які нам необхідні для аналізу податкоспроможності м. Ужгород, ми можемо безпосередньо перейти до їх розрахунку (табл. 3).

Розрахувавши коефіцієнт податкової спроможності видно, що нормативного значення досягалося тільки в 2014-2015 рр. (1,78 в 2014 році і 1,76 в 2015 році). В 2016 році відбулося зростання даного показника із позначки 1,76 до 2,25, дане зростання

свідчить про недостатність податкових надходжень, які необхідні для покриття видатків місцевих бюджетів, що є негативним чинником. Проте в 2017 і 2018 рр. значення показника покращується, і в 2018 році воно закріпилося на рівні 2,01, що є в межах норми. Дане значення показує те, що за допомогою податкових надходжень можна профінансувати 50% видатків місцевого бюджету, що є досить хорошим показником.

Таблиця 3

Оцінка фінансової стійкості бюджету м. Ужгород за 2014-2018 рр.*

Table 3

Assessment of financial stability of the budget of Uzhhorod for 2014-2018 *

Показник	Розрахунок	Рік				
		2014	2015	2016	2017	2018
Коефіцієнт податкової спроможності	Видатки місцевих бюджетів / Податкові надходження	1,78	1,76	2,25	2,0	2,01
Коефіцієнт трансфертів	Сума трансфертів / Загальний фонд	0,77	0,93	1,14	0,88	0,68
Коефіцієнт бюджетного забезпечення	Обсяг доходів бюджету / Кількість населення	4 021	4 212	6 442	8 565	11 141
Коефіцієнт податкової самостійності	Податкові надходження / Доходи без трансфертів	0,86	0,89	0,85	0,84	0,86
Коефіцієнт міжбюджетних відносин	(Дотації + Субвенції) / Обсяг доходів бюджету	0,39	0,41	0,5	0,43	0,41
Індекс податкоспроможності	Податкоспроможність регіону/Податкоспроможність зведена по Україні на 1 мешканця	2,14	1,98	1,54	1,62	1,64

*Джерело: складено та розраховано авторами на основі даних [12; 13]

Коефіцієнт залежності бюджету м. Ужгород від трансфертів відображає поступове підвищення залежності із 2014 року до 2016 року. Так, значення показника у 2016 році виросло на 0,37 в порівнянні із 2014 роком. Така динаміка свідчить про все більшу залежність місцевого бюджету і про поступову втрату податкоспроможності регіону. Проте в 2017-2018 рр. динаміка починає покращуватися і значення коефіцієнта в 2018 році уже складає 0,68. Така динаміка пов'язана із збільшенням податкових надходжень і свідчить про поступове підвищення податкоспроможності регіону.

Позитивною є тенденція коефіцієнта бюджетного забезпечення, що відображає збільшення суми коштів, яку виділяє бюджет на одну людину, так у 2016 році у порівнянні з 2014 роком ця сума зросла на – 2421 грн, а у 2017 році у порівнянні з 2016 роком сума зросла ще на – 2123 грн (якщо порівнювати коефіцієнт бюджетного забезпечення 2015 року з 2017 роком, то в 2017 році він зріс на 100%). У 2018 році знову відбулося зростання коефіцієнта до рівня 11 141 грн. Слід також зазначити, що зростають тільки номінальні значення під впливом інфляційних процесів, щодо реальних значень то позитивна динаміка спостерігається виключно в останні два роки, до того значення показувало негативну динаміку.

Щодо податкової самостійності, то вона є майже стабільною протягом п'яти років і в середньому складає 0,86. Дане значення відповідає нормативному і вказує на те, що основу надходжень бюджету (без трансфертів) становлять саме податкові надходження. Розрахувавши коефіцієнт міжбюджетних відносин, спостерігається досить висока частка дотацій і субвенцій в загальних доходах бюджету (у 2018 році частка становила

41%), проте починаючи з 2016 року їх частка зменшується. Так, у 2018 році частка дотацій і субвенцій зменшилася на 0,09 в порівнянні із 2016 роком. Дана тенденція є позитивним фактором (так як це вказує на зростання власної дохідної бази місцевого бюджету і зменшення залежності від державного бюджету). Індекс податкоспроможності регіону протягом досліджуваного періоду показував хороше значення (>1,00), проте його динаміка була не втішною. Так, у 2016 році у порівнянні із 2014 роком значення індексу скоротилося із позначки 2,14 до 1,54, а у 2018 році в порівнянні із 2016 роком виросло на 0,10. Різкий спад показника у 2016 році насамперед пов'язаний із складною економічною та політичною ситуацією в країні. Значення індексу і його динаміка за останні декілька років говорять, про здатність регіону акумулювати достатню кількість податкових надходжень.

Підводячи підсумки оцінки фінансової стійкості бюджету м. Ужгород за 2014-2018 рр. можна сказати, що в останні роки була виявлена позитивна тенденція щодо покращення відносних показників фінансової стійкості. Проте у 2016 році спостерігалися найнижчі показники в порівнянні із попередніми періодами та з їх нормативними значеннями. Так, до прикладу коефіцієнт податкової спроможності у 2016 році закріпився на рівні 2,25, при цьому його нормативне значення не повинно бути більшим 2,00. Схожа ситуація із коефіцієнтом міжбюджетних відносин, який у 2016 році показав найгірше значення за п'ять аналізованих періодів. Таким чином, аналіз показників фінансової стійкості бюджету м. Ужгород показав, що починаючи з 2016 року податкоспроможність м. Ужгород починає зростати, проте досі спостерігається висока залежність регіону від дотацій та субвенцій, для усунення якої органам місцевого самоврядування необхідно нарощувати суми податкових надходжень (в першу чергу за рахунок надходжень від місцевих податків і зборів) та підвищувати автономність бюджету.

Ще одним важливим показником для оцінки податкоспроможності регіонів є коефіцієнт частки доходів від місцевих податків і зборів у структурі податкових надходжень. Крім того, проведемо експеримент і визначимо індекс податкоспроможності м. Ужгород на основі місцевих податків і зборів (табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунок індексу податкоспроможності регіонів України на основі місцевих податків і зборів у 2014-2018 рр.*

Table 4

Calculation of the index of tax capacity of the regions of Ukraine on the basis of local taxes and fees in 2014-2018 *

Показник	Розрахунок	Рік				
		2014	2015	2016	2017	2018
Коефіцієнт частки місцевих податків у м. Ужгород	Місцеві податки і збори / Податкові надходження	16	17	24	24	24
Коефіцієнт частки місцевих податків у місцевих бюджетах		8	9	28	29	26
Індекс податкоспроможності (на основі місцевих податків)	Місцеві податки і збори регіону/Місцеві податки і збори зведенні (на 1 мешканця)	1,85	1,89	0,97	0,94	1,02

*Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [7; 10; 4]

Як видно з табл. 2.8 коефіцієнт частки доходів від місцевих податків і зборів у структурі податкових надходжень протягом п'яти досліджуваних періодів зростає, як у

м. Ужгороді, так і у всіх регіонах України разом. Проте значення є вкрай низькими, якби податкоспроможність регіонів розраховувалася виключно на основі місцевих податків і зборів, то ні м. Ужгород, ні інші регіони України не в змозі були б акумулювати достатню кількість податкових надходжень за рахунок місцевих податків і зборів. Аналізуючи індекс податкоспроможності на основі місцевих податків і зборів прослідковується той факт, що у 2014-2015 рр. м. Ужгород мав найвищі показники надходжень по місцевим податкам і зборам серед регіонів України. Проте після змін у податковому законодавстві індекс податкоспроможності скоротився із позначки 1,89 (у 2014 році) до 0,97 у 2016 році. Станом на 2018 рік індекс податкоспроможності закріпився на рівні 1,02. Даний рівень індексу свідчить про те, що м. Ужгород акумулює місцеві податки і збори на середньому рівні і якби надходження від місцевих податків і зборів були б більшими, то м. Ужгород мало б достатній рівень податкоспроможності (який б формувався виключно за рахунок місцевих податків і зборів).

Висновки. Проведений аналіз податкоспроможності показав, що станом на 2018 рік у 82% регіонів України податкоспроможність знаходиться на досить низькому рівні. Останні місця в рейтингу податкоспроможності регіонів займають Тернопільська, Закарпатська та Чернівецька область, в яких індекс коливається в межах 0,55-0,67. Таке низьке значення свідчить про те, що дані території отримують фінансову допомогу в процесі фінансового вирівнювання. Щодо динаміки, то починаючи із 2002 до 2015 року податкоспроможність регіонів України знижується. Так, протягом даного періоду частка податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів знизилася із 58% до 33%, при цьому частка міжбюджетних трансфертів виросла із 31% до 59%. Починаючи із 2016 року податкоспроможність регіонів починає зростати так, у 2018 році в порівнянні із 2016 роком частка податкових надходжень зросла на 7%, а частка міжбюджетних трансфертів знизилася на 5%. Дана тенденція є позитивним явищем, проте досі спостерігається велика залежність регіонів України від трансфертів. Проведений аналіз податкоспроможності показав, що починаючи з 2016 року податкоспроможність м. Ужгорода починає зростати, проте досі спостерігається висока залежність регіону від дотацій та субвенцій, для усунення якої органам місцевого самоврядування необхідно нарощувати суми податкових надходжень (в першу чергу за рахунок надходжень від місцевих податків і зборів) та підвищувати автономність бюджету.

1. Андрущенко В.Л. Податкова система: Навчальний посібник (за заг. ред. Андрущенко В). Л. К.: Центр учбової літератури, 2015. 416 с.
2. Бачо Р.Й., Иллар Е.Й., Є.Й. Бачо. Стан формування доходної частини бюджету України в сучасних кризових умовах. *Науковий вісник Ужгородського університету*: серія Економіка. 2014. Випуск 1 (42). С. 140-145.
3. Волохова І. С. Місьцеве оподаткування : реалізація загальних принципів. *Економіка України*. 2014. №12. С. 74-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_12_8. (дата звернення: 10.11.2020 р.)
4. Державна казначейська служба України: Виконання Державного бюджету 2013-2017. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>
5. Іваницька М. П. Концептуальні підходи до оцінки податкового потенціалу міста. *Економічний аналіз*. 2013. №1. С. 254-259.
6. Кириленко О., Малиняк О., Кириленко Б., Письменний В., Русін В. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади. Асоціація міст України. К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с.
7. Климчук К. В. Оцінка фінансового стану бюджету району. URL: http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2012/Economics/13_111784.doc.htm. (дата звернення: 10.11.2020 р.)
8. Коломієць Т.В., Патицька Х.О. Податкова спроможність як показник рівня фінансової автономії територіальної громади. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*.

2015. Вип. 4. С. 14-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2015_4_5 (дата звернення: 10.11.2020 р.)
9. Кушнірчук Ю. М. Еволюційний шлях розвитку податкової системи України». Львівський ДУВС. 2012. С. 249-253.
10. Лютик О.М. Основні тенденції формування та використання фінансових ресурсів бюджету м. Чернівці в умовах підвищення фінансової автономії. *Економіка та суспільство: електронне наукове фахове видання*. Випуск 3. Мукачєво, 2016. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/73.pdf. (дата звернення: 10.11.2020 р.)
11. Макогон В. Методологічні аспекти формування доходів місцевих бюджетів. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2009. № 4. С. 92-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2009_4_13 (дата звернення: 10.11.2020 р.)
12. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 10.11.2020 р.)
13. Офіційний веб-сайт Ужгородської міської ради. URL: <http://rada-uzhgorod.gov.ua/>. (дата звернення: 10.11.2020 р.)
14. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році: Закон України від 24.12.2015 № 909-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/909-19>. (дата звернення: 10.11.2020 р.)
15. Скиба Л. Доходи місцевих бюджетів у забезпеченні повноважень органів місцевого самоврядування. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2012. №17. С. 128-133.
16. Слатвінська М. Місцеві податки і збори : позитивні та негативні аспекти впроваджених новацій. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики в глобалізації: зб. тез доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених [м. Тернопіль, 26-27 берез. 2015 р.]. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. С. 204-205. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/5882/1/СЛАТВІНСЬКА%20М.pdf>. (дата звернення: 10.11.2020 р.)

References

1. Andrushchenko, V. *Tax system*. Center for Educational Literature, 2015.
2. Vacho, R., Illar, E. and E. Vacho. „The state of formation of the revenue side of the budget of Ukraine in the current crisis”. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University: Economics series*, no.1 (42), 2014, pp.140-145.
3. Volokhova, I. „Local taxation: the implementation of general principles”. *Ukraine economy*, no.12, 2014, pp. 74-86. The Vernadsky National Library of Ukraine, http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_12_8. Accessed 10 Nov. 2020.
4. “Execution of the State Budget 2013-2017.” State Treasury Service of Ukraine, www.treasury.gov.ua/en/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu. Accessed 10 Nov. 2020.
5. Ivanytska, M. „Conceptual approaches to assessing the tax potential of the city”. *Economic analysis*, no.1, 2013, pp.254-259.
6. Kyrylenko, O., Malinyak, O., Kyrylenko, B., Pismenny, V., and V. Rusin. *Planning and management of financial resources of the territorial community*. Association of Ukrainian Cities - ENTERPRISE LLC, 2015.
7. Klimchuk, K. „Assessment of the financial condition of the district budget.” [rusnauka.com http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2012/Economics/13_111784.doc.htm](http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2012/Economics/13_111784.doc.htm). Accessed 10 Nov. 2020.
8. Kolomiets, T., and H. Patytska. „Tax capacity as an indicator of the level of financial autonomy of the territorial community”. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, no. 4, 2015, pp. 14-17. The Vernadsky National Library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2015_4_5. Accessed 10 Nov.2020.
9. Kushnirchuk, Y. *Evolutionary path of development of the tax system of Ukraine*. Lviv State Department of Internal Affairs, 2012, pp.249-253.
10. Liutik, O. „The main trends in the formation and use of financial resources of the budget of Chernivtsi in terms of increasing financial autonomy”. *Economy and society: electronic scientific professional publication*, №3, 2016, www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/73.pdf. Accessed 10 Nov. 2020.
11. Makogon, V. „Methodological aspects of local budget revenues”. *Bulletin of Kyiv National University of Trade and Economics*, №4, 2009, 92–99. The Vernadsky National Library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2009_4_13. Accessed 10 Nov.2020.
12. Official website of the State Statistics Service of Ukraine, www.ukrstat.gov.ua/. Accessed 10 Nov. 2020.
13. Official website of Uzhhorod City Council, rada-uzhgorod.gov.ua/. Accessed 10 Nov. 2020.

14. „On amendments to the Tax Code of Ukraine and some legislative acts of Ukraine to ensure the balance of budget revenues in 2016”. The Law of Ukraine. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon5.rada.gov.ua/laws/show/909-19. Accessed 10 Nov. 2020.
15. Skyba, L. „Revenues of local budgets in ensuring the powers of local governments”. *Ukrainian science: past, present, future*, no.17, 2012, pp.128-133.
16. Slatvinska, M. „Local taxes and fees: positive and negative aspects of implemented innovations”. *Economic and social development of Ukraine in the XXI century: national vision and challenges in globalization: coll. thesis add. XII International. scientific-practical conf. young scientists*. TNEU, 2015, pp. 204-205, dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/5882/1/СЛАТВИНСЬКА%20М.pdf. Accessed 10 Nov. 2020.

УДК 330.101:620.91-027.236

doi: 10.15330/apred.1.16.122-133

Климчук М.М., Климчук С.А.

РОЗРОБКА МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯМ НА ЗАСАДАХ ДОСВІДУ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Київський національний університет
будівництва і архітектури,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра організації та управління
будівництвом,
проспект Повітрофлотський, 31, Київ,
03680, Україна,
тел.:0663398973,
e-mail: klimarinchuk@gmail.com

Анотація. У статті досліджено теоретичні аспекти розробки та реалізації енергоефективної політики регіонів, виокремлено основні напрями її впровадження. Розглянуто основні інструменти стимулювання енергозбереження в країнах ЄС.

Проаналізовано діючі міжнародні проекти розвитку регіональної енергоефективної політики та підтримки підприємств, що впроваджують заходи енергозбереження в країнах Європейського Союзу. Наведено елементи системи оцінювання результатів проекту за критеріями: розвиток smart-технології, упровадження фінансових інструментів, міжрегіональна співпраця, стратегії інтелектуальної спеціалізації. З метою забезпечення фінансовими ресурсами проектів енергозбереження та енергоефективності нами надані пропозиції щодо використання муніципальних облігацій та компенсаторної технології «Tax Increment Financing».

За результатами вивчення світових тенденцій управління енергозбереженням на рівні регіону, нами запропоновано механізм формування регіональної системи управління енергозбереженням, як певну сукупність принципів, цілей, завдань, функцій, суб'єктів, процесу з урахуванням наявних потреб й можливостей реалізації заходів енергозбереження.

В рамках упровадження механізму формування регіональної системи управління енергозбереженням надано характеристику цілям (економічні; соціальні; екологічні); завданням (організаційні; інституційні; інфраструктурні; інвестиційні; інноваційні; соціально-економічні; екологічні; інформаційні); принципам (раціонального використання ресурсів; наукового обґрунтування управління; державно-приватного партнерства; адаптації та мобільності); суб'єктам, функціям та інструментам управління.

Ключові слова: енергозбереження, управління, регіональна політика, міжнародний досвід.

Klymchuk M.M., Klymchuk S.A.

DEVELOPMENT OF THE MECHANISM OF FORMATION OF THE REGIONAL SYSTEM OF ENERGY SAVING MANAGEMENT ON THE BASIS OF EXPERIENCE OF THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

Kyiv National University
Engineering and Architecture,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of organization and construction
management,
ave Povitroflotsky 31, Kyiv,
03680, Ukraine,
tel.: 0663398973,
e-mail: klimarinchuk@gmail.com

Abstract. The article examines the theoretical aspects of development and implementation of energy efficiency policy of the regions, highlights the main directions of its implementation. The main tools for stimulating energy saving in the EU countries are considered. The current international projects for the development of regional energy efficiency policy and support for enterprises implementing energy saving measures in the European Union are analyzed. The constituent elements of the project evaluation system according to the criteria are formed: development of smart-technology, introduction of financial instruments, interregional cooperation, strategies of intellectual specialization.

In order to provide financial resources for energy saving and energy efficiency projects, we have provided proposals for the use of municipal bonds and compensatory technology "Tax Increment Financing". Based on the results of studying global trends in energy management at the regional level, we proposed a mechanism for forming a regional energy management system, as a set of principles, goals, objectives, functions, entities, process, taking into account existing needs and opportunities for energy saving measures.

Within the framework of introduction of the mechanism of formation of the regional system of management of energy saving the characteristic of the purposes (economic; social; ecological) is given; tasks (organizational; institutional; infrastructural; investment; innovation; socio-economic; environmental; information); principles (rational use of resources; scientific substantiation of management; public-private partnership; adaptation and mobility); entities, functions and management tools.

Key words: energy saving, management, regional policy, international experience.

Вступ. Питання розробки та реалізації енергоефективної політики регіонів є актуальними для всіх розвинених країн світу, незалежно від їхнього державного устрою та рівня економічного розвитку. Основні напрями реалізації регіональної політики у сфері енергозбереження, а також механізми та інструменти її проведення мають певну специфіку для кожної країни, що обумовлено енергоємністю ВВП, потенціалом альтернативних джерел енергії, наявної регіональної стратегії імплементації заходів енергозбереження, рівнем впровадження енергоефективних інновацій на підприємствах [4-5].

Для України загалом і для кожного її регіону зокрема, проблематика активізації процесів енергозбереження обумовлена суттєвою енергомісткістю національної економіки. Значні міжрегіональні диспропорції у формуванні й реалізації енергоефективних заходів в будівництві, визначає доцільність розвитку теоретичних і прикладних засад управління енергозбереженням, як у форматі регіоналізації, так і на рівні виробничо-економічної системи. Проте, значна централізація, недостатність

фінансових ресурсів не надають можливість місцевій владі ідентифікувати напрями диверсифікації ресурсів на реалізацію регіональної політики енергозбереження.

КМУ схвалив «Концепцію впровадження механізмів стабільного фінансування заходів з енергоефективності (створення Фонду енергоефективності)», у якій зазначено, що обсяг щорічного споживання природного газу для опалення в Україні оцінюється у 18,6 млрд. куб. метрів (річна оцінка споживання газу проведена з урахуванням помірної температури в опалювальний сезон). При цьому потенціал скорочення щорічного споживання природного газу для опалення в Україні у разі досягнення поточного рівня втрат в ЄС становить 11,4 млрд куб. метрів газу (60 % імпорту України): теплова санація будинків - 7,3 млрд куб. метрів газу, заміна індивідуальних котлів - 1,7 млрд куб. метрів газу, модернізація котелень - 1,1 млрд куб. метрів газу, модернізація мереж - 1,3 млрд куб. метрів газу. Показник питомого енергоспоживання в Україні значно вищий ніж відповідний показник у країнах ЄС. Зокрема, середнє питоме енергоспоживання у багатоквартирних житлових будинках становить 264 кВт•год/кв. метр, тоді як у європейських країнах відповідний показник в середньому не перевищує 90 кВт•год/ кв. метр [7].

Вивчення питань впровадження енергоефективної політики в розрізі регіону займалися вітчизняні учені: М. О. Кизим, Т. І. Салашенко, Л. Є. Сімків, В. В. Шпілевський, П. В. Писаренко, М. С. Самойлік, О. Ю. Диченко, О. М. Руденко [1; 6; 8].

Важливі економічні фактори формування ефективної регіональної політики у своїх працях досліджували британські вчені, такі як Недлеман (Needleman, 1965), Томас і Стопі (Thomas і Storey, 1971), Браун (Brown, 1972), Садлер, Арчер, Оуен (Sadler, Archer, Owen, 1973) [16].

Деякі країни з метою подолання незбалансованості в соціально-економічному розвитку регіонів вжили заходи, щоб надати підтримку менш успішним регіонам. У своїх працях [12; 15; 16] вчені наводять приклад цілої системи засобів контролю, яка спрямована на обмеження інвестицій в регіони, які вже досить розвинені. Її реалізація передбачає подальше узгодження цілей загальнонаціонального планування і регіональної економічної політики.

У сучасних умовах розвитку вченими пропонується впровадження механізмів державного управління завдяки системі стимулів, переваг і механізмів фінансування програм, пов'язаних з енергозбереженням та енергоефективністю. Однак, практично без уваги залишається дослідження питань розробки механізму формування регіональної системи управління енергозбереженням з урахуванням досвіду Європейських країн.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розробці механізму формування регіональної системи управління енергозбереженням з урахуванням досвіду Європейських країн.

Результати. Розглянемо основні інструменти політики стимулювання енергозбереження в ЄС. У червні 2012 року прийнята Директива ЄС з енергетичної ефективності (Директива ЄС 2012/27/EU), яка визначає загальний комплекс заходів з підвищення рівня енергоефективності та містить наступні положення:

- реконструкція будівель – країни-члени ЄС мають проводити реконструкцію як мінімум 3 % площі будівель, що опалюються, які займають органи державної влади;
- збільшення ефективності енергетичних систем;
- проведення енергоаудиту;
- підвищення рівня ефективності систем опалення та кондиціонування повітря;
- розробка механізмів фінансування [11].

На основі даних сайту Європейської Комісії Keer.eu нами проаналізовано діючі міжнародні проекти розвитку регіональної енергоефективної політики та підтримки

підприємств, що впроваджують заходи енергозбереження. Keer.eu обслуговує всю професійну аудиторію, яка потребує зведених даних щодо проектів та бенефіціарів програм транскордонного, транснаціонального та міжрегіонального співробітництва Європейського Союзу.

Розглянемо основні проекти у сфері розвитку регіональної політики на засадах енергоефективності, енергозбереження, які впроваджуються на території Європейського Союзу (табл. 1).

Таблиця 1

**Характеристика основних проектів підтримки розвитку регіонів
Європейського Союзу**

Table 1

**Characteristics of the main projects to support the development of the regions of
the European Union**

Назва проекту та загальний бюджет	Сутність
Smart Clusters for Smart Growth through Joint Business Intelligence (4 Smart Growth) Загальний бюджет проекту - EUR 1 063 833.33	Проект 4SmartGrowth впроваджуються в п'яти регіонах-партнерів та спрямований на розширення можливостей підприємницької діяльності за рахунок впровадження в роботу smart-технологій. Такий підхід базується на взаємній довірі та співпраці між партнерами та кластерами, які вони представляють. Проектна група формує стратегічні пріоритети для підприємств певного сегменту ринку, а також проводить тренінги, воркшопи, семінари з метою підтримки бізнесу на рівні регіону.
Cross-border Cooperation and Competitiveness for SMEs (3C4SME). Загальний бюджет проекту - EUR 597 555.00	Проект спрямований на підтримку малих та середніх підприємств в регіонах Албанії та Чорногорії. З метою підвищення конкурентоспроможності регіону та подолання низки перешкод, що виникають в процесі виробничо-комерційної діяльності пропонується впроваджувати фінансові кооперативи, які нададуть можливість створити надійну фінансову базу для розвитку. У багатьох випадках це єдині офіційні фінансові організації, які сприяють стабілізації фінансової системи під час криз. Проблему, яку має вирішити проект, є посилення економічного зростання на визначених територіях за допомогою інструменту фінансових кооперативів.
Access to Microfinance for Small and Medium-sized Enterprises (ATM for SMEs). Загальний бюджет проекту - EUR 1 639 836.00	Мета проекту є вдосконалення реалізації регіональної політики розвитку підприємств за рахунок доступу до місцевих програм мікрофінансування. Проект надасть можливість регіональним органам влади розробити дієві програми фінансування для підприємств. Основні операційні цілі проекту: - Сприяти міжрегіональному навчанню та обміну досвідом серед регіональних органів влади щодо розвитку підприємств з точки зору покращення доступу до місцевих програм мікрофінансування; - Підтримка капіталізації та використання досвіду, отриманих в результаті міжрегіональної співпраці між суб'єктами, шляхом генерації нових проектів або кращого управління їх політикою та стратегіями.
Baltic Entrepreneurship Laboratories (BELT). Загальний бюджет проекту - EUR 1 101 851.32	Концепція розвитку розумного міста спрямована на пошук інтегрованих рішень проблем сталого розвитку, що потребують інноваційних форм співпраці та більш інтегрованої підтримки бізнесу. BELT фокусується на розвитку спільних та ефективних бізнес-можливостей на основі концепції «Smart city», яке є пріоритетом ЄС у сфері регіональної політики для підтримки міжгалузевих «розумних інновацій». BELT сприяє створенню стартапів на рівні університетів регіону з метою залучення талановитих студентів орієнтованих на підприємництво. Сприяє формуванню серед партнерів спільний мережі BootCamps з метою комерціалізації бізнес-ідей.
Stimulating smart specialization ecosystem through engaging SMEs in open innovation	Основною метою є підвищення компетенції та можливостей суб'єктів інноваційної діяльності щодо застосування транснаціонального підходу до реалізації своїх регіональних та національних стратегій розумної

processes (BSR Stars S3) Загальний бюджет проекту - EUR 2 895 192.19	спеціалізації. Проект фокусується на міжгалузевій співпраці на основі б циркулярної та цифрової економік, що з метою формування та впровадження стратегій інтелектуальної спеціалізації в регіонах Сконе (Швеція), Копенгагену (Данія), Тампере (Фінляндія), Вільнюса (Литва)).
Boost regional Entrepreneurship by Enabling cross border cooperation Загальний бюджет проекту - EUR 565 685.76	З метою покращення ситуації на засадах партнерства між інформаційним центром Rietavas, муніципалітетом округу Талсі, кластером зелених та розумних технологій та Клайпедським державним університетом прикладних наук реалізують проект «Посилення регіонального підприємництва шляхом сприяння транскордонному співробітництву», яка має на меті сприяти підприємництву в муніципалітетах.

Сформовано на основі [14].

Проаналізувавши низку проектів у сфері енергоефективності, цифровізації, «smart інновацій», що впроваджуються на території країн Європейського Союзу можна виокремити наступні інструменти розвитку регіональної політики, які б доцільно використати і в регіонах нашої країни:

- Формування кластерів на засадах зеленої економіки з метою поширення використання відновлювальних джерел енергії та впровадження smart- технологій;
- Створення коучингових мереж, розвиток потенціалу старапів та проектних інкубаторів у сфері енергоефективності;
- Бізнес-школа для молоді з метою виявити їх здібності, надати базові компетенції для успішної самореалізації у майбутньому та допомогти впровадити власні комерційні, соціальні та екологічні проекти;
- Залучення інвестицій бізнесу у науково-дослідні проекти;
- Розвиток співпраці між підприємствами, науково-дослідними центрами та закладами вищої освіти з метою трансферу технологій, впровадженню соціальних та екоінновацій;
- Підтримка технологічних та прикладних досліджень у сфері енергоефективності, вдосконалення виробничих можливостей виробництва.
- Упровадження послуг для розвитку та просування підприємництва в регіоні, формування креативної, інформаційної інфраструктури підтримки бізнесу;
- Ініціація переходу від використання державних коштів на інновації до залучення краудфандингу та краудсорсингу для фінансування.

З метою забезпечення фінансовими ресурсами проектів енергозбереження та енергоефективності пропонуємо використання муніципальних облігацій та компенсаторної технології «Tax Increment Financing», у своїх дослідженнях [2-4; 9] нами доведено ефективність такого інструментарію, особливо в рамках енергокластера регіону.

Управління енергозбереженням – це самостійна система, для якої характерні складність, багатофункціональність, багатоаспектність. Управління такими складними об’єктами має здійснюватися у рамках системного підходу. Енергозбереження, таким чином, розглядається у контексті єдності та взаємозв’язків його складових компонент.

Застосування системного підходу в управлінні енергозбереженням на рівні регіону - це можливість оцінити вплив негативних факторів й ризиків в процесі управління елементами регіональної системи енергоефективності, а також розробити раціональний комплекс організаційно-інституційних рішень, прийнятних як для складових компонентів, так і для всієї регіональної системи в цілому.

Як показує проведене дослідження впровадження проектів потребує цілісної, ефективної системи оцінювання їх результатів за визначеними критеріями (табл.1).

Складові елементи системи оцінювання результатів проєкту за визначеними критеріями

Table 1

Components of the project results evaluation system according to certain criteria

Назва проєкту	Базисні критерії оцінювання результатів проєкту			
	Розвиток smart-технології	Впровадження фінансових інструментів	Міжрегіональна співпраця (інтеграційні формування)	Стратегії інтелектуальної спеціалізації
Smart Clusters for Smart Growth through Joint Business Intelligence (4 Smart Growth)	✓		✓	✓
Cross-border Cooperation and Competitiveness for SMEs (3C4SME)		✓		✓
Access to Microfinance for Small and Medium-sized Enterprises (ATM for SMEs)		✓	✓	
Baltic Entrepreneurship Laboratories (BELT)	✓		✓	
Stimulating smart specialization ecosystem through engaging SMEs in open innovation processes (BSR Stars S3)	✓		✓	✓
Boost regional Entrepreneurship by Enabling cross border cooperation	✓		✓	✓

Сформовано на основі [14].

Дієвою системою управління енергозбереженням може бути визначена шляхом вивчення чинників зовнішнього і внутрішнього середовищ об'єкту управління й специфіки заходів енергозбереження. При створенні системи управління енергозбереженням доцільно вирішити такі завдання [4; 8]:

- сформувати організаційну структуру управління;
- підвищити оперативність і дієвість системи управління шляхом створення безпосереднього зв'язку між органами управління і учасниками проєктів енергозбереження;
- налагодити взаємодію співвиконавців енергозберігаючої діяльності, що тягне за собою необхідність узгодження цілей учасників енергозбереження, внесення коректив в цільові установки;
- підвищити відповідальність органів управління і кожного конкретного виконавця за результати, терміни виконання заходів й проєктів енергозбереження.

Зацікавленість фахівців в сфері регіонального управління енергозбереженням та науковців зосереджена на низці проблем й питань:

- забезпечення взаємоузгодження стратегічних орієнтирів розвитку програм енергозбереження й проведених трансформацій на державному та регіональному рівнях;
- створення умов для ефективної взаємодії рівнів влади у вирішенні проблем реалізації заходів енергозбереження;
- визначення основних векторів регіональної інвестиційної політики;
- використання методів ефективного регіонального управління енергозбереженням;
- удосконалення регіональної системи управління енергозбереженням.

Важливим вектором вирішення зазначених проблем є забезпечення умов для збалансованості між практичними та теоретичними аспектами регіонального управління енергозбереженням. Рішення даних проблем потребує формування певної регіональної системи управління енергозбереженням.

Під регіональною системою управління енергозбереженням пропонуємо розуміти певний комплекс структурних елементів, у тому числі суб'єкти управління (органи регіональної державної влади), об'єкти управління (регіональні процеси енергозбереження), взаємопов'язані методи, інструменти, що утворюють різного роду підсистеми і опосередковують економічний механізм мотивації реалізації заходів енергозбереження; функціонуючі для підвищення рівня конкурентоспроможності, енергоефективності, енергобезпеки регіону й поліпшення якості життя населення [2-4; 9].

За результатами вивчення світових тенденцій управління енергозбереженням на рівні регіону, нами запропоновано механізм формування регіональної системи управління енергозбереженням, як певну сукупність принципів, цілей, завдань, функцій, суб'єктів, процесу з урахуванням наявних потреб й можливостей реалізації заходів енергозбереження (рис. 1):

Елементами механізму формування регіональної системи управління енергозбереженням, доцільно запропонувати (рис. 1):

- цілі: (економічні (підвищення рівня енергоефективності регіону; зниження сукупних суспільних витрат на виконання основних господарських функцій регіону в результаті зменшення енергетичних витрат; енергоефективне розміщення об'єктів виробництва); соціальні (підвищення рівня і якості життя населення у результаті зниження витрат регіонального бюджету на енергопостачання, витрат населення на комунальні послуги); екологічні (зниження техногенного впливу на навколишнє середовище; покращення екології регіону).

- завдання (організаційні; інституційні; інфраструктурні; інвестиційні; інноваційні; соціально-економічні; екологічні; інформаційні);

- принципи (раціонального використання ресурсів; наукового обґрунтування управління; державно-приватного партнерства; адаптації та мобільності);

- суб'єкти управління (регіональні та муніципальні органи влади; виробники та постачальники енергетичних ресурсів; підприємства; населення; науково-дослідні установи; житлово-комунальні господарства; державні кредитні установи (банки));

- функції управління (цілепокладання - загальна складова функцій управління у реалізації проектів енергозбереження, комбінує всі елементи системи; координація - це узгодження дій всіх керівних ланок на рівні регіону в процесі управління енергозбереженням; контроль - це процес забезпечення досягнення результатів управлінських рішень у контексті реалізації енергоефективних заходів);

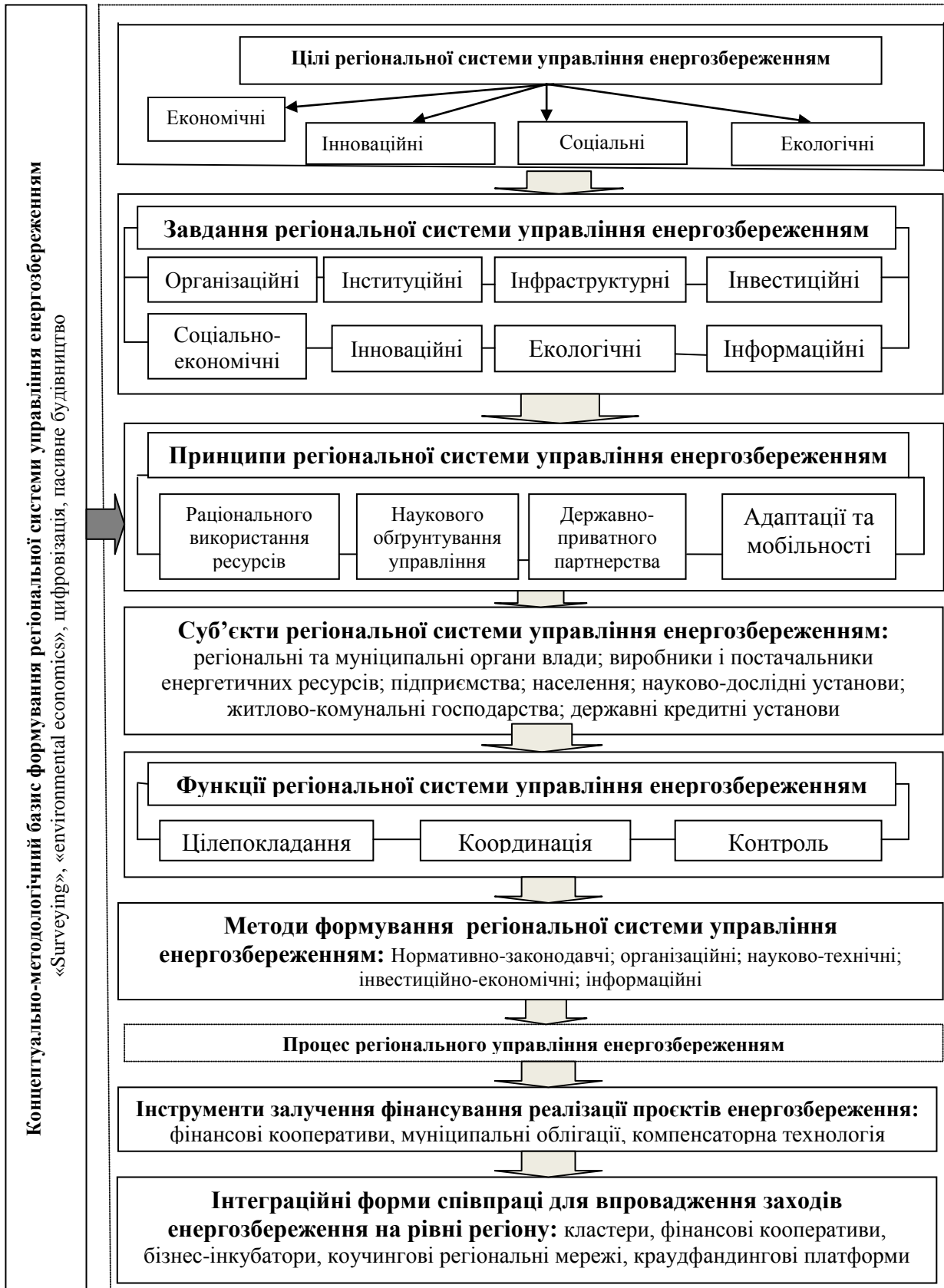

Рис. 1. Механізм формування регіональної системи управління енергозбереженням (Авторська розробка)

Fig. 1. The mechanism of formation of the regional energy saving management system

- інструменти управління ((нормативно-законодавчі: закони, постанови, державні будівельні норми, правила, стандарти, сертифікати), (організаційні: проектування, контроль, облік, регулювання, обстеження, розробка та реалізація;), (науково-технічні: науково-дослідницькі та конструкторські розробки), (інвестиційно-економічні: ціни та тарифи, режим оподаткування, амортизаційний режим, субсидії, гранти, позики, спеціальні фонди), (інформаційні: бази даних, каталоги, навчальні програми, публікації, конкурси та конференції)).

- процес регіонального управління енергозбереженням - це цілеспрямований та керований процес трансформацій у сфері енергозбереження, спрямований на досягнення високого рівня якості життя на території регіону, через реалізацію заходів енергоефективності, використання регіонального потенціалу відновлювальної енергетики.

Ідентифікуючи завдання механізму формування регіональної системи управління енергозбереженням, пропонуємо їх структурувати за такими підгрупами:

1. Організаційні завдання:

- Моніторинг поточної ситуації щодо регіональних програм управління енергоефективністю та енергозбереженням, визначення заходів щодо реалізації запланованих завдань відповідно основних векторів регіонального розвитку та реалізації енергозберігаючих заходів;

- Формування базисних організаційно-економічних детермінант ефективного функціонування регіональної системи енергоефективності та енергозбереження;

- Розробка стратегічних орієнтирів політики енергозбереження регіону в рамках загальнодержавних програм;

- У контексті стратегічних пріоритетів енергозбереження створення служби енергоменеджменту на підприємствах регіону основними завданнями яких є розробка енергопаспортів і програм енергозбереження, адже інформація від підприємств не аналізується та не є джерелом прогнозування та керування енерговиробництвом і енергоспоживанням.

2. Інституційні завдання:

- Формування базисних інституційних детермінант ефективного функціонування регіональної системи управління енергозбереженням;

- Координування проведених інституціональних змін структурної перебудови регіональної економіки в ракурсі енергозберігаючих заходів;

- Створення центрів енергоефективності, що проводитимуть енергоаудит місцевих підприємств, визначаючи резерви економії енергоносіїв і розробляючи пропозиції щодо енергозберігаючих заходів і проектів у регіоні.

3. Інфраструктурні завдання:

- Розвиток умов і формування сприятливого середовища для розширення відтворення основних ресурсів, реалізації внутрішнього потенціалу регіону;

- Забезпечення й сприяння в створенні різних інфраструктурних елементів регіонального господарства – інформаційно-комунікаційної технології, комунальної, транспортної, інженерної, енергетичної, ринкової, фінансової і т.д.;

- Сприяння формуванню фінансових, страхових, консалтингових, маркетингових, аудиторських регіональних ринків у сфері енергозбереження.

4. Інвестиційні завдання:

- Створення сприятливого інвестиційного клімату для суб'єктів господарювання з метою впровадження проєктів енергозбереження;

- Реалізація державних пріоритетів інвестиційного розвитку регіону (в тому числі використання методів державно-приватного партнерства);

- На рівні підприємств і територій розробка та впровадження комплексних методик аналізу еколого-економічної ефективності інвестування в енергозберігаючі проекти і програми. Це надасть можливість на рівні керівників підприємств і місцевих органів влади сформулювати бачення кінцевого результату з окремих заходів енергозбереження;

- Створення позабюджетного загальнодержавного фонду енергозбереження як ключового елементу механізму перерозподілу коштів на користь процесу інвестування енергоефективних проектів та програм. Основна частина накопичуваних фінансових ресурсів даного фонду буде надаватися як пільгові кредити. При цьому розмір пільгової відсоткової ставки встановлюватиметься залежно від енергозберігаючого ефекту проекту.

5. Інноваційні завдання доцільно реалізувати в контексті:

- Упровадження автоматизованої системи комерційного обліку електричної енергії та встановлення новітніх приладів диференційного обліку енергоресурсів;

- Постійний моніторинг ринку технологій, аналіз маркетингової інформації наявності автоматизованих систем управління виробництвом, що надасть можливість отримувати в реальному часі аналіз споживання енергетичних ресурсів і на цій основі управляти витратами;

- Інфраструктурне забезпечення інновацій в енергозбереження.

6. Соціально-економічні завдання:

- Використання при реалізації енергозберігаючих програм економічного інструментарію у вигляді лізингових схем, грантів, субсидій, що створює основу для їх здійснення;

- Фінансування підприємствами енергоресурсозберігаючих проектів, сприяння трансферу технологій та енергоінновацій;

- Упровадження регламентованої системи у сфері стандартизації, сертифікації та маркування в енергетиці;

- Зниження тарифів на комунальні послуги та підвищення рівня якості життя для населення регіону через впровадження заходів енергоефективності. У результаті проведеної політики енергозбереження зменшуються витрати населення на сплату комунальних тарифів, що сприяє непрямому приросту їх доходів.

7. Екологічні завдання:

- Створення умов для забезпечення екологічної безпеки та захисту природи в регіон;

- Розповсюдження інформації про енергозбереження і його еколого-економічних ефектах серед місцевих органів влади, промислових підприємств, населення;

- Через зменшення обсягу викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел значно знижується техногенне навантаження на довкілля.

8. Інформаційні завдання:

- Створення консультаційних центрів для населення і юридичних осіб щодо питань ефективності використання енергоносіїв та формування на цій базі ініціативних груп з енергоефективності та енергозбереження з широким залученням представників місцевих управлінських структур, неурядових організацій й громадськості;

- Активізація в суспільстві інформаційно-просвітницької роботи в сфері енергозбереження;

- З метою залучення інвестицій проведення виставок новітнього енергозберігаючого обладнання;

- Видання інформаційних бюлетенів із рекомендаціями з питань енергозбереження для населення, підприємств і організацій;

- Демонстрація енергоефективних пілотних проектів з навчанням місцевого персоналу та розповсюдженням їх знань на реалізацію нових об'єктів будівництва (реконструкції) на території реалізації аналогічних пілотних проектів.

Отже, на сучасному етапі регіонами реалізуються не всі із запропонованих груп завдань впровадження енергозбереження комплексно і системно. На практиці регіонального управління енергозбереженням зазвичай спостерігаються відмінності в підходах, принципах, методах, інструментах, термінах реалізації тих чи інших груп завдань.

Висновки. Проаналізовано діючі міжнародні проекти розвитку регіональної енергоефективної політики та підтримки підприємств, що впроваджують заходи енергозбереження в країнах Європейського Союзу. Наведено елементи системи оцінювання результатів проекту за критеріями: розвиток smart-технології, впровадження фінансових інструментів, міжрегіональна співпраця, стратегії інтелектуальної спеціалізації. З метою забезпечення фінансовими ресурсами проектів енергозбереження та енергоефективності нами надані пропозиції щодо використання муніципальних облігацій та компенсаторної технології «Tax Increment Financing».

Проведений теоретичний аналіз проблематики управління енергозбереженням на рівні регіону надав можливість зробити висновки про те що реалізуються не всі виокремлені завдання, а саме: впровадження енергозбереження на засадах системності, оскільки існують відмінності в підходах, принципах, методах, інструментах, термінах реалізації тих чи інших енергоефективних проектів.

За результатами вивчення світових тенденцій управління енергозбереженням на рівні регіону, нами запропоновано механізм формування регіональної системи управління енергозбереженням, як певну сукупність принципів, цілей, завдань, функцій, суб'єктів, процесу з урахуванням наявних потреб й можливостей реалізації заходів енергозбереження.

1. Кизим М. О., Шпілевський В. В., Салашенко Т. І., Борщ Л. М. Ідентифікація національної моделі енергетичної безпеки України: системні складові та пріоритетні напрями. *Бізнес-інформ*. №6. 2016. С. 79 – 89.
2. Климчук М. М. Управління фінансуванням енергозбереження на будівельних підприємствах: міжнародний досвід. *Бізнес Інформ*. 2016. №2. С. 65–70.
3. Климчук М. М. Міжнародний досвід управління фінансуванням проектів енергозбереження. /Міжнародна науково-технічна конференція: «Ефективні технології в будівництві». Київ. 2016. С.80-81.
4. Климчук М. М. Формування регіональної системи енергозбереженням. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції: наук . журнал*. №.19 (5). 2016. С.17-21.
5. Куліков П.М., Климчук М. М. Управління енергозбереженням на будівельних підприємствах: теорія, методологія, практика : моногр. Івано-Франківськ, вид-во «Фоліант», 2017. 344 с.
6. Писаренко П. В., Самойлік М. С., Диченко О. Ю., Руденко О. М. Оптимізація організаційної структури управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні на інноваційних засадах. *Бізнес-інформ*. №8. 2020. С. 60 – 68.
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.07.2016 «Про схвалення Концепції впровадження механізмів стабільного фінансування заходів з енергоефективності» № 489-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249189954> (дата звернення: 10.11.2020 р.)
8. Сімків Л. Є. Стратегічні пріоритети регіональної економічної політики в контексті детермінант економічного зростання. *Бізнес-інформ*. №3. 2019. С. 96 – 101.
9. Ткаченко В.В., Климчук М.М., Клочко А.А. Формування ефективної регіональної політики на засадах цифровізації. Регіональна політика: політико-правові засади, урбаністика, просторове планування, архітектура [зб. наук. пр.]. Київ–Тернопіль : «Бескиди», 2019. Ч. 1. С.29-33.
10. Armstrong H., Taylor J. *Regional Economics and Policy*. New York: Harvester Wheatsheaf, 1993.
11. Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC

and 2006/32/EC Text with EEA relevance.- Special edition in Croatian: Chapter 12 Volume 004 P. 202 – 257

12. Doyle F. Regional policy and European integration, op. cit.,1989.
13. Public Policy and Regional Economic Development, op. cit. Hansen N.(ed.), 1978.
14. Projects and documents. ULR: <https://keep.eu/projects/> (дата звернення: 10.11.2020 р.)
15. Temple M. Regional Economics, MacMillan Press, Basingstoke, 1994.
16. Vanhove N. Regional policy: A European approach. Aldershote etc.: Ashgate, 1999.

References

1. Kuzym, M., Shpilevsky, V., Salashenko, T., and L. Borshch. "Identification of the national model of energy security of Ukraine: system components and priority areas." *Business-inform*, no.6, 2016, pp. 79 - 89.
2. Klimchuk, M. "Management of energy saving financing in construction companies: international experience." *Business Inform*, no.2, 2016, pp. 65–70.
3. Klymchuk, M. "International experience in managing the financing of energy saving projects." International scientific and technical conference "Effective technologies in construction". Kyiv, 2016, pp.80-81.
4. Klymchuk, M. "Formation of the regional system of energy saving." *Socio-economic development of regions in the context of international integration: science. magazine*, no. 19 (5), 2016, pp.17-21.
5. Kulikov, P., and M. Klymchuk. *Energy saving management at construction enterprises: theory, methodology, practice: monograph*. Ivano-Frankivsk, Foliant Publishing House, 2017.
6. Pisarenko, P., Samoilik, M., Dychenko, O., and O.Rudenko. "Optimization of the organizational structure of resource and environmental safety management at the regional level on an innovative basis." *Business-inform*, no.8, 2020, pp. 60 - 68.
7. "Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 13.07.2016 "On approval of the Concept of implementation of mechanisms for stable financing of energy efficiency measures" № 489-r." www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249189954 Accessed 10 Nov. 2020.
8. Simkiv, L. "Strategic priorities of regional economic policy in the context of determinants of economic growth." *Business-inform*, no. 3, 2019, pp. 96 - 101.
9. Tkachenko, V., Klymchuk, M., and A.Klochko. "Formation of effective regional policy on the basis of digitalization." *Regional policy: political and legal principles, urban planning, spatial planning, architecture*. Part 1. Kyiv – Ternopil, Beskydy, 2019, pp.29-33.
10. Armstrong H., Taylor J. *Regional Economics and Policy*. New York, Harvester Wheatsheaf, 1993.
11. Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC Text with EEA relevance.- Special edition in Croatian: Chapter 12 Volume 004 P. 202 – 257.
12. Doyle, F. *Regional policy and European integration*, op. cit. (1989),
13. Hansen, N, editor. *Public Policy and Regional Economic Development*, 1978.
14. Projects and documents. keep.eu, keep.eu/projects/ Accessed 10 Nov. 2020.
15. Temple, M. *Regional Economics*. MacMillan Press, Basingstoke, 1994.
16. Vanhove, N. *Regional policy: A European approach*. Aldershote etc., Ashgate, 1999.

УДК 338.24:332.13(477)(043.5)

doi: 10.15330/apred.1.16.133-145

Родченко В. Б.¹, Прус Ю. І.²

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПРОСТОРОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

¹Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
ННІ «Каразінська школа бізнесу»,
кафедра управління та адміністрування,
майдан Свободи, 4, м. Харків,
61022, Україна,

тел.: 057 705 5032,
e-mail: rodchenko@karazin.ua

²Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
ННІ «Каразінська школа бізнесу»,
кафедра управління та адміністрування,
майдан Свободи, 4, м. Харків,
61022, Україна,
тел.: 057 705 5032,
e-mail: yuliaprus@karazin.ua

Анотація. Мета статті полягає у розробці підходу до діагностики стратегічних пріоритетів просторово-економічного розвитку регіонів України. Аналізуючи, систематизуючи та узагальнюючи наукові праці багатьох науковців, запропоновано модель стратегії сталого розвитку регіону. Проаналізувавши розподіл обсягів фінансування Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України на 2021–2023 роки за передбачуваними проектами, у ході дослідження виокремлено пріоритети фокусування стратегій розвитку регіонів України. Для більшості регіонів України характерні стратегії ексклюзивного та селективного фокусування; збалансованість розподілу обсягів фінансування між компонентами просторово-економічного розвитку не виявлена у жодному регіоні. На основі даних про розподіл джерел фінансування Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України у 2021–2023 роках (державний бюджет, місцевий бюджет, інші кошти), уточнено реактивну та проактивну моделі реалізації політики просторово-економічного розвитку. Перша з них передбачає покращення умов для просторово-економічного розвитку у переважній більшості за рахунок державних субвенцій та коштів цільових державних програм, друга – спрямована на залучення коштів вітчизняних та іноземних інвесторів та реалізацію розвиткових проектів. У роботі також проведено оцінку якісних параметрів Планів реалізації регіональних стратегій розвитку: запропоновано та розраховано індекси їх агресивності та розвитковості. Запропонований авторами інструментарій до виокремлення стратегічних пріоритетів просторово-економічного розвитку регіонів може бути використаний органами влади різних рівнів при розробці програмних та стратегічних документів як на короткострокову, так і на довгострокову перспективу.

Ключові слова: просторово-економічний розвиток, індекс агресивності, індекс розвитковості, реактивна та проактивна політика розвитку.

Rodchenko V. B.¹, Prus Yu. I.²

STRATEGIC PRIORITIES OF SPATIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINIAN REGIONS

¹V. N. Karazin Kharkiv National University, Karazin Business School,
Department of Management and Administration,
Svobody Sq., 4, Kharkiv,
61022, Ukraine,
tel.: 057 705 5032
e-mail: rodchenko@karazin.ua

²V. N. Karazin Kharkiv National University, Karazin Business School,
Department of Management and Administration,
Svobody Sq., 4, Kharkiv,
61022, Ukraine,
tel.: 057 705 5032,
e-mail: yuliaprus@karazin.ua

Abstract. The purpose of the article is to develop an approach to the diagnosis of strategic priorities of spatial and economic development of Ukrainian regions. Analyzing, systematizing and generalizing the scientific works of many scholars, a model of sustainable development strategy of region is proposed. After analyzing the distribution of funding for Action Plans of Development Strategies of Ukrainian regions for years 2021–2023 by the envisaged projects, the study highlighted the priorities of focusing strategies for the development of Ukrainian regions. Most regions of Ukraine are characterized by strategies of exclusive and selective focusing; a balanced distribution of funding between the components of spatial and economic development has not been identified in any region. Based on the data on the distribution of funding sources for Action Plans of Development Strategies of Ukrainian regions for years 2021–2023 (state budget, local budget, other funds), the reactive and proactive models of spatial and economic development policy implementation are specified. The first of them provides for the improvement of conditions for spatial and economic development in the vast majority through government subventions and targeted government programs, the second – aimed at attracting funds from domestic and foreign investors and the implementation of development projects. The article also assesses the qualitative parameters of Action Plans of Development Strategies of Ukrainian regions: indices of their aggressiveness and development are offered and calculated. The tools proposed by the authors to highlight the strategic priorities of spatial and economic development of the regions can be used by authorities at various levels in the preparation of program and strategic documents for both short-term and long-term perspective.

Key words: spatial and economic development, aggressiveness index, development index, reactive and proactive development policy.

Вступ. Сучасна модель управління національною економікою потребує реформування, оскільки неспроможна повною мірою забезпечити сталий розвиток територій за рахунок подолання диспропорційності, забезпечення комфортності життєвого простору, реалізації практики інклюзивного врядування та прямої демократії. В першу чергу, це обумовлено недостатнім рівнем урахування просторових аспектів під час організації та управління осередками економічної активності. За підрахунками Світового банку, лише через неефективність управління просторово-економічним розвитком Україна щорічно втрачає 2–3 % ВВП. Враховуючи нові геоелектронні реалії, першочергового значення набуває визначення параметрів нової просторово-економічної політики на принципах територіального саморозвитку та врахування інтересів стейкхолдерів на місцях при координації діяльності центру з органами влади на регіональному та локальному рівнях. За таких умов змінюється конфігурація інституційної структури просторово-економічного розвитку та постає необхідність пошуку нового управлінського інструментарію: замість стихійної самоорганізації просторово-економічного розвитку необхідно запропонувати дієвий механізм управління ним.

Зазначене обумовлює високу актуальність досліджень, спрямованих на обґрунтування теоретико-методичних засад просторово-економічного розвитку на регіональному рівні.

Значну увагу вивченню питань, що стосуються сутності феноменів просторово-економічного розвитку, приділяли лауреати Нобелівських премій з економіки (А. Дітон, М. Кремер, П. Кругман, Р. Тейлер), основоположники наукових концепцій просторової організації економіки (У. Айзард, М. Баранський, І. Витвер, М. Колосовський, М. Кондратьєв, В. Кристаллер, М. Портер, Ю. Саушкін, Т. Хегерstrand), роботи яких і сьогодні є надійним підґрунтям у вирішенні теоретичних проблем і практичних завдань у сфері управління просторово-економічним розвитком; представники сучасних закордонних наукових шкіл (Е. Анкінсон, Р. Камагні, М. Кастельс, А. Піке, М. Поттер, А. Тейл, Р. Флорід, В. Фудсон, Д. Ципф) та вітчизняної

наукової думки (Л. Дейнеко, Е. Лібанова, Т. Осташко, М. Скрипниченко); фахівці-практики (Ю. Ганущак, А. Ткачук, Ю. Третяк).

Вказані праці містять ряд цінних і важливих думок як загального, так і часткового характеру, однак їх наявність не виключає подальшого вивчення проблеми, оскільки не усі питання висвітлені достатньою мірою та не з усіма твердженнями можна повністю погодитися.

На користь актуальності дослідження свідчить приділення уваги владою питанню управління просторово-економічним розвитком. Так, однією зі стратегічних цілей Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року обрано формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах [4]. Це питання також є пріоритетним у стратегіях розвитку регіонів України. Крім того, Україна сьогодні проходить етап інституційних перетворень, які орієнтовані на забезпечення високої економічної активності усіх територіальних утворень через децентралізацію влади та деконцентрацію обов'язків.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка підходу до діагностики стратегічних пріоритетів просторово-економічного розвитку регіонів України.

Результати. Сталий розвиток України в цілому можливий лише при гармонійному розвитку всіх її регіонів та збалансуванні міжрегіональних відносин. Одним з найбільш дієвих інструментів управління розвитком регіонів є стратегічне планування, яке в умовах сьогодення стає інструментом підвищення конкурентоспроможності територій, засобом згуртування ключових стейкхолдерів навколо нових пріоритетів та цінностей. Активізація планувальної діяльності обумовлена прагненням територій знайти адекватні інструменти, які б дали можливість відповісти на виклики сьогодення та істотно пришвидшення різноманітних трансформацій [2]. Ще одним виміром глобалізації є розвиток інформаційного суспільства, який сприяє появі нових численних видів діяльності, які управлінці мають враховувати задля досягнення цілей сталого територіального розвитку.

Регіональний розвиток характеризується комплексом різноманітних просторових, економічних, соціальних, культурно-духовних, екологічних та інших чинників, які необхідно враховувати у процесі здійснення територіального планування. За таких умов сталий розвиток території, в першу чергу, визначається можливістю забезпечення включеності індивідів та інституційних одиниць до процесів просторово-економічного розвитку, які у більшості випадків спрямовані на підвищення рівня та якості життя населення за рахунок переорієнтації економіки на інноваційний тип розвитку без збитків для навколишнього середовища [21]. Побудована на основі ключових положень стратегічного менеджменту та концепції сталого розвитку економічних систем модель стратегії сталого розвитку території може бути представлена у вигляді схеми (рис. 1).

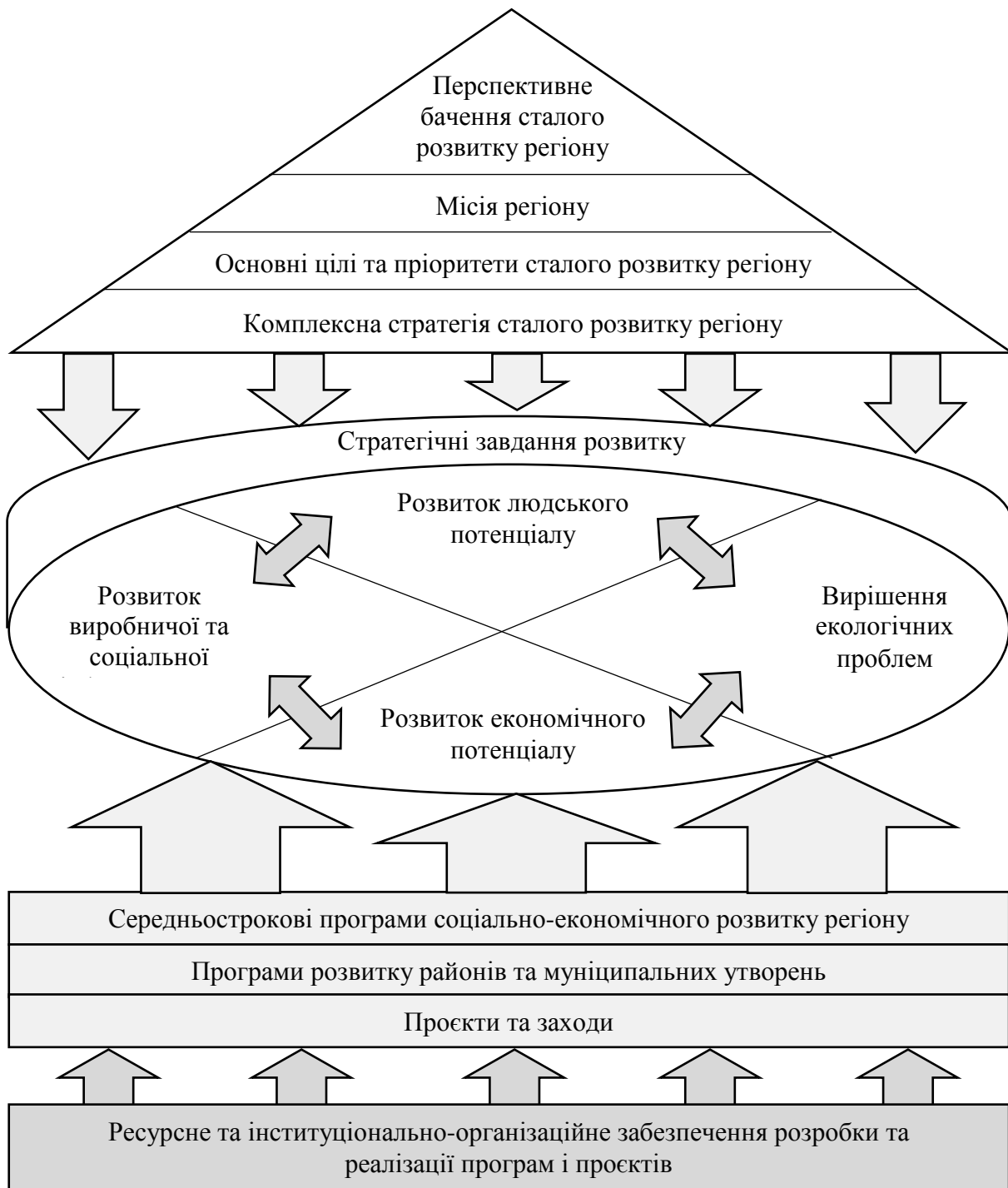

Рис. 1. Модель стратегії сталого розвитку регіону (побудовано авторами за даними [3, 6, 21])

Fig. 1. Model of sustainable development strategy of the region (author's elaboration, based on [3, 6, 21])

На сьогоднішній день в Україні діє стратегія макrorівня, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року, всі регіони мають власні Стратегії розвитку до 2027 року та Плани заходів із їх впровадження, розроблені за власною ініціативою органів місцевого самоврядування, й стратегії для окремих міст (зокрема обласного підпорядкування), районів області, агломерацій, субрегіонів. Останнім часом

потреба в наявності таких планів постає й перед добровільно об'єднаними територіальними громадами.

За інформацією місцевих державних адміністрацій [1], протягом 2015–2017 років на реалізацію регіональних стратегій розвитку спрямовано понад 49 млрд гривень, з них: понад 12 % (більше 6 млрд гривень) – за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку, понад 39 % (більше 19 млрд гривень) – кошти місцевих бюджетів.

Дослідження рівня врахування різноманітних просторово-економічних аспектів у стратегічних документах розвитку регіонів України пропонується провести шляхом аналізу Планів реалізації регіональних Стратегій розвитку на період 2021–2023 років, який складається з декількох етапів:

1. Збір та обробка інформації щодо проєктів Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України та передбачуваних обсягів їх фінансування у 2021–2023 роках.

2. Розробка підходу до виокремлення пріоритетів просторово-економічного розвитку регіонів України.

3. Побудова профілів пріоритетів просторово-економічного розвитку у Стратегіях розвитку регіонів України.

4. Розробка підходу до класифікації стратегій регіонів відповідно до фокусування на пріоритетах просторово-економічного розвитку: стратегія ексклюзивного фокусування (1 пріоритет), стратегія селективного фокусування (2–3 пріоритети), стратегія збалансованого розвитку (4 пріоритети).

5. Аналіз структури джерел фінансування Стратегій розвитку регіонів.

6. Розрахунок якісних показників Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України (індекс агресивності та індекс розвитковості).

На першому етапі дослідження авторами опрацьовано інформацію щодо обсягів передбачуваного фінансування проєктів Планів реалізації Стратегій розвитку для 14 регіонів України відповідно до їх стратегічних та операційних цілей, завдань розвитку протягом 2021–2023 років. Розрахунки здійснені за регіонами, у яких були затверджені плани реалізації стратегій станом на кінець першого кварталу 2020 року. Найбільший обсяг фінансування проєктів розвитку у 2021–2023 роках запланований у Запорізькій області (87,19 млрд грн), а найменший – у Чернігівській області (6,79 млрд грн).

Авторами виокремлено 19 передбачуваних напрямів реалізації проєктів Стратегій розвитку регіонів, які у подальшому згруповано у 4 пріоритети просторово-економічного розвитку (рис. 2). На основі розподілу обсягів фінансування проєктів між вказаними напрямками побудовано профілі фокусування Стратегій розвитку регіонів України (рис. 3).

Стратегії селективного фокусування характерні для Донецької, Закарпатської, Луганської, Полтавської, Харківської, Хмельницької та Чернігівської областей. У загальному обсязі їх фінансування переважає, як правило, підтримка двох пріоритетів просторово-економічного розвитку. Пріоритети просторово-економічного розвитку за обсягами їх фінансування у цих регіонах можна проранжувати так: мережевий (для 6 регіонів), соціально-культурний (для 4 регіонів), економічний (для 2 регіонів) та підтримка якості середовища життєдіяльності людини (для 2 регіонів).

Доречно зауважити, що серед регіонів України, для яких проведено аналіз Планів реалізації Стратегій розвитку на період 2021–2023 років, не виявлено регіонів зі збалансованим розподілом обсягів фінансування між пріоритетами просторово-економічного розвитку.

Рис. 2. Пріоритети політики просторово-економічного розвитку у Стратегіях розвитку регіонів України (авторська розробка)

Fig. 2. Policy priorities of spatial and economic development in Development Strategies of Ukrainian regions (author's elaboration)

Крім того, проведений аналіз свідчить про передбачуваність Планами реалізації Стратегій розвитку регіонів України фінансування невеликої кількості розвиткових проєктів, які б передбачали не просто покращення якості надання тих чи інших соціальних послуг, а переведення їх на якісно інший рівень, не лише економію видатків з місцевих бюджетів на утримання існуючої інфраструктури, а й збільшення надходжень до таких бюджетів.

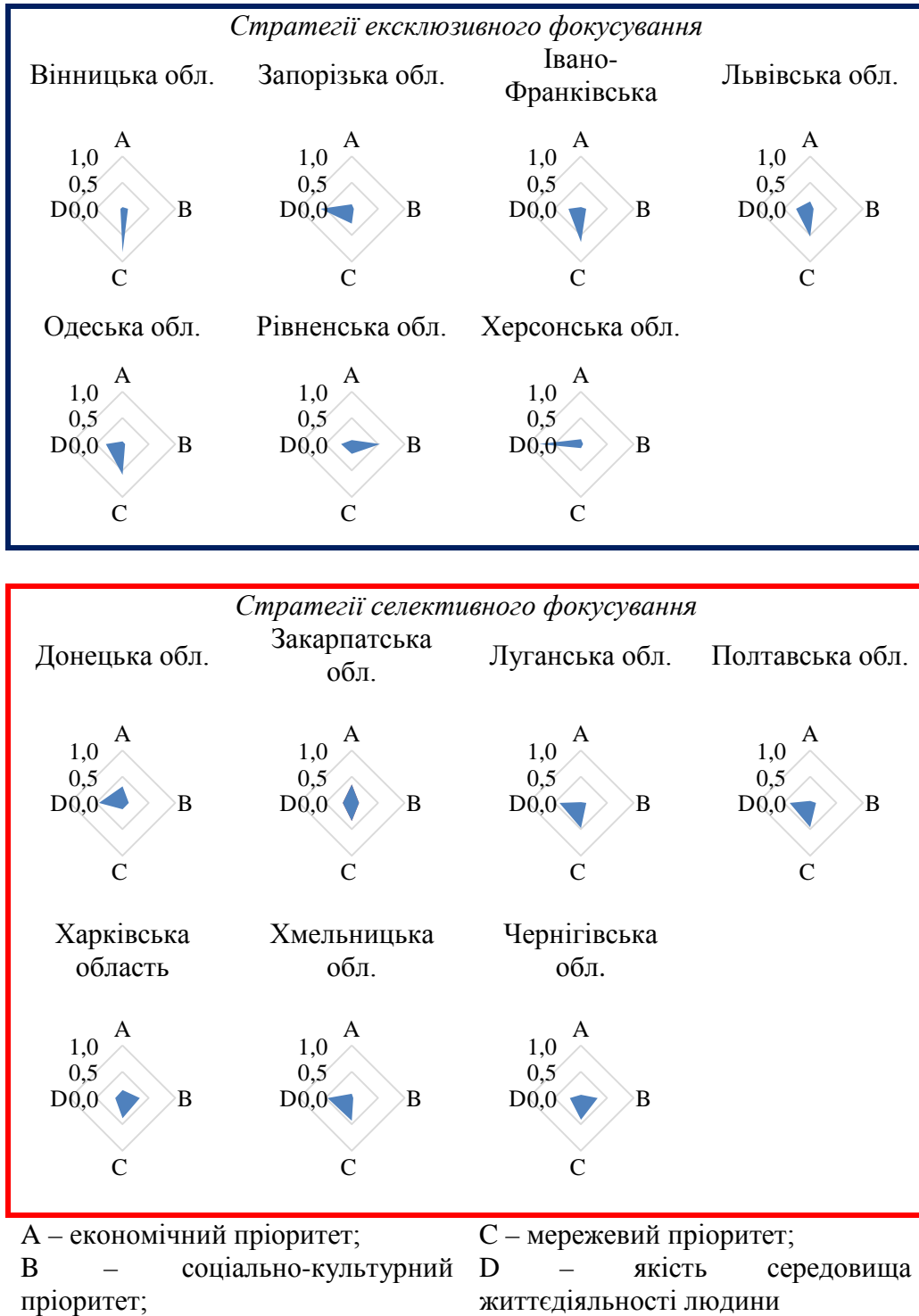

Рис. 3. Профілі фокусування Стратегій розвитку регіонів України (побудовано авторами за даними [7–14, 16, 17, 18, 20])

Fig. 3. Focusing profiles of Development Strategy of Ukrainian regions (author's elaboration, based on [7–14, 16, 17, 18, 20])

На наступному етапі дослідження доречно проаналізувати структуру фінансування проектів Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України на період 2021–2023 років (рис. 4).

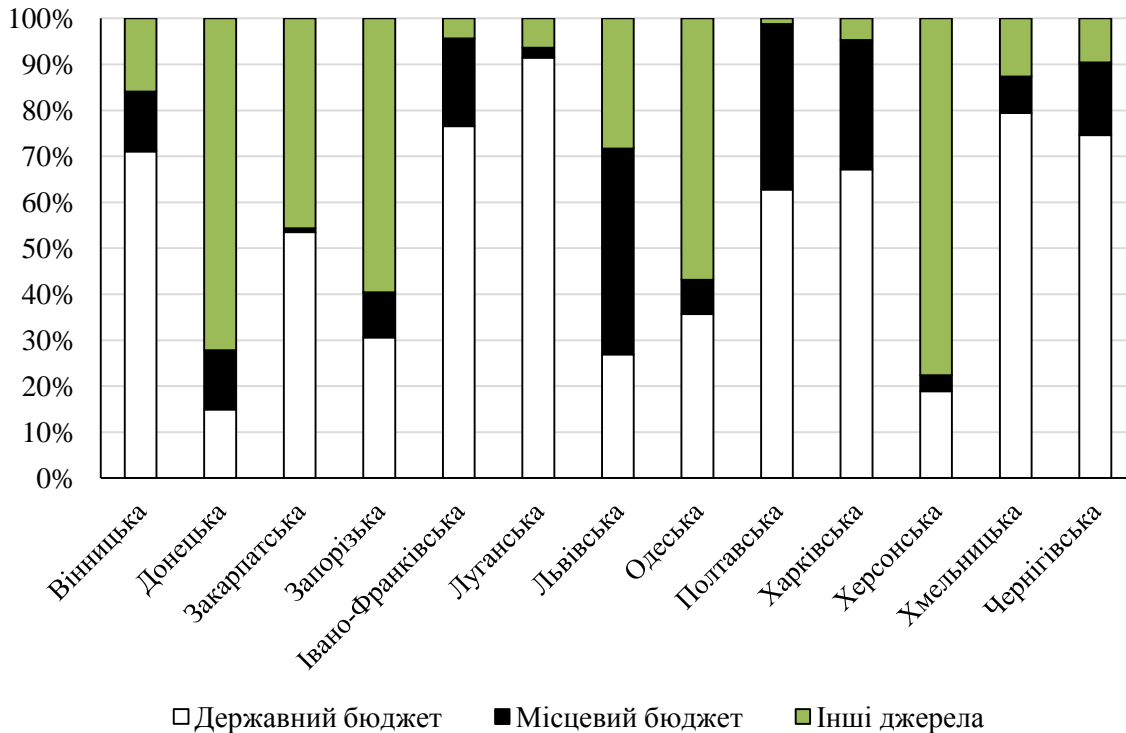

Рис. 4. Розподіл джерел фінансування Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України у 2021–2023 роках (побудовано авторами за даними [7–14, 16, 17, 18, 20])

Fig. 4. Distribution of funding sources of Action Plans of Development Strategies of Ukrainian regions for years 2021–2023 (author’s elaboration, based on [7–14, 16, 17, 18, 20])

Як видно з рис. 4, у структурі фінансування проектів регіонального розвитку у більшості регіонів переважають кошти з державного бюджету. Найбільша частка державного фінансування у загальній плановій вартості проектів Стратегії розвитку зафіксована у Луганській області – 91,44 %, за нею слідує Хмельницька (79,40 %) та Чернігівська (74,6 %) області. Лідерами за плановим обсягом фінансування проектів регіонального розвитку за кошти вітчизняних та іноземних інвесторів виступають Херсонська (77,65 %), Донецька (72,22 %) та Запорізька області (56,60 %).

Наведені дані дають підстави виокремити дві моделі реалізації політики регіонального розвитку:

– Патерналістська (реактивна), яка передбачає покращення умов для просторово-економічного розвитку у переважній більшості за рахунок державних субвенцій та коштів цільових державних програм. Керівництво таких регіонів, як правило, інертне у пошуку додаткових джерел фінансування сталого розвитку територій, оскільки не може ідентифікувати точки зростання задля зацікавлення потенційних інвесторів. Як наслідок, у регіонах цієї групи більш гостро виражені проблеми просторово-економічного розвитку, оскільки державне фінансування є обмеженим та у більшості випадків спрямоване на «латання дір» замість стимулювання розвитку бізнес-середовища та видів економічної діяльності з високим рівнем доданої вартості.

– Політика розвитку «точок зростання» (проактивна), відповідно до якої ключову роль у фінансуванні розвитку складових просторового капіталу відіграють кошти вітчизняних та іноземних інвесторів. Діяльність керівництва таких регіонів спрямована на створення сприятливих умов для інвестування, стимулювання мешканців до написання якісних грантових проектів та подальшої їх реалізації. Як правило, у таких

регіонів більше можливостей для розвитку за рахунок диверсифікації джерел його фінансування, суб'єкти цих регіонів мають більше шансів для включення у глобальні ланцюги створення доданої вартості.

Для Львівської (44,81 %), Полтавської (36,00 %) та Харківської (28,16 %) областей вагоме значення для реалізації проєктів Стратегії розвитку також відіграють кошти місцевих бюджетів.

Загалом найбільш збалансовану структуру фінансування проєктів Плану реалізації Стратегії розвитку має Львівська область.

Перейдемо до аналізу якісних показників Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів, серед яких пропонується розрахувати (рис. 5):

– Індекс агресивності стратегії як відношення планового загального обсягу фінансування проєктів регіонального розвитку на період 2021–2023 років та обсягів валового регіонального продукту (ВРП) за 2017 рік.

– Індекс розвитковості стратегії як відношення планового обсягу фінансування проєктів регіонального розвитку на період 2021–2023 років за рахунок місцевого бюджету до обсягів доходів бюджетів регіонів (без трансфертів з державного бюджету) за 2018 рік.

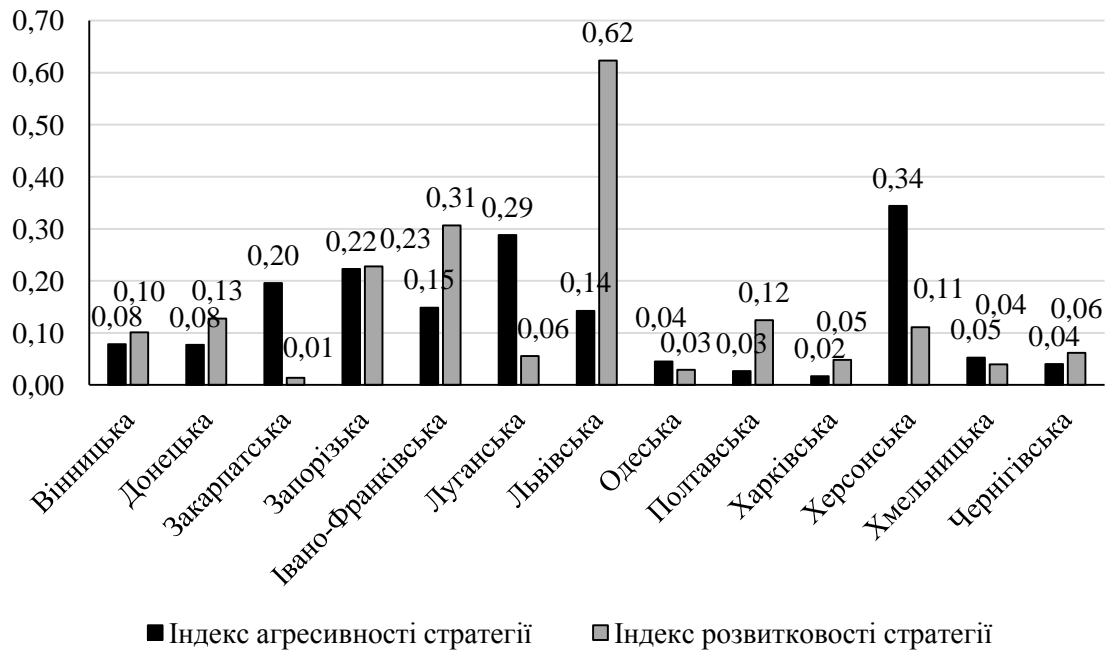

Рис. 5. Якісні показники виконання Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України у 2021–2023 роках (побудовано авторами за даними [7–14, 16, 17, 18, 20])
 Fig. 5. Qualitative performance indicators of Action Plans of Development Strategies of Ukrainian regions for years 2021–2023 (author's elaboration, based on [7–14, 16, 17, 18, 20])

Як видно з рис. 5, найбільш агресивними є Плани реалізації Стратегій розвитку Херсонської, Луганської та Запорізької областей, оскільки вони передбачають фінансування реалізації проєктів регіонального розвитку у розмірі 34,0 %, 29,0 % та 22,0 % загального обсягу ВРП, що ставить під сумнів можливість задовільної реалізації відповідних Планів. Найменш агресивними є Плани реалізації Стратегій розвитку Харківської, Полтавської, Одеської та Чернігівської областей: відсоток фінансування проєктів регіонального розвитку в них коливається у межах 2,0–4,0 % ВРП.

Найбільший рівень розвитковості Плану реалізації Стратегії розвитку характерний для Львівської області, оскільки планові обсяги фінансування проєктів її Стратегії у 2021–2023 роках дорівнюють 62,0 % обсягів доходів бюджету регіону (без трансфертів з державного бюджету) за 2018 рік. Найменший рівень розвитковості Планів реалізації Стратегій розвитку зафіксований для Закарпатської (1,0 %) та Одеської (3,0 %) областей, що свідчить про необхідність перегляду напрямів розподілу їх доходів на користь проєктів, які дадуть суттєвий ефект у довгостроковій перспективі. Доречно зауважити, що у більшості регіонів індекс розвитковості Планів реалізації стратегій не перевищує 13,0 % за винятком Львівської (62,0 %), Івано-Франківської (31,0 %) та Запорізької (23,0 %) областей.

Аналіз стратегічних документів регіонів України дав змогу ідентифікувати ключові прогалини у процесі планування територіального розвитку, серед яких доречно відмітити: невідповідність операційних цілей та завдань стратегічним пріоритетам, відсутність тісного зв'язку між плануванням та бюджетуванням, відсутність ефективно діючої системи моніторингу та контролю виконання програмних заходів, відсутність послідовного плану дій з реалізації програмних документів, розробка більшості планових документів у закритому режимі (низька активність мешканців територій, горизонтальна співпраця між представниками бізнесу), низький рівень міжтериторіальної взаємодії у сфері планування просторово-економічного розвитку та великих інфраструктурних проєктів тощо.

Висновки. Таким чином, одним з пріоритетів регіональної політики в Україні є забезпечення збалансованого просторово-економічного розвитку окремих її територій. Це обумовлено зростаючим рівнем просторової диференціації регіонів, яка виступає бар'єром для розвитку єдиного економічного, соціального, політичного, культурного, інституціонального, інформаційного простору країни та може призвести до стагнації економіки, дестабілізації цілісності територій, національної та економічної безпеки.

Перехід на якісно новий рівень стратегічного планування регіонального розвитку, у першу чергу, потребує зміни сутності планування – із засобу адміністративного тиску на інструмент науково обґрунтованих рішень для досягнення цілей просторово-економічного розвитку, посилення стратегічного характеру планування, демократизації процесу підготовки та прийняття програмних документів, тісного поєднання стратегічного, просторового та оперативного планування.

Такий перехід передбачає комплексну діяльність з удосконалення системи планування розвитку регіонів, результатом якої може бути процедурно закріплений взаємозв'язок планувальних документів, програмних і фінансових документів; гармонізація підходів регулювання процесу планування; інституційне забезпечення та підвищення спроможності планувального процесу; впровадження у практику системи діагностики й оцінювання результатів процесу стратегування. Це дасть можливість сформулювати цілісну взаємоузгоджену систему планування регіонального розвитку.

Для забезпечення сталого просторово-економічного розвитку регіонів плани реалізації їх стратегій повинні, у першу чергу, передбачати розвиток економіки та підвищення конкурентоспроможності та містити інструменти – заходи і проєкти, які передбачають залучення інвестицій, розвиток підприємництва та започаткування нових бізнесів, підтримку наявних суб'єктів господарювання, створення кластерів, індустріальних парків, бізнес-інкубаторів, налагодження міжтериторіальної співпраці, здійснення маркетингу територій, налагодження системи комунікації між ключовими стейкхолдерами.

Запропонований авторами інструментарій діагностики стратегічних пріоритетів просторово-економічного розвитку підвищує обґрунтованість управлінських рішень та

може бути використаний органами влади різних рівнів при розробці програмних та стратегічних документів як на короткострокову, так і на довгострокову перспективу.

1. Аналітичний звіт щодо стану виконання у 2015–2017 роках регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації. URL : <http://ekonomika.kr-admin.gov.ua/files/sssh050319.pdf>. (дата звернення: 18.04.2020 р.)
2. Берданова О., Вакулєнко В. Стратегічне планування місцевого розвитку : практичний посібник ; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. Київ : ТОВ «Софія-А», 2012. 88 с.
3. Гуськова Н. Д., Краковская И. Н., Вдовин С. М. Модель и алгоритм разработки и реализации стратегии устойчивого развития региона. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. № 20 (209). 2013. С. 18–25.
4. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 18.04.2020 р.)
5. Качний О. С. Шляхи вдосконалення системи планування соціально-економічного розвитку регіонів. *Інвестиції : практика та досвід*. 2018. № 4. С. 109–111.
6. Конкурентні стратегії безпеки розвитку України у глобальному середовищі ; заг. ред.: А. І. Мокій. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2019. 872 с. URL : <http://ird.gov.ua/irdp/p20190011.pdf>. (дата звернення: 20.04.2020 р.)
7. Пігуль Н. Г. Соціальна інфраструктура: функціональне призначення та особливості розвитку. *Економічний аналіз*. 2014. Том 16, № 1. С. 117–122.
8. План заходів з реалізації Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2021–2023 роки. URL : <https://km-oblrada.gov.ua/ctragetiya-regionalnogo-rozvitku-khme/>.(дата звернення: 21.04.2020 р.)
9. План заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії регіонального розвитку Полтавської області на 2021–2027 роки. URL : <https://cutt.ly/vykwxs0>. (дата звернення: 21.04.2020 р.)
10. План заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року. URL : <https://cutt.ly/fykqvw8>. (дата звернення: 21.04.2020 р.)
11. План заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії розвитку Івано-Франківської області на 2021–2027 роки. URL : <https://orada.if.ua/decision/1182-30/>.(дата звернення: 21.04.2020 р.)
12. План заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії розвитку Львівської області на 2021–2027 роки. URL : <https://loda.gov.ua/article/art5cbf3e8804547>. (дата звернення: 21.04.2020 р.)
13. План заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії розвитку Харківської області на 2021–2027 роки. URL : <http://www.strategy.kharkiv.ua/27-02.html>. (дата звернення: 21.04.2020 р.)
14. План заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року. URL : <https://cutt.ly/ууkw9ус>. (дата звернення: 21.04.2020 р.)
15. План заходів із реалізації у 2021–2023 роках Регіональної стратегії розвитку Запорізької області на період 2021–2027 років. URL : <https://cutt.ly/LykqA7G>. (дата звернення: 21.04.2020 р.)
16. План заходів на 2015–2017 рр. з реалізації стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року. URL : <https://kharkivoda.gov.ua/dokumenti/plany-robot/2015rik/75060>. (дата звернення: 21.04.2020 р.)
17. План заходів на 2021–2023 роки з реалізації Стратегії розвитку Одеської області 2021–2027. URL : <https://cutt.ly/пуkwua1>. (дата звернення: 21.04.2020 р.)
18. Проект Плану заходів на 2021–2023 роки з реалізації стратегії збалансованого розвитку Вінницької області. URL : <https://cutt.ly/НуkqhQo>. (дата звернення: 21.04.2020 р.)
19. У регіонах завершується процес підготовки регіональних стратегій розвитку. URL : <https://cutt.ly/dyjCIVf>. (дата звернення: 20.04.2020 р.)
20. Фінансовий план проекту Плану заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії розвитку Херсонської області на період 2021–2027 років. URL : <https://khoda.gov.ua/strateg%D1%96ja-rozvitku-2021-2027>. (дата звернення: 21.04.2020 р.)
21. Walker J., Pekmezovic A., Walker G. Sustainable Development Goals: Harnessing Business to Achieve the SDGs through Finance, Technology and Law Reform. Wiley. 2019. 432 p.

References

1. Analytical report on the state of implementation in 2015–2017 of regional development strategies and action plans for their implementation, ekonomika.kr-admin.gov.ua/files/sssh050319.pdf. Accessed 18 Apr. 2020.
2. Berdanova, O., and V.Vakulenko. *Strategic planning of local development*, Ltd. “Sofia-A”, 2012.

3. Gus'kova, N., Krakovskaia, I., and S.Vdovin. "Model and algorithm for the development and implementation of a strategy for sustainable development of the region." *National interests: priorities and security*, no. 20 (209), 2013, pp. 18–25.
4. State Regional Development Strategy for 2021-2027. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text. Accessed 18 Apr. 2020.
5. Kachnyi, O. "Ways to improve the planning system of socio-economic development of regions." *Investments: practice and experience*, no. 4, 2018, pp. 109–111.
6. Mokiy, A. *Competitive security strategies for Ukraine's development in the global environment*, Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, 2019, ird.gov.ua/irdp/p20190011.pdf. Accessed 20 Apr. 2020.
7. Pigul, N. "Social infrastructure: functional purpose and features of development." *Economic analysis*, no. 1, 2014, pp. 117–122.
8. Action plan for the implementation of Khmelnytskyi Regional Development Strategy for 2021–2023, km-oblrada.gov.ua/ctstrategiya-regionalnogo-rozvitku-khme/. Accessed 21 Apr.2020.
9. Action plan for the implementation of Poltava Regional Development Strategy for 2021–2023, cutt.ly/vykwsx0. Accessed 21 Apr.2020.
10. Action plan for the implementation of Donetsk Regional Development Strategy for 2021–2023, cutt.ly/fykqvw8. Accessed 21 Apr.2020.
11. Action plan for the implementation of Ivano-Frankivsk Regional Development Strategy for 2021–2023, orada.if.ua/decision/1182-30/. Accessed 21 Apr. 2020.
12. Action plan for the implementation of Lviv Regional Development Strategy for 2021–2023, /loda.gov.ua/article/art5cbf3e8804547. Accessed 21 Apr. 2020.
13. Action plan for the implementation of Kharkiv Regional Development Strategy for 2021–2023, www.strategy.kharkiv.ua/27-02.html. Accessed 21 Apr. 2020.
14. Action plan for the implementation of Chernigiv Regional Development Strategy for 2021–2023, cutt.ly/uykw9yc. Accessed 21 Apr. 2020.
15. Action plan for the implementation of Zaporizhzhia Regional Development Strategy for 2021–2023, cutt.ly/LykqA7G. Accessed 21 Apr. 2020.
16. Action plan for the implementation of Kharkiv Regional Development Strategy for 2015–2017, kharkivoda.gov.ua/dokumenti/plany-robot/2015rik/75060. Accessed 21 Apr.2020.
17. Action plan for the implementation of Odessa Regional Development Strategy for 2021–2023, cutt.ly/pykwua1. Accessed 21 Apr. 2020.
18. Action plan for the implementation of Vinnytsia Regional Development Strategy for 2021–2023, cutt.ly/NykqhQo. Accessed 21 Apr. 2020.
19. In the regions, the process of preparing regional development strategies is being completed, cutt.ly/dyjCIVf. Accessed 20 Apr. 2020.
20. Financial plan of the draft Action Plan for implementation in 2021-2023 Kherson Regional Development Strategy for 2021–2027, khoda.gov.ua/strateg%D1%96ja-rozvitku-2021-2027. Accessed 21 Apr.2020.
21. Walker, J., Pekmezovic, A., and G. Walker. *Sustainable Development Goals: Harnessing Business to Achieve the SDGs through Finance, Technology and Law Reform*. Wiley, 2019.

УДК: 332.14

doi: 10.15330/apred.1.16.145-153

Зарічна О.В.

СТРАТЕГІЧНІ БАЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра бізнес-адміністрування, маркетингу і
менеджменту,
пл. Народна 3, м. Ужгород,
88000, Україна,

тел.: +38 (0312) 61-33-21,
e-mail: official@uzhnu.edu.

Анотація. Метою статті є вивчення основних стратегічних пріоритетів регіонального розвитку держави з врахування впливу основних чинників та показників регіонального розвитку, а також виділення основних стратегій, які сприяють підвищенню рівня регіональної економіки в умовах економічної нестабільності.

У процесі дослідження використано методи систематизації, групування, абстрагування з метою визначення сутності поняття «регіональна економіка», методи статистичного та стратегічного аналізу для дослідження і оцінки деяких показників соціально-економічного потенціалу та стратегічного бачення перспектив розвитку регіонів України.

Інформаційною базою наукового дослідження слугували наукові праці вітчизняних вчених-економістів та законодавчо-нормативні документи з питань державного стратегічного розвитку регіональної політики, а також статистичні дані державної служби статистики України.

Досліджено сутність поняття «регіональна економіка», визначено основні стратегічні пріоритети зміни та формування перспектив розвитку регіональної економіки задля знаходження ефективних методів та прийомів подолання «деформацій». Проаналізовано результати державної стратегії регіонального розвитку та найбільш важливі показники соціально-економічного розвитку регіонів України та на основі їх оцінки виокремлено основні стратегічні напрями покращення розвитку регіональної економіки в перспективі.

Наукове значення одержаних результатів полягає у визначення та розкритті напрямів розвитку регіональної економіки з врахуванням трансформаційних процесів.

Одержані результати дослідження можуть бути використані в подальшому при розробці Стратегії регіонального розвитку регіонів України.

Ключові слова: регіональна економіка, регіон, соціально-економічний розвиток, конкурентоспроможність, стратегія регіонального розвитку

Zarichna O.V.

STRATEGIC VISIONS OF DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ECONOMY

Uzhhorod National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Business Administration,
Marketing and Management,
Narodna Square 3, Uzhhorod,
88000, Ukraine,
tel .: +38 (0312) 61-33-21,
e-mail: official@uzhnu.edu.

Abstract. The objective of the article is to study of basic strategic priorities of regional development of the state from taking into account of influence of basic factors and indexes of regional development, and also excretions of basic strategies, that assist the increase of level of regional economy in the conditions of economic instability.

The research used methods of systematization, grouping, abstraction to determine the essence of the concept of "regional economy", methods of statistical and strategic analysis to study and assess some indicators of socio-economic potential and strategic vision of the prospects of Ukraine.

Database of scientific research was made up of scientific works of domestic scientists-economists and legislatively-normative documents served as on questions state strategic development of regional politics, and also statistical data of government service of statistics of Ukraine.

Essence of concept "regional economy" is investigational, basic strategic priorities of change and forming of prospects of development of regional economy are certain for the sake of being of effective methods and receptions of overcoming of "deformations". The results of state strategy of regional development and most essential indexes of socio-economic development of regions of

Ukraine are analysed and on the basis of their estimation basic strategic directions of improvement of development of regional economy are distinguished in a prospect.

The scientific value of the got results consists in determination and opening of directions of development of regional economy taking into account transformation processes.

The got results of research can be drawn on in future at development of Strategy of regional development of regions of Ukraine.

Keywords: regional economy, region, socio-economic development, competitiveness, regional development strategy

Вступ. Сучасний період характеризує регіональну економіку як систему взаємовідносин, які формуються і адаптуються відповідно до дії чинників зовнішнього середовища не врегульованої ринкової економіки. Останні події в світі та в Україні зокрема, показують, що основні складові елементи ринкової економіки все більше зазнають «деформації» та диверсифікуються з огляду на соціально – економічний розвиток окремих адміністративних одиниць та країни в цілому. Тому, важливим є визначення основних стратегічних пріоритетів зміни та формування перспектив розвитку регіональної економіки задля знаходження ефективних методів та прийомів подолання таких «деформацій».

Проблемам розвитку регіональної економіки присвячено багато праць різних науковців, які в своїх дослідженнях намагались віднайти ефективні шляхи подолання диспропорцій в показниках соціально-економічного розвитку, реалізації потенціалу регіонального розвитку, а також розробці інструментів, які покращать процес регулювання регіонального розвитку під впливом зовнішнього середовища. Основні результати таких досліджень висвітлені у працях українських і зарубіжних науковців, як: З. Варналія [1], В. Геєця [2], Б. Данилишина М. І. [3], Долішнього [4], Е.А. Ерохіна [5], Некрасова Н.Н. [6] та ін.

Проте, критичний огляд результатів досліджень авторів показав, що недостатнім є визначення та вивчення стратегічних пріоритетів розвитку регіональної економіки в умовах кризових ситуацій, врахування і впровадження яких, допоможе регіонам покращити свій соціально-економічний розвиток, та забезпечить державі відповідний рівень конкурентоспроможності.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення основних стратегічних пріоритетів регіонального розвитку держави з врахування впливу основних чинників та показників регіонального розвитку, а також виділення основних стратегій, які сприяють підвищенню рівня регіональної економіки в умовах економічної нестабільності.

Результати. Важливим показником соціально-економічного розвитку України є її регіональний розвиток, тобто економічний і соціальний розвиток основних адміністративних одиниць – регіонів. В Україні їх є 24. Кожен регіон має свої унікальні властивості, які описують його економічну, соціальну, ресурсну, технологічну та іншу характеристику. Науковці, які досліджували і досліджують соціально-економічний розвиток регіонів України намагаються віднайти найбільш ефективні шляхи покращення життєдіяльності регіонів, підвищення добробуту населення, оптимального використання ресурсів тощо. Методологічною основою вивчення та виявлення основних механізмів покращення регіональної економіки стали дослідження щодо покрокового вивчення сутності поняття регіональної економіки, яке в міру свого наповнення дає можливість сформулювати основні завдання та принципи регіональної економіки в умовах невизначеності (табл.1).

Погляди вітчизняних та зарубіжних вчених на визначення сутності поняття «регіональна економіка»

Looks of domestic and foreign scientists are to determination of essence of concept «regional economy»

Scientists	Determination of essence of concept «regional economy»
Варналій З.С. [1]	цілісна система закономірностей, зв'язків і пропорцій відтворювальних процесів, що їх здійснюють суб'єкти господарської діяльності різних форм власності на певній адміністративно окресленій території.
Долішній М.І. [3]	галузь економічної науки, що вивчає закономірності територіальної організації суспільного виробництва і механізм її дії, досліджує економічні явища і процеси, пов'язаних з розвитком господарства окремих регіонів.
Лексин В.Н. [7]	"такий режим функціонування регіональної системи, який орієнтований на позитивну динаміку параметрів рівня і якості життя населення, забезпечену стійким, збалансованим відтворенням соціального, господарського, ресурсного й екологічного потенціалу території"
Некрасов Н.Н. [6]	Наука, яка спираючись на економічні закони, вивчає сукупність економічних факторів та явищ, зумовлених раціональним розміщенням продуктивних сил, яке розглядалося ним як основна і головна складова даного предмета дослідження
Тодосійчук В.Л. [8]	Регіональна економіка – це галузь наукових знань, яка вивчає розвиток і розміщення продуктивних сил, соціально-економічних процесів на території країни та її регіонів із урахуванням природно-екологічних умов.
Тимчук Ф.М. [9]	наукою, що вивчає тенденції та закономірності економічного розвитку і функціонування суб'єктів господарювання різних форм власності на даній території
Челноков І.В. [10]	конституційно закріплений територіально-господарський комплекс, що включає в себе взаємозалежну сукупність підприємств, організацій домашніх господарств, а також відповідну їм інфраструктуру, незалежно від форм власності й відомчої підпорядкованості[

Згруповано автором на основі [1;3;6-10]

На основі критичного аналізу вчень науковців щодо визначення поняття регіональна економіка можна виділити два підходи: науковий і класичний.

Згідно наукового підходу, регіональна економіка – це галузь економічних і географічних знань, яка розглядає та вивчає основні закономірності та тенденції розвитку основних регіональних господарських систем в умовах перетворення.

Згідно класичного підходу, регіональну економіку, розглядають як конституційно-правову, економічну систему, в якій функціонують окремі територіально-адміністративні одиниці держави, які володіють «корисними» для країни ресурсами, та діяльність яких направлена на створення/забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності як регіону, так і України вцілому.

Виокремлення поняття «регіональна економіка» на як науку та як систему, дозволило окреслити головне її завдання – це зміцнення пріоритетного економічного розвитку регіонів, які мають важливе стратегічне значення для України з можливістю оптимального використання їх природно-ресурсного потенціалу, а також управління регіонами в системі ринкових відносин, фінансового механізму та стратегій.

Проблема визначення стратегічних пріоритетів розвитку регіональної економіки на сьогодні все більше актуалізується через необхідність вибору цільових напрямків щодо економічного і соціального розвитку на середньо-та довгостроковий періоди. Крім того, ці цільові орієнтири повинні виходити з основних принципів та завдань державної регіональної політики, адже дозволить розробити поетапну систему їх досягнення, а також допоможе підібрати найбільш значущі показники визначення найбільш перспективних регіонів. Це також, сприяє і визначенню перспектив можливого розвитку загальнодержавної, або регіональної політики.

Відомо, кожен об'єкт регіональної економіки здійснює свою діяльність відповідно до розробленої регіональної стратегії розвитку регіону, яка є основним документом, що містить перспективні напрямки «життєдіяльності» регіону в перспективі. Такі стратегічні програми дають можливість регіонам поетапно виконати намічені цілі та покращити/підвищити показники, що описують соціально-економічний розвиток. Такими показниками в основному є економічні показники, соціальні показники та екологія.

Згідно з даними державної статистики України протягом 4 останніх років в Україні соціально-економічний розвиток зазнав величезних макроекономічних змін. Зрозуміло, що на це вплинула і війна на Сході України, дисбаланс на політичній арені, а також поширення світової пандемії - COVID-19.

За підсумками 2019 року в цілому в регіонах спостерігається продовження позитивної тенденції трьох попередніх років щодо зростання в ключових сферах розвитку, за винятком спаду виробництва у промисловості та уповільнення темпів зростання виробництва сільськогосподарської продукції, про що свідчить динаміка основних соціально-економічних показників [11]: зменшились обсяги виробництва промислової продукції у 16 регіонах та в цілому по Україні на 0,5 %, (у 2018 році – зростання на 3,0 %); зросли обсяги виробництва продукції сільського господарства у 22 регіонах та в цілому по Україні на 1,1% (у 2018 році – зростання на 8,1%); збільшилися обсяги будівельної продукції у 24 регіонах та в цілому по Україні на 23,6% (у 2018 році – на 8,6%). Основною причиною таких зрушень стало обмеження доступу товаровиробників до кредитних ресурсів та низький рівень купівельної спроможності населення. Зовсім інша тенденція склалася щодо інвестиційної сфери. Протягом 2019 року спостерігається ; збільшення обсягів інвестицій, що залучені в регіональній економіки: капітальні інвестиції зросли у 21 регіоні та в цілому по Україні – на 15,5% (у 2018 році – на 22,1%); прямі іноземні інвестиції зросли у 23 регіонах та в цілому по Україні – на 8,8% (у 2018 році – на 4,1%); збільшилися доходи місцевих бюджетів в усіх регіонах, від 8,8% в Одеській області до 18,7% у м. Києві, і в середньому по Україні показник приросту склав 15,8% (у 2018 році – 15,2%), що дозволяє більш самостійно вирішувати місцеві проблеми розвитку; вдалося покращити динаміку соціальних індикаторів: реальна заробітна плата зросла в усіх регіонах, від 5,9% у Закарпатській до 13,2% у Миколаївській області, і в цілому по Україні – на 9,8% (у 2018 році – на 12,5%); обсяги заборгованості з виплати заробітної плати скоротились у 13 регіонах; у всіх регіонах зменшилися показники рівня безробіття населення. [11].

Позитивна тенденція щодо зменшення рівня безробіття (у порівнянні з показниками за 2019 рік) мала місце у всіх регіонах, найбільше у: Луганській і Рівненській (зменшення на 1,4в.п.), Черкаській (на 1,3 в. п.) та Чернівецькій і

Сумській(на 1,0 в. п.) областях. Найнижчий рівень безробіття зафіксовано у Харківській (5,0%), Київській, Одеській (5,9%), Львівській (6,5%) областях та м. Києві (5,8%), а найвищий – у Луганській (13,7%), Донецькій (13,6%), Кіровоградській (11,0%), Волинській та Полтавській (10,6%) областях. [11;12]

Відповідно до оцінки результатів соціально-економічного розвитку України по регіонам за останні роки, можемо відмітити, що позитивні тенденції розвитку регіональної економіки України все ще не дають нам говорити про повноцінну, хорошу економічну ситуацію. А тому, необхідно більше уваги приділити вивченню стратегічних орієнтирів розвитку регіональної економіки з огляду на можливості та перспективи розвитку.

Згідно результатів моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики у 2019 році по програмам регіонального розвитку, що забезпечують виконання окремих завдань стратегії, а це «Інноваційна економіка та інвестиції», «Сільський розвиток», «Розвиток туризму», «Розвиток людського потенціалу», «Загальноукраїнська солідарність», «Підтримка розвитку депресивних територій», «Ефективне управління регіональним розвитком» визначено, що протягом року із 32 заходів, передбачених Планом заходів, 15 – виконано, 17 – у стадії виконання. [13]

В рамках програми «Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів» впроваджено європейський підхід смарт-спеціалізації у стратегічне планування регіонального розвитку, який передбачає розвиток видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону та сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні. Було надано методичну та консультативної допомоги обласним та міській держадміністраціям щодо ідентифікації пріоритетних сфер інноваційного розвитку регіонів, підтримка яких стане пріоритетом в рамках регіональних стратегій розвитку на період до 2027 року. Крім того були впроваджені, а також плануються до реалізації нові механізми підтримки підприємництва, зокрема це фінансова підтримка малого і середнього бізнесу, що в свою чергу збільшить робочі місця, а також визначення нових завдань і функцій функціонування Фонду розвитку підприємництва, основною метою якого є розвиток регіональної співпраці підприємницьких структур. Задля розвитку інноваційного потенціалу, а також розвитку науки і техніки відповідно до програм стратегічного розвитку регіонів створено умови для активізації співпраці між суб'єктами підприємництва та закладами професійної (професійно-технічної) освіти і закладами вищої освіти. Програмою передбачено кошти на модернізацію інфраструктури, закупівлю обладнання, створення центрів професійної досконалості, а також зміну змісту освіти, навчання майстрів та вчителів, розробку нових освітніх стандартів професійної (професійно-технічної) освіти та поглиблення співпраці з роботодавцями для забезпечення цілей розвитку професійної (професійно-технічної) освіти в Україні

Також головним питанням регіонального розвитку є налагодження ефективних партнерських відносин з країнами сусідами. Саме реалізація проектів в рамках Державної програми транскордонного співробітництва була спрямована на збереження історико-культурної спадщини країни, покращення якості води водозабірною басейну транскордонних річок Західного регіону України, розвиток інфраструктури Яворівського національного природного парку та ремонт під'їзних доріг до об'єктів установи. Крім того згідно державної стратегії регіонального розвитку було забезпечено реалізацію Стратегії ЄС для Дунайського регіону та Дунайської транснаціональної програми [13]. Саме ця Стратегія передбачала залучення до співпраці 14 країн: 9 країн-членів ЄС та 5 країн-не членів ЄС, які пов'язані єдиним географічним простором, та була спрямована на забезпечення інфраструктурного, екологічного,

соціально-економічного та інституційного розвитку Дунайського регіону (українська частина: Закарпатська, Івано-Франківська, Одеська та Чернівецька області). Фінансовим інструментом при цьому стала Дунайська транснаціональна програма, яка шляхом інтеграції об'єднала найвагоміші сфери регіональної економіки: інноваційність та соціальна відповідальність; навколишнє середовище та культурна відповідальність; покращення інфраструктурних зв'язків та енергоефективність; ефективне урядування.

Ще однією важливою програмою розвитку держаної регіональної політики стала програма в рамках цілі «Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток». Зокрема були вирішені питання щодо створення умов сталого розвитку туристичних і гірських регіонів України, розширення існуючих територій об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, створення умов для зменшення обсягів утворення відходів та збільшення обсягу їх переробки та повторного використання на регіональному рівні.

Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку сприяло здійсненню заходів щодо подальшого впровадження процесів децентралізації та реформування місцевого самоврядування. Зокрема, реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади, що була проведена за принципом децентралізації дала поштовх до формування дієздатного найбільш наближеного до громадянина інституту влади – місцевого самоврядування. Були утворені 1049 об'єднаних територіальних громад по всіх регіонах України, що дало можливість здійснювати розвиток певних територій шляхом прийняття самостійних владних рішень. Це в свою чергу сприяло покращенню економічного добробуту кожного регіону, розвитку інфраструктури та соціального сектору, припливу коштів до місцевих бюджетів, якими можна розпоряджатися на розсуд органів місцевого чи регіонального самоврядування в інтересах розвитку регіону.

Але не дивлячись на успіхи після впровадження стратегічних програм регіонального розвитку, деякі питання, що розкривають можливості для зростання економічного розвитку як регіонів держави, так і країни в цілому, залишаються не вирішеними і потребують негайного розгляду:

- чітко не визначені джерела фінансування заходів щодо впровадження деяких програм Стратегії регіонального розвитку, тобто не має взаємозв'язку між стратегічним і бюджетним плануванням. Бюджетним кодексом України чітко визначено рівень обсягу коштів державного фонду регіонального розвитку (1% від загального фонду державного бюджету), що має щорічно передбачатися у державному бюджеті, Мінфіном не забезпечується дотримання цієї норми. У 2019 році ця вимога виконана лише на 79%;

- основні інструменти та механізми реалізації стратегічного регіонального розвитку, тобто державні цільові програми, угоди щодо регіонального розвитку, програми подолання депресивності територій тощо, на сьогодні є неідеальними, а тому потребують перегляду;

- координація рішень центральних та місцевих органів влади щодо реалізації державної регіональної політики є невизначеною, а точніше відсутньою. Тому існує нагальна потреба у координації заходів центральних та місцевих органів щодо регіонального розвитку, а саме сприяння розвитку проектів регіонального розвитку, що будуть спрямовані на створення нових робочих місць, залучення інвестицій, активізацію економічного розвитку територій..

Висновки. Досліджуючи стратегічні орієнтири розвитку регіональної економіки та визначивши деякі проблемні питання, які потребують негайного вирішення, на нашу думку необхідно в першу чергу на законодавчому рівні, прийняти низку проектів Законів та нормативних документів, що стосуються стимулювання економічного

розвитку регіонів, відповідно до засад державної регіональної політики, переглянути Закон про державне фінансування програм розвитку, а також розширити завдання і функції Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку. Звернути увагу на роботу агенції регіонального розвитку, які є важливим чинником забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів, створення сприятливих умов для активізації інвестиційної та підприємницької діяльності, а також розглянути рід питань пов'язаних з перепідготовкою (підвищення кваліфікації) працівників місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування з питань підготовки та реалізації проектів регіонального розвитку.

1. Варналій З.С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / за ред. З.С. Варналія. К.: НІСД, 2007. 820 с.
2. Геєць В.М. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / [В.М. Геєць, Л.В. Шинкарук, Т.І. Артьомова та ін.]. К.: Ін-т економ. та прогноз., 2011. 696 с.
3. Данилишин Б.М. Третья промышленная революция и Украина. URL: <http://nvua.net/opinion/danylyshyn/Est-li-budushchee-u-otechestvennoy> (дата звернення: 10.11.2020 р.)
4. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ ст.: нові пріоритети. К.: Наукова думка, 2006. 512 с.
5. Ерохина Е. А. Экономическое развитие и экономический рост: системно-самоорганизационный подход к исследованию. *Известия Томского политехнического университета*. 2008. Том 312. – №6. С. 39-41. URL: http://www.lib.tpu.ru/fulltext/v/Bulletin_TPU/2008/v312/i6/09.pdf (дата звернення: 10.11.2020 р.)
6. Некрасов Н. Н. Региональная экономика. Теория, проблемы, методы. 2–е изд. М.: Экономика, 1978. 266 с
7. Лексин В. Н. Региональная диагностика: сущность, предмет и метод, специфика применения в современной России (вводная лекция предполагаемого учебного курса). *Российский экономический журнал*. 2003. №9-10. С. 64-86.
8. Тодосійчук В.Л. Регіональна економіка: підручник. Вінниця, ВДАУ, 2008. 434 с.
9. Тимчук Ф. М. Регіональна економіка. Конспект лекцій. К.: МАУП, 1998. 51 с.
10. Челноков І.В. Региональная экономика: организационно-экономический механизм управления ресурсами развития региона / [И. В. Челноков, Б. И. Герасимов, В. В. Быковский] ; под науч. ред. Б. И. Герасимова. Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. 112 с.
11. Аналіз соціально-економічного розвитку регіонів за 2019 рік. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/rejtingova-otsinka-regioniv/analiz-soczialno-ekonomichnogo-rozvytku-regioniv-za-2019-rik/> (дата звернення: 10.11.2020 р.)
12. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за регіонами у 2019 році. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tr/tr_reg/reg_u/rbn_2019_u.xls (дата звернення: 10.11.2020 р.)
13. Звіт за результатами реалізації державної регіональної політики в Україні у 2019 році. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/rezultati-realizatsiyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-politiki/zvit-za-rezultatamy-realizaciyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-polityky-v-ukrayini-u-2019-roczii/> (дата звернення: 10.11.2020 р.)

References

1. Varnalii, Z.S., editor. *State regional policy of Ukraine: features and strategic priorities*. Kyiv, NISD, 2007.
2. Geets, V.M. *Structural changes and economic development of Ukraine: monograph*. Kyiv, In-t ekonom. ta prognos., 2011.
3. Danilishin, B.M. “The third industrial revolution and Ukraine.” nvua.net, nvua.net/opinion/danylyshyn/Est-li-budushchee-u-otechestvennoy. Accessed 10 Nov. 2020.
4. Dolishnii, M.I. *Regional policy at the turn of the XX-XXI centuries: new priorities*. Kyiv, Naukova dumka, 2006.
5. Erokhina, E. A. “Economic development and economic growth: a system-self-organizing approach to research.” *Izvestiya Tomskogo politekhnicheskogo universiteta*, vol. 312, no.6, 2008, pp. 39-41. www.lib.tpu.ru/fulltext/v/Bulletin_TPU/2008/v312/i6/09.pdf Accessed 10 Nov. 2020.
6. Nekrasov, N. N. *Regional economy. Theory, problems, methods*. 2–ed. Moscow, Ekonomika, 1978.
7. Leksin, V. N. “Regional diagnostics: essence, subject and method, specifics of application in modern

- Russia (introductory lecture of the supposed training course)." *Russian Economic Journal*, no. 9-10, 2003, pp. 64-86.
8. Todosiichuk, V.L. *Regional economics: a textbook*. Vinnitsya, VDAU, 2008.
 9. Timchuk, F. M. *Regional Economy*. Kyiv, MAUP, 1998.
 10. *Regional economy: organizational and economic mechanism of resource management of the region*, ed. B. I. Gerasimova. Tambov, Tamb. gos. tekhn. un-ta, 2002.
 11. "Analysis of socio-economic development of the regions in 2019." Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine, www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/rejtingova-otsinka-regioniv/analiz-soczialno-ekonomichnogo-rozvytku-regioniv-za-2019-rik/ Accessed 10 Nov. 2020.
 12. "Unemployment rate (according to the ILO methodology) by region in 2019." Statistics Service of Ukraine, www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/rp/rp_reg/reg_u/rbn_2019_u.xls Accessed 10 Nov. 2020. Accessed 10 Nov. 2020.
 13. "Report on the results of the implementation of state regional policy in Ukraine in 2019." Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine, www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/rezultati-realizatsiyi-derzhavnnoi-regionalnoi-politiki/zvit-za-rezultatamy-realizaciyi-derzhavnnoi-regionalnoi-polityky-v-ukrayini-u-2019-roczii/ Accessed 10 Nov. 2020.

УДК 332:624:352/354

doi: 10.15330/apred.1.16.153-162

Данилюк М.М.¹, Дмитришин М.В.²

ЗЕЛЕНЕ БУДІВНИЦТВО У ДОСЯГНЕННІ СТАЛОГО РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

¹Західноукраїнський національний університет,
Івано-Франківський навчально-науковий
інститут менеджменту,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра управління та адміністрування,
вул. Дністровська, 32, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: (0342) 75-46-22,
e.mail: ¹malculum@ukr.net,
e.mail: ²martadmytryshyn@hotmail.com

Анотація. Мета даного наукового дослідження – виявлення ключових характеристик зеленого будівництва, які необхідні для можливих переваг і перспектив.

Методи дослідження, що були використані у процесі написання статті – порівняння, аналогії, індукції та дедукції, системного аналізу та системного підходу.

Результати. У статті розкрито ключові характеристики, потреби та передумови існування зеленого будівництва. Розкрито різницю між традиційним та зеленим будівництвом. Охарактеризовано місце зеленого будівництва у складі зеленої економіки. Виокремлено фактори за допомогою яких об'єкти зеленого будівництва впливають на навколишнє середовище та здоров'я населення; структуровано їх в логічній послідовності появи. Досліджено системи «зеленої сертифікації». Охарактеризовано стандарт LEED, який застосовується при будівництві нових і реінноваційних проектів; внутрішній реконструкції та оздобленні будівель, що експлуатуються; житлової нерухомості; замського житлового будівництва та котеджних поселень. Аналогічно охарактеризовано стандарт BREEAM один з найвідоміших і поширених методів оцінки екологічної ефективності будівель (офісних центрів, торгових майданчиків, промислових об'єктів, загальноосвітніх закладів, багатоквартирних будинків, судів та тюрм, наявного житлового фонду). У межах стандартів описано показники (місце для забудови, ефективність споживання води та енергії, споживання матеріалів та

ресурсів, якість середовища, інновації, управління, здоров'я, транспорт, утилізація відходів, забруднення), які оцінюються та їх рейтинг у системі бальної оцінки. Виділено чинники підвищення інвестиційної привабливості об'єктів зеленого будівництва. Розроблено та описана схематична модель збільшення інвестиційної привабливості зеленого будівництва через врахування факторів впливу (унікальність, якість, відповідальність) та переваг (зменшення витрат та збільшення можливостей). Окреслено переваги зеленого будівництва для чотирьох суб'єктів: регіону, інвесторів, будівельних компаній та власників «зелених» будівель.

Наукова новизна. Результатом публікації є побудова цілісної характеристики зеленого будівництва починаючи з передумов та потреб його існування, а завершуючи перевагами та перспективами.

Практична значущість результатів. Результати належним чином описані та графічно зображені; це дозволяє їх використовувати у процесі подальшого наукового пошуку, практичній діяльності та з метою поповнення інтелектуального капіталу всіх зацікавлених читачів.

Ключові слова: зелена економіка, зелене будівництво, сертифікація.

Danyliuk M.M.¹, Dmytryshyn M.V.²

GREEN BUILDING IN ACHIEVING SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT

West Ukrainian National University,
Ivano-Frankivsk Educational and Scientific
Institute of Management,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Administration,
vul. Dnistrovska, 32, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: (0342) 75-46-22,
e.mail: ¹malculum@ukr.net,
e.mail: ²martadmytryshyn@hotmail.com

Abstract. The purpose of this research is to identify the key characteristics of green building that are necessary for the possible benefits and prospects.

Research methods used in the article - comparison, analogy, induction and deduction, systems analysis and systems approach.

Results. The article reveals the key characteristics, needs and prerequisites for the existence of green building. The difference between traditional and green construction is revealed. The place of green construction as a part of green economy is characterized. The factors by which green construction objects affect the environment and public health are singled out; they are also structured in a logical sequence of appearance. Green certification systems have been studied. The LEED standard, which is used in the construction of new and renovation projects; interior reconstruction and decoration of buildings in operation; residential real estate; suburban housing and cottage settlements, is characterized. The BREEAM standard is similarly described as one of the most well-known and widespread methods of assessing the environmental performance of buildings (office centers, shopping malls, industrial facilities, secondary schools, apartment buildings, courts and prisons, available housing). The indicators of the standards (place to build, water and energy efficiency, consumption of materials and resources, environmental quality, innovation, management, health, transport, waste disposal, pollution) are evaluated and their rating in the scoring system is fixed. Factors for increasing the investment attractiveness of green construction projects have been identified. A schematic model of increasing the investment attractiveness of green construction through taking into account the factors of influence (uniqueness, quality, responsibility) and benefits (reducing costs and increasing opportunities) has been developed and described. The benefits of green building for four actors: region, investors, construction companies and owners of «green» buildings are outlined.

Scientific originality. The result of the publication is the construction of a holistic description of green building, starting from the preconditions and needs of its existence, and ending with the benefits and prospects.

The practical significance of the results. The results are properly described and graphically represented; this allows them to be used in the process of further scientific research, practical activities and to replenish the intellectual capital of all interested readers.

Key words: green economy, green building, certification.

Вступ. Ключовою тенденцією сталого регіонального розвитку на сучасному етапі розвитку суспільства являється створення комфортного середовища для проживання населення. Сучасний стан та тенденції розвитку економіки свідчать про наявність важливих та складних проблем, зумовлених застарілістю житлового фонду, енергозатратністю будівель, що спонукає до пошуку заходів, які ефективно могли б скоротити енергоспоживання та стимулювали використання при будівництві екологічних матеріалів, техніки і устаткування, що відповідають вимогам екологічності.

Проблематику зеленого будівництва розкрито в працях багатьох вчених, що вказує на її актуальність та потребу подальшого прикладного дослідження. Так, зокрема, теоретико-методичні підходи до визначення поняття зелене будівництво досліджували С.Мащенко, М.Вовк та Р.Алієв [1], О.Дорошенко [2]; зелене будівництво як шлях до стійкого розвитку урбоєкосистем на основі досвіду ЄС та економічну політику Європейського Союзу з підтримки зеленого житлового будівництва – Ю.Орловська, М.Вовк, В.Чала та С.Мащенко [3, 4]; процеси інвестування в зелене будівництво як засіб стимулювання регіонального розвитку – Л.Саркісян [5], еколого-ергономічне проектування як складник зеленого будівництва – О.Протасенко та Г.Мигаль [6]; концепцію, причини та тенденції розвитку – О.Білик [7]. Також нерідко зелене будівництво є ключовим об'єктом дослідження у працях із зеленої економіки та розглядається у контексті її розвитку. Питання зеленої економіки досліджували, зокрема, О.Бондар, Т.Галушкіна та П.Унгурян [8], Ю.Боровик, Ю.Слагін та О.Полякова [9], О.Добровольська [10], Н.Бондар та І.Тодріна [11], Н.Краснікова, А.Хохлова та П.Красніков [12], Д.Тарасенко [13], А.Гура та Т.Гуцан [14].

На відміну від багатьох країн, в Україні як і раніше використовуються традиційні технології проектування і зведення об'єктів нерухомості, а також оцінки їх впливу на навколишнє середовище. Будівництво, як галузь народного господарства, потребує великої кількості різної сировини, будівельних матеріалах, енергетичних та інших ресурсів, отримання яких часто негативно впливає на природне середовище. Існуюча проблематика погіршення стану навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів, завантаженості транспортних шляхів, вимагають переглянути сформовані підходи до управління розвитком забудови територій та актуалізують перехід до будівництва і експлуатації будівель з мінімальним впливом на навколишнє середовище. Необхідність впровадження та розвитку «зеленого» будівництва в Україні зумовлена як міжнародними зобов'язаннями, так і внутрішніми соціально-економічними й екологічними реаліями.

Будівлі та споруди, що є результатом будівельної діяльності здійснюють істотний вплив на навколишнє середовище. Задовольняючи свої потреби шляхом будівництва будівель людство витрачає природні ресурси і вносить зміни в функціонування екосистеми, що негативно впливає на стійкість розвитку майбутніх поколінь. Інноваційним інструментом підвищення стійкості середовища проживання є зелене

будівництво яке базується на ефективному використанні потенційних можливостей, збалансованості суспільного розвитку й пріоритетності збереження довкілля.

Постановка завдання. Мета даного наукового дослідження – виявлення ключових характеристик зеленого будівництва, які необхідні для можливих переваг і перспектив.

Методи дослідження, що були використані у процесі написання статті – порівняння, аналогії, індукції та дедукції, системного аналізу та системного підходу.

Результати. Зелене будівництво передбачає зведення будівель з мінімальним впливом на навколишнє середовище. Його ціллю є мінімізація рівня споживання матеріальних та енергетичних ресурсів протягом всього життєвого циклу будівлі (проектування, будівництво, експлуатація, капітальний ремонт, реконструкція та знесення). Реалізація зеленого будівництва розширює і доповнює класичне будівельне проектування такими характеристиками як корисність, економія, довговічність і комфорт.

Розвиток і впровадження стандартів зеленого будівництва стимулює розвиток бізнесу, інноваційних технологій та економіки, поліпшує якість життя суспільства і стан навколишнього середовища.

Реалізація принципів «зеленого» будівництва дозволить здійснити перехід до «зеленої» економіки, яка будучи складовим елементом концепції сталого розвитку, має значний потенціал. У її рамках можливе вирішення актуальних проблем глобального характеру та розв'язання цілком конкретних проблем: ресурсозбереження, поліпшення фінансово-економічних показників діяльності господарюючих суб'єктів, скорочення витрат на обслуговування будинків, зниження фінансових ризиків і витрат в процесі будівництва і експлуатації будівель, скорочення витрат на переробку відходів будівельного виробництва, залучення в регіони додаткових інвестицій в результаті популяризації «зеленого» будівництва.

Значимість «зеленого» будівництва в якості зазначеного інструменту зростає в умовах диференціації регіонів України за екологічними, демографічними, кліматичними, та соціально економічними показниками розвитку. На сьогодні місцевим органам влади необхідно розробити і реалізовувати комплексну програму розвитку «зеленого» будівництва, що сприятиме сталому розвитку нашої країни в найближчій перспективі.

Мінімізація впливу будівель протягом всього життєвого циклу на навколишнє середовище та здоров'я населення досягається завдяки (рис. 1):

- ефективному використанню водних та енергетичних ресурсів;
- використанню екологічно безпечних будівельних матеріалів;
- зменшенню шкідливих відходів небезпечних викидів та інших впливів на навколишнє середовище;
- застосування будівельних матеріалів місцевого походження (зменшення шкоди навколишньому середовищу через перевезення матеріалів);
- використання поновлюваних джерел енергії (енергія вітру, сонця тощо);
- застосування матеріалів, що характеризуються енергоефективністю та енергозбереженням.

Поступовий розвиток «зеленого» будівництва повинен стати рушієм для впровадження інноваційних «зелених» технологій. Це зокрема: енергозберігаючих технологій, використання сонячної енергії, вторинне використання води, облаштування території навколо будівлі, роздільний збір та сортування сміття.

До енергозберігаючих технологій можна віднести: використання енергозберігаючих світильників, забезпечення інсоляції всього приміщення.

Встановлення вікон, що не допускають перегрівання приміщення влітку і зменшують тепловтрату в зимовий період.

Використання екологічних будівельних матеріалів та матеріалів отриманих шляхом вторинної переробки відходів (скла, металу, бетону), використання екологічних утеплювачів, які утримують тепло всередині приміщення, а також не завдають шкоди здоров'ю людини.

Використання альтернативних джерел енергії також характерно для «зеленого» будівництва (сонячна енергія, енергія вітру).

Для всіх «зелених» будівель характерно повторне використання водних ресурсів, в тому числі дощової води. Вода з дахів проходить до спеціальних резервуарів для збору дощової води. Воду можна використовувати для поливу газонів, миття машин тощо. Такий вид технологій забезпечує економію води і не допускає перевантаження каналізації.

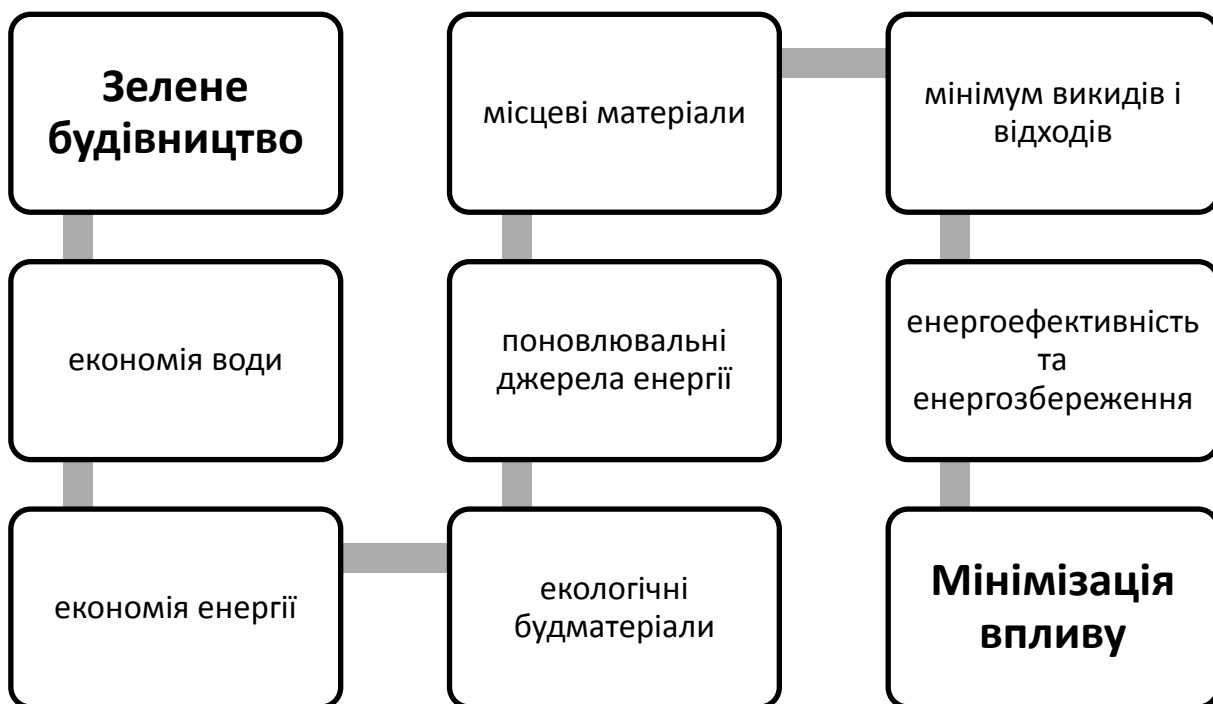

Рис. 1. Мінімізація впливу зеленого будівництва протягом всього життєвого циклу будівель на навколишнє середовище та здоров'я населення

**складено авторами*

Fig. 1. Minimization of the impact of green building throughout the life cycle of buildings on the environment and public health

**compiled by the authors*

Щоб перебування всередині будівлі приносило максимальний комфорт, важливим є облаштування території навколо зеленого будинку. Впроваджуються «зелені» транспортні стратегії поблизу будівлі влаштовують велосипедні, роликові стоянки і парковки для електромобілів. Створюються умови для уникнення перетину потоків автомобілів і пішоходів, облаштовуються пішохідні зони. Забезпечується легкий доступ до зупинок громадського транспорту.

Головним інструментом втілення принципів зеленого будівництва в проектах нерухомості є так звані системи зеленої сертифікації. Системи «зеленої сертифікації» характеризуються наступним:

- оцінка всього життєвого циклу будівлі, а не тільки проектно-будівельної частини;
- використання широкого спектру різних критеріїв, які оцінюють розташування земельної ділянки, що застосовуються технології проектування і будівництва, використання поновлюваних джерел енергії, технологію демонтажу та ін.;
- сертифікація не є поодиноким дією, а процесом, який супроводжує проектування і будівництво об'єкта.

В міжнародній практиці існує кілька незалежних систем сертифікації в зеленому будівництві, зокрема Leadership in Energy and Environment Design (LEED) США, Building Research Establishment Environmental Assessment Method (BREEAM) Велика Британія. В основі цих стандартів закладені норми використання будівельних матеріалів, води, енергії та земельних ділянок. Будівлі, що сертифіковано забезпечують мінімальне забруднення навколишнього середовища.

Стандарт LEED застосовується при будівництві нових та реінноваційних проектів і внутрішній реконструкції будівель. Стандартом визначається енергоефективність, екологічність, стійкість будівель та перехід будівельної індустрії до проектування, будівництва та експлуатації саме таких будівель. LEED не вносить корективи в нормативні документи тієї чи іншої країни, а тільки доповнює більш досконаліми критеріями оцінки якості. Дана рейтингова система може бути застосована до комерційної і житлової нерухомості (багатоквартирної і замиської), вона супроводжує весь цикл будівництва будівлі, від початкового проектування до його експлуатації.

BREEAM один з найвідоміших і поширених методів оцінки екологічної ефективності будівель визначає стандарти сталого проектування і будівництва, та дає можливість порівнювати різні будівлі за рівнем їх впливу на навколишнє середовище. Існує кілька стандартних схем оцінки BREEAM - для торгової, промислової та комерційної нерухомості.

Заходи щодо сертифікації на відповідність стандартам зеленого будівництва дозволяють отримати не тільки незалежну оцінку об'єкта будівництва, а й підвищити інвестиційну привабливість проекту. Чинниками підвищення інвестиційної привабливості об'єктів зеленого будівництва є наступні:

- зниження операційних витрат за рахунок скорочення споживання енергії;
- підвищення вартості при продажу;
- новизна і унікальність пропозиції;
- обґрунтування якості об'єкта, що підтверджено міжнародними стандартами;
- екологічна відповідальність учасників ринку;
- результати сертифікації можуть бути використані як основа для рекламної кампанії.

Об'єкти сертифікації в системах LEED та BREEAM

Table 1

Certification objects in LEED and BREEAM systems

BREEAM		
Об'єкти сертифікації	Показники, що оцінюються	Рейтинг в системі (балів)
Офісні центри Торгові майданчики Промислові об'єкти Загальноосвітні заклади Об'єкти сфери охорони здоров'я Багатоквартирні будинки Суди, тюрми Наявний житловий фонд (модернізація та підвищення ефективності)	Місце для забудови, що враховує майбутні потреби (sustainable sites, SS). Ефективність споживання води (water efficiency, WE). Споживання енергії і параметри атмосфери (energy and atmosphere, EA). Споживання матеріалів і ресурсів (materials and resources, MR). Якість середовища всередині приміщень (Indoor environmental quality, IEQ). Інновації в проектуванні (innovation in design, ID).	Не сертифіковано < 30 Сертифіковано ≥ 30 Добре ≥ 45 Дуже добре ≥ 55 Відмінно ≥ 70 Видатні характеристики ≥ 85
LEED		
Нове будівництво Будівлі, що експлуатуються Комерційні будівлі Оздоблення будівель Торгові майданчики Житлова нерухомість Заміське житлове будівництво Котеджні поселення	Управління Здоров'я Енергія Транспорт Вода Матеріали Утилізація відходів Використання земельної ділянки Забруднення	Сертифіковано 40-49 Срібний 50-59 Золотий 60-79 Платиновий < 80

**складено на основі [1-4]*

**compiled on the basis of [1-4]*

На рисунку 2 зображена схематична модель збільшення інвестиційної привабливості зеленого будівництва через врахування факторів впливу та переваг

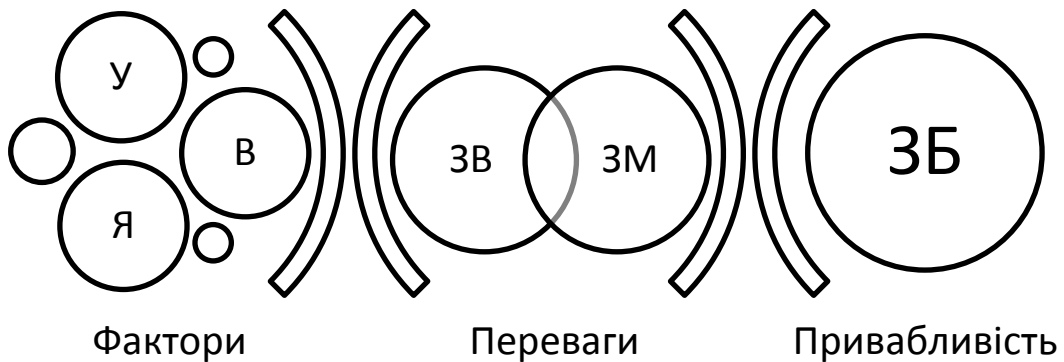

Рис. 2. Модель збільшення інвестиційної привабливості зеленого будівництва через врахування факторів впливу та переваг (У – унікальність; Я – якість; В – відповідальність; ЗВ – зменшення витрат; ЗМ – збільшення можливостей; ЗБ – зелене будівництво)

**розроблено авторами*

Fig. 2. Model of increasing the investment attractiveness of green construction by taking into account the factors of influence and benefits (У - uniqueness; Я – quality; В - responsibility; ЗВ - cost reduction; ЗМ - increase opportunities; ЗБ - green building)

**developed by the authors*

Таблиця 2

Переваги зеленого будівництва

Table 2

The advantages of green building

Регіон	Інвестори	Будівельні компанії	Власники будівель
Покращення якості навколишнього середовища	Економія витрат на експлуатацію будівлі за рахунок зниження енергоємності об'єкта	Зростання конкурентних переваг на ринку	Підвищення якості середовища проживання
Впровадження інноваційних технологій	Маркетингові переваги на ринку	Покращення корпоративного іміджу компанії	Відповідність будівлі вимогам соціальної відповідальності
Скорочення рівня безробіття та створення нових робочих місць	Зниження ризиків зростання цін на енергоресурси	Міжнародне визнання	Зменшення експлуатаційних витрат

**розроблено авторами*

**developed by the authors*

Висновки. Розвиток і популяризація «зелених» стандартів повинна дати поштовх розвитку ринку будівельних матеріалів і технологій. Виробникам доведеться істотно нарощувати інноваційну складову продукції, тому що з приходом «зеленого» будівництва повинні з'явитися і нові «зелені» технології, іноземні, що адаптовані до українських умов, так і власні розробки.

Таким чином, застосування зелених стандартів має низку вигод для навколишнього середовища, суспільства і економіки. Сертифікація забезпечує високу конкурентоспроможність в просуванні проекту, гарантію, що при будівництві об'єкту застосовувалися технології, що відповідають основним принципам сталого розвитку територій, активізацію пошуку інноваційних рішень, зниження експлуатаційних витрат і підвищення якості робочої і житлового середовища.

Зелене будівництво може стати цікавим доповненням методів управління муніципальним майном [15], в тому числі й занедбаним. Це дозволить регіону покращити свою інвестиційну та туристичну привабливість, підвищити економічну активність та здобути репутацію соціально відповідального самоуправління.

1. Машенко С.О., Вовк М.С., Алієв Р.А. Теорія і методологія «зеленого будівництва». *Економічний простір*. 2016. № 113. С. 220-230.
2. Орловська Ю.В., Вовк М.С., Чала В.С., Машенко С.О. Економічна політика ЄС з підтримки зеленого житлового будівництва: Монографія. Дніпро. 2017. 148 с.
3. Саркісян Л.Г. Інвестування в зелене будівництво як засіб стимулювання регіонального розвитку. *Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*. 2017. Випуск 6 (11). С. 243-246.
4. Протасенко О.Ф., Мигаль Г.В. Еколого-ергономічне проектування як складник зеленого будівництва. *Екологічні науки*. № 1(28). 2019. С. 302-306.
5. Орловська Ю.В. Зелене будівництво – шлях до стійкого розвитку урбоєкосистем на основі досвіду ЄС. *Економічний простір*. 2017. № 120. С. 216-223.
6. Білик О.А. Зелене будівництво: концепція, причини та тенденції розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер.: Економічні науки. 2016. Вип. 20(1). С. 53-57.
7. Дорошенко В.М. Теоретико-методичні підходи до визначення поняття «зелене будівництво». *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2018. Вип. 14(2). С. 31-38.
8. Бондар О.І. «Зелена» економіка як підґрунтя екологізації місцевого розвитку: Монографія / Бондар О.І., Галушкіна Т.П., Унгурян П.Я. ; за заг. ред. О.І. Бондаря. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 237 с.
9. Боровик Ю.Т., Єлагін Ю.В., Полякова О.М. «Зелена економіка»: сутність, принципи, перспективи для України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2020. № 69. С. 75-83.
10. Добровольська О. Зелена економіка: теорія та практика імплементації в Україні. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2018. Вип. 1. С. 196-205.
11. Бондар Н.О., Тодрина І.В. «Зелена економіка» в індустрії туризму: проблеми і перспективи розвитку в контексті впливу на економічний стан місцевих громад. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2019. Вип. 202. С. 92-100.
12. Краснікова Н.О., Хохлова А.В., Красніков П.Д. «Зелена економіка» як елемент сталого розвитку: сучасний стан та перспективи. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. 5. С. 19-23.
13. Тарасенко Д.Л. Сталий розвиток і «зелена» економіка: політика ЄС. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2017. № 10. С. 111-115.
14. Гура А.О., Гуцан Т.Г. Зелена економіка: сутність, чинники та перспективи розвитку в Україні. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка*. 2017. Вип. 17. С. 42-52.
15. Данилюк М.М., Дмитришин М.В. Управління муніципальним майном. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. №6. С. 11-13.

References

1. Mashchenko, S.O., Vovk, M.S, and R.A. Aliyev. "Theory and methodology of "green building" ." *Economic space*,no.113, 2016, pp. 220-230.
2. Orlovska, Y.V., Vovk, M.S., Chala, V.S., and S.O Mashchenko. *EU economic policy to support green housing: Monograph*. Dnipro, 2017.
3. Sarkisian, L.H. "Investing in green building as a means of stimulating regional development." *Development of productive forces and regional economy*, Issue 6 (11), 2017, pp. 243-246.
4. Protasenko, O.F., and G.V.Migal. "Ecological and ergonomic design as a component of green construction." *Environmental sciences*, no 1 (28), 2019, pp. 302-306.
5. Orlovska, Y.V. "Green building - a way to sustainable development of urban ecosystems based on EU experience." *Economic space*, no. 120, 2017, pp. 216–223.

6. Bilyk, O.A. "Green building: concept, causes and trends." *Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser. : Economic Sciences*, vol. 20 (1), 2016, pp. 53-57.
7. Doroshenko, V.M. "Theoretical and methodological approaches to defining the concept of "green building"." *Current problems of economic development of the region*, vol. 14 (2), 2018, pp. 31-38.
8. Bondar O.I., editor. "Green" economy as a basis for greening local development: Monograph. Kherson, OLDI-PLUS, 2018. 2
9. Borovik, Yu.T., Yelagin, Yu.V., and O.M. Polyakova "Green economy": essence, principles, prospects for Ukraine." *Bulletin of Transport Economics and Industry*, no. 69, 2020, pp. 75–83.
10. Dobrovolska, O. "Green economy: theory and practice of implementation in Ukraine." *Socio-economic problems and the state*, vol. 1, 2018, pp. 196-205.
11. Bondar, N.O., and I.V.Todrina. "Green economy" in the tourism industry: problems and prospects for development in the context of the impact on the economic condition of local communities." *Bulletin of the Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture*, vol. 202, 2019, pp. 92-100.
12. Krasnikova, N.O., Khokhlova, A.V., and P.D. Krasnikov. "Green economy" as an element of sustainable development: current status and prospects." *Economic Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy*, vol. 5, 2018, pp. 19-23.
13. Tarasenko, D.L. "Sustainable development and «green» economy: EU policy." *Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*, no. 10, 2017, pp. 111–115.
14. Hura, A.A., and T.G.Hutsan. "Green economy: essence, factors and prospects of development in Ukraine." *Collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda. Economy*, vol. 17, 2017, pp. 42-52.
15. Danyliuk, M.M., and M.V. Dmytryshyn. "Municipal property management." *Economy. Finances. Law*, no.6. 2020, pp. 11-13.

УДК 338.01(1-32):336+330.322+339.137.2

doi: 10.15330/apred.1.16.162-170

Мулеса Е.В.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів і банківської справи,
вул. Університетська, 14, м. Ужгород,
88000, Україна,
тел.: +380667739455,
e-mail: elina13mulesa@ukr.net

Анотація. Метою дослідження є поглиблення та розвиток підходів до визначення сутності спроможності регіону, виділення її різновидів, дослідження взаємозв'язку та взаємозалежності між ними та виявлення впливу цих складових на ефективність функціонування території як окремої адміністративно-територіальної одиниці.

У процесі дослідження використано методи монографічного та теоретичного узагальнення – для обґрунтування поняття спроможності регіону та його різновидів; системного та регресійного аналізу – при виявленні основних проблем розвитку регіонів на принципах самодостатності; індукції та дедукції – для доведення схожості проблем регіонального розвитку територій в умовах реформи місцевого самоврядування тощо.

Досліджені в роботі теоретичні підходи поняття спроможності дали змогу розкрити її в якості комплексного показника, що включає в себе ряд додаткових визначників (конкурентоспроможність, інституційну, інвестиційну, організаційну, податкову та фінансову спроможності), кожен з яких є невід'ємною частиною успішного розвитку громади в умовах сьогодення. Розкрито сутнісну характеристику кожного виду спроможності, визначено їх

взаємозалежність та вплив на розвиток регіону як самостійної та самодостатньої адміністративно-територіальної одиниці. Виділено основні недоліки у трактуванні того чи іншого поняття в урахуванням точки зору провідних економістів і як наслідок сформоване власне бачення їх теоретичної сутності.

Наукова новизна полягає у розкритті принципово нових критеріїв спроможності регіонів з урахуванням вже існуючого практичного досвіду та доведенні їх прямого впливу на розвиток територій загалом.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що доведені до рівня практичного використання теоретичні положення можуть слугувати внеском в забезпечення ефективного функціонування та розвитку регіонів з урахуванням основних принципів реформи децентралізації.

Ключові слова: спроможність, фінансова спроможність регіону, конкурентоспроможність, інституційна спроможність, інвестиційна спроможність, організаційна спроможність, податкова спроможність.

Mulesa E.V.

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF REGIONAL CAPACITY RESEARCH

Uzhhorod National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance and Banking,
Universytetska str., 14, Uzhhorod,
88000, Ukraine,
tel.: +380667739455,
e-mail: elina13mulesa@ukr.net

Abstract. The purpose of the study is to deepen and develop approaches to defining the essence of the region's capacity, highlighting its varieties, studying the relationship and interdependence between them and identifying the impact of these components on the efficiency of the territory as a separate administrative-territorial unit.

In the course of the research the methods of monographic and theoretical generalization were used - to substantiate the concept of the region's capacity and its varieties; system and regression analysis - in identifying the main problems of regional development on the principles of self-sufficiency; inductions and deductions - to prove the similarity of the problems of regional development of territories in the context of local government reform, etc.

The theoretical approaches of the concept of capacity studied in the work allowed to reveal it as a complex indicator, which includes a number of additional determinants (competitiveness, institutional, investment, organizational, tax and financial capacity), each of which is an integral part of successful community development. in today's conditions. The essential characteristics of each type of capacity are revealed, their interdependence and influence on the development of the region as an independent and self-sufficient administrative-territorial unit are determined. The main shortcomings in the interpretation of a concept taking into account the point of view of leading economists and as a result formed their own vision of their theoretical essence.

The scientific novelty lies in the disclosure of fundamentally new criteria for the capacity of regions, taking into account existing practical experience and proving their direct impact on the development of territories in general.

The practical significance of the obtained results is that the theoretical provisions brought to the level of practical application can serve as a contribution to ensuring the effective functioning and development of the regions, taking into account the basic principles of decentralization reform.

Keywords: ability, financial viability of the region, competitiveness, institutional capacity, investment capacity, organizational capacity, tax capacity.

Вступ. Завдяки створенню нової системи розподілу владних повноважень між центральними та місцевими органами влади сьогодні фактично формується нова

система взаємовідносин між різними гілками влади та новий баланс стримувань і противаг. На практиці в основі децентралізації як складової державної політики регіонального розвитку, лежить формування спроможних територій, що володіють достатнім обсягом власних фінансових ресурсів, здатні ефективно розпоряджатися ними, ухвалювати необхідні рішення у площині свого життєзабезпечення на умовах самостійності та самодостатності. Однак, варто відмітити, що на формування фінансово спроможних адміністративно-територіальних одиниць має вплив децентралізація у широкому її розумінні, а не лише фіскальна її складова. Тому з метою підвищення ефективності функціонування та розвитку територій необхідним є удосконалення існуючих наукових підходів до розгляду складових цих процесів, що й обумовило актуальність обраної теми дослідження, її теоретичну та прикладну значущість.

Теоретико-методологічну базу для вивчення даного питання сформували закордонні та вітчизняні вчені, такі як: І.М. Камінська [4], М.І. Карлін [5], Н.М.Колісниченко [6], С.Я. Кондратюк [7, с. 21], А.Я. Паулик [8], С.В. Сембер [9], О.Г. Чубарь [12], О.О. Яцунська [14, с. 12-17]. Однак, не дивлячись на значні досягнення в дослідженні спроможності регіону, й досі не має сформованого єдиного комплексного підходу до трактування досліджуваної категорії з урахуванням існуючої практики та нових реалій.

Поставка завдання. Метою дослідження є систематизація існуючих та спроба пошуку уточнення підходів до визначення сутності спроможності регіону, виділення її різновидів, дослідження взаємозв'язку та взаємозалежності між ними та виявлення впливу цих складових на ефективність функціонування території як окремої адміністративно-територіальної одиниці.

Результати. Взятий Україною у 2014 році курс на децентралізацію, задав нові умови розвитку місцевого самоврядування. Децентралізація – це передача повноважень та бюджетних надходжень від державних органів та органів місцевого самоврядування, метою якої є, передусім, забезпечення його спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів вирішувати питання місцевого значення. Мова йде про формування таких територіальних утворень, що володіють не тільки достатніми обсягами фінансових ресурсів, але й є спроможними до саморозвитку та самостійного вирішення питань місцевого значення.

Оперування поняттям «спроможність» в економічній літературі не є новим. Відповідно до трактування, наведеного у тлумачному словнику, спроможність – це, насамперед, здатність, «наявність сили, вміння і т. ін. до здійснення чого-небудь». Ключовим у спроможності є наявність суб'єкта, що «має здатність виконувати, здійснювати, робити і т. ін. що-небудь» [1]. Тому, розглядаючи поняття з економічної точки зору, термін «спроможність» потребує обов'язкового уточнення щодо того, хто є носієм цієї спроможності (територія чи об'єднання людей).

Так, розглядаючи спроможність регіону як першооснови, доцільним є застосування підходів, згідно з якими спроможність розглядається не як окрема характеристика даної території та її громади, а як комплекс взаємопов'язаних складових: конкурентоспроможність, інституційна спроможність, інвестиційна, організаційна, податкова спроможність, а також фінансова спроможність.

Найважливішим фактором регіонального розвитку, що обумовлює самостійність місцевих органів самоврядування, сприяє активізації бізнесової діяльності, дозволяє розвивати інфраструктуру, вирішувати проблеми благоустрою та підвищення якості життя місцевого населення є фінансова спроможність територіальної громади, в основі якої лежить належне забезпечення необхідними обсягами фінансових ресурсів.

Незважаючи на те, що категорія фінансової спроможності регіону широко використовується в економічній літературі, належного трактування у наукових

дослідженнях вона так і не набула. З одного боку її розглядають як здатність громади за рахунок достатнього обсягу власних ресурсів задовольняти основні соціально-економічні потреби своїх жителів [9], з іншого – як таких стан фінансових ресурсів в регіоні, за якого він здатний до висхідного економічного розвитку [7, с. 21].

Розгорнуте трактування категорії представлено групою авторів на чолі з М.А. Коваленком, що звертають увагу на економічний розвиток регіону як його основну фінансову ціль: «фінансова спроможність регіону передбачає його здатність забезпечувати гідні умови для розвитку, яке базується на можливості суб'єктів регіональних відносин спільно формувати і реалізовувати фінансову стратегію забезпечення сталого регіонального розвитку...» [9].

Власне бачення поняття фінансової спроможності регіону обґрунтовує І.М. Камінська і розглядає її як «його здатність протистояти дестабілізаторам розвитку на основі забезпечення достатнього обсягу фінансових ресурсів, їх оптимального розподілу та ефективного використання, за умови дотримання такої структури джерел фінансування, яка гарантуватиме стабільний розвиток регіону протягом тривалого періоду часу» [4].

Представлені вище авторські обґрунтування та визначення поняття «фінансова спроможність регіону» безперечно можуть бути застосовані для рівня територіальної громади (регіону), оскільки останні представляють собою адміністративні утворення з наділеними функціями, виконання яких є неможливе без відповідного ресурсного та фінансового забезпечення. Однак зроблений науковцями основний наголос саме на достатності бюджетних ресурсів (формуванні бюджетів) є не до кінця правомірним, оскільки фінансова спроможність є комплексним показником і подекуди значно сильніший і вагоміший вплив на неї мають й інші складові фінансової системи [11, с. 38].

Таким чином, під фінансовою спроможністю слід розуміти здатність територіальної громади за рахунок достатнього обсягу фінансових ресурсів (наявних та потенційних) забезпечити належний рівень життя членів громади в тому числі задоволення їх потреб (від фізіологічних потреб до потреб у самореалізації), знайти вирішення соціально-економічних проблем та створити сприятливі умови для гідного й ефективного функціонування та розвитку території загалом.

Важлива роль у формуванні ефективних механізмів фінансового забезпечення регіонів із метою їх повноцінного залучення до процесів соціально-економічного зростання відводиться податкоспроможності певного територіального колективу.

Як правило, під «податкоспроможністю» розуміють обсяг доходів, що може бути об'єктом комунального оподаткування на душу населення в межах конкретного територіального колективу. Найбільш детально розглядає дане поняття економіст Л.Л. Тарангул, згідно досліджень якої, податкоспроможність регіону – це можливість сплати до державного бюджету податків після задоволення потреб власних відтворюваних процесів, або (якщо характеризувати її у кількісному вимірі) це різниця між обсягами регіонального валового продукту та власною регіональною «відтворювальною часткою» [9].

Помітно, що основною сутнісною характеристикою податкової спроможності певної територіальної громади виступає так звана податкова база сформована за рахунок фактичних й потенційно можливих податкових надходжень до бюджету та розмір якої визначає рівень спроможності конкретної території до покращення свого соціально-економічного розвитку [12]. При цьому, варто звернути увагу на те, що між складовими податкової бази існує не лише прямий, а й зворотній зв'язок, тобто, визначаючи сутність поняття «податкоспроможності» важливо пам'ятати й про її

значимий зв'язок з рядом інших особливостей регіону чи адміністративно-територіальної одиниці.

Тому, в широкому розумінні під податкоспроможністю регіону варто розуміти здатність територіально-адміністративної одиниці акумулювати податкові надходження до бюджетів усіх рівнів (за умови виключення суми коштів, необхідних для задоволення власних потреб громади), що стане підґрунтям для зростання масштабів економічної діяльності й рівня суспільної ефективності функціонування господарства з одного боку та посилення ступеня її фінансової автономії – з іншого.

В умовах обмеженості загального обсягу фінансових ресурсів, пріоритетна роль у процесах забезпечення сталого розвитку регіонів відводиться інвестиціям, що виступають одночасно і альтернативним, і взаємодоповнюючим джерелом фінансового забезпечення сталого розвитку регіонів країни. За таких умов особливої ваги набувають питання інвестиційної спроможності регіонів у забезпеченні сталого їх розвитку, що спричинене значними відмінностями між необхідними обсягами ресурсів, їх наявністю та ефективністю використання задля забезпечення такого розвитку.

У загальноприйнятому трактуванні під інвестиційною спроможністю розуміють комплекс (певним чином упорядкована сукупність) інвестиційних ресурсів у поєднанні з можливостями, засобами та умовами їх залучення та використання, локалізованих на конкретній території, що формують рівень її привабливості та соціально-економічної активності.

Однак, дана категорія є набагато ширшою, ніж інвестиційно привабливий та активний регіон. Якщо інвестиційна привабливість регіону відображає його рівень розвитку, що є передумовою залучення інвестицій в економіку, то інвестиційну активність варто розглядати як здатність регіону залучати, ефективно формувати й використовувати як внутрішні, так і зовнішні інвестиційні ресурси для забезпечення збалансованого соціального, екологічного та економічного розвитку як у коротко – так і у довгостроковій перспективі [3].

Оскільки система місцевого самоврядування часто розглядається саме як інститут, то необхідною умовою успішного розвитку регіонів є їх інституційне забезпечення, а точніше інституційна спроможність. У місцевому самоврядуванні поняття «система місцевого самоврядування» та «інститут місцевого самоврядування» ототожнюються [14, с. 12–17] і означають таку систему організації влади на місцях, за якої місцеві громади мають реальну можливість через створені ними структури самостійно, незалежно від держави та її інституцій розв'язувати місцеві проблеми, питання, що стосуються організації життєдіяльності будь-якої територіальної одиниці.

Інституційна спроможність є поняттям складним і розглядається як самостійне явище, що віддзеркалює процес та результат взаємодії та взаємовпливу двох компонентів його понять – інститут та спроможність. Інститут місцевого самоврядування є системою органів, інституцій (згідно тлумачного словника української мови «установ, закладів»)[1]. Спроможність тлумачиться як сукупність організаційних технічних можливостей, взаємовідносин та цінностей, що дозволяють країнам, організаціям, групам осіб та окремим громадянам на будь-якому суспільно-політичному рівні виконувати функції та досягати визначених цілей розвитку протягом певного часу [5].

Що стосується інституційної спроможності регіону як територіальної одиниці, то це ефективна організація економіки, результат взаємодії з державою, що проявляється у здатності територіальних громад виконувати покладені на них функції у визначених державою нормативних рамках та стимулює індивідуальні економічні зусилля. Тобто з одного боку це використання потенційних можливостей всіх існуючих елементів

апарату держави, а з другого – створення спеціальних органів загальнодержавного та національного рівня чи відповідних структурних підрозділів вже існуючих органів [6].

Враховуючи зазначене вище, варто відмітити, що інституційна спроможність територіальних громад (регіонів) дійсно базується на побудові цілісної системи апарату управління, кожен компонент якої буде ефективно взаємодіяти та взаємодоповнювати один одного. Однак, таке визначення не є завершеним, оскільки акцентується увага лише на державних органах та органах місцевого самоврядування, виключаючи структури громадянського суспільства, яким відводиться не менш важлива роль в досягненні ефективного регіонального розвитку, та відсутнє чітко визначене спрямування їх діяльності.

Тому в широкому розумінні інституційну спроможність доцільно розглядати як ефективну діяльність всіх складових організаційного механізму регіонального управління, що здатні забезпечувати здійснення реального моніторингу ситуацій та проблем на місцях, і на його основі розробку та впровадження заходів, спрямованих на підтримку сталого, збалансованого, соціально орієнтованого розвитку території та формування єдиних соціальних стандартів життя її населення і контроль за їх виконанням.

Узагальнюючими показниками, що відображає дієвість усього комплексу механізмів господарювання територіальної громади (фінансова, податкова, інвестиційна та інституційна спроможності) є такі показники як організаційна спроможність та конкурентоспроможність.

В загальному розумінні, організаційна спроможність визначається як сукупність організаційних та технічних можливостей, взаємовідносин та цінностей, що дозволяють країнам, організаціям, групам осіб та окремим громадянам на будь-якому суспільно-політичному рівні виконувати функції та досягати визначених цілей розвитку протягом певного часу [11, с. 216]. З іншої точки зору, розвиток організаційної спроможності направлений на набуття та вдосконалення навичок, умінь визначеного суб'єкта, які б допомогли йому більш повно виконувати свої функції та найкращим чином представляти інтереси громадян.

Виходячи з цього, в контексті реформи децентралізації під організаційною спроможністю варто розуміти здатність правильно розпочати запровадження змін на державному рівні, що полягає не лише в об'єднанні територій окремих адміністративно-територіальних одиниць в ефективно діючі громади, але й в створенні міцного законодавчого підґрунтя та умов для нарощення ними достатнього обсягу фінансових ресурсів. Тобто, з одного боку, організаційна спроможність регіону є відображенням його здатності ефективно досягати своєї місії (мети), а з іншого – підтримувати при цьому стале функціонування у довгостроковій перспективі.

Організаційну спроможність правильно розглядати як узагальнюючий показник, оскільки в залежності від того, на якій базі (законодавчій, фінансовій) буде стартувати процес об'єднання в регіоні, в яких умовах він буде проходити та що буде взято за пріоритет і залежить подальша фінансова, податкова, інвестиційна та інституційна спроможності його територій до їх подальшого функціонування на засадах самодостатності, самозабезпечення та автономії, що, безпосередньо, закріплені реформою децентралізації.

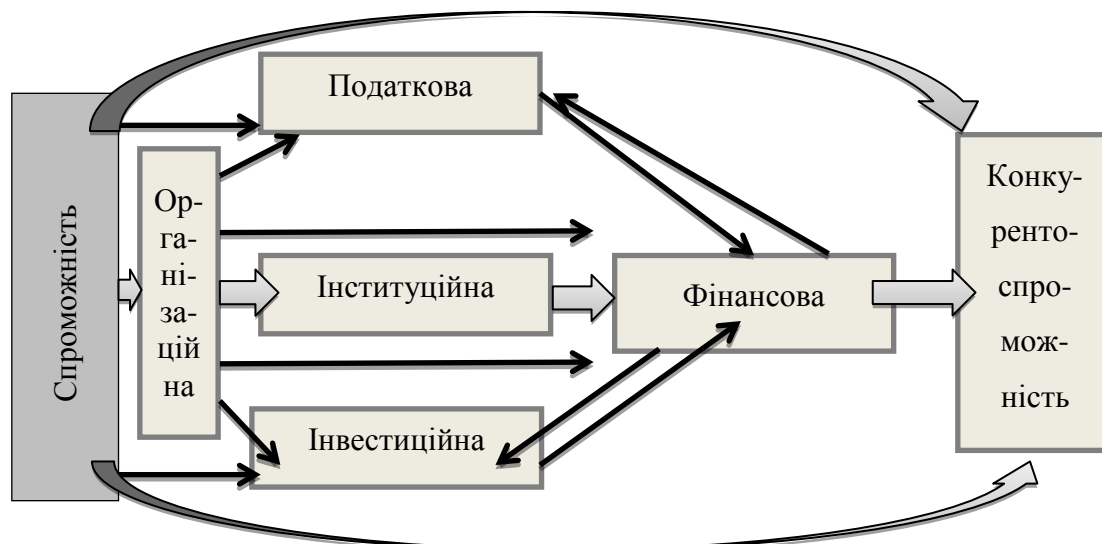

Рис. 1. Взаємозв'язок між основними складовими спроможності регіону
Fig. 1. The relationship between the main components of regional capacity

Джерело: розробка автора.

Однак, якщо організаційна спроможність відіграє визначальну роль на початковому етапі реформування, то конкурентоспроможність є узагальнюючим показником, що є результатом розглянутих вище видів спроможності регіону і прямо пропорційно залежить від ступеня їх взаємодії.

Оперуючи терміном стосовно регіону, погляди вчених-економістів можна класифікувати в три групи [8]: конкурентоспроможність регіону з його здатністю витримувати конкуренцію на товарних ринках, конкурентоспроможність як здатність регіональної економіки забезпечувати зростання добробуту населення регіону, здатність регіону виявляти, створювати, використовувати конкурентні переваги для поліпшення конкурентних позицій серед регіонів-конкурентів.

Представлені вище підходи до визначення понятійного апарату категорії «конкурентоспроможність регіону» є доцільними, однак практично всі автори акцентують увагу на наявності конкурентних переваг, але розуміння їх переліку та пріоритетності є досить розбіжними. Також окремі автори тісно пов'язують між собою поняття «конкурентоспроможність регіону» та «конкурентоспроможність галузі», що не відповідає дійсності, оскільки конкурентоспроможність галузі на регіональному рівні є тільки складовим елементом конкурентоспроможності регіону.

Найбільш повним трактуванням конкурентоспроможності регіону є визначення її як системної та багатогранної категорії, що відображає сукупність порівняльних переваг у різних сферах (економічній, технологічній, інноваційно – інвестиційної, кадровій, товарній, ринковій тощо) розвитку регіону та включає три основні аспекти: необхідність досягнення високого рівня життя населення, ефективність функціонування господарського механізму і його інвестиційна привабливість.

Варто відмітити, що дослідження теоретичних аспектів поняття спроможності територій та її окремих видів є надзвичайно важливим в контексті практичної реалізації реформи місцевого самоврядування. Оскільки чіткість у трактуванні тої чи іншої категорії прямо впливає не тільки на її розуміння органами місцевого самоврядування, але й на розставлення ними правильних пріоритетів у побудові ефективної політики розвитку регіону, в тому числі з урахуванням його безпосередніх особливостей.

Сьогодні, реформа децентралізації демонструє наявність «прогалин» у побудові спроможних територій: кількість об'єднань підміняє якість створених громад (близько

третини громад мають недостатні характеристики для забезпечення повного комплексу послуг для якісного життя своїх жителів). Причин подібної ситуації є безліч, основними серед яких є: сліпе слідування кількісним вимогам до об'єднання без урахування фінансових можливостей територій та факторів, що на неї впливають; нехтування потребами жителів громади в процесі наповнення бюджетів різних рівнів за рахунок податкових адмініструвань; відсутність балансу у формуванні й розподілі внутрішніх та зовнішніх інвестиційних ресурсів; надмірна концентрація уваги на роботі державних та місцевих органів та відсутність чітко визначеного спрямування діяльності структур громадського суспільства; відсутність міцного законодавчого підґрунтя при реалізації організаційного процесу об'єднання; імітація роботи над перспективними планами з боку адміністрацій замість залучення до їхньої розробки представників громад та обізнаних експертів тощо. Усунення зазначених вище проблемних моментів дасть змогу змістити акцент законодавчо правильно сформованих об'єднань на створення, з урахуванням всіх можливих внутрішніх та зовнішніх факторів впливу, територіальних громад у середовищі, що є сприятливим до їх спроможного та самодостатнього функціонування та розвитку.

Висновки. Необхідною умовою реалізації державної децентралізаційної політики є перебудова регіонального управління у напрямі розширення прав і самостійності регіонів та їх спроможності щодо вирішення багатьох питань економічного й соціального характеру. Саме у зв'язку з цим у статті як окремі категорії досліджено фінансову, податкову, інвестиційну, інституційну, організаційну та конкурентну спроможності, які разом формують спроможність територіальної громади (регіону) у широкому розумі. В основу спроможності регіону покладено ефективне використання виробничого, маркетингового, фінансового, науково-технічного, інноваційно-інвестиційного, кадрового, майнового потенціалу, а також гнучке пристосування до змін середовища функціонування та часто – випередження цих змін. Низька спроможність регіону породжує не лише гальмування розвитку регіону та низьку ефективність розподілу їх фінансових ресурсів та бюджетних потоків, що породжує ситуацію фінансової неспроможності громад та зростання потреб у державних дотаціях й субвенціях на фінансування локальних програм розвитку, але й диспропорційність територіального розвитку (занепад багатьох регіонів, поява депресивних територій) та економіки держави загалом.

В Україні формування спроможних та самодостатніх територіальних утворень продовжується. Наразі у більшості з них лише починають розуміти важливість самостійності як у формування доходів так і в ефективності витрат та шукають нові можливості залучення ресурсів. Тому продовження досліджень в цьому напрямку, на нашу думку, є актуальним та доречним.

1. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/spromozhnij> (дата звернення: 19.08.2020)
2. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. *Аналітична доповідь*. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2019. 115 с.
3. Інноваційний розвиток і підвищення рівня спроможності об'єднаних територіальних громад: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю. м. Дніпро, 2019. 354 с.
4. Камінська І. М. Механізми забезпечення фінансової спроможності соціально-економічного розвитку регіону. Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2009. 21 с.
5. Карлін М. І. Необхідність врахування фінансової спроможності регіонів в контексті проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». *Економіка*. 2010. №15. С. 21-31.
6. Колісніченко Н.М. Інституційна та інституціональна спроможність місцевого самоврядування: сутність понять та особливості визначення. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 01.09.2020)

7. Кондратюк С. Я., Осадчук Н.В. Фінансова спроможність як категорія публічних фінансів: сутність та складові. *Збірник наукових праць*. Вчені записки Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана. 2008. №10. С.133-138.
8. Паулик А.Я., Феєр О.В. Конкурентоспроможність економіки регіону: сутність та підходи до трактування. *Міжнародний науковий журнал «Освіта та наука»*. Випуск 2 (27), Ч.1, 2019. С. 189–202
9. Сембер С.В. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової спроможності та фінансових ресурсів територіальної громади. *Регіональна економіка*. 2015. №3. URL: http://ird.gov.ua/pe/re201503/re201503_081_SemberSV,ChubarOH,MashikoKS.pdf (дата звернення: 19.08.2020)
10. Суть реформи децентралізації – спроможність регіонів самостійно за рахунок власних ресурсів вирішувати питання місцевого. URL: <http://icps.com.ua/sut-reformy-detsentralizatsiyi--spromozhnist-rehioniv-samostiyno-za-rakhunok-vlasnykh-resursiv-vyrishuvaty-pytannya-mistsevoho-znachennya/> (дата звернення: 03.09.2020)
11. Фінансове забезпечення регіонального розвитку в умовах децентралізаційних та євроінтеграційних процесів: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., доц. Варцаби В.І. Ужгород, 2018. 431 с.
12. Чубарь О.Г., Машіко К.С. Децентралізація і фінансове забезпечення територіальної громади. Науковий вісник Ужгородського університету. *Економіка*. 2016. №1 (47). С. 419–426.
13. Як визначити спроможність громади, як її підвищувати, та що буде далі з децентралізації? URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11895> (дата звернення: 07.09.2020)
14. Яцунська О.О. Місцеве самоврядування: світовий досвід та Україна. *Навчально-методичний посібник для студентів спеціальностей «Політологія», «Правознавство»*. Миколаїв – Одеса: «ТОВ-ВІД», 2003. 150 с.

References

1. Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language (1970-1980), sum.in.ua/s/spromozhnyj. Accessed 19 Aug. 2020.
2. “Decentralization of power: an agenda for the medium term. Analytical report.” *Analitichna dopovid*. National Institute for Strategic Studies. Kyiv, 2019.
3. “Innovative development and increasing the level of capacity of united territorial communities”. *Materialy nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu*. Dnipro, 2019.
4. Kaminska, I.M. *Mechanisms for ensuring the financial capacity of socio-economic development of the region*. Lutsk, Lutsk National Technical University, 2009.
5. Karlin, M.I. “The need to take into account the financial capacity of the regions in the context of administrative and territorial reform in Ukraine.” *Scientific notes of the Ostroh Academy. Ekonomika*, no.15, 2010, pp. 21-31.
6. Kolisnichenko, N.M. *Institutional and institutional capacity of local self-government: the essence of concepts and features of definition*. The Vernadsky National Library of Ukraine, www.irbis-nbuv.gov.ua. Accessed 01 Sept. 2020.
7. Kondratyuk, S. Y., and N.V. Osadchuk “Financial capacity as a category of public finance: essence and components.” *Zbirnyk naukovykh prats. Scientific notes of Kyiv National Economic University of Vadim Hetman*, no.10, 2008, pp.133-138.
8. Paulik, A.Y., and O.V. Feer “Competitiveness of the region's economy: essence and approaches to interpretation.” *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Osvita ta nauka»*, no.2 (27), part 1, 2019, pp. 189–202
9. Sember, S.W. “Theoretical approaches to determining the essence of financial capacity and financial resources of the territorial community.” *Rehionalna ekonomika*, no. 3, 2015. Institute of Regional Research, ird.gov.ua/pe/re201503/re201503_081_SemberSV,ChubarOH,MashikoKS.pdf. Accessed 19 Aug. 2020.
10. *The essence of decentralization reform is the ability of regions to solve local issues independently at the expense of their own resources*. The International Centre for Policy Studies, icps.com.ua/sut-reformy-detsentralizatsiyi--spromozhnist-rehioniv-samostiyno-za-rakhunok-vlasnykh-resursiv-vyrishuvaty-pytannya-mistsevoho-znachennya. Accessed 03 Sept. 2020.
11. *Financial support of regional development in terms of decentralization and European integration processes*, ed. Vartsaba V.I. Uzhhorod, 2018.
12. Chubar, O.G., and K.S. Mashiko. “Decentralization and financial support of the territorial community. Scientific Bulletin of Uzhhorod University.” *Ekonomika*, no.1 (47), 2016, pp. 419–426.
13. “How to determine the capacity of the community, how to increase it, and what will happen next with decentralization?” *Decentralization*, decentralization.gov.ua/news/11895. Accessed 07 Sept. 2020.
14. Yatsunskaya, O.O. *Local self-government: world experience and Ukraine*. Mykolaiv - Odessa, 2003.

УДК 336.5

doi: 10.15330/apred.1.16.171-180

Щур Р.І.¹, Плєць І.І.², Войтович І.І.³

ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
кафедра фінансів
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: 0342752391,
e-mail: ¹romanwur@ukr.net,
²ivanplets86@ukr.net,
³irinavojtovic1004@gmail.com

Анотація. У статті досліджено теоретичні засади бюджетного фінансування пріоритетних галузей економіки України. Акцентовано увагу на критеріях вибору пріоритетних економічних галузей з точки зору бюджетного фінансування. Дослідження поточної макроекономічної ситуації в Україні показали, що державна підтримка необхідна для розвитку пріоритетних галузей економіки. Проведений аналіз фінансування пріоритетних галузей економіки показав, що в основному фінансування здійснюється за рахунок власних коштів підприємств, а також кредитних ресурсів банків, національних інноваційних та інвестиційних фондів, державного місцевих бюджетів, а також інших не заборонених законом фондів.

Здійснено комплексний аналіз фінансування економічних галузей з державного бюджету України протягом 2015-2019 років. Проаналізовано структуру капітальних витрат державного бюджету за 2015–2019 роки. Проведений аналіз показав, що протягом аналізованого періоду капітальні витрати зведеного бюджету становили в середньому 2,9% ВВП (1,4% ВВП за рахунок державного бюджету) та спостерігалася тенденція до зменшення їх частки, що є негативним явищем для національної економіки. Доведено, що потреба в державних коштах зумовлена зниженням купівельної спроможності населення, стимулюванням розвитку науково-технічного прогресу, впровадження інновацій, підтримка розвитку стратегічних та пріоритетних галузей економіки.

Визначено основні напрями подальшого розвитку пріоритетних галузей економіки та покращення інвестиційного середовища в Україні на основі вдосконалення правової та організаційної основи для підвищення ефективності механізму забезпечення сприятливого інвестиційного середовища, поліпшення конкурентоспроможності національної економіки, збалансування структури видатків бюджетів, збільшення їх частки на капітальне фінансування та інвестування в інноваційні проекти.

Ключові слова: бюджетне фінансування, видатки бюджету, пріоритетні сфери економіки, ВВП, соціально-економічний розвиток.

Shchur R.I.¹, Plets I.I.², Voytovych I.I.³

THE FEATURES OF BUDGET FINANCING OF PRIORITY BRANCHES OF UKRAINE'S ECONOMY IN MODERN CONDITIONS

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of finance,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,

tel.: 0342752391,
¹romanwur@ukr.net,
²ivanplets86@ukr.net,
³irinavojtovic1004@gmail.com

Abstract. The article the theoretical foundations of budget financing of priority branches of the Ukrainian economy are investigated. The criteria for selecting priority economic sectors in terms of budget funding are emphasized. Studies of the current macroeconomic situation in Ukraine shows that government support is needed for the development of priority branches of the economy. The analysis of financing of priority sectors of the economy shows that priority branches of the economy are mainly supported at the expense of enterprises' own funds, as well as credit resources of banks, national innovation and investment funds, state local budgets, and other funds. The financing of economic sectors from the state budget of Ukraine for 2015-2019 is analyzed. The structure of capital expenditures of the state budget for 2015-2019 is analyzed. The analysis shows that during the analyzed period the capital expenditures of the consolidated budget were in average 2.9% of GDP (1.4% of GDP from the state budget) and there was a tendency to reduce their share, which is a negative phenomenon for the national economy. It is proved that the need for public funds is due to the reduction of purchasing power of the population, stimulating the development of scientific and technological progress, the introduction of innovations, supporting the development of strategic and priority branches of the economy. The main directions of further development of priority branches of the economy and improvement of the investment environment in Ukraine based on improving the legal and organizational framework in order to increase the efficiency of the mechanism for ensuring a favorable investment environment, improving the competitiveness of the national economy, balancing the structure of budget expenditures, increasing share of project cost.

Keywords: budget financing, budget expenditures, priority spheres of economy, GDP, socio-economic development.

Вступ. Однією з головних проблем національної економіки України є низька конкурентоспроможність. Макроекономічна ситуація характеризується зниженням ВВП, інфляцією, низьким рівнем капіталовкладень та збільшенням державного боргу. Без підтримки держави соціально-економічного розвитку, процес нарощування виробничого потенціалу країни та забезпечення добробуту її громадян може існувати тривалий час і не може бути досягнутий, а розвиваючі макрофінансові потрясіння ускладнять це. В умовах ринкової економіки країна не повинна направляти всі кошти на модернізацію та відновлення національної економіки, а визначити пріоритетні напрями видатків та ефективно їх фінансувати.

Особливості вплив бюджетних витрат на соціально-економічний процес використання бюджетних коштів для зміцнення та розвитку національної економіки досліджувались в працях українських та зарубіжних вчених, зокрема А. Сміта, Дж. М. Кейнса, Т. Сарджента, Ф. Хайєка, Ш. Бланкарта, В. Гейца, В. Мельника, В. Опаріна, В. Федосова, І. Луніної, І. Чугунова, Л. Сафонова, Л. Фещенко, М. Крупки, О. Василика, Т. Затоноцької та інших.

Водночас за сучасних обставин важливо довести доцільність фінансування економічно-пріоритетних напрямів та оптимальних бюджетних коштів, оскільки фіскальна політика в цій сфері неефективна та погіршує перспективи економічного розвитку.

Постановка завдання. Метою написання статті є узагальнення теоретико-методичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо бюджетного фінансування пріоритетних економічних галузях для забезпечення сталого розвитку національної економіки та соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад.

Результати. У процесі реалізації національного економічного розвитку особливу увагу слід приділяти стану пріоритетних галузей національної економіки, адже

процвітання цих галузей визначає поступовий економічний розвиток, надає країні конкурентну перевагу, забезпечує відновлення та модернізацію виробництва. У свою чергу, видатки бюджету повинні сприяти макрофінансовій стабільності шляхом створення відповідних умов для економічного зростання. З цієї причини використання бюджетних коштів повинно бути максимально ефективним [1]. Звичайно, в умовах ринкової економіки країна не повинна витратити всі кошти на модернізацію та національне економічне відновлення (не можна забувати про самофінансування та кредитування).

Під терміном «пріоритетна галузь» слід розуміти економічну діяльність, яка може не тільки забезпечити прискорений ріст та довгостроковий розвиток національної економіки, але й розширити фінансову спроможність бюджету та створити всі умови для макрофінансової стабільності країни.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки» від 14.08.2013 № 843-р до пріоритетних галузей економіки належать: агропромисловий комплекс, житлово-комунальний комплекс, машинобудівний комплекс, транспортна інфраструктура, курортно-рекреаційна сфера і туризм, переробна промисловість [2].

Враховуючи сучасну ситуацію в економіці України, головним пріоритетом є розвиток наукоємних технологічних галузей та енергозберігаючих технологій, машинобудування, продукція яких використовується у всіх інших галузях економіки.

Рис. 1. Критерії вибору пріоритетних економічних галузей з точки зору бюджетного фінансування [3]

Fig. 1. Criteria for selecting priority economic branches from the point of view of budget funding [3]

Для досягнення економічного розвитку в Україні рекомендується використовувати такі критерії для вибору пріоритетних економічних галузей бюджетного фінансування (рис. 1), на основі яких доцільно їх вибирати.

Для того, щоб визначити поточну економічну ситуацію та можливості подальшого розвитку, детальніше розглянемо виробничі критерії. Головною ознакою загальних економічних показників є валовий внутрішній продукт, який представляє стан державної економіки країни та вказує на її процвітання або занепад, вказуючи на кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів на матеріальних та нематеріальних виробничих полях. У 2015 р. ВВП країни набуває

максимального значення (126,3%), а після почало стабільно зменшуватися (у 2019 р. становив 111,7%), що не може не вплинути на подальшу ситуацію в державі.

ВВП країни зростало в такі періоди: 2016 – 2017 рр. (на 4,8%), потім зменшувалось: за період 2017 – 2019 рр. (на 13,5%). Зростання (зменшення) ВВП країни в основному пояснюється доходом (зменшенням доходів) від таких галузей, як будівництво, сільське господарство, мисливство, лісове господарство та торгівля.

Проаналізуємо фінансування економічних галузей з бюджету України (табл. 1, рис. 2).

Таблиця 1

Фінансування економічних галузей з державного бюджету за період 2015 - 2020 рр.

Table 1

Financing of economic brunces from the state budget for the period 2015 - 2020
млн. грн.

Рік	Промис- ловість	Енергетика	Будівницт - во	Транспорт	Освіта	Соціальний захист
2015	104,7	80,1	112,5	90,8	99,0	103,6
2016	118,1	107,6	128,2	103,7	100,4	107,5
2017	121,8	88,8	143,3	101,3	100,2	107,6
2018	116,5	102,6	133,6	98,1	91,2	135,6
2019	98,9	X	128,7	108,2	120,9	X
2020	102,7	X	X	85,8	X	X

*Складено авторами на основі [4]

За результатами аналізу фінансування економічних галузей з державного бюджету можна зробити висновки, що найбільше коштів виділяються на фінансування промисловості на суму 662,7 млн. грн. за період з 2015 по 2020 рр. (порівняно з 2015 р. сума у 2019 збільшилась на 5,5% (і становила 98,9 млн. грн.). А найменше фінансується енергетична галузь на суму 379,1 млн. грн. за період з 2015 по 2018 рр. (порівняно з 2015 р. сума у 2018 р. збільшилась на 28,1% (і становила 102,6 млн. грн.).

Будівництво за період з 2015 по 2019 рр. профінансувалося з бюджету на суму 503 млн. грн.. Фінансування даної галузі поступово збільшувалось (порівняно з 2015 р. сума у 2019 р. збільшилась на 14,4% і становила 128,7 млн. грн.). Це результат поступового формування нових сільських організацій ринкового типу та правових структур завдяки впровадженню принципів земельної реформи.

Транспорт за період з 2015 по 2020 рр. профінансувалося з бюджету на суму 587,9 млн. грн.. Фінансування даної галузі поступово збільшувалось (порівняно з 2015 р. сума у 2019 р. збільшилась на 19,2% і становила 108,2 млн. грн.).

Освіта за період з 2015 по 2019 рр. профінансувалося з бюджету на суму 511,7 млн. грн.. Фінансування даної галузі поступово збільшувалось (порівняно з 2015 р. сума у 2019 р. збільшилась на 22,1% і становила 120,9 млн. грн.).

Соціальний захист за період з 2015 по 2018 рр. профінансувалося з бюджету на суму 454,3 млн. грн.. Фінансування даної галузі поступово збільшувалось (порівняно з 2015 р. сума у 2018 р. збільшилась на 30,9% і становила 135,6 млн. грн.).

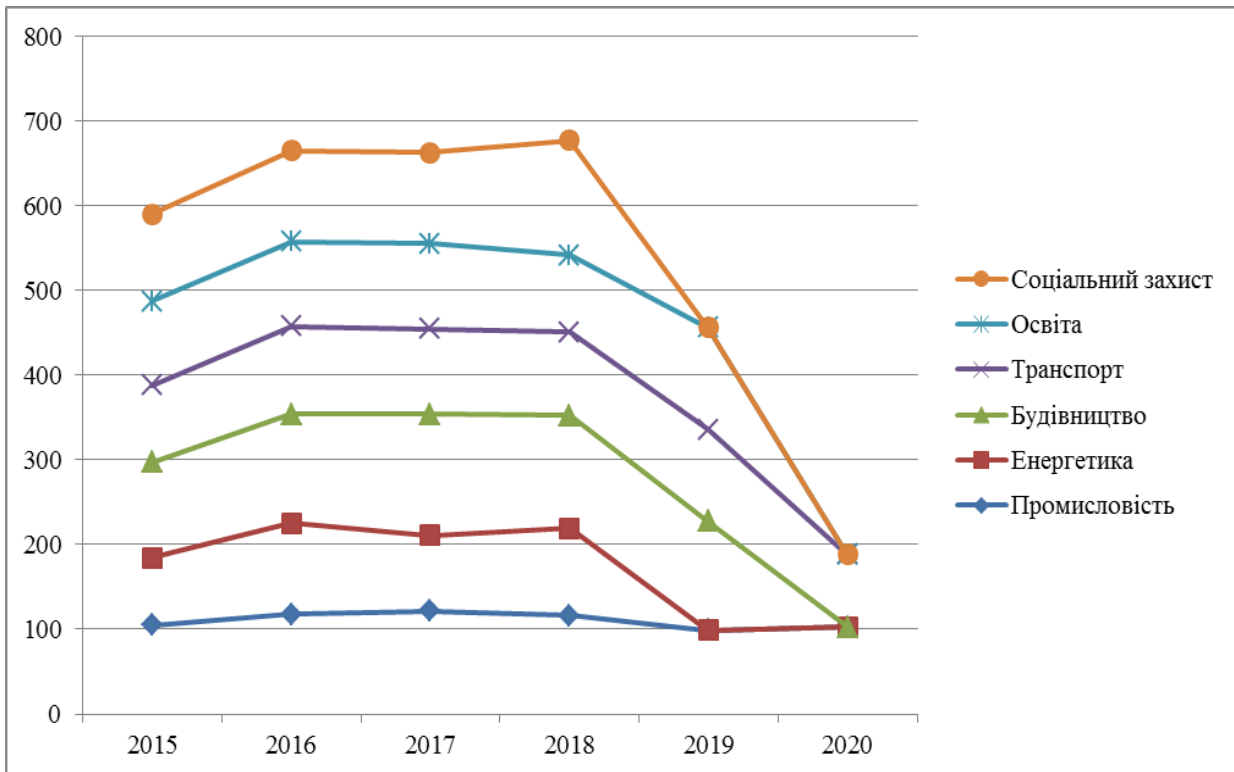

Рис. 2. Фінансування економічних галузей з державного бюджету України

*Складено авторами на основі [4]

Fig. 2. Financing of economic branches from the state budget of Ukraine

Отже, очевидно, що головну роль відіграє фінансування промисловості та фінансова підтримка цієї галузі, оскільки її ефективність значною мірою залежить від конкурентоспроможності країни на світовому ринку.

Дослідження поточної макроекономічної ситуації в Україні показують, що державна підтримка необхідна для розвитку пріоритетних галузей економіки. Тому необхідно вивчити форму та джерело його фінансування та визначити основні проблеми, властиві цьому процесу.

Фінансування пріоритетних галузей економіки здійснюється за рахунок власних коштів підприємств, кредитних фондів комерційних банків, національних інноваційних фондів та інвестиційних фондів, національного бюджету і фондів місцевих бюджетів та інших не заборонених законом фондів. Потреба в державних коштах зумовлена зниженням купівельної спроможності населення, а Україна відстає від розвинених країн за рівнем науково-технічного прогресу та передових технологій; інвестиції необхідні для підтримки промислового розвитку, розвиток стратегічних секторів економіки низький, а стабільні економічні та технологічні зв'язки між різними галузями промисловості порушені [5, с. 212].

Склад і структура видатків бюджету є показником пріоритетності конкретних функцій держави. Ось чому для визначення рівня національної підтримки пріоритетних економічних напрямків необхідно перевірити загальні видатки бюджету та з'ясувати, на які сфери використовуються кошти [6].

За період аналізу загальний обсяг видатків бюджету склав у середньому 34,7% ВВП країни, що є відносно високим показником централізації ВВП (західноєвропейська модель). Однак проблеми в українській економіці стають дедалі складнішими, що свідчить про необхідність змінити склад та структуру видатків бюджету. Протягом періоду аналізу капітальні витрати зведеного бюджету становили в

середньому 2,9% ВВП (1,4% державного бюджету) і спостерігалася тенденція до зменшення їх частки (рис. 3).

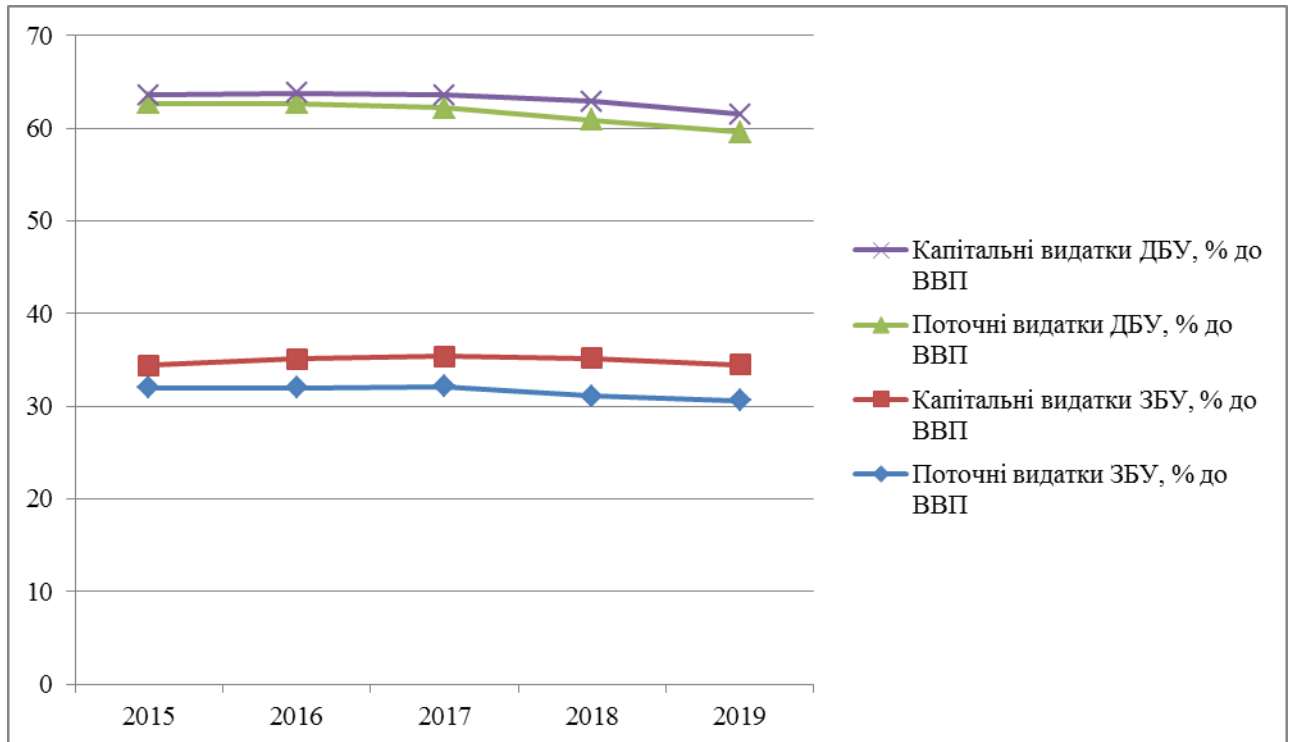

Рис. 3. Структура видатків бюджету України на 2015 – 2019 роки, виражена у відсотках до ВВП

* Складено авторами на основі [7; 8]

Fig. 3. The structure of expenditures of the budget of Ukraine for 2015 - 2019, expressed as a percentage of GDP

Основна частина капітальних витрат використовується для придбання основного капіталу (рис. 4) (за 2015 – 2019 рр. в середньому становили 64818,2 млн. грн.). В основному витрати на придбання землі і нематеріальних активів (витрати в період 2015 – 2019 рр. становили в середньому 1418,5 млн. грн.) та створення державних запасів і резервів (в середньому за період 2015 – 2019 рр. становили 339,1 млн. грн.).

У структурі капітальних видатків є капітальні трансферти підприємствам (установам та організаціям) – 39166,7 млн. грн. в середньому за аналізований період (рис. 4).

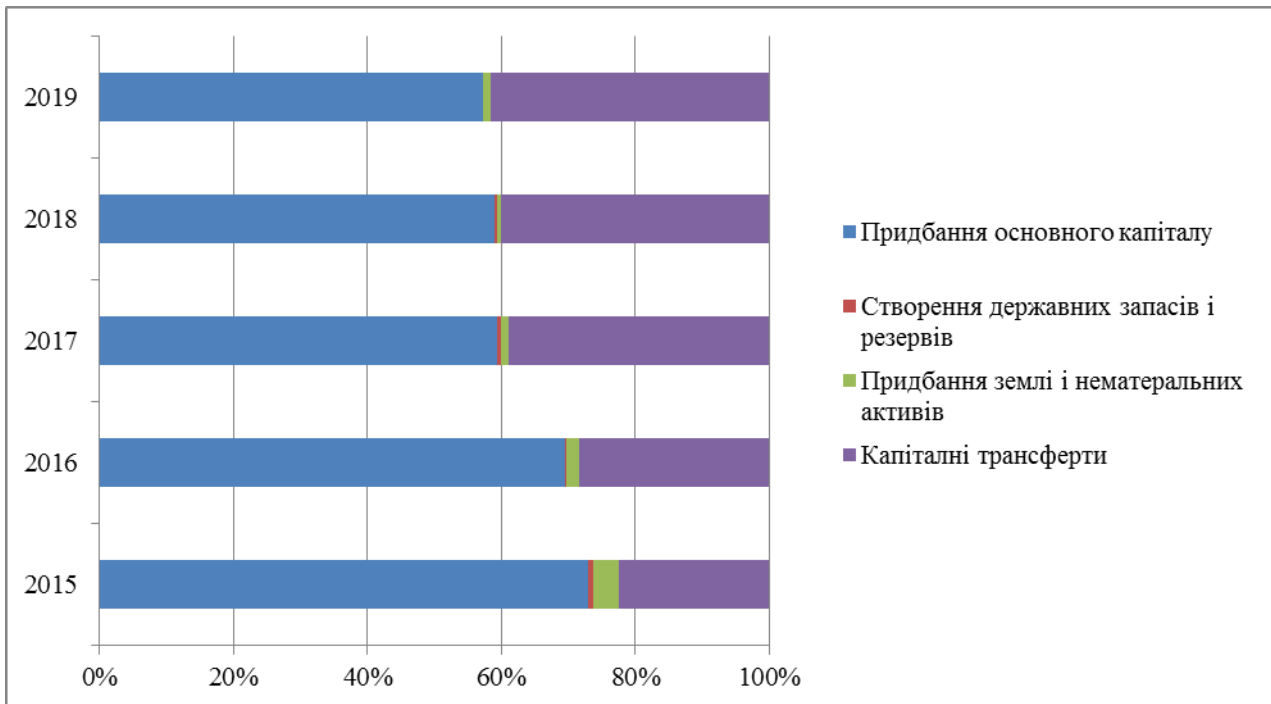

Рис. 4. Структура капітальних витрат державного бюджету 2015 – 2019 рр., %

* Складено авторами на основі [8]

Fig. 4. The structure of capital expenditures of the state budget 2015 - 2019,%

Проаналізувавши видатки бюджету, можна зробити висновок, що більшість видатків бюджету з 2015 по 2019 роки спрямовані на фінансування соціального захисту та соціального забезпечення (2134213,4 млн. грн.), загальнодержавних функцій (1507664,8 млн. грн.) та міжбюджетних трансфертів (1201219,9 млн. грн.).

За період 2015 – 2019 рр. бюджетні видатки на фінансування соціального захисту та соціального забезпечення склали 2134213,4 млн. грн. За цей же період видатки із зведеного бюджету збільшились на 82,5% (у 2019 р. становили 321786,7 млн. грн.), а з державного бюджету збільшились на 110,8% (становили 218628,6 млн. грн.).

За аналізований період бюджетні видатки на фінансування загальнодержавних функцій склали 1507664,8 млн. грн.. За досліджуваний період видатки із зведеного бюджету збільшились на 72,6% (у 2019 р. становили 203109,2 млн. грн.), а з державного бюджету збільшились на 63,1% (становили 168194,4 млн. грн.).

За період 2015 – 2019 рр. бюджетні видатки на фінансування міжбюджетних трансфертів склали 1201219,9 млн. грн. За цей же період видатки із державного бюджету збільшились на 49,6% (становили 260302 млн. грн.).

За аналізований період бюджетні видатки на фінансування освіти склали 1072628,4 млн. грн.. За досліджуваний період видатки із зведеного бюджету збільшились на 109,1% (у 2019 р. становили 238758,7 млн. грн.), а з державного бюджету збільшились на 71,1% (становили 51656,6 млн. грн.).

За період 2015 – 2019 рр. бюджетні видатки на фінансування громадського порядку, безпеки та судової влади склали 950654,8 млн. грн.. За цей же період видатки із зведеного бюджету збільшились на 161,4% (у 2019 р. становили 143694,4 млн. грн.), а з державного бюджету збільшились на 160,6% (становили 142389,8 млн. грн.).

За аналізований період бюджетні видатки на фінансування оборони склали 778741,3 млн. грн.. За досліджуваний період видатки із зведеного бюджету збільшились на 105% (у 2019 р. становили 106627,8 млн. грн.), а з державного бюджету збільшились на 105% (становили 106627,8 млн. грн.).

За період 2015 – 2019 рр. бюджетні видатки на фінансування економічної діяльності склали 771833,8 млн. грн.. За цей же період видатки із зведеного бюджету збільшились на 174,1% (у 2019 р. становили 154218 млн. грн.), а з державного бюджету збільшились на 94,9% (становили 72363,7 млн. грн.).

За аналізований період бюджетні видатки на фінансування охорону здоров'я склали 594962,5 млн. грн.. За досліджуваний період видатки із зведеного бюджету збільшились на 80,8% (у 2019 р. становили 128384,6 млн. грн.), а з державного бюджету збільшились на 236,8% (становили 38566,6 млн. грн.).

За період 2015 – 2019 рр. бюджетні видатки на фінансування духовного та фізичного розвитку склали 157561,9 млн. грн. За цей же період видатки із зведеного бюджету збільшились на 94,4% (у 2019 р. становили 31550,1 млн. грн.), а з державного бюджету збільшились на 50,6% (становили 9967 млн. грн.).

За аналізований період бюджетні видатки на фінансування житлово-комунального господарства склали 125726,7 млн. грн. За досліджуваний період видатки із зведеного бюджету збільшились на 119,7% (у 2019 р. становили 34490 млн. грн.), а з державного бюджету збільшились на 402,3% (становили 108 млн. грн.).

За період 2015 – 2019 рр. бюджетні видатки на фінансування охорони навколишнього природного середовища склали 62230,9 млн. грн. За цей же період видатки із зведеного бюджету збільшились на 76% (у 2019 р. становили 9731,1 млн. грн.), а з державного бюджету збільшились на 55,9% (становили 6317,6 млн. грн.).

Соціальні видатки бюджету становлять значну частину загальних державних ресурсів. Витрати на охорону навколишнього природного середовища, житлово-комунальне господарство, духовний та фізичний розвиток становлять невелику частку в загальній структурі витрат, і тенденції нерівномірні.

Відповідно до статистичного аналізу даних, структура видатків бюджету постійно змінюється, і немає чіткої послідовності дій. Це пов'язано з постійними змінами у пріоритетах фіскальної політики, що дуже негативно впливає на всі сфери, що фінансуються з бюджету.

У 2020 р. з бюджету виділилося 227,1 млн. грн. в галузь охорони здоров'я. Зокрема, 189,5 млн. грн. на послуги епідеміологічного моніторингу інфекційних захворювань, служби профілактики імунізації, послуги з пропаганди здоров'я та рекламні кампанії, а також служби соціального та медичного контролю; 37,619 млн. грн. на профілактику неінфекційних захворювань.

Для подальшого розвитку пріоритетних галузей економіки та покращення інвестиційного середовища в Україні необхідно вдосконалити правову та організаційну основу для підвищення ефективності механізму забезпечення сприятливого інвестиційного середовища та закласти основу для збереження і поліпшення конкурентоспроможності вітчизняної економіки [9, 10, 11]. Основними заходами в цьому відношенні повинні бути:

- зменшення адміністративних перепон за рахунок зменшення бюрократії, підвищення ефективності законодавства та прозорості системи нагляду за бізнесом;
- співпраця в галузі інновацій шляхом розробки науково-дослідних проектів між іноземними та українськими компаніями і зміцнення партнерських відносин між університетами та виробничими компаніями;
- забезпечення більш збалансованого розвитку у західних та східних регіонах країни, реалізуючи національні програми регіонального розвитку та розробляючи програми, що враховують регіональні особливості, для підвищення привабливості регіональних інвестицій, тим самим залучаючи інвесторів активніше;
- поліпшення бізнес-освіти та розширення професійної сфери діяльності діючих бізнес-шкіл за допомогою інноваційних програм у співпраці із закордонними

університетами.

Висновки. Отже, на основі цього дослідження можна зробити висновок, що бюджетні кошти відіграють досить важливу роль у соціально-економічному розвитку країни та ОТГ, проте їх ефективність у бюджетному фінансуванні даного розвитку є незначною, оскільки вплив економічних реформ на доходи бюджету є прямим. Тому для відновлення економічних умов України та покращення соціального рівня життя необхідно збалансувати структуру видатків бюджетів, збільшити їх частку в складових капітального фінансування та зосередитись найбільше на інвестуванні в інноваційні сфери пріоритетних галузей економіки, адже дослідження та розробки спочатку визначають створення конкурентоспроможної продукції, високотехнологічних технологій, які можна ефективно використовувати у вітчизняних та іноземних компаніях.

1. Фещенко Л.В. Бюджетна система України: навч. посіб. Київ: Кондор, 2008. 440 с.
2. Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 р. № 843-р. Дата оновлення: 14.08.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.10.2020).
3. Котіна Г. М., Степура М. М., Табакова Т. М. Макрофінансове забезпечення розвитку економіки: пріоритети, стратегії та ризики. *Проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 115 – 123.
4. Державний бюджет України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/> (дата звернення: 08.11.2020).
5. Резнікова О. О. Перспективи розвитку світової економіки. *Фінанси України*. 2012. № 1. С. 123 – 130.
6. Shchur R. I., Kokhan I. V. Financial supply of socio-economic development of territorial communities in decentralization conditions. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник*. 2018. Вип. 14. Т. 1. С.231-236.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.11.2020).
8. Статистичний збірник. URL: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik> (дата звернення: 15.11.2020).
9. Заборовець Ю. О. Розвиток пріоритетних галузей економіки як запорука покращення інвестиційного клімату в Україні. *Вісник Донецького національного університету*. 2015. № 1. С. 114 – 118.
10. Плец І.І., Щур Р.І., Микитюк О.В. Кластерний аналіз розподілу регіонів України за рівнем інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник*. 2017. Вип. 13. Т. 1. 111-122.
11. Плец І.І., Щур Р. І. Концептуальні підходи щодо вдосконалення механізму податкового регулювання розвитку економіки країни. *Вісник Прикарпатського університету. Серія економіка*. 2015. Вип. 11. С. 301-309.

References

1. Feshchenko, L.V. *Budget system of Ukraine: textbook*. Kyiv, Condor, 2008.
2. On approval of the list of priority sectors of the economy: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 14.08.2013 № 843-r. Dated of 14.08.2013. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-%D1%80#Text Access 21Oct. 2020.
3. Kotina, G.M., Stepura, M.M., and T.M.Tabakova. "Macro-financial support of economic development: priorities, strategies and risks." *Problems of the economy*, no.3, 2014, pp. 115 - 123.
4. The state budget of Ukraine. Minfin, index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/ Access 08 Nov. 2020).
5. Reznikova, O.O. "Prospects for the world economy." *Finance of Ukraine*, no. 1, 2012, pp. 123 - 130.
6. Shchur, R. I., and I. V.Kokhan. "Financial supply of socio-economic development of territorial communities in decentralization conditions." *The actual problems of regional development of the economy*, issue. 14, vol. 1, 2018, pp.231-236.
7. Official site of the State Statistics Service of Ukraine, ukrstat.gov.ua/ Access 08 Nov. 2020.
8. Statistical collection. mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik. Access 15 Nov. 2020.
9. Zaborovets, Y.O. "Development of priority sectors of the economy as a guarantee of improving the investment climate in Ukraine." *Bulletin of Donetsk National University*, no.1, 2015, pp. 114 - 118.

10. Plets, I.I., Shchur, R.I., and O.V. Mykytyuk., "Cluster analysis of the distribution of regions of Ukraine by level of innovative development." *The actual problems of regional development of the economy*, issue. 13, vol. 1, 2017, pp. 111-122.
11. Plets, I.I., and R.I.Shchur. "Conceptual approaches to improving the mechanism of tax regulation of economic development." *Bulletin of the Precarpathian University. Economy series*, issue 11, 2015, pp. 301-309.

УДК 336.14

doi: 10.15330/apred.1.16.180-190

Дмитровська В.С.¹, Кохан І.В.²

ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

¹Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 82, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: (0342) 59-61-76, 75-23-91,
e-mail: kfin@pnu.edu.ua

²Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 82, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: (0342) 59-61-76, 75-23-91,
e-mail: kfin@pnu.edu.ua

Анотація. Стаття присвячена дослідженню з'ясування структури та виявлення тенденцій формування доходів місцевих бюджетів в умовах пандемії коронавірусу (COVID-19). Розглянуто особливості наповнення дохідної частини місцевих бюджетів, основними джерелами надходжень до яких у процесі проведення бюджетної децентралізації є: податок на доходи фізичних осіб, акцизний податок, плата за землю, єдиний податок та податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Охарактеризовано ряд бюджетних новацій чинного законодавства спрямованих на протидію пандемії та їх вплив на дохідну частину бюджетів об'єднаних територіальних громад.

Проаналізовано надходження бюджетів об'єднаних територіальних громад протягом 9 місяців 2019-2020 рр. та здійснено оцінку впливу пандемії COVID-19 на обсяг доходів місцевих бюджетів.

Детальний аналіз формування власних доходів місцевих бюджетів показав, що в розрізі місцевих бюджетів у 2019-2020 рр. найвищим є темп зростання податку з доходів фізичних осіб та місцевих податків та зборів у місцевих бюджетах об'єднаних територіальних громад. Такі результати свідчать про участь та зацікавленість органів місцевої влади у акумулюванні більшої частини доходів бюджетів об'єднаних територіальних громад, здійснення заходів щодо пошуку резервів їх надходжень в умовах пандемії коронавірусу COVID-19 та ефективності фінансової ролі податків і зборів.

Авторами обґрунтовано напрями подолання негативних наслідків пандемії COVID-19 на дохідну частину місцевих бюджетів за допомогою фіскального механізму та врегулювання міжбюджетних відносин.

Методологічною основою даного дослідження є такі методи, як емпіричне дослідження (моніторинг, вимірювання порівняння); теоретичне дослідження (дедуктивний та аксіоматичний метод, ідеалізація); загальні методи, що використовуються на емпіричному та теоретичному рівні досліджень (аналіз, аналогія, абстракція, конкретизація, синтез, індукція, дедукція).

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, бюджет об'єднаної територіальної громади, доходи бюджету об'єднаної територіальної громади, бюджетна децентралізація, доходи місцевих бюджетів, пандемія, бюджетне законодавство, податкове законодавство, дефіцит бюджету.

Dmytrovska V.S.¹, Kokhan I.V.²

LOCAL BUDGET REVENUES IN THE CONVENTION OF THE COVID-19 PANDEMIC

¹Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of finance,
Shevchenko str., 82, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: (0342) 59-61-76, 75-23-91,
e-mail: kfin@pnu.edu.ua

² Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of finance,
Shevchenko str., 82, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: (0342) 59-61-76, 75-23-91,
e-mail: kfin@pnu.edu.ua

Abstract. An article devoted to the study of the involvement of the structure and identification of trends in the formation of local budget revenues in the context of the coronavirus pandemic (COVID-19). Features of replenishment of the revenue side of local budgets, the main sources of revenue in the process of budget decentralization: data on income of individuals, promotional data, land fees, uniform data and data on real estate, other than land. A number of budget monetary units of the legislation aimed at counteracting pandemics and their impact on the input part of the budgets of the united territorial communities are described.

The receipts of the budgets of the united territorial communities for 9 months of 2019-2020 were analyzed and the impact of the COVID-19 pandemics on the achievement of local budget revenues was assessed.

A detailed analysis of the formation of local budgets' own revenues showed that in terms of local budgets in 2019-2020, the highest growth rate of personal income tax and local taxes and fees in local budgets of the united territorial communities. These results indicate the participation and interest of local authorities in accumulating most of the revenues of the budgets of the united territorial communities, taking measures to find reserves for their revenues in the context of the COVID-19 coronavirus pandemic and the effectiveness of the fiscal role of taxes and fees.

The authors substantiate the directions of overcoming the negative consequences of the COVID-19 pandemic on the revenue side of local budgets through the fiscal mechanism and the settlement of inter-budgetary relations.

The methodological basis of this study are such methods as empirical research (monitoring, comparison measurement); theoretical research (deductive and axiomatic method, idealization); general methods used at the empirical and theoretical level of research (analysis, analogy, abstraction, concretization, synthesis, induction, deduction).

Keywords: united territorial community, the united territorial community budget, united territorial community budget revenues, budgetary decentralization, local budget revenues, pandemic, budget legislation, tax legislation, budget deficit.

Вступ. Пандемія коронавірусу COVID-19, що охопила світ, створила цілий ряд різнопланових загроз для розвитку української економіки в цілому та наповнення державного та місцевих бюджетів, зокрема. Адекватна оцінка цих загроз є вельми складною та до того ж часто матиме ймовірний характер через їх неординарність та новизну.

Основою фінансового розвитку місцевих громад є саме місцеві бюджети. Під час реформування місцевого самоврядування та організації територіальної влади належне функціонування місцевих бюджетів мусить бути спрямоване на розвиток внутрішнього потенціалу, використання механізмів зростання доходної бази, забезпечення раціонального використання фінансових ресурсів територіальної громади та соціально-економічного розвитку в цілому.

На сьогодні податкові надходження відіграють головну роль у формуванні доходів як державного бюджету так і місцевих бюджетів. Податкові надходження до бюджетів – це налагоджений взаємозв'язок усіх елементів системи, функціонування яких показує стан, розвиток податкової системи в цілому, зміну в динаміці враховуючи вплив зовнішніх факторів. В першу чергу місцеві бюджети є одним з найголовніших джерел задоволення потреб населення.

Окреслена тематика в силу своєї соціально-економічної значимості є топовою в наукових дослідженнях вчених та практиків в сфері фінансів. Удосконалення фінансових відносин органів місцевого самоврядування України, зміцнення доходних частин місцевих бюджетів, міжбюджетний розподіл ресурсів та інші аспекти місцевих фінансів є предметом дослідження вітчизняних вчених, серед яких: В. Андрущенко, В. Базилевич, Н. Бак, С. Буковинський, А. Буряченко, О. Василик, Н. Винниченко, Г. Возняк, І. Зайчикова, О. Кириленко, В. Кравченко, М. Крупка, В. Малиновська, Ю. Остріщенко, К. Павлюк, Ю. Пасічник, Н. Педченко, О. Рожко, І. Сало, О. Сунцова, В. Федосов, І. Чугунов та інші. Становлення та розвиток фінансів місцевих органів влади, проведення фінансової децентралізації ґрунтовно досліджується зарубіжними вченими: Р. Бердом, Ш. Бланкартом, Дж. Б'юкененом, К. Вікселем, А. Даунсом, К. Ерроу, Д. Кінгом, Р. Масгрейвом, П. Самуельсоном, Дж. Стриком, Ч. Тібу. В меншій мірі досліджені місцеві бюджети в умовах кризи, спричиненої пандемією та впливу COVID 19 та законодавчих нововведень, спрямованих на протидію їй, на зміну обсягів та структури формування доходів місцевих бюджетів зумовили вибір теми дослідження і визначили її актуальність.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування сучасного стану доходної частини місцевих бюджетів в умовах дії змін внесених до чинного законодавства і спрямованих на запобігання виникнення і поширення пандемії коронавірусу (COVID-19).

Результати. Для запобігання негативним наслідкам кризових явищ у зв'язку із виникненням і поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, підвищення ефективності діяльності державних органів, місцевих органів самоврядування та забезпечення макроекономічної стабільності в Україні у квітні були ухвалені зміни до Закону України про Державний бюджет на 2020

рік, які передбачають значне розширення дефіциту – 7,5% з 2,1% ВВП. Доходи зменшено на 11% у порівнянні з попереднім законом, видатки збільшено на 7%. Необхідність таких змін зумовлена, насамперед, переглядом макроекономічного прогнозу та необхідністю вживання заходів для протидії поширення коронавірусу COVID-19, підтримки підприємництва і вразливих верств населення. Дефіцит бюджету планується профінансувати за рахунок боргових джерел, ключову роль в залученнях яких відіграватимуть запозичення від МВФ та інше офіційне фінансування.

Також карантинні обмеження впливають на соціальну ситуацію в регіонах з високим відсотком безробіття у зв'язку з тим, що багато сфер малого та середнього бізнесу не спроможні функціонувати в умовах карантину. Відповідно до даних Державної служби зайнятості, у березні кількість зареєстрованих безробітних в Україні зросла на 22% порівняно з цим же періодом 2019 року.[8] Експерти Vox Ukraine зазначають, що протягом карантину поступово зменшується кількість вакансій та резюме. Така ситуація під час карантинних обмежень спостерігається у всіх містах і галузях народного господарства. Це може призвести до подальшого скорочення нових робочих місць в усіх сферах бізнесу, які залишились в межах карантину, звільнення людей та згорання бізнесу.

Серед сфер економіки, які зазнали найбільших втрат під впливом пандемії COVID-19, є індустрія, які побудовані на соціальній взаємодії, а саме, туристична сфера і супутні з нею (пасажирські перевезення, ресторани, готелі, заклади культури, розважальні заклади, атракціони тощо). Це серйозна проблема для країни, адже в цілому сфера послуг складає понад 60% економіки України. Значний негативний вплив карантинні заходи позначились на економіках Івано-Франківської, Львівської, Одеської, Закарпатської та Київської областей.

Поступово долати негативний вплив карантину на економіку допоможуть збільшення урядом бюджетних видатків на подолання кризи і заходи Національного банку з підтримання банківської системи [13]. Так, період із березня 2020 по квітень 2020 не справлявся земельний податок, а також орендна плата за ділянки державної та комунальної власності. Безпосередньо, ключову роль в наповненні місцевих бюджетів відігравали земельний податок, орендна плата за землю та податок на нерухомість.

Враховуючи децентралізацію, основні видатки на протиепідемічні заходи лягають на плечі місцевих громад. В той час, від податків звільняють надприбуткові сфери бізнесу, що продовжують свою господарську діяльність. Міста, селища, села, об'єднані територіальні громади виділяють сотні мільйонів гривень на боротьбу з пандемією (підвищені зарплати медикам, закупівля ліків, масок, тестів, обладнання), що призведе до втрат місцевих бюджетів понад 15,6 млрд, або 5,3% річних надходжень (без офіційних трансфертів). Також місцеві бюджети недоотримують чимало коштів з об'єктивних причин: від туристичного збору — через відсутність мандрівників, єдиного податку — через заморожування ділової активності та тимчасового закриття підприємств, найбільша питома вага яких припадає на представників малого та середнього бізнесу.

Для прикладу, внаслідок пандемії коронавірусу втрати по доходах бюджету Івано-Франківської міської об'єднаної територіальної громади складуть понад 200 млн. грн. Значні втрати простежуються від недоотримання податку з доходів фізичних осіб (116 млн.) та місцевих податків і зборів (66,8 млн.). Якщо простежити динаміку доходів бюджету Івано-Франківської ОТГ (рис. 1), то в січень вони становили 119,7%, у лютому – 117,8% від очікуваного. У квітні, після запровадження карантину до загального фонду надійшло лише 81,9% від очікуваного. Втім, з травня по жовтень доходи Івано-Франківської ОТГ почали повільно зростати і становили – 109,2%.

Зменшення надходжень до місцевих бюджетів призведе до необхідності перегляду видаткової частини місцевих бюджетів. Крім того, додаткового фінансування потребує сфера охорони здоров'я, оскільки видатки, передбачені рішеннями про місцеві бюджети, недостатні для ефективної боротьби з пандемією, забезпечення медичних закладів та закладів освіти всім необхідним.

Рис. 1. Динаміка надходжень доходів Івано-Франківської ОТГ за 9 місяців 2019-2020 рр. [9].

Fig. 1. Local taxes and fees in the revenues of local budgets of Ukraine: the consequences of the reforms

За попередніми оцінками Міжнародної організації праці, внаслідок впливу COVID-19 на ринок праці, мільйони людей втратять роботу, стануть частково зайнятими чи працюючими бідними [8]. За інформацією Державної служби зайнятості, за період карантину кількість офіційно безробітних збільшилася на 135869 чол. Безперечно, що скорочення працівників, а також заробітних плат, тривалості робочого дня або тижня неминуче призведе до зниження надходжень від ПДФО. Податок на доходи фізичних осіб – це податок, який сплачується з доходу фізичних осіб, отже обсяги сплати даного податку загалом швидко реагують на зміни в економіці, зокрема, на кризові економічні явища. А саме, якщо фізична особа не одержує дохід, тоді немає й сплати даного податку. Тому ПДФО достатньо швидко реагує на спад в економіці, спричинений пандемією та карантинними заходами, на відміну від податків, що стягуються у фіксованій сумі. Законом №540-IX також внесено зміни до ПКУ щодо особливостей визначення оподаткованого доходу найманих працівників, а саме фізичні особи можуть отримувати податкову знижку з ПДФО на всю суму допомоги для боротьби з пандемією COVID-19.

Проте в деяких державах використовують диференційний підхід до різних платників податків, в залежності від виду доходу та виду діяльності платника податку на доходи фізичних осіб і пропонують додаткові пільги для тих, хто найбільше постраждав від карантинних заходів. Наприклад, оскільки певні види діяльності було повністю призупинено (туризм, розважальні заходи тощо), до доходів фізичних осіб в таких галузях застосовують податкові пільги. Слід зазначити, що окремі види господарської діяльності не припинені на період карантину, а деякі навіть одержують додаткові замовлення під час карантину (аптеки, послуги доставки товарів тощо). Тому надання відстрочки для подання декларації про майновий стан та доходи та відстрочки сплати ПДФО мають бути обґрунтованими та враховувати фактичні обставини платників податків.

В Україні серед антикризових законопроектів надані пропозиції щодо зміни порядку оподаткування ПДФО, а саме передбачається на період карантину не оподатковувати перші 4000 грн доходу працівника у разі отримання ним заробітної плати, що є меншою ніж 7000 грн. У такому разі, на думку авторів законопроекту, за рахунок звільнення від ПДФО, працівник одержить кошти, які компенсують йому купівлю масок, рукавичок та засобів дезінфекції під час карантину [5]. При розробці пропозицій щодо ПДФО, пропонуємо розглядати диференційні підходи до податкових агентів, в залежності не тільки від приналежності до галузей, які найбільше постраждали від карантинних заходів, а також в залежності від обсягів їхньої господарської діяльності. Відповідно до Господарського кодексу України суб'єкти підприємництва за обсягами діяльності поділяються на:

- ФОП, які мають найманих працівників (мікропідприємство)
- суб'єкти малого підприємництва
- суб'єкти середнього підприємництва;
- суб'єкти великого підприємництва.

У разі, якщо ФОП за основним видом підприємницької діяльності відноситься до галузі, яка безпосередньо постраждала від карантинних заходів, доцільно відтермінувати сплату ПДФО за найманих працівників на період карантину та відтермінувати / відмінити сплату штрафів на 6 місяців чи більше. Також слід забезпечити звільненим працівникам швидке одержання допомоги по безробіттю. А от щодо ФОП, діяльність яких не постраждала безпосередньо від карантинних заходів, такі податкові послаблення є недостатньо аргументованими.

Малий бізнес потребує підтримки значно більше ніж середні і великі підприємства. Проте на практиці малі підприємства (де працює до 50 найманих працівників) в Україні часто приховують реальну величину заробітних плат, тобто виплачують частку заробітної плати в конверті. Це призводить до того, що держава не може реально оцінити ситуацію з виплатами зарплат, оскільки ці відносини можуть бути тінзовані. Тому, важко знайти адекватні методи впливу на вирішення цього проблемного питання. Дана проблема потребує додаткового дослідження.

За даними рис. 2 за 9 місяців 2020 року бюджет Івано-Франківської міської ОТГ в цілому за доходами загального та спеціального фонду виконано на 98,9 % (що на 325 592,2 тис. грн менше в порівнянні з відповідним періодом минулого року). Доходи загального фонду бюджету, без урахування трансфертів, становили 99,1% до плану на звітний період і в порівнянні з відповідним періодом минулого року більше на 66 129,5 тис. грн.

Доходи спеціального фонду бюджету, без урахування трансфертів, становили 90 917,6 тис. грн. , що на 4 339,1 тис. грн. менше ніж в минулому році. Субвенцій з державного та інших бюджетів надійшло 99,6 % по загальному фонду та 57,5 % по спеціальному фонду, що значно менше в порівнянні з минулим роком.

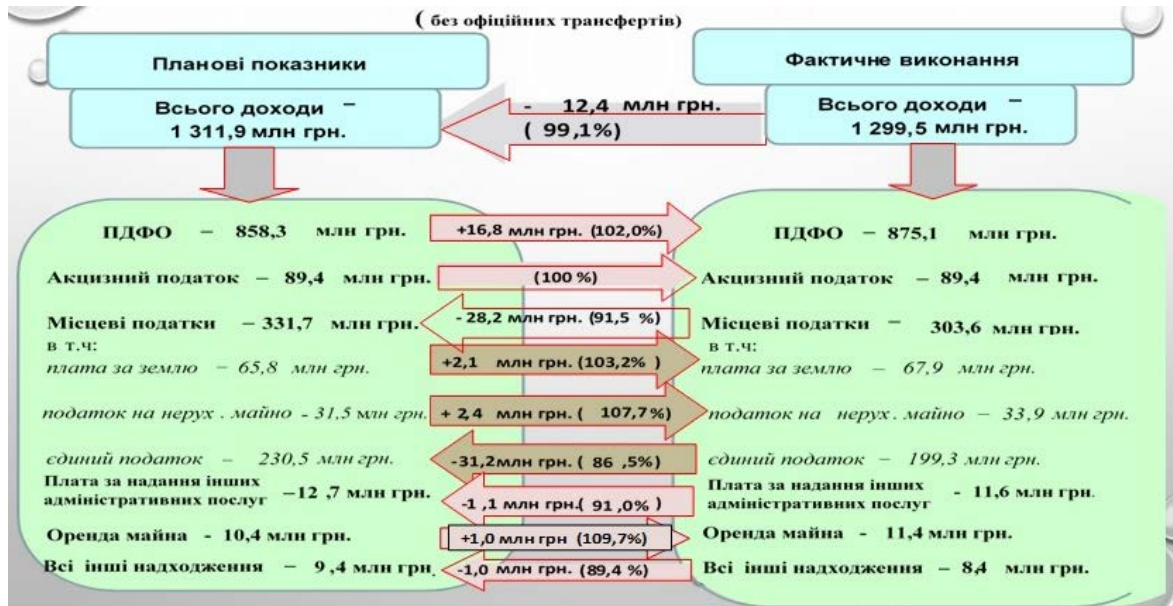

Рис. 2. Аналіз доходів загального фонду м. Івано-Франківська за 9 місяців 2020 р. [9].

Fig. 2. Analysis of revenues of the general fund of Ivano-Frankivsk for 9 months of 2020 [9].

За окремими видами надходжень до загального фонду бюджету Івано-Франківської міської ОТГ надійшло:

- податку на доходи фізичних осіб –102%, у порівнянні з минулим роком надходження зросли на 58 401,6 тис. грн;
- податку на майно – фактично надійшло 107,7 % планового показника, порівняно з 2019 роком більше на 4 960,9 тис. грн;
- акцизного податку –забезпечено на 100 %, у порівнянні з минулим роком надходження збільшилися на 10 411,2 тис. грн;
- єдиного податку –86,5%, у порівнянні з 2019 роком надходження зросли на 7 427,4 тис. грн.

Відповідно до рис.2, можна простежити недоотримання коштів від справляння місцевих податків і зборів на суму 28,2 млн. грн. Причиною зниження темпів надходжень місцевих податків до бюджету Івано-Франківського ОТГ є надання податкових пільг під час карантину, а саме:

- скасування плати за землю та податку на нерухомість за березень місяць;
- зменшення ставки єдиного податку для платників 2 групи;
- зменшення обсягів доходів для оподаткування платників III групи єдиного податку.

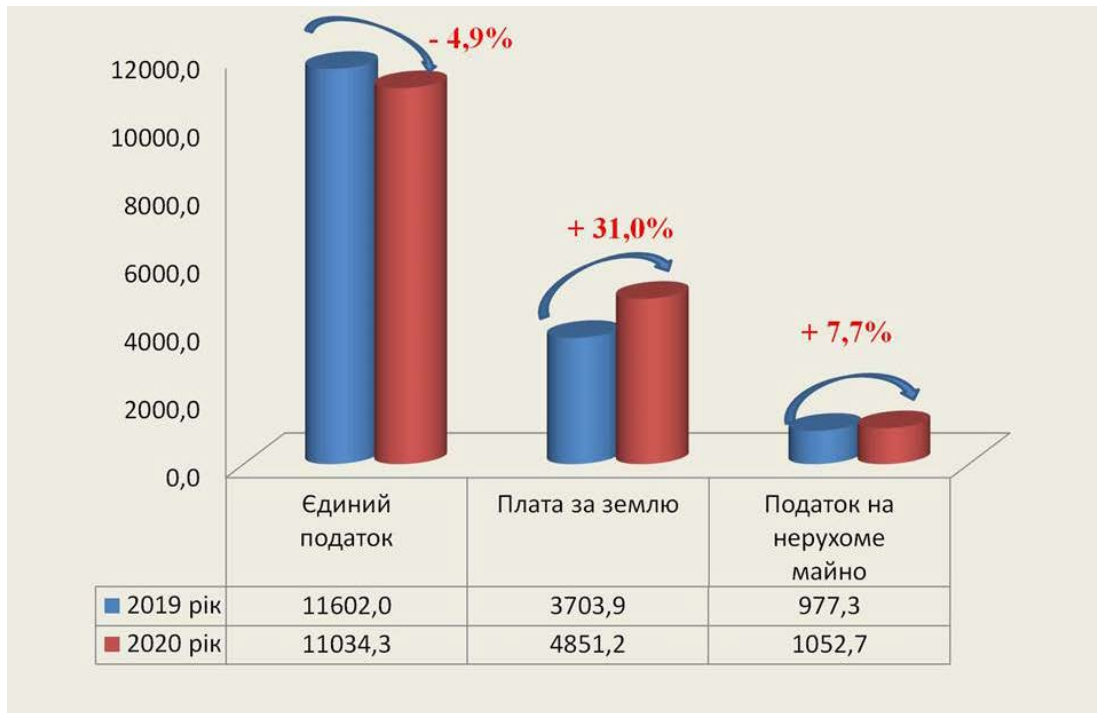

Рис. 3. Динаміка надходжень місцевих податків і зборів до бюджету Івано-Франківської ОТГ за 9 місяців 2019-2020 рр.

Fig. 3. Dynamics of revenues of local taxes and fees to the budget of Ivano-Frankivsk OTG for 9 months of 2019-2020

Значна частина надходжень від місцевих податків і зборів, зокрема:

- єдиний податок становив 11,0 млн.грн.;
- податок на майно - майже 6,0 млн.грн., з них:
плата за землю – 4,9 млн.грн.,
податок на нерухоме майно – 1,1 млн.грн.,
транспортний податок – 61 тис. грн.
- туристичний збір становив 24 тис. грн.

Також місцеві бюджети недоотримають коштів на суму 9,65 млрд грн, внаслідок часткового та повного скорочення окремих бюджетних програм відповідно до внесених змін до Державного бюджету на 2020 рік [13].

Така ж ситуація в цілому по Україні, станом на 01.05.2020 р. місцеві бюджети отримали міжбюджетні трансферти на суму 46 133,9 млн грн, що становить 98,7% від передбачених розписом асигнувань, а саме: базову дотацію в обсязі 4 427,5 млн грн., що складає 100,0% до розпису асигнувань; медичну субвенцію в обсязі 14 582,8 млн грн., або 100,0% до розпису асигнувань; освітню субвенцію - 23 335,3 млн грн, що складає 99,3% до розпису асигнувань [11]. При умові, що субвенція з державного бюджету місцевими органами самоврядування може використовуватися для здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку територій, а також на фінансування заходів щодо запобігання поширенню COVID-19 та боротьби з пандемією.

З державного бюджету була надана додаткова дотація місцевим бюджетам спрямована на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок наданих державою податкових пільг відповідно до Закону України № 533-IX [12]. Для мінімізації втрат від карантинних заходів місцевим органам самоврядування потрібно

максимально зменшити непершочергові видатки (при цьому важливо приймати рішення щодо витрат, виходячи з їх ефективності, а не їх вартості [14]).

Аналітики та бізнесструктури вважають, що українська економіка відновлюється швидше, ніж очікувалося, після помірною падіння у другому кварталі. Позитивним фактором для країни, стало стрімке відновлення зовнішнього попиту, що позитивно позначилося на експортно-орієнтованих галузях, та більш помірно, ніж прогнозувалося, скорочення доходів населення, що “тримає на плаву” внутрішній попит. Тому можна стверджувати, що падіння реального ВВП становитиме 5,5%, а не як було прогнозовано Нацбанком 11% спаду економіки у другому кварталі та 7,4% – у третьому на початку введення карантинних заходів.

Усі ці проблеми і ризики зберуться й наступного бюджетного року. Крім того, потрібно враховувати додаткові “підводні камені”, закладені в бюджетному законопроекті. Зокрема, економічні експерти аналітичних центрів – Інституту соціально-економічної трансформації, Палати податкових консультантів, CASE Ukraine, Інституту фінансів та права, Інституту Податкових Реформ та співзасновник Українського інституту майбутнього Анатолій Амелін невпевнені в реалістичності прогнозу уряду, щодо збільшення податкових надходжень, на якому базується проект (у 2021р найбільший приріст надходжень бюджету планується від ПДВ (81,7 млрд грн, або +21,4%), ПДФО (27 млрд або +24%), рентних платежів (+23,4%). Ймовірність стрімкого збільшення обсягу надходжень від ПДВ, податку на доходи фізичних осіб і акцизів є невисока, тому варто переглянути прогнозні дані і зробити їх більш реалістичними.

Висновки. Проблеми щодо формування доходів бюджету надзвичайно актуальні як з приводу виконання функцій та завдань місцевих органів самоврядування, так і забезпечення умов економічного зростання регіону. В умовах карантинних обмежень у зв'язку з пандемією COVID-19 є проблеми з приводу економічним падіння і необхідні

дії, які зможуть мінімізувати його величини, і будуть орієнтовані на максимально ефективний вихід із даної кризи.

Таким чином, розглянувши особливості формування доходів місцевих бюджетів в умовах пандемії коронавірусу можна стверджувати, що, втрати економіки спричинених карантинном та змінами чинного законодавства, у зв'язку з COVID-19 негативно вплинули на наповнення місцевих бюджетів. Значних втрат місцеві бюджети зазнали від зменшення надходжень від податку з доходів фізичних осіб, плати за землю та зниження ставок єдиного податку для I та II групи платників даного податку у період з квітня по червень 2020 р. Втім, після введення адаптивного карантину, дохідна частина місцевих бюджетів почала зростати, що спричинило відновлення господарської діяльності малого і середнього бізнесу.

В умовах прогнозованого скорочення обсягу дохідної частини бюджетів всіх рівнів, спричиненого кризовими явищами економіки країни зв'язку з пандемією COVID-19, а також обмеженості доходів Державного бюджету, виникає гостре питання в перегляді видатків бюджетів органів місцевого самоврядування, у пошуку альтернативних джерел фінансових ресурсів, а також мобілізації різних джерел надходжень до бюджетів територіальних громад.

Для подолання негативних наслідків пандемії COVID-19 та, запроваджених у зв'язку з цим, карантинних заходів, вато було б:

- зберегти зарахування акцизного податку на пальне до бюджетів місцевого самоврядування, адже його скасування призведе до зниження доходів бюджетів громад з 1 січня 2021 року;

- визначити чіткий розподіл міжбюджетних трансфертів між бюджетами органів

місцевого самоврядування, наприклад, додаткової дотації на фінансування закладів освіти та закладів охорони здоров'я (в тому числі переданих з районного рівня) та субвенції на утримання доріг;

- збільшити доходи місцевих бюджетів за рахунок визначення нормативу зарахування ПДФО до місцевих бюджетів в межах 80% .

Для виходу із бюджетної кризи в умовах пандемії COVID-19 , необхідне покращення якості державного і місцевого регулювання, підвищення ефективності державних видатків і використання всіх резервів для збільшення дохідної частини місцевих бюджетів.

1. Кириленко О., Малиняк Б., Письменний В., Русін В. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади. Асоціація міст України. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ». 2015. 396с.
2. Волохова І.С. Місцеві податки та збори в доходах місцевих бюджетів України: наслідки проведених реформ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент.* 2017. Вип. 23 (2). 51-54.
3. Луніна І., Серебрянська Д. Декларації та реалії бюджетної децентралізації. URL: <http://gazeta.dt.ua>(дата звернення 30.10.2020)
4. Інфляційний Звіт Національного банку України (квітень 2020 р.) URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2020-Q2.pdf?v=4 (дата звернення 30.10.2020)
5. Кулицький С. Проблеми розвитку економіки України, обумовлені пандемією коронавірусу COVID-19 у світі, та пошук шляхів їх розв'язання. *Україна: події, факти, коментарі.* 2020. № 9. С. 47-53.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019)» від 30.03.2020 р. № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/540-20> (дата звернення 30.10.2020)
7. Заха Д., Мовчан В., Кравчук В. Економічний вплив пандемії Covid-19 на Україну. Аналітичне дослідження. URL:https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/GET_UKR_PS_01_2020_ua.pdf(дата звернення 30.10.2020)
8. МОП: майже 25 мільйонів працівників у світі можуть втратити роботу через COVID-19. URL:<https://pon.org.ua/novyny/7725-mop-mayzhe-25-mlyonv-pracvnikv-u-svt-mozhut-vtratiti-svoyi-goboch-mscy-a-cherz-covid-19.html> (дата звернення 30.10.2020)
9. Офіційний сайт Івано-Франківської міської ради. URL: <https://www.mrada.if.ua> (дата звернення 30.10.2020)
10. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 13.04.2020 р. № 553-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20> (дата звернення 30.10.2020)
11. Місячний звіт про виконання Державного бюджету України за січень-квітень 2020 року. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/misyachnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-zasichen-kviten-2020-roku?page=1>(дата звернення 30.10.2020)
12. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 13.04.2020 р. № 553-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20>(дата звернення 30.10.2020)
13. Фугело П., Савіцька С. Вплив пандемії covid-19 на наповнення місцевих бюджетів. *Економічний дискурс.* 2020. Випуск 2. С. 86-94.
14. Sara Dube, Carli Dimino. COVID-19 is a Budget Challenge for States–But There Are Solutions. URL:<https://www.pewtrusts.org/en/research-and-analysis/articles/> (дата звернення 30.10.2020)

References

1. Kyrylenko, O., Malynyak, B., Pysmennyu, V., & V. Rusin. Planning and management of financial resources of the territorial community. Association of Ukrainian Cities. Kyiv, «PIDPRYYEMSTVO «ВІ ЕН ЕЙ», 2015.
2. Volokhova, I.S. "Local taxes and fees in the revenues of local budgets of Ukraine: the consequences of the reforms." *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management*, no.23 (2), 2017, pp.51-54.
3. Lunina, I., & Serebryanska, D. "Deklaratsii ta realii biudzhetnoi detsentralizatsii." *gazeta.dt.ua, gazeta.dt.ua*. Accessed 30 Oct. 2020.

4. Inflation Report of National Bank of Ukraine (Apr. 2020 r.). National Bank of Ukraine, bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2020-Q2.pdf?v=4. Accessed 30 Oct. 2020.
5. Kulytskyi, S. "Problems of economic development in Ukraine caused by the pandemic of the coronavirus COVID-19 in the world, and the search for solutions." *Ukraina: podii, fakty, komentari*, no.9, 2020, pp.47-53.
6. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts Aimed at Providing Additional Social and Economic Guarantees in Connection with the Spread of Coronavirus Disease (COVID-2019)" dated March 30, 2020 № 540-IX. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/card/540-20. Accessed 30 Oct. 2020.
7. Zakhа, D., Movchan, V., and V.Kravchuk. "The economic impact of the Covid-19 pandemic in Ukraine. Analytical research." *rpr*, rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/GET_UKR_PS_01_2020_ua.pdf. Accessed 30 Oct. 2020.
8. "ILO: Nearly 25 million workers worldwide could lose their jobs through COVID-19." pon.org.ua/pon.org.ua/novyny/7725-mop-mayzhe-25-mlyonv-pracvnikv-u-svt-mozhut-vtratiti-svoyi-robochmscy-a-cherez-covid-19.html. Accessed 30 Oct. 2020.
9. Official site of Ivano-Frankivsk City Council, www.mrada.if.ua. Accessed 30 Oct. 2020.
10. Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine" On the State Budget of Ukraine for 2020 "dated April 13, 2020 № 553-IX. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20. Accessed 30 Oct. 2020.
11. "Monthly report on the implementation of the State Budget of Ukraine for January-April 2020." Treasury, www.treasury.gov.ua/en/file-storage/misyachnij-zvit-pro-vikonannyaderzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-sichen-kviten-2020-roku?page=1. Accessed 30 Oct. 2020.
12. Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine" On the State Budget of Ukraine for 2020 "of 13.04.2020 № 553-IX. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20. Accessed 30 Oct. 2020.
13. Fugelo P., and S. Savitska. "The impact of the covid-19 pandemic on the filling of local budgets." *Economic discourse*, Issue 2, 2020, pp. 86-94.
14. Dube, Sara, and Carli Dimino. "COVID-19 is a Budget Challenge for States–But There Are Solutions." www.pewtrusts.org, www.pewtrusts.org/en/research-and-analysis/articles/2020/05/13/covid-19-is-a-budget-challenge-for-states-but-there-are-solutions. Accessed 30 Oct. 2020.

Дані про авторів

Бачо Роберт Йосипович – д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту імені Ф. Ракоці ІІ.

Бондарчук Наталя Володимирівна – д.держ.упр., професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Бочко Олена Юріївна – д.е.н., професор кафедри маркетингу і логістики Національного університету “Львівська політехніка”.

Буртняк Іван Володимирович – д.е.н., професор кафедри економічної кібернетики ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Варцаба Віра Іванівна – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

Дятлова Юлія Володимирівна – д.е.н., доцент, зав. кафедри фінансів та обліку, Донецький державний університет управління

Зарічна Олена Володимирівна – д.е.н., доцент, професор кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

Мельник Віктор Миколайович – д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Родченко Володимир Борисович – д.е.н., професор, заступник директора ННІ «Каразінська школа бізнесу», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Щур Роман Іванович – д.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Якубовський Сергій Олексійович – д.е.н., професор кафедри економічної теорії і міжнародних економічних відносин, Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова.

Вінницька Оксана Анатоліївна – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки; Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Войтович Ірина Ігорівна – магістр кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Галазюк Наталя Миколаївна – к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин Луцького національного технічного університету.

Григорян Роберт Ашотович – магістр, міжнародні економічні відносини, Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова.

Гудзовата Людмила Михайлівна – аспірант кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Данилюк Марія Миколаївна – к.е.н., викладач кафедри управління та адміністрування Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Західноукраїнського національного університету.

Деренько Валерія Олексіївна – магістр, міжнародні економічні відносини, Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова.

Дмитришин Марта Василівна – к.е.н. доцент, доцент кафедри управління та адміністрування Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Західноукраїнського національного університету.

Дмитровська Вероніка Степанівна – к.е.н, доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Завадяк Ярослава Степанівна – аспірант кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Иллар Еріка Йосифівна – старший викладач кафедри обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту імені Ф. Ракоці ІІ.

Климчук Марина Миколаївна – к.е.н., доцент, професор кафедри організації та управління будівництвом, Київський національний університет будівництва і архітектури.

Климчук Сергій Андрійович – здобувач кафедри теоретичної та прикладної економіки НТУУ“КПІ імені Ігоря Сікорського”.

Корнієнко Тетяна Олександрівна – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки; Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Кохан Ірина Василівна – к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Кошевцова Марія Анатоліївна – к.е.н., підприємець.

Малицька Ганна Петрівна – к.фіз-мат. н., доцент кафедри математичного і функціонального аналізу ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Мулеса Еліна Валеріївна – аспірантка кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Огородник Валерія Олегівна – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Плець Іван Іванович – к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Потокі Габор Федорович – старший викладач кафедри обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту імені Ф. Ракоці ІІ.

Прус Юлія Ігорівна – старший викладач кафедри управління та адміністрування ННІ «Каразінська школа бізнесу», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Родіна Оксана Григорівна – к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Руденко Вікторія Василівна – к.е.н., докторант кафедри фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Смолій Людмила Василівна – к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки Уманського національного університету садівництва

Чвортко Людмила Андріївна – к.е.н., доцент; доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки; Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Чубарь Оксана Геннадіївна – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Кузяк Вікторія Вікторівна – к.е.н., доцент кафедри маркетингу та логістики Національного Університету “Львівська політехніка”.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Науковий журнал

Випуск 16

Том 1

*Схвалено Вченою радою ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника
протокол №10 від 24.11.2020*

Рецензенти:

Булатова О. В. – д.е.н., професор, перший проректор
Маріупольського державного університету;

Дугінець Г. В. – д.е.н., професор, завідувач кафедри світової
економіки Київського національного торговельно-економічного
університету.

В авторській редакції

Головний редактор Василь ГОЛОВЧАК
Комп’ютерна правка і верстка Роман ФЕДОРИН

Підп. до друку 25.11.2020 р. Формат 60x84/8. Папір офсет.
Гарнітура “Times New Roman”. Друк - дуплікатор.
Ум. друк. арк. 22,55. Наклад 70 пр. Зам. № 020/12/20

Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1
тел.: 71-56-22

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
від 12.12.2006 серія ДК 2718*

Друк та виготовлення
Підприємство «НАІР»
м. Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93, email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011р.